

Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu

VIISI TAPAUSTUTKIMUSTA KUDELTA VUOSIKYMMENELTÄ

Elina Pekkarinen

Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu

Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu

VIISI TAPAUSTUTKIMUSTA KUUELTA VUOSIKYMMENELTÄ

Elina Pekkarinen

Nuorisotutkimusverkosto/
Nuorisotutkimusseura
Verkojulkaisu 86

© Nuorisotutkimusseura & Elina Pekkarinen 2015.
Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura,
verkkajulkaisu 86.
ISBN 978-952-5994-84-1

Nuorisotutkimusseura ry.
Asemapäällikönkatu 1
00520 Helsinki
<http://www.nuorisotutkimusseura.fi>

Kansipohja: *Jussi Konttinen*
Kannen kuvitus: *Ilmari Hakala*
Kannen taitto: *Minna Laukkanen*
Sisuksen taitto: *aleph / Niko Aula*
Julkaistu painettuna kirjana vuonna 2010.

Julkaisutilaukset:
tilaukset@nuorisotutkimus.fi
<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/catalog>

SISÄLLYS

Tiivistelmä	9
Abstract	10
Alkusanat	11
1. Johdanto	13
2. Lapsuus suojelun ja kontrollin kentällä	17
Pahoja tekevä lapsi ja suojelun dilemma	17
Poikkeavuuden sosiologian nousu	20
Riskien arvioinnin ja varhaisen puuttumisen aika	23
3. Sosiaaliset rakenteet ja reaktiivinen toiminta – positiota paikantamassa .27	
Kriittisen realismin lähtökohdat	28
Sosiaalisen toiminnan transformatiivinen malli	30
Yhteisöreaktion teoria	32
Yhteisöreaktio ja poikkeavuus prosessina	34
Tutkimustehtävän täsmentäminen	37
<i>Tarkasteluikkunan avaus positioiden tarkasteluun</i>	37
<i>Yksilön ulkoinen elämismailma</i>	38
<i>Yksilön sisäinen elämismailma</i>	39
<i>Yksilön elämismailman ulottuvuuksien dynamiikka</i>	
<i>tuottaa positioita</i>	40
<i>Ajan ulottuvuudet ja selittämisen dilemmat</i>	41
4. Stadilaispoikien tapauksia rakentamassa.	44
Aineistojen erityispiirteet	44
Laadullinen tapaustutkimus tutkimusstrategiana	46
Tapausten valinta	49
Tutkimuksen etiikka	51
Tapausten analysoinnin lähtökohta: adaptiivisen teorian malli	54
Kohti rekonstruktioita	55

5.	Eino.	57
	"Vanhemmat ovat sen hyljänneet"	57
	"Kehityskykyinen" Eino: lastenkodista kansakoululaitoksen tielle	60
	Maaseutuyhteisön aika	63
	Suojelukasvatus ja rikollistyyppin syntymä	66
	Koulukotivuodet ja työmiehen paluu	71
	Ojentaen kasvatettava – Einon positiot asiakirjojen valossa	75
6.	Ilkka	78
	"Osa perheen kokonaisongelmasta"	78
	Sakin imu ja sijoituksen polku	82
	Laitosyhteisön aika	87
	Kodin kautta merille	90
	Väsyneen äidin poika tuen ja ohjauksen tarpeessa – Ilkan positiot asiakirjojen valossa	93
7.	Markku	95
	"Sulkeutunut" Markku ja häiriintynyt perhe	95
	"Jengin avainhenkilö": Markku ja suojelusuhteen tiivistyminen	99
	"Selkeä laitospoika": arviointilaitos	102
	Pitkäaikaislaitos ja yhteisökasvatuksen tukevat rakenteet	105
	Neuvottomuus ja irtiotto	108
	Isän ja pojan yhteinen ryyppyremmi	111
	Vankila	115
	Vapautuminen	118
	Autettava ja suojeltava lapsi – Markun positiot asiakirjojen valossa	121
8.	Jari-Pekka	124
	"Jo neuvolaiässä erikoinen" Jari-Pekka ja perhe	124
	"Ei sopeudu yhteiskuntaan" – avohuollon kariutuminen	129
	"Marginaalitapaus" Jari-Pekka ja koulu	132
	Psykiatrisen intervention aika	134
	"Tehty selväksi, että nuorisokoti on hänen kotinsa"	
	– nuorisokodin aika	138
	Perheestä pelastettava yksilö – Jari-Pekan positiot asiakirjojen valossa	141
9.	Ali	143
	"Tällainen poika": Alin varhaislapsuus ja kouluyhteisö	143
	Kodin sitova ja hylkivä yhteisö	146
	"Raja käyttäytymiselle on tullut vastaan" – rikoskierteen katkaisu ja kiireellisten interventioiden aika	149
	Pitkäaikaislaitoksen aika – kaksi eri Alia	155
	Vaarallista lasta rajaamassa – Alin positiot asiakirjojen valossa	160

10. Yhteisöreaktiot, toimijoiden suhteet ja poikien positiot kuudella vuosikymmenellä	163
Lähiyhteisöreaktioiden muutokset ja jatkuvuudet	164
Asiantuntijaverkostojen aukot ja kudelmat	168
11. Kriittinen silmäys tutkimusprosessiin.	173
Viitteet	176
Lähteet	183
Komiteamietinnöt	183
Lait ja asetukset	183
Ohjesäännöt ja johtosäännöt	184
Muutokset	185
Työjärjestykset	186
Asetuskokoelmat	186
Toimintakertomukset	187
Kirjallisuus	189
Liite 1. Tapausten teoreettinen otanta ja sekundaariaineiston käsittely	201
a. Asiakastapausten valinta suojelukasvatustoimiston ajalta 1943–1979	201
b. 1980-luku: satunnaisotanta sukunimen alkukirjaimen perusteella	204
c. 1990- ja 2000-luku: asiakastietojärjestelmän (ATJ) haasteet	204
d. Muistiinpanojen hallinta	205
e. Toimintakertomusten ja ohjesääntöjen käsittely	206
Liite 2. Poikien asiakasasiakirjakansioiden sisällöt	208
Einon akti	208
Ilkan akti	209
Markun akti	210
Jari-Pekan akti	211
Alin akti	212
Liite 3. Aineistoviitteissä käytetyt lyhenteet	213
Liite 4. Ote rekonstruktiojanasta	214

TIIVISTELMÄ

Lapsen syyllistyessä rikokseen paljastuvat käsityksemme lapsuudesta, sukupolvien välisistä suhteista ja yhteisön suvaitsevaisuuden rajoista. Suomessa rikoksia uusivat lapset on lastensuojelulain nojalla ohjattu sosiaalihuollon asiakkaiksi. Helsingissä toimi 1980-luvulle asti pahantapaisten lasten asioihin keskittynyt suojelukasvatustoimisto, jonka jälkeen rikoksiin syyllistyneet lapset ovat olleet yhdenntetyn lastensuojelutyön piirissä. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää viiden helsinkiläispojan lastensuojeluprosessia tarkastelemalla, millaisiksi muodostuvat toistuvasti rikoksiin syyllistyvän lapsen positio, sosiaaliset suhteet ja arjen rakenteet lähi- ja viranomaisyhteisöjen reaktioiden dynamiikassa. Tapaukset asettuvat eri vuosikymmenille 1940-luvulta nykyaikaan. Samalla tapaukset kuvaavat oman aikansa lastensuojelua ja yhteiskunnallisia käytäntöjä sekä sitä, miten yhteisöt ovat eri aikoina osallistuneet poikkeavuuden tuottamiseen.

Tutkimuksen metateoria perustuu kriittisen realismiin ja erityisesti Roy Bhaskarin transformatiivisen sosiaalisen toiminnan malliin. Aihetta analysoidaan Edwin M. Lemertin yhteisöreaktion teorian viitekehyksestä, jolloin tarkastelun kohteena ovat poikkeavuuden institutionaaliset ja yhteisölliset määrittelykäytännöt laajassa rakenteellisessa kontekstissa. Tutkimus toteutetaan laadullisena monitapaustutkimuksena, ja sen primaariaineisto koostuu Helsingin suojelukasvatus- ja lastensuojelutyössä tuotetuista salassa pidettävistä asiakasasiakirjoista. Instituutiotason aineistona on käytetty suojelukasvatustoimiston ja sosiaaliviraston toimintakertomuksia vuosilta 1943–2004 sekä kunnallisia asetuskokoelmia vuodesta 1907 alkaen ja lainsäädäntötason aineistona 1900-luvulla julkaistuja lapsi-, nuoriso- ja rikosaiheisia komiteamietintöjä sekä valmista lainsäädäntöä. Empiirisiä tutkimustuloksia tarkastellaan aiempia historian- ja lastensuojelututkimuksia, aikalaiskirjallisuutta ja kaupunkiyhteisöä käsitteleviä tutkimuksia vasten. Aineiston analyysi perustuu Derek Layderin adaptiivisen teorian malliin.

Tutkimuksessa luodaan lastensuojelun historialliseen tarkasteluun näkökulma, jossa historiallista aikaa, sen jäseniä ja niiden keskinäisten suhteiden dynamiikkaa tarkastellaan yksilötasolla kulkevan, yhteisöreaktion teoriasta käsin tulkitun rekonstruktion pohjalta. Tapausanalyysit paljastavat, miten lapsen positiot rakentuvat sosiaalityön käytännöissä erilaisiksi eri aikoina. 1940-luvulla lapsi asemoituu psykopaatiksi ja rikollistyyviksi. Suojelu suuntautuu yhteisöön, jota tulee varjella häiriintyneeltä lapselta, ja mukauttaminen yksilöön, joka tulee eristää. 1960-luvulta 1980-luvulle sosiaalityön käytännöissä muodostuu autettavan ja tuettavan lapsen positio, jolloin lapsesta tulee olosuhteiden uhri, oikeuksia omaava subjekti ja suojelun kohde. Vuosituhannen taitteessa normeja rikkova lapsi asemoituu vaaralliseksi yksilöksi, jolle tulee asettaa rajoja yhteisön turvallisuuden nimissä. Tapausanalyysien yhteydessä näkyviksi tulevat myös lastensuojelussa kulloinkin vallalla olleet opin ja käytännön paradigmat.

Avainsanat: *lapsuus, nuoriso, lastensuojelu, nuorisorikollisuus, rikollisuus, poikkeavuus, historia, kriittinen realismi, tapaustutkimus*

ABSTRACT

Pekkarinen Elina

STADI-BOYS, CRIME AND CHILD PROTECTION

– FIVE CASE STUDIES FROM SIX DECADES

The Finnish Youth Research Society – The Finnish Youth Research Network 2010

Societal reactions to norm breaking behavior of children reveal, how we understand childhood, the relations between generations and communities' ratio of tolerance. In Finland the children that repeatedly commit crimes receive social service measures that are based on Child Welfare Act. In the city of Helsinki (*Stadi* in Helsinki slang) existed an agency specifically established for ill-behaving children until the 1980s, after which a unified agency for the maltreated and maladjusted children was founded. Through five boys' child welfare cases, this research aims at defining what kind of positions, social relations and structures are constructed in the social dynamics of these children's everyday lives. The cases cover different decades from the 1940s to the present. At the same time the cases reflect the child welfare and societal practices, and reveal how the communities have participated in constructing deviance in different eras.

The research is meta-theoretically based on critical realism and specifically on Roy Bhaskar's transformative model of social activity. The cases are analyzed in the framework of Edwin M. Lemert's societal reaction theory. Thus the focus of the study is on the wide structural context of the institutional and societal definitions of deviance. The research is methodologically based on a qualitative multiple case study research. The primary data consist of classified child welfare case files collected from the archives of the city of Helsinki. The data of the institutional level consist of the annual reports from 1943 to 2004 and the ordinances from 1907 onwards, and various committee documents produced in the law-making process of child welfare, youth and criminal legislation of the 20th century. Empirical findings are interpreted in a dialogue with previous historical and child welfare research, contemporary literature and studies on the urban development. The analysis is based on Derek Layder's model of adaptive theory.

The research forms a viewpoint to the historical study of child welfare, in which the historical era, its agents and the dynamics of their mutual relations are studied through an individual level reconstruction based on the societal reaction theory. The case analyses reveal how the positions of the children form differently in the different eras of child welfare practices. In the 1940s the child is positioned as a psychopath and a criminal type. The measures are aimed at protecting the community from the disturbed child, and at adjusting the individual by isolation. From 1960s to 1980s the child is positioned as a child in need of help and support. The child becomes a victim, a subject that occupies rights, and a target of protection. In the turn of the millennium a norm breaking child is positioned as a dangerous individual that, in the name of the community safety, has to be confined. The case analyses also reveal the prevailing academic and practical paradigms of the time.

Keywords: childhood, youth, child protection, child welfare, delinquency, crime, deviance, history, critical realism, case study research

ALKUSANAT

Tälle työlle on luonut puitteet tutkimushanke Sukupolvisuhteita säätelevien instituutio-naalisten käytäntöjen muutos – tutkimus sosiaalis-oikeudelliselta alalta, jota Helsingin yliopisto ja Suomen Akatemia ovat rahoittaneet. Tätä väitöskirjaa ei olisi ilman hankkeen johtajaa dosentti Mirja Satkaa. Hänen viisas, määrätietoinen ja tarkkanäköinen ohjauksensa on työn jokaisessa vaiheessa ollut korvaamatonta. Toisen ohjaajani dosentti Timo Harrikarin asiantuntijuuteen, tukeen ja kärsivällisyyteen olen myös aina voinut luottaa. Heidän lisäksi ohjaukseeni ovat saumattomasti osallistuneet tutkimusryhmämme jäsenet VTM Susanna Hoikkala, YTM Johanna Moilanen ja VTM Maria Tapola-Haapala. He ovat paitsi kollegoina myös hyvinä ystävinä tukeneet työni valmistumista. Jotakin tutkimusryhmämme tiiviystä kertonee, että olen kuluneina vuosina matkustanut heidän kanssaan enemmän kuin perheeni kanssa koskaan.

Tutkimustani on aukottomasti rahoittanut Helsingin yliopisto, jossa olen ollut tutkijakoulutettavan määräaikaisessa virkasuhteessa kesäkuusta 2005 alkaen. Ella ja Georg Ehrnroothin säätiön apuraha mahdollisti työn viimeistelyn suunnitellussa aikataulussa. Sosiaalityön valtakunnallisen tutkimusverkoston Sosnetin tutkijakoulu on tarjonnut foorumin, jossa jakaa kokemuksia niin taitavien ohjaajien kuin samassa veneessä soutavien jatko-opiskelijoiden kanssa. Kiitos viimeiselle kolmivuotiselle teemaryhmälle, jota ohjasivat dosentti Mirja Satka, dosentti Irene Roivainen ja professori emeritus Kyösti Urponen. Kiitos myös edellisen tutkijakoulukauden teemaryhmälle, jota ohjasivat professori Katja Forssen, professori Juha Hämäläinen ja professori Tarja Pösö.

Yhteiskuntapolitiikan laitos on tarjonnut minulle työtilan ja arvokkaan akateemisen yhteisön. Kiitos laitoksen johtajina toimineille dosentti Keijo Rahkoselle ja professori Anne Hailalle sekä sosiaalityön professoreille Maritta Törröselle ja Synnöve Karvini-Niinikoskelle. Kiitos myös laitoksen koko henkilökunnalle kaikesta tuesta ja hyvistä hetkistä. Erityinen kiitos huonetovereilleni VTM Susanna Hoikkalalle, dosentti Timo Harrikarille, VTM Maria Tapola-Haapalalle, VTM Maija Jäppiselle ja VTM Karoliina Majamaalle.

Tutkimusta ei olisi ilman aineistoa. Kiitos Helsingin kaupungin sosiaaliviraston arkiston arkistopäällikkö Tapio Braggelle ja Helsingin kaupunginarkiston henkilökunnalle hyvästä ja osaavasta palvelusta. Myös ohjaajani dosentti Timo Harrikari auttoi suuresti komiteamietintöjen, lainsäädäntöaineiston ja aikalaiskirjallisuuden hankinnassa.

Olen ollut etuoikeutettu, sillä tekstejäni ovat eri vaiheissaan kommentoineet lukuisat alallaan ansioituneet tahot – viimeisimpinä esitarkastajina toimineet professori emeritus Jorma Sipilä ja dosentti Panu Pulma, joita kiitän valistuneista korjausehdotuksista. Työn huolellisesta ja terävänäköisestä viimeistelystä kiitos kustannustoimittaja FT Teemu Ikoselle. Kiitos professori Leena Alaselle lapsuudentutkimuksen, professori Roy Bhaskarille ja yliopistolehtori Stan Houstonille kriittisen realismin ja professori emeritus Michael Petrunikille yhteisöreaktion teorian erityisasiantuntemuksesta.

Tutkimuskoulutukseni kuluessa olen voinut verkostoitua monitieteellisesti. Kiitän pohjoismaisen lapsuustutkimusverkoston jäseniä ja erityisesti sen johtajaa professori Jan Kampmania sekä suomalaisjäseniä dosentti Harriet Strandellia, VTM Lotta Haikkolaa ja VTM Kim Kullmania. Tutkimuksentekoa sain harjoittaa myös Oikeuspoliittisen

tutkimuslaitoksen kanssa. Kiitos dosentti Jukka Savolainen ja OTK Ville Hinkkanen ohjauksesta kriminologian maailmaan. Lapsuudentutkimuksen seuran hallituksessa olen saanut seurata uuden tieteellisen seuran syntyä ja kasvua.

Tutkimusmaailman reunalla olen ollut tiiviisti sidoksissa Helsingin kaupungin sosiaalityön kenttään. Kiitos Warisryhmän Alpo Heikkiselle, Pauliina Levamolle, Maaret Parvaiselle, Aili Savolaiselle ja Oona Ylöselle, jotka teette arvokasta kehittämistyötä lastensuojelun piirissä ja olette gradututkielmasta lähtien uskoneet minuun. Kiitän myös kaikkia niitä sosiaalialan toimipaikkoja, joissa olen opintojen ohessa työskennellyt – Itäkeskuksen ja Herttoniemen sosiaalipalvelutoimistoa, Naulakallion hoito- ja kasvatuskoteja ja Helsingin sosiaalipäivystystoimistoa. Näissä yksiköissä kiitän elämänmakuisista kokemuksista niin työntekijöitä kuin asiakkaitakin.

Akateeminen maailma vie mukanaan, eikä siellä aina voi erotella ihmisiä työtovereihin ja ystäviin. Moni edellä mainittu ansaitsisi tulla kiitetyksi myös ystävänä. Tuon maailman ulkopuolella on kuitenkin useita ihmisiä ja olentoja, joiden olemassaoloon olen voinut luottaa silloinkin, kun en ole sitä ansainnut. Teitä on liian monta erikseen kiitettäväksi, mutta erityiskiitos Mari Poikolaiselle ja Francesco Castellolle: ilman jokakeväisiä ja -syksyisiä matkoja sohvallenne Milanon Rhohon en olisi jaksanut ahertaa. Italialainen jäätelö on parantanut monta haavaa.

Erityisen kiitoksen ansaitsee myös iso perheeni. Äitini Ritva Salojärvi-Pekkarinen on opettanut, mitä altruismi ja empatia käytännössä tarkoittavat. Isäni Jukka Pekkarinen on ollut esikuvani ahkeruuden ja valistuksen määrässä. Annoitte mukisematta minun vallata lapsuudenkodistani tilan, johon eristäydyin kiivaimmaksi kirjoitusrupeamaksi. Vanhempieni luokse olemme kokoontuneet lähes viikoittain sunnuntaipäivällisille, jotka ihmispaljoudessaan, metelissään ja vauhdissaan hakevat vertaistaan. Isoveljeni Tuomas Pekkarinen, hänen puolisonsa Kristiina Huttunen ja keijukaistytöt Oona ja Asta ovat esimerkillään vakuuttaneet, että tutkijaperheen nomadielämää voi viettää myös lasten kanssa. Isosisiskoni Laura Pekkarinen osoitti, että tohtoriksi voi väitellä lapsimäärän eksponentiaaliseen lisääntymiseen huolimatta. Kiitos Laura, kummityttöni Elli, Lauri, Iines, Anni, Aku, Antti ja Teemu Metsäniitty. Pikkusiskoni Sanna Pekkarinen on jaksanut kuunnella tuntojani lähes päivittäin ja yhdessä avopuolisonsa Miika Norpan kanssa tuonut elämäni monta merkityksellistä karvakorvaa. He ovat myös auttaneet rakkaan koiramme Tuukan hoidossa aina, kun olen sitä tarvinnut.

Ison perheen sisällä on ydinperheeni. Puolisoni Pekka Palonkorven kanssa olen hengittänyt samassa tahdissa jo puolet elämästäni: ilman sinua minä en olisi minä. Kolme poikaamme ovat kasvaneet yliopisto-opintojeni tahdissa ja ovat jo isoja koululaisia. Tämän kirjan tahdonkin omistaa paljasjalkaisille stadilaispojilleni – Rasmukselle, Oliverille ja Valterille. Olette upeita.

Manskulla huurteisen Keskuspuiston laidalla tammikuussa 2010

Elina

1 JOHDANTO¹

Kullervo, Kalervon poika, sinisukka äijön lapsi,
sai tuosta elemähän alla varjon vanhempien;
ei saanut älymähän, miehen mieltä ottamahan,
kun oli kaltoin kasvateltu, tuhmin lasna tuuiteltu,
luona kalton kasvattajan, tuon on tuhman tuittajan.
(*Kalevala*, 35. runo.)

Kullervo on *Kalevalan* kertomus pojasta, jonka elämää leimaa syntymästä alkaen jatkuvien epäonnistumisten ja onnettomuuksien ketju. Kullervo syntyy puoli-orpona orjaksi otetulle leskelle, jonka mies Kalervo on kuollut veljensä Untamon kanssa käydyn pitkän ja katkeran veljesriidan päätteeksi. Lisäksi on hän monella tapaa erikoinen lapsi. Traagisessa kertomuksessa Untamo yrittää tappaa kostonhaluista poikaa hukuttamalla, polttamalla ja hirttämällä, mutta koska poika ei ota kuollakseen, ottaa hän tämän lopulta orjakseen. Heikkolahjaisesta ja impulsiivisesta Kullervosta ei kuitenkaan ole työntekijäksi, vaan hän epäonnistuu kaikissa annetuissa tehtävissä ja saa työhön ryhtyessään aikaan paljon vahinkoa. Pojan taitamattomuuteen kyllästynyt Untamo lähettää hänet seppä Ilmarisen oppiin, mutta siellä Ilmarin ilkeä emäntä alkaa kiusata poikaa. Tästä suivaantuneena Kullervo usuttaa metsän pedot emännän kimppuun ja lähtee pakomatalle. Matkalla hän löytää kuolleeksi uskotun sukunsa, mutta viettelee tietämättään oman siskonsa. Sukulaissuhteen selvittyä sisko hukuttautuu koskeen. Äitiä lukuun ottamatta perheenjäsenet tuomitsevat Kullervon. Piileskelyn ja pakenemisen sijasta tämä päättää palauttaa kunniansa kostamalla Untamon pahat teot. Onnistuneella sotaretkellä Kullervo kuulee perheensä kuolleen, ja kotiinsa palatessaan hän muistaa siskon kanssa tapahtuneen hairahduksen. Syyllisyyttään ja viallisuuttaan soimaten kovaosainen Kullervo tappaa itsensä samalle metsäsaarekkeelle, jossa rakasteli siskonsa kanssa.

Mitä Kullervolle tapahtui? Väinämöinen selittää Kullervon kohtaloa lapsuudenaikaisella kaltoinkohtelulla ja varoittaa kansaa: ei pidä koskaan jättää lasta huonolle hoidolle ja tuhman tuudittajan armoille. Kullervon tarinassa kietoutuu yhteen useita tekijöitä, joilla kriminologiset teoriat ovat pyrkineet selittämään rikoskäyttäytymistä. Osa niistä liittyy Kullervon yksilöllisiin ominaisuuksiin: Kullervolla oli raskas perimä. Hän kantoi väkivaltaisuudestaan kuuluisan isän geenejä suvussa, joka oli tunnettu impulsiivisista miehistään (perinnöllisyys ja käyttäytymisgenetiikka: esim. Mednick ym. 1984; Moffit 1997 ks. Muncie 2004, 88–92; Kivivuori 2008, 111–120). Jo vauvana Kullervo oli luonteeltaan temperamenttinen, aggressiivinen ja impulsiivinen, eivätkä hänen kognitiiviset kykynsä vastanneet ikätason mukaista kehitystä (persoonallisuudenpiirteet: esim. Farrington 1996 ks. Muncie 2004, 92–96; Kivivuori 2008, 92–98). Itsekontrollista voi tuskin puhua Kullervon kohdalla: suutuessaan hän syyllistyi hirmutekoihin – jopa murhiin – ja impulsiivisuudessaan tappoi lopulta itsensäkin (itsekontrolliteoria: Gottfredson & Hirschi 1990 ks. Muncie 2004, 135; Kivivuori 2008, 98–99). Yksin Kullervon luonteenlaatu ei kuitenkaan selittäne tapahtumia, sillä Kullervon kohtaloa kuormittivat yksilöllisten heikkouksien lisäksi myös vaurioittavat sosiaaliset suhteet sekä ympäristötekijät: häntä hyljeksittiin vauvasta asti, ja hän joutui raa’an pahoinpitelyn kohteeksi useita kertoja

(traumamalli: ks. Haapasalo 2008, 38–42). Katkeroituneena omasta huonosta kohtelusta ja tietoisena sukunsa kohtaamasta vääryydestä hän vannoi kosta jo pienenä poikana. Alisteisen asemansa takia hän oli kuitenkin kyvytön kostamaan tapahtunutta eläen valtavassa sosiaalisessa ja henkilökohtaisessa paineessa, mutta kasvaessaan hän toteutti hautomansa kostosuunnitelmat. (Paineteoriat: esim. Merton 1938 ks. Muncie 2004, 104–106; Kivivuori 2008, 139–146.) Vallitseva kulttuuri loi hedelmällisen maaperän suunnitelman toteuttamiseen: Kalevalan olosuhteita luonnehtivat veriset sodankäynnit ja jatkuvat koston kierteet. Kullervo todisti raakuuksia paitsi lähipiirissään myös laajemmassa elinympäristössään ottaen näistä toimintatavoista mallia itselleen. (Väkivaltakulttuuri: ks. Muncie 2004, 106–107; Kivivuori 2008, 257–259.) Kullervon kertomuksessa yksilöllisillä, sosiaalisilla, ympäristö- ja tilanetekijöillä oli kaikilla vaikutuksensa siihen, että hän koki kovan ja epäoikeudenmukaiselta tuntuvan kohtalon.

Miksi kerron Kullervosta? Kerron hänestä, koska kertomuksessa on useita yhtymäkohtia niiden viiden pojan elämään, joista tämä tutkimus kertoo. Einon, Ilkan, Markun, Jari-Pekan ja Alin elämismaailmassa oli niin yksilöllisiä, sosiaalisia, tilanne- kuin ympäristötekijöitäkin, jotka osaltaan vaikuttivat asioiden kulkuun. Monitasoisuudessaan Kullervon tarina kertoo myös siitä, miten vaikeaa ellei mahdotonta on tarjota yhtä oikeaa selitystä rikollisen käyttäytymiseen ja elämäkulkuun. Kullervo on milloin uhri, milloin tekijä, ja tarinan lukija kokee turhautumista hänen edesottamustensa äärellä. Samankaltaista turhautumista olen kokenut rikoksia tekevien nuorten kanssa työskennellessäni ja tätä tutkimusta tehdessäni: miten helppoa olisikaan selittää lasten järjettömiltä tuntuvia tekoja heidän heikolla impulssikontrollillaan. Tai miten helppoa olisi osoittaa syyttävällä sormella heidän perimäänsä, vanhempiaan, vertaisryhmää tai sitä yhteiskuntaa, jossa he elävät. Syyllisiä hakeva tutkija päätyy lopulta osoittamaan sormellaan kaikkia ja palaamaan takaisin kysymyksen peruslähtökohtaan. Mitä Kullervolle tapahtui?

Vaikka Kullervo kuvataan kertomuksessa milloin uhrina, milloin rikollisena, ja vaikka hänen käyttäytymiselleen ja kohtalolleen voi hakea useita selityksiä, hänellä oli kaksi selkeää ja elämänvaiheesta toiseen seurannutta ominaisuutta: ensinnäkin hän kantoi koko elämänsä epäonnistuneen ja poikkeavan yksilön leimaa, joka vaikutti hänen identiteettiinsä nujertavasti. Toiseksi hän joutui toistuvasti kaltoinkohtelun, pilkan ja syrjinnän kohteeksi, ja hänet hädettiin pois useasta elämän varrelle rakentuneesta yhteisöstä. Sosiaalisessa verkostossaan Kullervo oli hyljeksitty ja halveksittu yksilö. Nämä ominaisuudet ja niiden tarkastelu ovat tämän tutkimuksen keskiössä: mitä tapahtuu, kun yksilö määritellään poikkeavaksi? Minkä verran ympäröivä yhteisö osallistuu poikkeavaksi leimaantumisen prosessiin?

Tutkimuksen aihetta kysytellessäni työskentelin lastensuojelun sosiaalityöntekijänä alueella, jossa, monen helsinkiläislähiön tapaan, esimurrosikäisistä pojista koostunut joukko aiheutti kauhua ja epäjärjestystä. Poikien teot olivat uhkaavia ja vastenmielisiä ja asuinalueen asukkaiden ilmaisema pelko monella tapaa ymmärrettävää ja jopa hyväksyttävää, mutta sitä seuranneet reaktiot saivat minut hämmentyneeksi: Ei riittänyt, että lastensuojelun sosiaalityöntekijät tapasivat poikia ja heidän vanhempiaan, kävivät kodeissa, koulussa ja kuraattorilla, järjestivät avoimuuden palveluja ja tekivät jopa huostaanottoja. Naapuruston asukkaat vaativat vankeusrangaistuksia, järjestivät suuria asukasilloja, ottivat yhteyttä lehdistöön ja päätyivät lopulta valvomaan poikien liikkeitä. Jos pojat näyttäytyivät alueella,

heistä soitettiin välittömästi viranomaisille. Reaktiot tuntuivat rankaisuhalukkuudessaan paitsi suhteettomilta tapahtuneisiin rikkeisiin nähden, myös inhimillisesti ottaen kohtuuttomilta. Tuntui kuin käynnissä olisi ollut yhteisöllinen rituaali (Aronen 1998, 91–93), jonka uhreiksi pojat olivat valikoituneet.

Niin kutsutulla *syntipukkiriitillä* on ollut pitkät perinteet ihmisyhteisöissä. Nimensä rituaali on saanut Vanhasta testamentista, mutta sen juuret yltävät kauemmaksi ihmiskunnan historiaan. Vanhassa testamentissa Aaron laittoi kaikki israelilaisten tekemät synnit, pahat teot ja rikkomukset pukin kannettavaksi. Tämän jälkeen pukki lähetettiin asumattomille seuduille autiomaahan israelilaisten synnit mukanaan. (3. Moos. 16: 20–22.) Kaikissa kulttuureissa ei kuitenkaan ole tyydytty eläinuhriin. Antiikin Kreikassa toteutetussa *farmakos*-riitissä² yhteisöä uhannut pahuus tai huono onni torjuttiin karkottamalla valittu yhteisön jäsen sen keskuudesta. Koska yhteisöllä oli harvoin varaa menettää terveitä nuoria miehiä, valittiin farmakokseksi yleensä jollain tavoin halveksittuja, rumia, syrjäytyneitä tai muualta tulleita yksilöitä. Ateenassa rituaali suoritettiin keväisin luonnon uudistumista ja puhdistumista juhlistavan Thargelia-juhlan yhteydessä. (Aronen 1991, 91–93.)³ Syntipukkiriitillä ei ole julkilausuttuja vastinpareja nykyisyydessä, mutta voisiko tarvetta poikkeavuuden tunnistamiseen, diagnosointiin ja kontrollointiin pitää yhtenä ikaikaisen ilmiön modernina ilmentymänä?

Sosiaalityön tehtävänä on kautta sen historian ollut toimia välittäjänä tai puskurina rakenteen ja yksilön välillä. Sen kohteena ovat perinteisesti olleet tavalla tai toisella alisteisessa asemassa olevat yksilöt, mutta niin sosiaalityön sisällöt kuin sen motiivitkin ovat vaihdelleet ajallisesti ja paikallisesti (esim. Satka 1995; Sipilä 1996; Payne 1997; Mutka 1998; Juhila ym. 2002). Sosiaalityölle on tunnusomaista ristiriitaisuus ja siitä seuraava jatkuvan reflektion välttämättömyys: kontrollin ja sosialisointin sekä toisaalta tuen ja suojelun ulottuvuudet törmäävät sosiaalityön käytännöissä jatkuvasti toisiinsa. Sosiaalityölle läheiset hyvinvointiyhteiskunnan normit – ihmisten auttaminen ja heidän vahingoittamisensa estäminen – joutuvat nekin ristiriitaan tilanteessa, jossa avun tarpeessa olevan yksilön toiminta vahingoittaa toisia. (Sipilä 1996, 62–64.) Tämän tutkimuksen kohteena on sosiaalityön ja erityisesti institutionaalisen lastensuojelutyön toiminta tilanteessa, jossa lapsi syyllistyy toistuvasti rikoksiin. Sitä tarkastellaan yhteisöreaktion näkökulmasta, jolloin kohteena ei ole vain sosiaalityön toiminta vaan poikkeavasti käyttäytyvän lapsen institutionaaliset ja yhteisölliset määrittelykäytännöt laajassa rakenteellisessa kontekstissa sekä niiden seurauksena rakentuvat lapsen positiot. Tutkimuksessa kuvaan viiden pojan tapauksen kautta tähän määrittelyyn osallistuvat toimijat, toimijoiden suhteet ja suhteista syntyvän dynamiikan Helsingin suojelukasvatusinstituution ja lastensuojelun olemassaolon ajalta. Tutkimusstrategiana käytän laadullista monitapaustutkimusta, joka kattaa vuodet 1930–2004, ja primaariaineistona yksittäisten lasten sosiaalivirastossa arkistoituja asiakasasiakirjoja. Sekundaarilähteinä toimivat Helsingin kaupungin sosiaaliohjesäännöt, lastensuojelu- ja sosiaaliviraston toimintakertomukset, komiteamietinnöt ja muut lainsäätämisdokumentit sekä Suomen ja erityisesti suomalaisen lastensuojelun historiaa valottavat historian tutkimukset. Näiden avulla selvitetään niitä konteksteja, tendenssejä sekä mekanismeja, jotka tulevat näkyviksi kunkin lapsen tapauksessa.

Tutkimuksen alkulehdillä johdattelen tarkastelemaan lasten toimijuuden, pahantapaisuuden ja suojelun välisiä suhteita. Rinnalla kuljetan kertomusta poikkeavuuden sosio-

logiasta, poikkeavuuden käsitteen katoamisesta ja sen korvautumisesta riskien hallinnan käsitteistöllä. Tutkimuksen toisessa luvussa luon empiiriselle tarkastelulle välttämättömät ontologiset, epistemologiset ja teoreettiset premissit yhdistämällä Roy Bhaskarin (1978, 1979, 1986) transformatiivisen sosiaalisen toiminnan mallin Edwin M. Lemertin (1951, 1967) yhteisöreaktion teoriaan. Bhaskarin ja Lemertin malleja yhdistämällä luon samalla tavan tulkita yksilön positiota rakenteiden ja toimijoiden dynaamisissa suhteissa. Tätä teoreettista viitekehystä sovellan laadullisen tapaustutkimuksen avulla. Sen käsittelyn yhteydessä esittelen myös tutkimuksessa käytetyn aineiston. Seuraavissa luvuissa sovel-
lan tulkintakehystä viiden pojan, Einon, Ilkan, Markun, Jari-Pekan ja Alin, tapauksiin. Tutkimuksen loppuluvussa pohdin niitä muutoksia ja jatkuvuuksia, joita yhteisöreakti-
oissa ja toimijoiden välisissä suhteissa oli havaittavissa ajanjakson kuluessa. Samalla luon näkökulmia niihin tapoihin, joilla yhteisöt ovat osallistuneet poikkeavien yksilöiden positioiden tuottamiseen eri aikoina.

2 LAPSUUS SUOJELUN JA KONTROLLIN KENTÄLLÄ

Tämän tutkimuksen lapsuuskäsitys pohjautuu sosiologiseen ymmärrykseen lapsesta ja lapsuudesta (esim. James & Prout 1990; Alanen 1992; Qvortrup ym. 1994; James ym. 1998; Lee 2001; Brembeck ym. 2004). Lapsi ja lapsuus ovat olleet intensiivisen tieteellisen mielenkiinnon kohteena 1900-luvulla. Perinteiselle lapsitutkimukselle on ollut tyypillistä vahva kehityskeskäinen lähestymistapa, jossa lapsia ja lapsuutta on tarkasteltu väliaikaisena kehitysvaiheena matkalla aikuisuuteen. Vasta kasvattamalla muokattu aikuinen saa täysimittaisen kansalaisen statuksen. (James & Prout 1990, 7–34; Hendrick 1990, 35–56; Lee 2001, 38–46.)

Lapsuuden sosiologiassa lapsuutta tarkastellaan kunkin sosiaalisen todellisuuden itsellisenä ja siksi arvokkaana olemisen muotona ja lapsia aktiivisina toimijoina, jotka osallistuvat ympäröivän todellisuuden muokkaamiseen. Sosiologisen lapsuuskäsityksen omaksuneet suhtautuvat kriittisesti kehityspsykologiseen lapsikäsitukseen, jossa lapset nähdään ”tulevina aikuiskansalaisina” (*becoming*; suomenkielinen käsite Satka & Moilanen 2004, 130) olemassa olevan aktiivisen toimijan sijaan (*being*; Qvortrup 1994; ks. James ym. 1998, 26–33; Lee 2001, 5).⁴ Lapsuussosiologian kenttä on jakautunut rakenteen ja toimijuuden merkitystä eri tavoin painottaviin ja toisiinsa kriittisestikin suhtautuviin koulukuntiin (James ym. 1998, 26–33, 206–216). Lapsuutta on tarkasteltu vähemmistönäkökulmasta, jolloin on korostettu lapsuuden universaalisti ja globaalisti alisteista asemaa, kun taas tulkinta lapsuudesta ”heimojäsenyytenä” jopa karnevalisoi lapsikulttuurien itsemääräämisen vapautta ja asettumista ajassa ja tilassa. Kun sosiaalisesti strukturoitu näkemys lapsuudesta pyrkii tunnistamaan niitä sosiaalisia rakenteita, jotka johtavat pysyvän ja tunnistettavan lapsuuskategorian syntyyn, sosiaalisesti konstruoitu lapsuus ei asetu tarkasteltavaksi, vaan on alati muuttuva, sosiaalisesti ja kulttuurisesti tuotettu ja paikallinen ilmiö. (Mt., 195–268.) Oma lapsuuskäsitykseni paikantuu sosiaalisten rakenteiden ja lasten vähemmistöaseman merkitystä korostavaan lähestymistapaan. Sen avulla lasten toimijuutta tarkastellaan suhteessa vallitseviin sosiaalisiin ja insitutionaalisiin oloihin (mt., 208–210; Alanen 1992; Mayall 2002).

Pahoja tekevä lapsi ja suojelun dilemma

Lapsuussosiologia kritisoi kehityskeskeistä, niin kutsuttua presosiologista lapsuuskäsitystä siitä, että se johtaa lasten suojelemaan poissulkemiseen (*protective exclusion*) (Qvortrup 1997, 86). Tässä yhteydessä lasten kehittymättömyyttä on tulkittu potentiaalisena pahuutena (kontrollin vaade) ja toisaalta viattomuuden ilmentymänä (suojeleminen vaade) (James ym.

1998, 10–15). Suojeleva poissulkeminen on paradoksaalisella tavalla kaksisuuntainen prosessi: Koska lapsilla ei ole vastuuta, kykyjä tai kompetenssia, heitä tulee suojella. Kaikille elämäntilanteille tunkeutuva suojeluajattelu rajoittaa kuitenkin samalla lasten mahdollisuuksia ottaa vastuuta, osoittaa kykyjään ja kartuttaa kompetenssiaan (Qvortrup 1997, 86). Länsimaisen lapsuuden sulkeminen ”aikuisuuden odotushuoneisiin” on herättänyt keskustelua erityisesti lapsuuden historiallista kehitystä käsittelevien tutkimusten (esim. Ariès 1962) tehtyä näkyväksi, miten ymmärryksemme lapsuudesta – ja samalla lapsuuden sekä lasten asema – ovat muuttuneet vuosisatojen kuluessa (esim. Alanen & Bardy 1990, 11–13; James & Prout 1990; Hendrick 1990; Alanen 1992; James ym. 1998; Lee 2001). Kasvatukseen, ohjaukseen sekä osallistumiseen ja osallisuuteen liittyvät tekijät ovat vaihdelleet vuosituhansien saatossa ja kulttuureittain. Samoin kulttuurisesti ja moraalisesti määrittäneitä ovat suojelun tarpeet: tilanteesta toiseen joudutaan uudelleen määrittelemään ketä, miksi, miltä ja miten suojellaan – ja mitä suojelu ylipäätään on.

Tässä tutkimuksessa kysymys suojelusta nousee erityisen keskeiseksi, sillä käsittelen lapsuutta nimenomaan *institutionaalisen lastensuojelun* viitekehyksessä, jonka historia kytkeytyy vahvasti länsimaisen, modernin hyvinvointivaltion kehittymiseen. Institutionaalinen lastensuojelu poikkeaa arjen käytännöissä toteutettavasta lasten suojelusta olemalla juridisesti säädeltyä viranomaistoimintaa, jolla on vahvat opilliset sekä aatteelliset juuret. Se on oikeuttanut yhteiskunnan tulon lasten suojelun yksityisimpiin käytäntöihin – lasten kotikasvatukseen kentälle. (Pohjoismaisen institutionaalisen lastensuojelun historiasta ks. esim. Törnudd 1956; Dahl 1985; Pulma 1987; Satka 1995; Satka ym. 2002; Saurama 2002; Satka 2003; Harrikari 2004a; Björk Eydal & Satka 2006; Harrikari 2006, 249–250; Hämäläinen 2007.)

Suomalaisen lastensuojelun historiassa kytkös lasten turvattomuuden hoitamisen ja pahantapaisuuden kitkemisen välillä muodostui kansainvälisten vaikutteiden myötä vähitellen. Väestönkasvun turvaamisen kannalta jokainen lapsi on ollut tarpeellinen, ja varhaisten kriminologisten teorioiden opit kytköksestä lasten kaltoinkohtelun ja rikollisen uran välillä vahvistivat ideaa siitä, että lasten suojelemisella saatettiin suojella myös yhteiskunnan kehitystä ja yhteiskuntarauhaa (Dahl 1985, 72–73). Tämä ajatus lapsen huonon hoidon ja kasvatuksen johtamisesta rikoksen polulle, ”siveellisen turmeluksen kronologiasta”, vaikutti vahvasti suomalaisen lastensuojelun kehitykseen tuoden jo vuonna 1905 *suojelukasvatuksen* käsitteen osaksi institutionalisoituvaa lastensuojelua. (KM 1905:9a ja b, Harrikari 2004a, 133–140.) Suojelukasvatuksen käsite vangitsi lastensuojeluun sisäänrakennetun idean: samalla kun pyrittiin suojelemaan yhteiskuntaa pahantapaisuudelta ja toisaalta lasta turmelukselta, tahdottiin lasta kasvattaa toivottavaan suuntaan (mt., 133–140). Vähitellen eronteko pahantapaisuuden ja turvattomuuden välillä alkoi häilyä. 1920-luvulla kurin, hallinnan ja järjestyksen (yhteiskunnan suojelemisen) pyrkimys vaihtui valtion harjoittamaksi biopolitiikaksi (väestön syntyvyyden, kuolleisuuden ja terveydentilan sääntelyksi), ja lasten pelastaminen sosiaalisten ongelmien turmiolliselta vaikutukselta nousi institutionaalisen lastensuojelun keskeiseksi tehtäväksi. (Törnudd 1956, 19–24; Pulma 1987, 105–122; Saurama 2002, 30–33; Harrikari 2004a, 158–160.) Lastensuojelulainsäädännön kehittämisyhteyksissä sidos turvattomien lasten suojelun ja pahantapaisien lasten kasvattamisen välille punottiin pysyvästi 1950-luvulla, kun oppi sosiaalisesta sopeutumattomuudesta levisi suomalaiseen lastensuojelukeskusteluun (Pulma

1987, 224–226; Saurama 2002, 30–33; Harrikari 2004a, 238–242). Käytännössä suojelun ja kontrollin teemat ovat kuitenkin aina hankautuneet vastakkain ja aiheuttaneet ristiriitoja niin sosiaalityön toteuttajille, kriitikoille kuin asiakkaillekin (Sipilä 1996, 64).

Suojelun ja kontrollin sidos on vaikuttanut tapaan, jolla maassamme on reagoitu alaikäisten ”pahantapaisuuteen”, ”rikollisuuteen”, ”sopeutumattomuuteen” ja ”asosiaalisuuteen”. Erityisesti lasten ja nuorten tekeminä normirikkomukset ja rikokset herättävät universaalisti voimakkaita reaktioita, jotka tekevät näkyväksi kulloinkin vallalla olevan sosiaalisen kontrollin ilmapiirin ja sallivuuden rajat. ”Nuorisorikollisuus” on ollut länsimaisten yhteiskuntien yhteinen ongelma, jonka olemassaolosta ja vakavuudesta on vallinnut hegemoninen käsitys. Nuoruutta pidetään rikosaktiivisena elämänvaiheena, sillä alttius syyllistyä omaisuus- sekä pahoinpitelyrikollisuuteen on tilastollisesti muita ikäryhmiä suurempi nuorten ikäluokissa. (Nuorisorikollisuudesta esim. Muncie 2004; Kivivuori 1997; Harrikari 2004a; Salmi 2004; Brown 2005; Kivivuori & Salmi 2005; Kivivuori & Honkatukia 2006; Newburn 2007; Marttunen 2008.) Samalla ilmiö on vahvasti sukupuolittunut: länsimaista rikollisuutta voi luonnehtia maskuliiniseksi, sillä miehet ovat yliedustettuina lähes kaikissa tekotyypeissä. Kriminologiset teoriat ovatkin usein teorioita nuorten miesten rikollisuudesta (esim. Muncie 2004, 127–131; Brown 2005, 129–143; Kivivuori 2008, 56–62; tyttöjen rikollisuudesta esim. Honkatukia 1998; Vehkalahti 2008). Suomessa keskustelu rikollisuuden, alaikäisyyden, vastuun ja seuraamusten tulkinnoista on ollut yksi yhteiskunnan arvoja ja ihanteita heijastava juonne oikeusvaltioksi kehittämisessä (Harrikari 2004a).

Suomessa nuorisorikollisuuden hoidossa on muiden Pohjoismaiden mukaisesti vallinnut niin kutsuttu huoltomalli, jonka sisään on rakennettu suomalaisen lastensuojelutyön perusidea: rikosvastuun ikäraja on asetettu viiteentoista vuoteen, ja tätä vanhempienkin alaikäisten kohdalla käytetään lievempiä seuraamuksia (esim. Harrikari 2004a; Harrikari 2006; Marttunen 2008). Huoltomallille on tunnusomaista, että rikoksen teosta syntyntä tilannetta on arvioitu kokonaisvaltaisesti lapsen tuen tarpeen näkökulmasta, ei teon tuomittavuuden kautta. Lapsi on tulkittu olosuhteiden uhriksi, ei rationaaliseksi, teostaan vastuussa olevaksi henkilöksi, ja mahdolliset toimenpiteet (kuten sijoittaminen laitokseen) on perusteltu lapsen edun näkökulmasta, ei sanktiona tapahtuneeseen kiellettyyn tekoon. Asiantuntijoina ja toimenpiteiden toteuttajina ovat olleet sosiaalihuollon ammattilaiset, eivät tuomarit, juristit tai poliisit. Pohjoismaainen huoltomalli poikkeaa niin perusideologialtaan kuin käytännöltäänkin angloamerikkalaisten maiden oikeusmallista, jossa huomio kiinnitetään tapahtumahetkeen ja tapahtuneen teon vakavuuteen ja jossa lapsen vastuuta teostaan korostetaan. Teon seuraamuksia on arvioitu teon vakavuuden, ei lapsen tarpeiden kautta, ja asiantuntijoina ovat toimineet tuomarit sekä juristit. (Pösö 1993, 45; Lauronen & Pietarila 1994, 13–19; Harrikari 2006, 251–252, taulukko 1.) Pohjoismaisen huoltomallin lähtökohtana on pidetty Norjan jo vuonna 1896 säätämää lastensuojelulakia, jossa pahantapaisten lasten hoitaminen annettiin lastensuojelulautakuntien tehtäväksi (Dahl 1985, 94–99, 152–158; Harrikari 2006, 251–252). Helsinkiin perustettiin 1922⁵ ensimmäinen lastensuojelulautakunta, joka otti vastatakseen myös rikoksia tehneiden lasten asioista (Törnudd 1956, 20–24; Halila 1977, 124–125; Pulma 1987, 172). Tätä ennen lastensuojeluasioista vastasi 1899 perustettu kasvatustautakunta (Törnudd 1956, 18; Pulma 1987, 108).

Institutionaalisen lastensuojelun toteuttajat ovat siten koko sen olemassaolon ajan joutuneet pohtimaan ristiriitaa, joka virittyy aktiivisen subjektilapsen ja passiivisen objektilapsen välille arjen todellisuudessa. Ristiriita luo myös tämän tutkimuksen jännitteen: tapa suhtautua lapseen epätodellisuudessa, suojeltavina ja kontrolloitavina ihmisinä rajoittaa lasten osallistumismahdollisuuksia, mutta yhtä lailla ongelmallinen on lapsuus sosiologian aktiivinen toimijalapsi. Erityisen haastavaksi tämä tulkinta lapsesta tulee, kun lapsi rikkoo vallitsevia käyttäytymisnormeja – legitimoiduista oikeusnormeista puhumattakaan. Jos oletetaan, että lapsi teon tehdessään on intentionaalinen subjekti, vastuu ja sitä myöten rangaistavuus lankeavat myös lapsen harteille. Näin argumentoiden on Suomessakin vaa-dittu rikosvastuun ikärajan poistamista. (Harrikari 2004a, 290; Harrikari 2008, 158–159.) Lapsen syyllistyessä rikokseen suojelun ja kontrollin välinen jännite purkautuu vallitsevan yhteisön ratkaistavaksi, ja sosiaalityön ”kaksoisfunktio repressiivisenä ja emansipatorisena valtana” (Saurama 2002, 34) tulee näkyväksi. Samalla näkyväksi tulevat käsityksemme lapsuudesta, lapsen paikasta ja sukupolvien välisistä suhteista. Tässä tutkimuksessa tavoitteena on osoittaa, millaiseksi lapsen positio rakentuu näissä ristiriitatilanteissa.

Poikkeavuuden sosiologian nousu

Olen viitannut edellisessä kappaleessa *rikollisiin tekoihin* kuin kysymyksessä olisi selkeästi rajattu ja tulkinnoista vapaa ilmiö. Todellisuudessa rikollisuus on ehkä suojelua ja kontrolliakin häilyvämpi käsite. Yksinkertaisimmillaan rikoksella viitataan tekoon, joka on laissa määritelty rikolliseksi (legaali määritelmä). Rikoksen sosiologinen määrittely on monivaihteisempaa, eikä ole välttämättä sidoksissa lainsäädäntöön. Kiellettyä voidaan pitää tekoa, jota laki ei tuomitse, ja toisaalta harmittomana saatetaan pitää tekoa, joka on laissa määrätty rangaistavaksi. Se, millainen teko määritellään rikokseksi, onkin yhteiskunnallisen määrittelyprosessin – lainsäädännön – seurausta. (Esim. Laitinen & Aromaa 2005, 12–17.) Rikoksen käsittäminen vain sosiaalisena konstruktiona on viime vuosina kuitenkin kyseenalaistettu; jotkin normirikkomukset herättävät universaalisti tuomitsevuutta ja pahennusta (Kivivuori 2008, 18–28). Se, kutsutaanko tällaisia tekoja *rikokseksi*, on kuitenkin nähdäkseni edelleen määrittelyprosessin tulosta.

Tämän tutkimuksen pojat syyllistyivät usein edesottamuksiin, jotka eivät välttämättä täyttäneet legaalien rikoksen kriteerejä: tuntuja sanktioita kohdistettiin esimerkiksi karkailuun, koulusta pinnaamiseen, tupakointiin ja levottomaan käyttäytymiseen. Heillä oli rikoskäyttäytymisen lisäksi muitakin piirteitä, jotka erottivat heidät vertaisryhmästään. He olivat poikkeamia normeista, yksilöitä, joihin kohdistettiin kollektiivisia reaktioita. Rikosten ja rikollisuuden sijasta heidän kohdallaan voikin puhua *poikkeavasta* käyttäytymisestä; he rikkoivat tiedostaen tai tiedostamattaan yhteisönsä normeja. Puhe normeista, poikkeavuudesta ja edellisten määrittelyvaikeuksista edellyttää kuitenkin *poikkeavuuden sosiologiaksi* kutsutun paradigman ja sen historian tarkastelua (esim. Sumner 1994). Tämän koulukunnan kohtalolla on ollut erityinen vaikutus suojelun ja kontrollin ristiriitoihin nykyisyydessä.

Sosiologian tieteenalan historiassa *poikkeavuuden* tarkastelulla on ollut pitkä perinne (Sumner 1994, VII). Poikkeavuuden sosiologisen tarkastelun aloitti Émile Durkheim

(1858–1917) julkaistessaan ajatuksiaan paitsi rikollisuudesta myös yhteiskunnan rakenteen funktiosta laajemminkin aikana, jolloin teollistuminen ja kapitalistinen markkinatalous sekoittivat vallinnutta yhteiskuntarakennetta ja arvomaailmaa. Nopea rakennemuutos sai aikalaiset pohtimaan kapitalismin edellytyksiä, haasteita ja vaikutuksia. (Mt., 4–5.) Durkheim esitti niin kutsutun rikollisuuden välttämättömyys- tai funktioteorian, jonka mukaan yksilöllisen monimuotoisuuden luokittelu poikkeavaksi tai rikolliseksi palvelee individualismin eetoksen varaan rakentuneen kapitalistisen yhteiskunnan etuja, sillä ”poikkeavien muotojen tutkiminen saattaa lisäksi sallia meidän määrittellä normaalin tilan edellytykset” (Durkheim 1990, 323). Näin ollen rikollisuus oli Durkheimin mukaan normaali ja jopa välttämätön sosiaalinen ilmiö, sillä ”ne olosuhteet joihin se liittyy, ovat itse moraalien ja lain normaalille kehitymiselle välttämättömiä” (Durkheim 1982, 87).

Durkheimin ajatus rikollisuuden välttämättömyydestä oli kärjistetty ja yksinkertainen, mutta se herätti kysymyksen siitä, onko tarpeemme tunnistaa, luokitella, hallita ja poistaa poikkeavuutta välttämätön osa kollektiivista moraalien rakentamisen projektia, johon yhteisöt eri tavoin ovat sitoutuneet. Tässä moraalien rakentamisen projektissa normipoikkeavuudet saivat erityisen symbolisen merkityksen tehdessään näkyviksi normaalin, toivottavan tai torjuttavan käyttäytymisen rajat. Määrittelyjen tulee kuitenkin olla joustavia, sillä liikkumavara normaalin, poikkeavan ja tuomittavan käyttäytymisen välillä pitää yhteiskunnan joustavuutta ja muutoskykyä yllä. Näin yhteiskunta, Durkheimin mukaan, myös raivaa tilaa poikkeavuudelle, sillä joustavuus legitimoii moraalisen järjestyksen ja sosiaalisen rakenteen ja ehkäisee yhteiskuntajärjestyksen romahtamista. (Lemert 1967, 42; Sumner 1994, 7, 16–20.) Tilanteissa, joissa kollektiivisen moraalien pelätään rapautuvan, näiden rajapintojen tunnistaminen tulee entistä pakottavammaksi, sillä moraalien kollektiivinen luonne sitoo yksilön yhteiskuntaan: ”tosiasiallisesti kuitenkin se inhimillinen tajunta, joka meidän on toteutettava itsessämme kaikessa laajuudessaan, ei ole muuta kuin sen ryhmän kollektiivinen tajunta, johon kuulumme” (Durkheim 1990, 359).

Durkheim vaikutti merkittäväällä tavalla sosiologiseen tutkimusperinteeseen, joka 1900-luvun kuluessa kehittyi koulukunnittain jakautuneeksi kriminologian tutkimusalaksi (Garland & Sparks 2000; Kivivuori 2008, 31–46). Modernille aikakaudelle oli ominaista tyyppitellä ja määrittellä poikkeavuutta ja sen mukanaan tuomia lieveilmiöitä sekä pyrkiä hallitsemaan niitä tunnistamisen ja kontrollitoimenpiteiden avulla. Rikollisuusongelman ratkaisemiseksi luotiin vähitellen rikosoikeudellinen hyvinvointivaltio (*penal-welfare state*), joka perustui oikeudenmukaisiin seuraamuskäytäntöihin, tarkoituksenmukaisiin rangaistuksiin ja kuntouttamiseen tähtääviin toimenpiteisiin (Garland 1986; Garland 2001, 27). Myös sosiaalityön asiantuntemus rakentui modernissa asiakkaan sosiaaliselle tai persoonan diagnoosille ja ongelmien korjaamisen eetokselle (Satka 1994 ja 1995; Sipilä 1996, 24–40). Durkheimilainen, poikkeavuuden sosiaalista ja relationaalista luonnetta painottava traditio eli ja kehittyi kuitenkin muiden muassa Talcot Parsonsin (1937) ja Robert K. Mertonin (1934, 1938) teksteissä. Merton kritisoi voimakkaasti sosiologisten teorioiden taipumusta selittää perinteisistä kaavoista poikkeavaa käyttäytymistä pääsääntöisesti ihmisten biologisten viettien avulla ja niitä säätelevän sosiaalisen kontrollin epäonnistumisena. Hän vaati ei-biologisten tekijöiden, kuten sosiaalisten rakenteiden, huomioimista poikkeavuuden teoretisoinnissa. (Merton 1938, 672.)

Mertonin huomio, että yksilön biologisten viettien ylikorostaminen vie huomiota

sosiaalisten rakenteiden toimimattomuudelta, johti niin kutsutun rikollisuuden *paineteorian* syntyyn. Poikkeavuuden katsottiin purkautuvan turhaumasta niitä esteitä kohtaan, joita sosiaaliset rakenteet yksilölle asettavat (Merton 1938). 1950- ja 60-luvuilla monet sosiologit pysähtyivätkin kysymään, miten rakenteet, julkilausutut ja vaietut normimme sekä niiden ylläpitäminen paitsi tekevät poikkeavuutta näkyviksi myös *luovat* sitä (Lemert 1951, 1967; Goffman 1961, 1963; Becker 1963). Tämä aluksi lähinnä akateemisen kriminologian piirissä vaikuttanut leimaamisteoreettinen koulukunta nostatti kysymyksen poikkeavuuden kategorisoinnin, leimaamisen ja sosiaalisen kontrollin mielekkyydestä (Garland 2001, 66–67; Muncie 2004, 127).

Poikkeavuuden sosiologialla oli 1960- ja 70-luvuilla vaikutusta länsimaiseen hyvinvointi- ja erityisesti kriminaalipolitiikkaan (hyvinvointi-ideologian ja poikkeavuuden sosiologian välisistä suhteista ks. Cohen 1985; Sumner 1994; Young 1999; Garland 2001). Samaan aikaan useissa länsimaissa käynnistyi äänekkäitä yhteiskuntakriittisiä liikkeitä. Radikaalissa muutosilmapiirissä keskustelu viranomaisten harjoittamasta pakko-, piilo- ja mielivallasta pakotti kyseenalaistamaan normi-ihanteellisen poikkeavuuden kategorisoinnin ja tarkastelemaan kriittisesti sen arvolähtökohtia. Suomessa valtion holhoava valta joutui kriittisen tarkastelun ja arvostelun kohteeksi niin sosiaali-, terveys- kuin kriminaalihuollonkin aloilla.⁶ Yhteiskuntatieteissä tuli vähitellen vallitsevaksi käsitys poikkeavuudesta yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksesta syntyvänä ilmiönä – ei yksilön ominaisuutena (Anttila & Törnudd 1983, 13). Kriminologiassa ja kriminaalipolitiikassa ilmeni uudenlaisia dekriminalisaatiopyrkimyksiä, joiden tavoitteena oli pidättäytyä tarpeettomista virallissanktioista, estää rangaistussäännösten diskriminoivia vaikutuksia ja yksinkertaistaa jäykkää, hidasta ja kallista rikosprosessuaalista menettelyä (mt., 187–190). Suomen rikoslain uudistamiseen pyrkineen komitean mietinnössä korostettiin, etteivät toimenpiteet etenkin nuorten asiakkaiden kohdalla saisi olla kielteisiä, ”sillä kielteisen seuraamuksen kohteeksi joutuminen merkitsee aina leimautumista” (KM 1976:72, 116). Leimautumisen katsottiin vaikeuttavan norminmukaista käyttäytymistä vastaisuudessa, ja uusimisvaaran vuoksi pidettiin parempana, ettei ”nuorta rikoksenteijää rangaistaisi ollenkaan” (KM 1976:72, 116; Harrikari 2008, 110). Sosiaalityölle poikkeavuuden sosiologia ja erityisesti leimaamisteoria kuljetti kriittisen viestin: tuli välttää sellaisia interventioita, jotka saattoivat leimata asiakkaan ja syventää hänen ahdinkoaan (Schur 1973; ks. Pösö 2002, 113).

On esitetty, että yhteiskuntatieteellisten teorioiden kentässä juuri poikkeavuuden sosiologinen tarkastelu ja leimaamisteoreettinen koulukunta olivat suuntauksia, joiden piirissä konstruktionistinen kriminologia sai alkunsa (Young 1999, 33). Poikkeavuuden sosiologia opetti kriminologien lisäksi myös muut yhteiskuntatieteilijät näkemään poikkeavuuden relatiivisuuden sekä kontrollitoimenpiteiden leimaavuuden ja itseään toteuttavan ennusteen. Samalla koulukunta veti kriittisen viillon positivistisiin lähestymistapoihin, valtion kontrollitoimenpiteisiin ja yhteisöreaktioiden seurauksiin. Rikosoikeudellinen hyvinvointivaltio sai osansa leimaamisteoreetikkojen arvostelusta. (Sumner 1994; Young 1999, 32–33, 38–41.)

Riskien arvioinnin ja varhaisen puuttumisen aika

Leimaamisteorian kriittisinkään siipi ei osannut ennustaa, millaista yhteiskunnallista kehitystä sen rikosoikeudellista hyvinvointivaltiota kritisoiava lähestymistapa pohjusti. Modernista yhteiskunnasta on monitasoisten sosioekonomisten ja kulttuuristen muutosten myötä siirrytty jälkimoderniin yhteiskuntaan. Tämä on merkinnyt siirtymistä kohti joustavien rakenteiden ja arvojen pluralismin aiheuttamaa ontologista epävarmuutta. Ihmiset ovat alkaneet pelätä. (Esim. Beck ym. 1995; Bauman 2000; Bauman 2001; Garland 2001; Webb 2006; Koskela 2009.) Pelkoa ruokkivat epävarmuuden tunne tuttujen rakenteiden – kuten työelämän ja ydinperheen – horjuessa, rikollisuuslukujen kasvu sekä tunne kaikkialla vaanivasta vaarasta. Muutos suhtautumisessa rikosongelmaan ja luottamuksen romahdus seuraamusjärjestelmää kohtaan tapahtui esimerkiksi Yhdysvalloissa niin nopeasti, että David Garland (2001, 69) vertaa sitä pörssimarkkinoiden romahdukseen. Tässä kehityksessä 1970-luvun poikkeavuuskritiikillä oli oma sivuroolinsa: kun poikkeavuuden tyypittely ja tunnistaminen oli yhteiskuntatieteiden ja -politiikan kentällä todettu paitsi mahdottomaksi myös vahingolliseksi, karkasi kuluttajayhteiskunnassa pelätty uhka pian hallitsemattomaksi kriisintunteeksi, jossa potentiaalinen pahuus ja vaara laajenivat koskemaan kaikkea ja kaikkia. 1980-luvulla Thatcherin ja Reaganin valtakausina syntynyt individualistinen kuluttajaihanneyhteiskunta määritteli poikkeavuuden kaikeksi ei-toivottavaksi toiseudeksi, joka muodosti uhan markkinataloutta kasvattavalle hyvinvoivalle väestönosalle. (Sumner 1994, 310–311; Young 1999, 14–16; Garland 2001, 67.) Kriminologien toive siitä, että tutkimus vähentäisi rikoksiin kohdistuvaa pelkoa ja poistaisi kontrollijärjestelmän tehottomuudesta seuraavaa ”pettymyksen tunnetta” (Anttila & Törnudd 1983, 13), ei toteutunut Suomessakaan.

Poikkeavuuden relationaalisuutta korostavat konstruktionistiset leimaamisteoriat käänsivät kriittisen katseen hallinnan ja kontrollin toteuttajiin kiusallisella tavalla. Nyt uuskonservatiiviset individualistiset positivistiset selitysmallit nostavat taas päätään (esim. Gottfredson & Hirschi 1990 teoksessa Muncie 2004, 133–136; Young 1999, 46–47, 123–128, 132–136). Karkeasti ottaen näissä teorioissa esitetään, että rikollisuus johtuu sosiaalisen ja itsek kontrollin puutteesta, joka taas seuraa puutteellisesta sosiaalistamisesta ja vääränlaisia arvoja noudattavasta kasvatuksesta. Väitteitä tukevat laajat tilastolliset analyysit, jotka todistavat korrelaatioita eräiden persoonallisuudenpiirteiden, kasvuolosuhteiden ja rikollisen käyttäytymisen todennäköisyyden välillä. Selitystä rikollisuudelle ja hallinnan tunnetta haetaan jälleen luokittelusta, joka hylkää ideologisen poikkeavuuskritiikin ja mahdollistaa riskien yksilökohtaisen tunnistamisen psykologian keinoin. Samalla sosiaalisesta kontrollista on tullut ”Kafka-maa”, paranoidinen maisema, jossa hallintaa on kaikkialla ja kaikkien taholta, mutta hallinnan kohdetta ei enää kyetä yksilöimään (Cohen 1985, 7). Laajeneva kontrollikulttuuri levittää uhkien todennäköisyyttä ennustavan mittaristojen verkon koskemaan koko väestöä ja tekee paradoksaalisesti uhan määrittelyn – ja siitä keskustelun – mahdottomaksi. Nollatoleranssin kulttuuri on levinnyt länsimaihin. (Cohen 1985, 4–12; Sumner 1994, 310–315; Young 1999, 121–147; Garland 2001, 174–192; Pösö 2002, 116–117; Muncie 2004, 133–136; Harrikari 2008.)

Kriminologisen teoriakentän halkeaminen on pienoiskuva siitä, mitä yhteiskuntatieteissä on yleisesti tapahtunut. Käynnissä on pitkään jatkunut tieteenfilosofinen väittely

tietämisen ontologisista ja epistemologisista edellytyksistä, jolloin vastakkain ovat yleensä olleet todellisuuden sosiaalisesti konstruoitua perustaa painottavat näkemykset ja empiristä todistusvoimaa korostavat positivistiset näkökulmat. Paradigmakiistoista on käytetty jopa sodan terminologiaa (Flyvbjerg 2001, 1–5).⁷ Käytäntöä lähellä olevien yhteiskuntatieteiden, kuten sosiaalityön, tutkijat ovat osallistuneet akateemisen maailman paradigmatiistiaan. Samalla käytännön sosiaalityöntekijät ovat jääneet kentälle selvittelemään ristiriitaa, joka varoittaa ongelmien kategorisoinnista ja toisaalta edellyttää tarkkaa ongelmaluokitusta sekä vaikuttavia menetelmiä ongelmien ratkaisemiseksi (Pösö 2002, 115, 119; Webb 2006, 23–77). Sosiaalityön tutkimuksessa ja käytännössä käytetään enää harvoin poikkeavuuden käsitettä. Sen sijaan keskustelu syrjäytymisestä ja marginalisaatiosta on levinnyt sosiaalityöhön (Helne 1994; Barry & Hallett 1998). Tämä keskustelu ja siihen liittyvä tutkimus on ollut kaksijakoista: sitä on luonnehtinut sosiaalisten ongelmien konstruktioluonteen tunnustava varovaisuus ja toisaalta niiden luotettavaan ennakointiin, tunnistamiseen sekä poistamiseen tähtäävä riskipuhe. Tunnusomaisia syrjäytymisen ja marginalisaation kysymyksille ovat olleet käsitteiden hämärtyminen mukanaan tuomat määrittelyongelmat. Kun poikkeavuus jo käsitteenä viittasi johonkin staattiseen, määriteltyyn ja tunnistettavaan ilmiöön, syrjäytyminen ja marginalisaatio kuvaavat suhteellista prosessia, kuin matkaa jostakin johonkin. Käsitteiden liukuvuus ja rajattomuus ovat johtaneet ilmiön hallinnan vaikeuteen: syrjäytyminen on voinut olla ”sosiaalista, spatiaalista tai symbolista” – tai kaikkia yhtäaikaan – ja se on edellyttänyt suhdetta normaalin rajoihin ja tiloihin. (Helne 2002, 22–23; ks. myös Helne 1994, 44–45). Tämä taas edellyttäisi normaaliuden kyseenalaistamista ja perustavanlaatuista arvokeskustelua, joka notkean postmodernistisen pluralismin ajassa on entistä vaikeampaa, ellei jopa mahdotonta. Keskustelu ”normaalista” ja ”poikkeavasta” on refleksiivisessä, konstruktionistisessa, individualistisessa ja heterogeenisessä maailmassa tuomittu vanhanaikaiseksi, kuolleeksi puheeksi. (Sumner 1994, 311; Young 1999, 16; Forssén ym. 2002, 82–83, 98; Helne 2002, 30–31; Pösö 2002, 116–117; Karvinen-Niinikoski 2009, 138–139.)

Suomalaisessa marginalisaatiokeskustelussa sosiaalityölle on annettu vuoroin integroiva, kontrolloiva ja osallistava tehtävä (esim. Helne 1994; Juhila ym. 2002), ja sosiaalityön sisällä on esitetty pelkoja siitä, että sosiaalityötä oltaisiin ajamassa ”ulkoapäin kontrolloiduksi marginaalityöksi” (Juhila 2002, 12). Liitettynä lasten hyvinvoinnin ja lastensuojelun kysymyksiin tietoisuus syrjäytymiskäsitteen arvo- ja määrittelyongelmista johti yhtäältä varovaisuuteen ja kriittisiin alkupuheisiin ”syrjäytymisriskien” tarkastelussa (esim. Taskinen 2001). Syrjäytymisen ja marginalisaation käsitteet koettiin lapsuuteen liitettynä ongelmallisiksi niiden sosiaalisten ongelmien periytyvyyttä ja determinismiiä korostavien sisältöjen vuoksi. Lisäksi syrjäytymiskäsitteistöön liittyy ongelmien pitkäkestoisuuden ja kasautumisen ehto. Perustavin ongelma liittyy kuitenkin syrjäytymisen käsitteen lähtökohtiin: jotta syrjäytymisestä voidaan puhua, tulee jonkun määrittää ne normit, joiden puitteissa oikeutetaan interventiot perhe-elämään. (Esim. Taskinen 2001; Forssén ym. 2002.)

Konstruktionistisen syrjäytymis- ja marginalisaatiokeskustelun rinnalla kulkee toinen, positivistinen puhe, jossa empirisesti todeksi osoitetut – niin kutsutut *evidence based* -käytännöt (esim. Sommerfeld 2005; Webb 2006, 141–169) – ovat nousseet myös lapsuutta koskevan sosiaalityön tutkimuksen ja käytännön ihanteiksi. Erityisen vilkasta näyttöön

perustuva sosiaalityön tutkimus on ollut kansainvälisesti, osin tutkimuksen ympärille rakennetun niin kutsutun Campbell-verkoston ansiosta (ks. Houston 2001b ja 2005), mutta myös Suomessa ”syrjäytymisriskeistä” on tullut osa tutkimusten ja käytäntöjen arkikieltä. (Lasten ja nuorten syrjäytymistä koskevia tai sivuavia suomalaistutkimuksista ks. esim. Järventie 1999 ja 2000; Taskinen 2001; Forssén ym. 2002; Haapasalo 2006; Heikkinen 2006; Harrikari 2008; Kivivuori 2008; Lämsä 2009). Lapsuuden syrjäytymisriskejä, niiden arvioinnin mittareita ja kriteerejä on kansainvälisesti tutkittu ja kehitetty voimakkaasti (esim. Horwath 2001; kirjallisuus ks. Carrington 2002), usein nuorisoriikollisuuden tarkastelun yhteydessä (esim. Farrington 2007). Akateemisen tutkimuksen ulkopuolella malttamattomuus riskienhallinnan toteuttamisessa on ohittanut varovaiset huomiot käsitelmäritelmien arvolutautuneisuudesta. Erilaiset yhteiskuntapoliittiset (erityisesti lapsipoliittikan ja rikoksantorjunnan) toimintaohjelmat ovat ottaneet riskipoliittisen käsitteistön ja ongelmien ratkaisukeinot käyttöön nopeasti, ensin kansainvälisesti (esim. Horwath 2001; muutoksen analyysista ks. James & James 2001; Garrett 2003; Parton 2006) ja lopulta myös Suomessa (Korander ym. 2002; Korander & Törrönen 2005; Harrikari 2008; Harrikari & Hoikkala 2008; Satka & Harrikari 2008; Satka 2009b).

Tällaiseen riskipoliittiseen ajatteluun liittyy useita pohjoismaiselle hyvinvointipoliitikalle vieraita elementtejä (Harrikari 2008, 134). Keskeisin ja kaikkeen vaikuttava ero liittyy ihmiskäsitykseen sekä ymmärrykseen rakenteen ja yksilön välisestä suhteesta, sillä riskipoliittikka siirtää vastuun hyvinvoinnista yksilölle. Lasten syrjäytymisriskeistä käytävässä keskustelussa korostuu yksilö- ja perhekeskeisyys: lapsuuden hyvinvoinnin katsotaan riippuvan siitä, miten perhe voi yhteiskunnassa ja lapsi perheessä, mutta tällöin unohdetaan kysyä, miten voi se yhteiskunta, jossa perhe ja lapsi elävät (ks. esim. Ringen 1997 teoksessa Forssén ym. 2002, 81). Samalla riskikäyttäytymisestä on tehty yksilön valinnan kysymys, mikä näkyy niin keskustelussa ”itseaiheutetuista sairauksista” kuin rikollisuudestakin: ”rikos on valinta – ei sairaus” on uuden kontrollikulttuurin iskusana (Garland 2001, 198). Käytäntöjen tasolla riskipoliittinen orientaatio on merkinnyt siirtymää sosiaalisten ongelmien rakenteellisesta ennaltaehkäisystä ongelmien *varhaiseen havaitsemiseen ja niihin puuttumiseen* (esim. Harrikari 2008, 134; Satka 2009b). Puuttumisen seurauksista on käyty hyvin vähän keskustelua, sillä riskien varhaisesta tunnistamisesta on tullut hyve. Jock Young (1999) on luonnehtinut nyky-yhteiskuntaa eksklusiiviseksi, ulossulkeväksi, vastakohtana modernin ajan inkluusiiviselle yhteiskunnalle: koska eronteko normaalin ja ”poikkeavan toisen” välillä on vaikeutunut, raja-aidat ovat kaventuneen normaaliuden ympärillä joustamattomammat kuin koskaan (mt., 16). Mitä varhaisemmassa vaiheessa riskitekijät ja riskialttiit yksilöt tunnistetaan, sitä nopeammin pystytään päättämään, miten tilanteessa toimitaan. Ajatus sosiaalisten ongelmien yksinkertaisista ratkaisukeinoista – tehokkaista, tuntuista, usein repressiivisistä toimista – on tunnusomainen riskipoliittikan toimintaorientaatiolle. Se, että yksilöt leimautuvat tai stigmatisoituvat tässä prosessissa, ei enää ole ongelma: stigmasta, varoitusmerkistä, on tullut jälleen tarpeellinen ontologisen epävarmuuden näyttämöllä. (Young 1999, 48–52, 130–132; Garland 2001, 181; Harrikari 2008, 113–133.)

Miten kertomus toimijalapsesta, poikkeavuuden sosiologiasta ja riskipoliittikan saapumisesta liittyvät poikiin, joista kerron tässä tutkimuksessa? Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella normeista poikkeavien nuorten tilannetta rakenteiden ja toimijuuden kentässä tavalla, joka kohdistaa katseen toimijoiden reaktioihin, toimijoiden välisiin suhteisiin

sekä toimijuuden ehtoihin. Se soveltaa positivistisen ja konstruktionistisen paradigman rinnalla muodostuneen todellisuuskäsityksen varaan rakentunutta *kriittisen realismin* ontologista viitekehystä. Tähän viitekehykseen tuon teoreettiset käsitteet ja selitysmallit leimaamisteorioiden jalkoihin jääneestä yhteisöreaktion teoriasta. Tutkimuksessa katse käännetään *yhteisöreaktioihin* ja niitä ehdollistaneisiin sekä niihin vaikuttaneisiin monitasoisiin lainsäädännöllisiin ja yhteiskunnallisiin mekanismeihin. Näin tavoitteenani on tuottaa vastapuhetta vallitsevaan käsitteiden hämäryyteen, joka relativismissaan kadottaa kohteensa, ja toisaalta leimaavaan puuttumisen kulttuuriin, jonka kategorisoivat diagnoosit ja todennäköisyyslaskelmat sysäävät enemmistön potentiaaliseen riskiryhmään. Seuraavassa luvussa kuvailen sen metateoreettisen ja käsiteteoreettisen viitekehyksen, johon tutkimuksen empiirinen analyysi perustui.

3 SOSIAALISET RAKENTEET JA REAKTIIVINEN TOIMINTA – POSITIOTA PAIKANTAMASSA

Yhteiskuntatieteissä tutkimusperinteet voidaan jakaa karkeasti kahteen paradigmaan: empiiristä havaintoa ja kvantitatiivisia menetelmiä hyödyntävään positivistiseen sekä ilmiön ymmärtämiseen tähtäävään ja kvalitatiivisia tutkimusmenetelmiä soveltavaan konstruktionistiseen lähestymistapaan. Lähestymistapojen taustalla vaikuttavat erilaiset käsitykset todellisuuden rakenteesta, ja niiden erot tulevat selkeimmin esiin epistemologisissa ja metodologisissa kysymyksissä. (Esim. Guba & Lincoln 2005, 191–216.) Tämä tieteen kentän dualismi on aiheuttanut tarpeetontakin etäännyttämistä ja ristiriitoja, ja siksi on ymmärrettävää, että niiden on ajoittain toivottu loiventuneen. Yhteiskunnallinen tilanne, tiedepolitiikka ja kulloinkin vallinneet tutkimustarpeet ovat kuitenkin vaikuttaneet siihen, että kentät ovat pysyneet eriytyneinä. Joko–tai-asetelma on aiheuttanut ongelmia erityisesti teorian ja käytännön yhteensovittamisessa ja tuottanut siten haasteita ja jopa esteitä erityisesti sosiaalityön kaltaisten soveltavien tieteenalojen kehittymiselle. (Layder 1998, 6–10; Patomäki & Wight 2000, 213–216; Flyvbjerg 2001; Danermark ym. 2002, 2–4.)

Sosiaalityön käytännön tehtävänä on perinteisesti pidetty erityisen vaikeissa elämäntilanteissa olevien ihmisten tukemista. Samalla sosiaalityö on kehittynyt akateemisenä professiona ja hakenut paikkaansa yhteiskunta- ja sosiaalityöiden kentältä. Alan teoriakeskustelu on kuitenkin ollut niin kansainvälisesti kuin Suomessakin hajanaista ja hapuilevaa, ja alan tiedeteoreettinen viitekehys on kuluneiden vuosikymmenten aikana ollut jatkuvassa myllerryksessä. (Esim. Mäntysaari ym. 2009.) Ajoittain akateeminen keskustelu on ajautunut niin kauaksi käytännöstä, että on puhuttu erikseen sosiaalityön formaalista ja informaalista teoriapohjasta. Formaalisella teorialla on tarkoitettu kirjallisesti esitettyä ja julkisesti keskusteltua teoriaa, joka on perustunut tieteelliseen tutkimukseen. Informaalisella teorialla on taas viitattu sosiaalityöntekijöiden induktiiviseen, kokemusten ja elämänhistorian kautta jalostettuun ymmärrykseen, jonka on arveltu ohjaavan erityisesti asiakastyön käytäntöjä. (Raunio 2004, 114–117; Payne 1997, 39, 44–45.) Samalla sosiaalityön käytännön perustehtävää on jouduttu toteuttamaan muuttuvien sosiaalisten ongelmien, ihanteiden ja vaatimusten kentällä. Sosiaalityön opetuksessa onkin pyritty aktiivisesti kaventamaan kuilua teorian ja käytännön välissä. Esimerkiksi käytäntötutkimus (Satka ym. 2005), teoreettinen eklektismi (Payne 1997, 52–55) sekä kriittinen reflektointi (Fook 2002) ovat näiden pyrkimysten tuloksena syntyneitä sosiaalityön suuntauksia, jotka ovat herättäneet paljon kiinnostusta ja keskustelua viime vuosina.

Itse tulkitsen, että sosiaalityön teorioiden ja käytännön väliset jännitteet, jopa epäsuhtaisuudet, eivät ole seurausta niinkään teorioiden soveltumattomuudesta kuin tieteenalan lähtökohtaolettamusten ristiriidoista. Tieteenalan ongelmana on ollut teorialyyppien

karkea erottaminen: on eroteltu toisistaan teorit sosiaalityöstä – mitä se on ja mitkä sen tavoitteet ovat; teorit sosiaalityössä – miten sosiaalityötä tehdään ja mikä sen merkitys on; teorit sosiaalityön kohteista – sosiaalisesta todellisuudesta ja erityisesti sosiaalisista ongelmista – sekä teorit sosiaalityön tutkimuksesta, joka jäsentää käytäntöä sen ulkopuolelta analyttisesti (Payne 1997, 38–39; Raunio 2004, 114–117; Mäntysaari ym. 2009, 8–9). Tällöin ontologia, epistemologia ja metodologia ovat ajautuneet eri raiteille. Lisäksi tieteenalalla vaikuttaneet kaksi paradigmaa – positivismi ja konstruktionismi – ovat lisänneet alan sisäänrakennettuja ristiriitaisuuksia. Kahden lähes tyystin vastakkaisen maailmankatsomuksen liittäminen samaan ongelmanmäärittelyyn saattaa aiheuttaa tilanteita, joissa määrittelijä juuttuu yhteen teoriaan tai ajautuu tulkitsemaan ongelmaa intuitiivisesti sopivimmalta tuntuvasta teorioiden vyyhdistä.

Paradigmojen kiistanalaisella kentällä positivistiset ja konstruktionistiset lähestymistavat eivät ole olleet ainoita tapoja hahmottaa todellisuutta ja tieteen mahdollisuuksia vangita sitä (esim. Guba & Lincoln 1994, 109). Itse koen, että positivistista lähestymistapaa on vaikea soveltaa sosiaalityön alalla kohdattavien ongelmien selittämisessä ja erityisesti niiden ratkaisemisessa. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa käsitellyt lasten normeista poikkeava käyttäytyminen, siihen puuttuminen ja puuttumisen vaikuttavuus ovat ilmiöitä, joista objektiiviset mittarit eivät yksin tavoita olennaista. Toisaalta ne eivät myöskään ole vain sosiaalisia konstruktioita: varkaudesta, pahoinpitelystä tai karkailusta koituu konkreettisia, myös mitattavissa olevia seurauksia. Kaipasin tutkimuksen toteuttamiseksi metateoreettista viitekehystä, joka soveltuisi sosiaalityössä kohdattavien ilmiöiden tarkasteluun. Lopulta löysin kriittisestä realismista tällaisen metateoreettisen lähestymistavan. Seuraavassa jaksossa kuvaan kriittisen realismin peruslähtökohdat, jotka muodostavat tämän tutkimuksen metateorian eli tavan hahmottaa tietämisen ontologista ja epistemologista perustaa. Tämän viitekehyksen sisällä sovellan yhteisöreaktion teoriaa, josta nostan empiirisen tarkastelun käsitteet ja selittämisen tavat.

Kriittisen realismin lähtökohdat⁸

Tieteenfilosofiassa kriittinen realismi luokitellaan *realistiseen paradigmaan*, johon luettavia lähestymistapoja yhdistää näkemys maailman ja ihmismielen keskinäisestä riippumattomuudesta (Bhaskar 1986, 5–6). Kriittinen realismi sai alkunsa vuonna 1975, kun Rom Harrén oppilaana Oxfordissa taloustiedettä ja filosofiaa opiskellut Roy Bhaskar julkaisi pääasiassa positivismin kritiikiksi tarkoitetun teoksensa *A Realist Theory of Science* (1975). Bhaskar kutsui lähestymistapaansa ”transsendentaaliseksi realismiksi” ja linjasi sen peruslähtökohdat jo ensimmäisen teoksensa alkusivuilla: hän tunnustaa empiiristä havainnoista riippumattomien ilmiöiden olemassaolon mutta uskoo tieteen mahdollisuuksiin näiden ilmiöiden paljastamisessa. Havaitsematta jääminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivätkö ilmiöt olisi todellisia. (Bhaskar 1978, 15.)⁹ Kriittisen realismin näkökulmasta maailma koostuu kolmesta alasta (*domain*): reaalisesta (*real*), aktuaalisesta (*actual*) ja empiirisestä (*empirical*). *Reaalinen ala* käsittää kaiken sen, mikä on olemassa riippumatta siitä, ymmärrämmekö tai havaitsimmeko sitä. Reaalinen ala muodostuu rakenteista ja voimista – mekanismeista – jotka vaikuttavat ilmiöiden taustalla. Kriittinen realismi on siis ”ontologista realismia”

(*ontological realism*) (Bhaskar 1986, 24; Patomäki & Wight 2000, 224), jonka mukaan ihmismielestä riippumaton ulkoinen maailma on olemassa. *Aktuaalinen ala* puolestaan koostuu tapahtumista, jotka reaaliseseen alaan kuuluvat mekanismit laukaisevat. Nämä tapahtumat voidaan havaita tai ne voivat jäädä havaitsematta. Kolmas, *empiirinen ala*, kytkeytyy havaintoihin ja kokemuksiin. Empiirisellä alalla tehdään havaintoja, kerätään kokemuksia ja tutkimusaineistoa sekä testataan teorioita. (Bhaskar 1978, 13–14, 16–17; Bhaskar 1986, 24; Sayer 2000, 10–11; Danermark ym. 2002, 20–21, 95.)

Tähän tutkimukseen sovellettuna erottelun reaaliseseen, aktuaaliseen ja empiiriseen alaan voi havainnollistaa seuraavan esimerkin kautta: reaalisena voidaan pitää yhteiskuntaa, jossa vallitsee tietty normijärjestys. Tämä yhteiskunta on sosiaalinen rakenne ja normijärjestys mekanismi, jolla yksilöiden käyttäytymistä hallitaan. Kun joku rikkoo tätä normijärjestystä, esimerkiksi tekemällä norminvastaisen teon, rakenteen (yhteiskunnan) ja mekanismin (normijärjestelmän) välinen dynamiikka aktualisoituu. Kun tällainen teko havaitaan ja sille etsitään selityksiä, liikutaan kolmannella, empiirisellä, alalla: reaalisessa aktualisoitunut teko voidaan käsitteellistää vaikkapa rikokseksi ja se voidaan selittää esimerkiksi yhteisöreaktion teorian kautta. Tutkimuksen alkuvaiheessa jäsenin yhtäältä nuorten rikollisuutta ja toisaalta lastensuojelua käsitelleitä teorioita ja tutkimuksia näiden kolmen alan avulla (ks. Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 195–197).

Toinen kriittisen realismin teeseistä kytkeytyy todellisuuden havaitsemiseen. Empiiriset havainnot vastaavat harvoin täysin reaalista todellisuutta, joka on riippumaton tietoa käsittelevästä toimijasta (Danermark ym. 2002, 95). Näin todellisuudesta tehdyt tulkinnat voivat olla keskenään erilaisia ja virheellisiä. Tämä ”epistemologinen relativismi” (*epistemological relativism*) (Bhaskar 1986, 24–25; Patomäki & Wight 2000, 224) ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tieteen ja tietämisen mahdollisuudet supistuisivat vain empiirisen alueella tehtyihin, mitattavissa oleviin havaintoihin (kuten empiirisessä realismissa). Bhaskar määrittelee tieteen ja tiedon kognitiivista luonnetta kolmen ulottuvuuden kautta: Intransitiivinen ulottuvuus (*intransitive dimension*) viittaa ihmisestä riippumattomasti olemassa oleviin ja toimiviin mekanismeihin ja rakenteisiin; transitiivinen ulottuvuus (*transitive dimension*) taas näistä tuotettuihin tulkintoihin. (Bhaskar 1978, 242; Bhaskar 1979, 11–17.) Tieteen transitiivisina objekteina toimivat esimerkiksi teoriat, joiden avulla käsitteellistetään ja selitetään myös havaintojen ulkopuolella olevaa maailmaa (Danermark ym. 2002, 22–23). Teoriat ovat kuitenkin aina jossain määrin epätäydellisiä, sillä tyhjentävää totuutta sosiaalisesta todellisuudesta on mahdotonta tavoittaa. Kolmas, metakriittinen ulottuvuus (*metacritical dimension*) käsittääkin sen diskursiivisen todellisuuden, jossa tietämisen edellytyksistä käydään kriittistä ja refleksiivistä keskustelua. (Bhaskar 1986, 25.)

Kriittisten realistien mukaan todellisuudella on kerrostunut luonne: sosiaaliset ilmiöt nousevat biologisesta tasosta, joka puolestaan rakentuu kemiallisen ja fysikaalisen kerrostuman varaan. Kerrostuneessa todellisuudessa tapahtumaprosesseja aikaansaavat *generatiiviset mekanismit* eivät välttämättä ole suoraan havaittavissa, vaan niiden tunnistamiseksi tarvitaan tutkimusta. Todellisuudessa ilmenevä *emergenssi*, millä viitataan ilmiöiden rakenneosiin palautumattomiin ominaisuuksiin, tekee erityisen haastavaksi selittää generatiivisten mekanismien kausaalisuhteita. Satunnaisuuden olemassaolo tekee sosiaalisten ilmiöiden selittämisestä hypoteettista, ja kriittisessä realismissa puhutaankin ennusteiden sijaan *tendensseistä*. (Bhaskar 1978, 169; Sayer 2000, 12–13; Danermark ym.

2002, 26–27, 60, 205–206; Kaidesoja 2008.)

Sosiaalinen todellisuus ja siinä ilmenevät tapahtumat muodostuvat *avoimessa järjestelmässä*, johon liittyy ennustamattomia tapahtumia ja muutoksia. Vaikka rakenteet ohjaavat usein ennustettavalla tavalla arkista kanssakäymistämme, muutos on aina mahdollinen. Järjestelmän avoimuus on herättänyt kriittisen realismin piirissä arvostelua. Esimerkiksi Pertti Töttö (2004, 270–271) on huomauttanut, että täysin avoin systeemi merkitsisi täydellistä kaaosta. Kriittisen realismin sisällä on kuitenkin käytetty myös ”näennäisesti suljetun systeemin” (*pseudo-closed system*) käsitettä järjestelmistä, joista sosiaaliset rakenteet ovat tehneet säännönmukaisia ja melko ennustettavia (Danermark ym. 2002, 186). Esimerkiksi tällaisesta käy vaikkapa lainsäädännön ohjaama päätöksentekoprosessi sosiaalitoimissa. Tällaisen prosessin pysyvyys on kuitenkin riippuvainen sosiaalisesta toiminnasta ja on sikäli altis emergenssille: toiminnan myötä näennäisesti suljetutkin systeemit voivat muuttua tai lakata olemasta. Yhteiskuntatieteellisen tiedontuotannon pyrkimyksenä voi siis olla tarkkojen ennusteiden laatiminen vain rajatuissa tapauksissa. Sen sijaan tavoitteeksi voidaan asettaa erilaisten tendenssien tekeminen näkyväksi sekä näiden selitysvoiman tarkastelu. Tästä muodostuu kriittisen realismin kolmas perusperimissi, arvostelmien rationalismi (*judgmental rationalism*), jonka mukaan tieteellisessä tutkimuksessa tulee pyrkiä osoittamaan teorioiden selitysvoima empiriaan nähden. (Bhaskar 1986, 24–25; Patomäki & Wight 2000, 224; Danermark ym. 2002, 59–66.) Muita selitysvoimaisemman teorian paikantamiseksi saatetaan tarvita monivaiheista teoretisointia tai monitieteistä tutkimusnäkökulmaa. Prosessin ei kuitenkaan tulisi johtaa kaottiseen tai pinnalliseen käsitteiden ja teorioiden käyttöön vaan niiden huolellisesti perusteltuun soveltamiseen (Danermark ym. 2002, 51–52, 63). Tässä tutkimuksessa tendenssin käsite oli erityisen tärkeä silloin, kun kuvasin tapausten konteksteja: laadullista lähestymistapaa käyttäen on retrospektiivisestikin vaikeaa määrittellä, mitkä tekijät *vaikuttivat* tapahtumien kulkuun. Palaan kysymyksen aikaa ja historiaa koskevassa jaksossa ”Ajan ulottuvuudet ja selittämisen dilemmat”.

Sosiaalisen toiminnan transformatiivinen malli

[I]hmiset eivät luo yhteiskuntaa, sillä se on olemassa ennen heitä. Yhteiskunta on pikemminkin rakenteiden, käytäntöjen ja konventioiden kooste, jota yksilöt uusintavat tai muuntavat. Mutta se ei olisi olemassa, jos näin ei toimittaisi. Yhteiskunta ei ole olemassa ihmisen tietoisesta toiminnasta riippumattomana (reifikaaation ts. esineellistämisen erhe). Mutta se ei myöskään ole jälkimmäisen tuote (voluntarismien erhe). (Bhaskar 1989, 76.)¹⁰

Tiedon tuottamiseen ja selittämiseen liittyvien kysymysten lisäksi Bhaskar pyrki teoksissaan hahmottamaan sellaista ontologista mallia, joka selittäisi *sosiaalista rakennetta ja toimintaa*. Sosiaalisten rakenteiden ja toiminnan dualismin ylittäminen on ollut yksi yhteiskuntatieteen perusongelmista ja teoreettisten paradigmojen painotuseroja paljastava dikotomia (esim. Layder 1998, 142–146; Heiskala 2000; Danermark ym., 2002). Bhaskar pyrki luomaan molemmat tekijät huomioivan systeemin, jonka avulla sosiaalista todellisuutta voidaan hahmottaa. Bhaskarin mukaan sosiaaliset rakenteet edeltävät aina yksilöä, jonka kohtaloksi

tai mahdollisuudeksi jää uusintaa, purkaa tai muuttaa näitä rakenteita. Käsitystään sosiaalisten rakenteiden ontologisesta luonteesta Bhaskar kutsuukin ”restrukturaatiomalliksi” (Bhaskar 1986, 212–213) ja tapaansa tulkita sosiaalista maailmaa *sosiaalisen toiminnan transformatiiviseksi malliksi*¹¹ (Bhaskar 1979, 43–47; Bhaskar 1986, 118–136).

Sosiaalisen toiminnan transformatiivisessa mallissa vaikuttaa neljä ontologista premissiä:

1. Sidonnaisuus toimintaan (*activity-dependence*): sosiaaliset rakenteet ovat olemassa vain hallitsemiensa, mahdollistamiensa tai rajoittamiensa toimintojen ansiosta;
2. Sidonnaisuus käsitteeseen (*concept-dependence*): toiminta on intentionaalista vain niin kauan kuin sitä ohjaavat yksilön uskomukset (*belief*);
3. Sidonnaisuus aikaan ja tilaan (*time-space-dependence*): sosiaalinen toiminta tapahtuu tilassa ja vie aikaa. Siten myös sosiaaliset rakenteet ovat aikaan ja tilaan sidottuja ja alttiita muutokselle – usein siis väliaikaisia;
4. Sidonnaisuus sosiaalisiin suhteisiin (*social-relation-dependence*): sosiaalinen toiminta syntyy yksilöiden suorittaessa tehtäviä tietystä positioista käsin. Suhteiden verkosto sosiaalisten positioiden ja käytäntöjen välissä on itsessään sosiaalinen rakenne, jota sosiaalinen toiminta tuottaa ja transformoi. Toimiessaan rakenteiden ja yksilön kohtaamisen tilana tämä suhteiden verkosto on välttämätön kaikelle sosiaaliselle toiminnalle. (Bhaskar 1986, 130–131.)

Sosiaalisen toiminnan transformatiivisessa mallissa yhteiskunnan katsotaan siis olevan olemassa ennen toimijoita, jolloin yhteiskunta ei ole toimijoiden itsensä rakentama vaan pikemminkin niiden uusintama ja muuttama: ihmisen toiminta, esimerkiksi puhe, edellyttää rakennetta, kieltä, jotta se tulee mielekkääksi. Eikä tämä kieli ole yksilön itsensä tuottama vaan olemassa jo ennen kuin yksilö oppii puhumaan. Se, että yhteiskunta ja sen rakenteet ovat olemassa ennen toimijaa, ei kuitenkaan tarkoita sitä, että ne olisivat olemassa ilman toimijoita – päinvastoin, ne voivat olla olemassa vain toimijoiden toiminnan tuloksena. Tämä rakenteen dualismi (*duality of structure*) (Bhaskar 1979, 44–45) tulee ymmärrettäväksi käyttämäni esimerkin avulla: kieli menettää merkityksensä, jos sitä ei käytetä. Näin ollen yhteiskunnan rakenteet ovat paitsi ihmisen toiminnan ehto (*condition*) myös sen tulos (*outcome*). Ja yhtä lailla toiminta on sekä yhteiskunnan tietoista ja usein tiedostamatonta tuottamista että tuottamisen ehtojen – rakenteiden – uudelleen tuottamista (toiminnan dualismi, *duality of praxis*) (mt., 44–45).

Sosiaalisen toiminnan transformatiivinen malli sitoo tulkinnan sosiaalisesta rakenteiden ja toimijoiden dualismin lisäksi aikaan ja tilaan: rakenteiden ymmärtäminen edellyttää niiden syntyhistorian ja kehityksen tuntemista. Ihmisen toiminta voi tulla ymmärrettäväksi vain ankkuroituna tiettyyn historialliseen ajankohtaan ja -tilanteeseen, sillä ihmiset syntyvät jo olemassa olevaan yhteiskuntaan, joka sekä mahdollistaa että ohjaa heidän toimintaansa. Siten yhteiskunnan rakenteiden ja sen toimijoiden voi sanoa olevan eksistentiaalisesti toisistaan riippuvaisia, mutta essentiaalisesti erillisiä. (Mt., 45; Bhaskar 1986, 123–124.) Tieteen tehtäväksi voi nähdä näiden rakenteiden ja toimijoiden näkyväksi tekemisen historiallisessa kontekstissaan. Se, että rakenteet tuotetaan jatkuvasti uudelleen ja ovat olemassa vain ihmisen toiminnan myötä, edellyttää *välittävien käsitteiden*

den systeemiä, jotta tämä rakenteen ja toimijan kohtaamisen tila tulisi ymmärrettäväksi (Bhaskar 1979, 51–52; 1986, 130–131). Tällaisen kohtaamisen tilan käsitteellistäminen edellyttää *position* (*position*) ja *käytännön* (*practice*) käsitteitä. Positioilla Bhaskar (1979, 51) viittaa asemiin, joita yksilöt täyttävät, olettavat ja tavoittelevat (*occupy, fill, assume, enact*). Käytännöillä hän tarkoittaa yksinkertaisesti tehtäviä, joihin yksilö sitoutuu positioidensa johdosta. Tätä positioiden ja käytäntöjen välittävää järjestelmää Bhaskar kutsuu *positio–käytäntö-systeemiksi* ja tarkentaa, että positioita ja käytäntöjä tulee aina tarkastella *suhteessa* toisiinsa. (Mt., 51.)

Ymmärrän Bhaskarin tarkoittavan positiolla sitä aika- ja tilasidonnaista asemaa, joka muodostuu yksilölle toiminnan ja sosiaalisten suhteiden kautta hänen elämisaailmassaan. Se, kuinka tietoinen yksilö on positioistaan, voi vaihdella: joitakin positioita tuotetaan, puolustetaan ja hallitaan tietoisesti, kun taas toisia kartetaan ja hyljeksitään. Käytännöillä ymmärrän Bhaskarin viittaavan toimintaan, jota yksilö positioistaan käsin toteuttaa. Tämä positio–käytäntö-systeemi muodostaa tutkimukseni keskeisen metatason viitekehyksen: sen avulla kiinnitän käyttämäni tutkimusteorian eli yhteisöreaktion teorian käsitteet siihen monitasoiseen sosiaaliseen todellisuuteen, jossa poikien positioita luotiin, uusinnettiin ja murrettiin.

Yhteisöreaktion teoria¹²

Tutkimuksen alkuvaiheessa olin erityisen kiinnostunut teoriasta, jonka avulla voisi tutkia yhteisötason reaktioita lasten rikollisuuteen ja jonka avulla voisi samalla tulkita, mitä näistä reaktioista seuraa sekä mitä nämä merkitsevät yksilötasolla. Kirjallisuus- ja tutkimuskatsausten avulla löysin yhteisöreaktion teorian, joka paikannetaan ensimmäiseksi varsinaiseksi leimaamisteoriaksi (esim. Taylor ym. 1973, 139–140). Empiirisen tutkimuksen kentällä tämä Edwin M. Lemertin (1951, 1967) teoria jäi kuitenkin vähälle huomiolle radikaaleihin leimaamisteorioihin verrattuna 1960- ja 70-luvun tutkimuksissa. Lopulta leimaamisteorioiden suosio heikkeni tieteen piirissä paradigmatiistojen ja tutkimusintressien vaihtumisen sekä yhteiskunnallisen muutoksen vuoksi. (Ks. luku 2, Petrunik 1980; Sumner 1994; Kivivuori 2008, 296–300.)

Jaksossa ”Poikkeavuuden sosiologian nousu” kuvasin, miten leimaamisteoriat tulivat osaksi poikkeavuuden sosiologista tutkimusperinnettä 1960- ja 70-luvulla. Lähestymistapa rakentuu chicagolaisen symbolisen interaktionismin (erityisesti Mead 1934), fenomenologian ja etnometodologian perustalle. Koulukunta on jakautunut useaan alahaaraan, mutta sen perusajatus seuraa pääpiirteissään samaa periaatetta: lähestymistavassa korostetaan sosiaalisten *normien* sekä niiden yhteiskunnallisten ja sosiaalisten *reaktioiden* merkitystä, jotka kohdistetaan normeja rikkoviin ihmisiin. (Taylor ym. 1973, 139–140; Petrunik 1980, 214, 216–217; Sumner 1994, 197–247; Muncie 2004, 117–122.) Koulukunnan teoreetikkoille on yhteistä näkemys siitä, että *yritykset poistaa, rangaista ja ehkäistä poikkeavuutta saattavat vahvistaa sitä*. Näkemystä perustellaan sillä, että normien rikkomisen on hyvin tavanomaista ja yleistä, eikä sitä siksi voi sellaisenaan pitää poikkeavana käyttäytymisenä. Vasta yhteisön määrittely tekee normirikkomuksesta poikkeavaa. Yhteistä teorioille on myös näkemys siitä, että sääntörikkomuksesta seuraava yhteisöreaktio saattaa johtaa siihen, että

yksilö omaksuu poikkeavuuden leiman osaksi identiteettiään ja sitoutuu aiempaa voimakkaammin poikkeavaan käytökseen. Lisäksi katsotaan, että sosiaalisen kontrollin toimijat – poliisit, oikeustoimi, sosiaalitoimi ja niin edelleen – ovat omalta osaltaan vahvistamassa ja tuottamassa sosiaalisen poikkeavuuden rooleja. (Taylor ym. 1973, 140–144; Petrunik 1980; Sumner 1994, 197–247; Muncie 2004; 117–122; Kivivuori 2008, 303.)

Kalifornian yliopistossa elämäntyönsä tehnyt sosiologi Edwin M. Lemert (1912–1996) julkaisi vuonna 1951 teoksen *Social Pathology*, jota otsikoltaan on pidetty epäonnistuneimpana kriminologian historiassa (Petrunik 1997). Teoksessa, jonka Lemert itse ei odottanut herättävän erityistä huomiota (Laub 1979), hän kritisoi voimakkaasti siihen asti vaikuttaneita sosiologian suuntauksia. Lemertin mukaan sosiaalisia ongelmia oli käsitelty vailla tarkoin määriteltyjä käsitteitä, moraalisesti arvotettuina ja ylhäältä annettuina sosiaalisina tosiasioina (Lemert 1951, 3–7). Vaikka Lemert kritisoi aiempia teoreettikkoja, hänen suurimpana huolenaiheenaan oli, että aikalaissosiologit olivat siirtymässä systemaattisesta sosiologiasta puhtaaseen empirismiin ja siten ”huhuilemassa vauvan pesuveiden mukana”. Hän korosti, että empiirinen tutkimus on riippuvainen teoreettisesta työstä yhtä lailla kuin teoria on riippuvainen empiirisestä tutkimuksesta. (Mt., 16–17.) Pyrkinessään poikkeavuuden teorian systematisointiin hän sovelsikin runsaasti etnografisesti ja antropologisesti orientoitunutta empiiristä tutkimusta, jossa poikkeavuuden uutta teoriaa sovellettiin sokeuden, puhehäiriöiden, radikalismien, prostituution, rikollisuuden, alkoholismien ja mielisairauksien tarkasteluun (mt., 101–443). Lemert toi poikkeavuuden sosiologiaan neljä huomattavaa teoreettista edistysaskelta:

1. Huomion kiinnittäminen siihen sosiaaliseen tai yhteisölliseen reaktioon, joka kohdistetaan poikkeavuuteen, sen sijaan, että keskityttäisiin tarkastelemaan vain itse poikkeavaa käyttäytymistä.
2. Poikkeavuuden tulkitseminen prosessiksi, toisin sanoen ilmiöksi, jonka esiintymismuoto ja voimakkuus voivat vaihdella ajasta ja paikasta toiseen.
3. Kaksivaiheisen kausaalisen mallin kehittäminen: poikkeavuus on ensi vaiheissaan primaarista, jolloin sillä ei ole vaikutusta yksilön identiteettiin, ja sekundaarista, kun yksilö omaksuu poikkeavuuden osaksi omaa identiteettiään ja alkaa elää sen mukaisesti.
4. Huomion kohdistaminen sosiaalisiin kontrolliprosesseihin – erityisesti siihen, miten kontrollitoimenpiteet vaikuttavat poikkeavaksi tulkitun käyttäytymisen määrittelyyn ja yleisyyteen. Lemert esitti, että sosiaalista kontrollia tulee tarkastella riippumattomana ja poikkeavuutta tästä riippuvana muuttujana. (Petrunik 1991, 4; ks. myös Taylor ym. 1973, 139–171; Petrunik 1980; Sumner 1994, 197.)

Yhteisöreaktion teoria on ennen kaikkea sosiologinen teoria, mutta siinä on vahva sosiaalipsykologinen painotus. Lemert pyrki teoriassaan osoittamaan tavan, jolla *poikkeavuus muodostuu sosiaalisissa vuorovaikutussuhteissa*. Siten hän tukeutui George Herbert Meadin symbolisen interaktionismin teoriaan (Mead 1934; Taylor ym. 1973, 142–144). Meadin mukaan yksilön ”itse” (eng. *self*) rakentuu kahdesta puolesta: toinen ”minä” (eng. *me*) tuotetaan sosiaalisissa vuorovaikutuksissa, ja toinen (eng. *I*) reagoi tähän syntyneeseen käsitykseen itsestä (Mead 1934, 186). Meadin teoria itsestä korostaa sosiaalisen merkitystä

identiteetin muodostukselle Lemertiä enemmän: Meadin *self* on ensisijaisesti sosiaalisen vuorovaikutuksen tuote *me*, johon *I* reagoi, kun taas Lemertin teoriassa käsityksen itsestä katsotaan rakentuvan sisäisen ymmärryksen ja ulkoisen sosiaalisen reagoinnin yhteisvaikutuksesta. Lemert poikkeaa Meadista myös siinä, että hän käsittelee nimenomaan *poikkeavan* minuuden syntyä. Keskeisiä käsitteitä teoriassa ovat yhteisöreaktio (*societal reaction*), suvaitsevaisuuden suhdeluku (*ratio of tolerance*) ja primaari- sekä sekundaaripoikkeavuus (*primary and secondary deviation*).

Yhteisöreaktio ja poikkeavuus prosessina

Teoriassa yhteisöreaktiolla (*societal reaction*) viitataan yleisesti ottaen kaikkeen responssiin, jota poikkeavuus yhteisössä herättää (Lemert 1951, 449; Lemert 1967, 41–42; Lemert ym. 2000, 61). Poikkeavuus voi aiheuttaa yhteisössä monenlaisia reaktioita riippuen poikkeavuuden laadusta ja yhteisön odotuksista. Ihailu, kunnioitus, kateus, sympatia, pelko, inho ja viha ovat yhteisöreaktion rakennusaineita, jotka poikkeavuutta kohdattaessa saattavat aktivoitua. Yhteisöreaktion muodot kuitenkin vaihtelevat sosiaalisen säätelyn ja yhteisön normien vaikutuksesta. (Lemert 1951, 54.) Lemert käyttää toleranssin yhtälöä (Van Vechten 1940) havainnollistaakseen tätä ilmiötä:

$$\frac{\text{poikkeavuuden määrä yhteisössä}}{\text{toleranssin määrä yhteisössä}} = \text{suvaitsevaisuuden suhdeluku}$$

Poikkeavuudesta tulee siis yhtälön osoittaja, toleranssista nimittäjä, ja molemmat voivat vaihdella. Kullakin yhteisöllä on normeista riippuva suvaitsevaisuuden suhdeluku (*ratio of tolerance*), joka kuvastaa yhteisön reaktioherkkyyttä: Mitä pienempi on yhteisön suvaitsevaisuuden määrä, sitä suurempi on suvaitsevaisuuden suhdeluku eli yhteisön reaktioherkkyys. Vastaavasti mitä suurempi on yhteisön suvaitsevaisuuden määrä, sitä pienempi on suvaitsevaisuuden suhdeluku eli yhteisön reaktioherkkyys. Esimerkiksi Taru Kekoni (2008, 27) käyttää yhtälöstä *suvaitsevaisuuskynnnyksen* käsitettä, mutta tämä käsite saattaa hämärtää yhtälön logiikkaa: siirrytäänkö kynnystä ylittäessä suvaitsevaisuuden vai suvaitsemattomuuden maailmaan ja kumpaan palataan? Siksi pitäydyn jatkossa suvaitsevaisuuden suhdeluvun ja reaktioherkkyyden käsitteissä.

Poikkeavuuden tai suvaitsevaisuuden määrän ja laadun vaihdellessa yhteisön reaktioherkkyys voi saavuttaa kriittisen pisteen, jolloin yhteisö reagoi poikkeavuuteen. Tämän yhteisöreaktion seuraukset voi jakaa löyhästi kolmeen luokkaan: 1. poikkeavuus hyväksytään ja integroidaan osaksi yhteisöä; 2. poikkeavuus ja normaalius ovat epävakaassa tasapainossa; 3. poikkeavuus tuomitaan täysin. Epävakaata tasapainoa ja tuomitseminen voivat johtaa poikkeavan yksilön eristämiseen, stigmatisointiin ja jopa poikkeavien yksilöiden tuhoamiseen. (Lemert 1951, 57–64.)

Vaikka yhteisöreaktio on tässä kuvattu suoraviivaisesti, kirjoituksissaan Lemert painotti poliittisten, taloudellisten ja muiden rakenteisiin liittyvien tekijöiden vaikutusta yhteisöreaktioihin ja korosti, ettei virallinenkaan yhteisöreaktio välttämättä johda kontrollikulttuurin muutoksiin. Usein poikkeavuuden ympärille kuitenkin rakentuu epävirallinen ja virallinen kulttuurinsa, joissa erilaiset toimijat pyrkivät määrittelemään ja hallitsemaan

poikkeavuuden ilmentymistä. (Mt., 70–72.) Yhteisöreaktion teorian empiirisen soveltamisen ongelmana voi pitää myös yhteisöreaktion käsitteen laveutta, jonka Lemert (1967, 41–42) myöhemmin itsekin tunnusti. Hän ei kuitenkaan täsmentänyt käsitettä rajaamalla sitä tarkoittamaan esimerkiksi intersubjektiivisessä kanssakäymisessä kohdattavaa, usein vaikeasti havaittavaa moraalista paheksuntaa tai virallista institutionaalisesti järjestäytyntä sosiaalista kontrollia. Sen sijaan hän pitäytyi käsitteen laajassa määrittelyssä ja täsmensi Meadin ja Goffmanin edustavan ensiksi mainittua yhteisöreaktion teoretisointia, kun taas Durkheim ja Marx kuvailivat teksteissään jälkimmäistä lähestymistapaa. (Mt., 41–43.) Käsitteen laaja-alaisuudesta huolimatta – tai juuri sen vuoksi – Lemert painotti eri tasoisten yhteisöreaktioiden merkitystä niin yksilön sisäiselle järjestykselle kuin yhteisön arvojärjestelmälle ja tähdensi, että yhteisöreaktioita seuraavat yksilön subjektiiviset reaktiot ovat hedelmällisimmän tutkittavissa suhteutettuna laajempaan järjestelmällisen sosiaalisen kontrollin kontekstiin (mt., 43). Vaikka yhteisöreaktio luo käsitteenä mielikuvan äkillisestä tapahtumasta, poikkeavaksi leimautuminen on usein monivaiheisen, empiirisesti vaikeasti vangittavan prosessin seurausta.

Lemertin teorian olennainen kontribuutio poikkeavuuden sosiologiaan on poikkeavuuden jako *primaariin* ja *sekundaariin* poikkeavuuteen (mt., 75–79). Poikkeava käyttäytyminen pysyy primaarina niin kauan, kun yksilö kykenee rationalisoimaan sen osaksi sosiaalisesti hyväksytyä roolia. Se, kuinka kauan yksilö kykenee pitämään primaarin poikkeavuuskäsityksen yllä, riippuu yksilön persoonallisuusrakenteesta, hänen sosiaalisesta statuksestaan, normirikkomuksen asteesta ja sosiaalisen reaktion voimakkuudesta. Kun sosiaalinen reaktio johtaa siihen, että yksilö omaksuu hänelle tarjotun poikkeavan roolin – ulkoisesti (*overt*) tai sisäisesti (*covert*) – poikkeavuus on muuttunut sekundaariseksi. Sekundaaripoikkeavuuteen johtava prosessi etenee kehämäisesti vuorovaikutuksessa sosiaalisen ympäristön kanssa. Teoriassa prosessi kuvataan melko mekaanisesti kulkuna primaarista poikkeavuudesta sosiaalisten rangaistusten ja niiden voimistumisten, hylkimisen, stigmatisoinnin sekä uhmakkuuden kautta virallisiin kontrollitoimenpiteisiin. Tämän prosessin kuluessa on mahdollista, että yksilö vähitellen hyväksyy ympäristössä tarjotut määritelmät ja pyrkii sopeutumaan hänelle tarjottuun rooliin. (Lemert 1951, 76–78.) Myöhemmin Lemert tarkensi sekundaari-identiteetin kehittymisen prosessiluonnetta ja otti kantaa myös ensimmäisestä teoksestaan virinneisiin johtopäätöksiin ja uusin avauksiin (Lemert 1967, 40–64).

Lemertin mukaan leimautumisen seurauksena omaksutun sekundaarisen poikkeavuuden kehittymiseen vaikuttavat paitsi yksilön *ulkoiset* myös *sisäiset* tekijät tai ”rajat”. Ulkoisilla rajoilla viitataan niihin esteisiin, joita yhteisö asettaa yksilön sosiaaliselle osallistumiselle. Nämä esteet rajaavat yksilön mahdollisuuksia omaksua rooleja, olivatpa ne hyväksytyjä tai poikkeavia. Se, millaisiksi rajat muodostuvat, riippuu yksilön sosiaalisesta statuksesta, johon vaikuttavat muun muassa yksilön ikä, sukupuoli, ulkonäkö, syntyperä, uskonto ja sosioekonominen asema. (Lemert 1951, 81–85.) Sisäiset rajat riippuvat yksilön kognitiivisista kyvyistä, persoonallisuusrakenteesta ja asenteista. Syntymästä alkaen yksilön ulkoiset ja sisäiset rajat ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään muokaten yksilön valmiuksia vastata ympäristön vaatimuksiin. (Mt., 85–87.) Yksilöllä saattaa olla fyysisiä, kognitiivisia ja psyykkisiä kykyjä toimia monenlaisissa sosiaalisissa asemassa, mutta ulkoiset olosuhteet saattavat rajoittaa vahvasti hänen mahdollisuuksiaan osallistua tai päinvastoin: fyysiset,

kognitiiviset ja psyykkiset ominaisuudet saattavat mahdollistaa vain suppean toimijuuden ulkoisten tekijöiden salliessa enemmän toimintamahdollisuuksia. Saattaa myös olla, että sekä sisäiset että ulkoiset rajat pakottavat yksilön suppeaan toimijaposition esimerkiksi invalideetin rajoittaessa osallistumismahdollisuuksia. Marginalisaation mahdollisuus kasvaa, jos ulkoiset ja sisäiset rajat ovat voimakkaassa ristiriidassa keskenään, jolloin yksilön käsitykset omista toimintaedellytyksistä tuhotaan yhteisön rajoitusten avulla. (Mt., 95–96.) Äärimmäisessä tapauksessa roolikonflikti johtaa yksilön identiteetin murtumiseen ja psyyken hajoamiseen (mt., 91–93).

Lemertin teoriassa rikollisuus on keskeinen poikkeavuuden muoto sillä rikollisuuteen liitetään paljon stereotypioita, liioittelua ja stigmoja. (Lemert 1951, 281–300.) Primaarilla tasolla rikolliset teot ovat melko tavallisia; lähes kaikki ovat joskus tehneet jotakin laitonta. Huomattava kuitenkin on, että vain harvat näistä rikkomuksista ovat tulleet toisten tietoisuuteen ja siten yhteisöreaktion kohteiksi. Rikolliseen elämäntapaan ohjautumisessa keskeistä on sekundaaripoikkeavuuden omaksuminen: yksilön kyky vastustaa sosiaalisen ympäristön poikkeavaksi leimaavia reaktioita riippuu hänen sosiaalisista ja yksilöllisistä lähtökohdistaan. Lainkaan yhdentekevä ei ole se tapa, jolla vanhemmat reagoivat lapseen ja lapsen poikkeavaan käyttäytymiseen (ks. myös Matsueda 1992). Lemert myös kehottaa varovaisuuteen rikollisuuden yhteydessä usein käytetyn ”uran” käsitteen soveltamisessa, sillä se antaa ymmärtää, että yksilö tietoisesti valitsisi jonkin toimintatavan ja alkaisi elää sen mukaisesti. Joskus näin voi olla, mutta usein sattumalla on vaikutusta siihen, millaiseen elämänkulkuun yksilö *ajautuu*. (Lemert 1967, 50–51.) Lähtökohtaisesti haavoittuneella identiteetillä varustetun nuoren on huomattavasti vaikeampaa vastustaa virallisen ja epävirallisen sosiaalisen ympäristön muokkaamia sosiaalisia leimoja ja rooleja, ja tällöin myös rikolliseen elämäntyyliin ajautumisen todennäköisyys kasvaa. (Lemert 1951, 316–321.) Usein on mahdotonta määrittää, missä kohtaa – jos koskaan – sekundaari-identiteetin tiedostaminen tapahtuu: tilanne voi olla ohikiitävä hetki.

[Identiteetin] paljastumiset voivat olla yksittäisiä pettymyksen hetkiä – tilanteita, joissa rationaalisuuden rakennelma romahtaa kumuloituvien kokemusten aiheuttamien toistuvien ristiriitaisuuksien edessä. (Lemert 1967, 52.)¹³

Tällaiset hetket voivat muuttaa ajautumisen suunnan tai merkitä siihen asti vallinneen ajautumisen jatkumista. Lemert korostaakin rikollisuuden ympärillä vaikuttavan sosiaalisen organisaation – poliisin, tuomioistuimien ja vankilainstituution – merkitystä rikollisuuden muodostumisessa. Hän vastustaa tämän vuoksi nuorisotuomioistuimia, joiden toimintafunktio rakentuu usein kontrollin ja rangaistuksen periaatteille, ja vaatii yhteisökeskeisiä, ongelmia kokonaisvaltaisesti ratkaisevia työskentelymalleja, jotka rakentuvat luottamukselle (Lemert ym. 2000). Muutoksen mahdollisuuden hän kuitenkin paikantaa yksilön sisäiseen elämismaailmaan: muutoksen logiikka, johon ympäröivät reaktiot ja määritelmät vaikuttavat, on viime kädessä mielen sisäinen (Lemert 1967, 53).

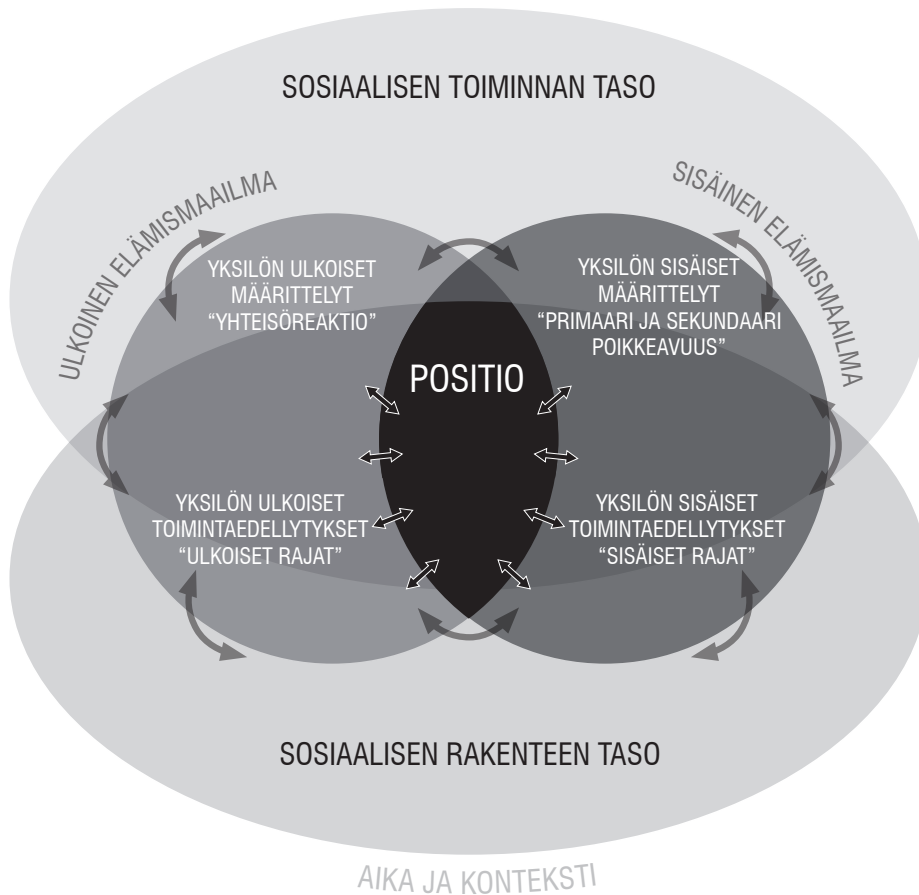
Tutkimustehtävän täsmentäminen

TARKASTELUIKKUNAN AVAUS POSITIOIDEN TARKASTELUUN

Bhaskarin transformatiivisen sosiaalisen toiminnan malli ja sen positio–käytäntö–systeemi muodostavat tutkimukseni metateorian, aikaan ja tilaan kiinnittyneitä sosiaalisen rakenteen ja toiminnan suhteita hahmottavan viitekehyksen. Se toimii ikään kuin ikkunana, jonka kautta tarkastelen asiakirjoissa muodostuvia tapahtumia. Bhaskarin malli ei kuitenkaan tarjoa käsitteellisiä välineitä tapahtumien kuvaamiseksi. Ikkunasta avautuvat näkymät – viiden pojan edesottamukset Helsingissä ja niitä seuranneet tapahtumat – tarvitsevatkin teoreettisia käsitteitä tullakseen ymmärretyiksi. Tätä käsitteellistävää ja selittävää tehtävää varten tarvitaan tutkimusteoriaa, joka tässä tutkimuksessa rakentuu *adaptiivisesti* yhteisöreaktion teorian käsitteitä ja selitysmalleja hyväksi käyttäen (Layder 1998). Seuraavaksi havainnollistan, miten Bhaskarin transformatiivisen sosiaalisen toiminnan viitekehys ja Lemertin yhteisöreaktion teorian käsitteet jäsenyivät osoittamaan positiota aikaan ja tilaan kiinnittyneessä sosiaalisessa kontekstissa.

Kriittisen realismin lähtökohtia koskevassa luvussa kuvasin lähestymistavan ontologiaa. Bhaskarin mallissa sosiaalinen todellisuus muodostuu toimijuuden (*agency*) tasosta (toisin sanoen toimijoista ja toiminnoista) ja sosiaalisten toimintaedellytysten (*condition*) eli sosiaalisten rakenteiden tasosta (Bhaskar 1979, 47). Näin laajasti määriteltynä sosiaaliset rakenteet ovat olosuhteita, tiloja tai suhteita, jotka luovat edellytykset sille, että ihmiset voivat toimia sosiaalisesti elämisaailmassaan. Sosiaalisten rakenteiden olemassaolo kuitenkin edellyttää niiden neljän premissin täyttymistä, jotka lausuttiin sosiaalisen toiminnan transformatiivista mallia koskevassa luvussa. Paitsi että sosiaalisten rakenteiden olemassaolo edellyttää niiden toteuttamista, toimijoilla on oltava jonkinlainen käsitys siitä, miksi he toimivat kuten toimivat. Nämä käsitykset ovat kuitenkin itsessään sosiaalisia tuotteita, joten ne voivat muuttua tai olla jopa virheellisiä (mt., 48): sosiaalisessa todellisuudessa uusinnamme ja transformoimme *toimintamme* kautta jatkuvasti näitä rakenteita, mutta tämä toiminta ei välttämättä ole intentionaalissa yhteydessä rakenteeseen (mt., 44–45). Bhaskar käyttää avioliittoinstituutiota ja työssäkäyntiä esimerkkeinä rakenteen ja toiminnan dualismista sekä toiminnan intentionaalisuuden monitulkintaisuudesta: Harva avoituu uusintaakseen ydinperhemallia tai käy töissä pitääkseen yllä kapitalistista markkinataloutta (mt., 44). Sen sijaan perustelemme näitä toimintoja romanttisella rakkaudella, turvallisuudella, intohimolla (puolisoon tai työhön), toimeentulolla ja niin edelleen. Tästä huolimatta mainitut käytännöt voi käsitteellistää myös avioliittoinstituution ylläpitämiseksi tai kapitalistisen tuotantorakenteen tuottamiseksi.

Sosiaalinen rakenne (*structure*) on aina yhteydessä toimijuuteen (*agency*): kumpikaan taso ei ole olemassa ilman toista eikä yksinään riittävä ihmisen toiminnan ymmärtämiseksi (toimijuuden käsitteestä sosiologiassa ks. Heiskala 2000; Emirbayer & Mische 1998). Rakenteen olemassaolon tunnistaminen ja analysointi ei mielestäni ole mahdollista ilman toiminnan empiiristä tarkastelua. Toisaalta toiminnan tarkastelu ilman rakenteen huomioimista tekee analyysistä tilannekohtaisen ja paikantamattoman. Sosiaalitieteissä sosiaaliselle toiminnalle pyritään löytämään selitysmalleja sosiaalisten rakenteiden kautta ja toisinpäin: sosiaalisia rakenteita pyritään kuvaamaan ja selittämään sosiaalisen toiminnan avulla. Keskustelussa on kuitenkin keskitytty siinä määrin toimijuuden ja rakenteen

Kuva 1: Toimijan position määrittäminen toiminnan, rakenteen ja yksilön ulkoisen ja sisäisen elämismaailman dynamiikassa

dualismin tarkasteluun, että itse toimijuuden ja rakenteen käsitteelliset määrittelyt ovat jääneet vähemmälle huomiolle (Emirbayer & Misch 1998, 962–963).

Koska sosiaaliset rakenteet ja toiminta edellyttävät toisiaan, olen luonut mallin, jolla kuvaan tutkimustapauksissani toteutuneita tapahtumia, toimenpiteitä ja niiden seurauksena ilmeneviä positioita. Tässä mallissa rakenteen ja toimijuuden tasoja yhdistää kaksi ulottuvuutta: yksilön ulkoinen ja sisäinen elämismaailma (*Lebenswelt*, ks. Bhaskar 1986, 128).

Yksilön ulkoinen elämismaailma

Tässä kuviossa yksilön ulkoisella elämismaailmalla on kaksi alaa: ulkoiset toimintaedellytykset ja toiminnan ulkoiset määrittelmät.

- a) *Yksilön ulkoiset toimintaedellytykset*: tällä ulottuvuudella viitataan yksilön toiminnan ulkoihin rajoihin (Lemert 1951, 81–85, 447), jotka ilmenevät sosiaalisissa rakenteissa. Ulkoisilla rajoilla Lemert (mt., 447) tarkoittaa niitä sosiaalisen ympäristön

asettamia rajoja, jotka toimivat sosiaalisen osallistumisen esteenä. Ulkoisia rajoja voidaan asettaa iän, sukupuolen, fyysisten ominaisuuksien, sosioekonomisen statuksen, maantieteellisen sijainnin tai demografisten tekijöiden ja liikkuvuuden perusteella (mt., 82–85). Tässä tutkimuksessa tarkastelen ulkoisina rajoina erityisesti yhteisön asettamia normeja ja sääntöjä, sillä nähdäkseni niillä on vaikutusta yksilön toiminnan ulkoiseen määrittelyyn ja sen myötä yksilön positioon.

- b) *Yksilön toiminnan ulkoiset määrittelyt*: tällä ulottuvuudella viitataan tapoihin, joilla yksilön ulkoisessa elämismaailmassa vaikuttavan yhteisön jäsenet (toisin sanoen yksilön ympärillä vaikuttavat toimijat) suhtautuvat yksilöön. Yhteisöreaktio (*societal reaction*) kuvaa näiden suhtautumistapojen esiintymismuotoja (Lemert 1951, 54, 449). Ne voivat olla toimenpiteitä, suhtautumistapoja tai nimeämisiä. Yhteisöreaktiot saattavat muodostaa estäviä ja jopa sortavia (*oppressing*) rakenteita, jotka rajoittavat yksilön toimintamahdollisuuksia: niin kauan kuin ihminen ei tiedosta sortavien rakenteiden olemassaoloa, hänen mahdollisuutensa vaikuttaa niihin ja vapautua ovat rajoittuneet (Bhaskar 1986, 180–211).

Yksilön sisäinen elämismaailma

Tässä kuviossa yksilön sisäisellä elämismaailmalla on kaksi alaa: sisäiset toimintaedellytykset ja toiminnan sisäiset määritelmät.

- a) *Yksilön sisäiset toimintaedellytykset*: tällä ulottuvuudella viitataan yksilön toimintaa sääteleviin sisäisiin ominaisuuksiin, jotka saattavat rajoittaa yksilön sosiaalisen toiminnan mahdollisuuksia. Nämä sisäiset rajat (*internal limits*; Lemert 1951, 448), jotka muodostuvat yksilön kognitiivisista kyvyistä, asenteista ja emootioista, muodostavat yksilön persoonallisuuden rakenteen ja identiteetin. Tiedostettuina tai tiedostamattomina ne vaikuttavat yksilön sosiaaliseen kompetenssiin ja kykyihin. (Lemert 1951, 87; Bhaskar 1986, 126.)
- b) *Yksilön toiminnan sisäiset määrittelyt*: tällä ulottuvuudella viitataan yksilön tietoisuuteen itsestä – omaa ymmärrystä kompetensseistaan ja identiteetistään. Mahdollinen poikkeavuus ympäröivästä yhteisöstä saatetaan kokea primaarina, jolloin yksilö ei hyväksy poikkeavuutta osaksi identiteettiään, vaan kykenee suhtautumaan siihen mahdollisesti ohimenevänä ominaisuutena tai jopa yhteisön virheellisenä käsityksenä itsestä (Lemert 1951, 448). Poikkeavuus voidaan kokea myös sekundaarina, jolloin yksilö omaksuu yhteisöreaktion kautta tuotetun poikkeavan position osaksi omaa identiteettiään ja saattaa jopa vahvistaa häneltä odotettua poikkeavaa käyttäytymistä (mt., 76). Bhaskar (1986, 204–205) kirjoittaa väärästä tietoisuudesta (*false consciousness*) ja tällaisen ympäristön tuottaman virheellisen rakenteen purkamisesta. Ympäröivän yhteisön määritelmät ja niistä seuraavat positiot saattavat toimia esteenä toiminnalle silloinkin, kun yksilö on tietoinen määrittelyprosesseista, jos häneltä puuttuu sisäinen kompetenssi ja ulkoiset toimintaedellytykset position vastustamiseksi (mt., 204–205).

Koska käsillä olevassa tutkimuksessa ei voitu empiirisesti selvittää lapsen tietoisuutta itsestään, tulkintaa omasta käyttäytymisestään tai primaarin ja sekundaarin identiteetin

kehittymisestä, analysoin niiden sijaan *sitä olemisen ja toiminnan ilmenemismuotoa, johon ympäröivät toimijat reagoivat*. Näin ollen käyttäytymisen muodot kuten ”rikosten teko” tai ”väkivaltaisuus” merkittiin sisäisten määritelmien kategoriaan. Se, heijastaako tämä yksilön minäkäsitystä, jää tässä tutkimuksessa selvittämättä.

Yksilön elämämaailman ulottuvuuksien dynamiikka tuottaa positioita

Erilaisia positioita luodaan, uusinnetaan ja muutetaan jatkuvasti ulkoisten ja sisäisten toimintaedellytysten ja määrittelyiden vuorovaikutuksessa, toisin sanoen yksilön elässä elämäänsä suhteessa ympäröivään yhteisöön tiettyyn aikaan ja paikkaan kiinnittyneenä. Positioiden oikeutuksesta tai virheellisyydestä käydään jatkuvaa näkyvää tai näkymätöntä neuvottelua, jolloin luodut positiot voidaan hyväksyä, hylätä, torjua tai saavuttaa. Oma position määrittelyni on seuraava:

Positio: Yksilön asema rakenteiden ja toimijoiden välisten suhteiden systeemissä. Positio muodostuu yksilön sisäisten ja ulkoisten toimintaedellytysten sekä sisäisten ja ulkoisten määritelmien dynaamisessa vuorovaikutuksessa.

Position käsittemäärittely tulee lähelle sellaisia käsitteitä kuin sosiaalinen identiteetti, status tai sosiaalinen rooli, mutta on näitä muuntuvampi. Ymmärryksenä positioista on kuitenkin strukturaalisempi kuin esimerkiksi Harrén ja van Langenhoven (1999; ks. myös Törrönen J. 2000) diskursseja ja diskursiivisia käytäntöjä korostava lähestymistapa, sillä tunnustan rakenteiden ja käytäntöjen diskursseista riippumattoman olemassaolon. Nähdäkseni rakenteet saattavat estää erilaisten retoristen keinojen käyttöä tai tehdä sen mahdolliseksi, eikä yksilö voi juuri koskaan ”valita vapaasti” subjektiasemaansa (Törrönen J. 2000, 248). Kuten Bhaskar (1986, 136) Marxiin (1973, 146) viitaten toteaa, yksilöt luovat itse elämäntarinansa, mutta harvoin vapaina niistä perityistä ja annetuista olosuhteista, joita he joutuvat kohtaamaan. Tavoitteenani on tarkastella position rakentumista pitkäkestoisessa prosessissa ja laajassa kontekstissa, ei siis paikallisessa, lyhytkestoisessa intersubjektiivisessä keskustelutilanteessa, jossa sitä usein tarkastellaan (Harré & van Langenhove 1999; Törrönen J. 2000; Mönkkönen 2002). Tutkimukseni tarkastelun pääkohde on selvittää,

1. miten rikoksiin ja muihin normirikkomuksiin toistuvasti syyllistyvän lapsen positio muodostuu ja miten se muuttuu hänen arkielämäänsä liittyvissä yhteisöissä ja instituutioissa;
2. millaisia yhteisöreaktioita näihin lapsiin kohdistetaan ja millaisia sosiaalisia rakenteita muodostuu heidän arkeensa.

Tutkimuksen kohteena ovat siis *lasten positiot ja ympäröivien yhteisöjen reaktiot*. Tutkimusaineisto olisi mahdollistanut myös esimerkiksi prosessissa vaikuttaneiden ja dokumenteista pääosan tuottaneiden sosiaalityöntekijöiden positioiden tarkastelun, mutta kiinnostukseni kohdistui nimenomaan lasten positioihin. Sen sijaan sosiaalityöntekijöiden reaktiot – kuten toteutetut toimenpiteet ja niiden perustelut – tulevat näkyviksi analyysissa.

AJAN ULOTTUVUUDET JA SELITTÄMISEN DILEMMAT

Tutkimukseni peruslähtökohta – mysteeri – piilee sen ymmärtämisessä, miten yhteisöt eri aikoina ovat osallistuneet poikkeavan yksilön, erityisesti rikollisen lapsen, tuottamiseen. Pyrin siten tuomaan lastensuojelun historialliseen tarkasteluun uuden näkökulman, jossa tarkastelen historiallista aikaa, sen jäseniä ja heidän keskinäisten suhteidensa dynamiikkaa yksilötasolla kulkevan, yhteisöreaktion teoriasta käsin tulkitun rekonstruktion pohjalta. Historiallinen tarkasteluni on siis teoreettisesti ehdollistunutta. Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa historiallisen tutkimusotteen suosio on ajan saatossa vaihdellut, mutta yhteiskuntatieteilijät ovat luonnollisesti aina joutuneet huomioimaan menneiden tapahtumien vaikutukset tutkittavan ilmiön muotoutumiseen (Layder 1993, 143–144). Varsinaisen teoreettisesti ehdollistuneen historiallisen sosiologian piirissä on sen sijaan 1970-luvulta alkaen virinnyt jopa renessanssiksi kuvailtu aktiivisuus (Ruonavaara 2006a, 45). Myös yhteiskuntatieteellisesti orientoituneen historiallisen tutkimuksen piirissä on toisinaan käyty paradigmatiistaa, joka on liittynyt induktiivisen ja deduktiivisten selittämistapojen väliseen ristiriitaan.¹⁴ Tämä kausaalisuhteiden, teorian ja empirian välisistä suhteista käyty keskustelu on ollut yksi positivististen ja konstruktionististen paradigmojen kestokiistoista (esim. Sayer 2000, 13–17; Flyvbjerg 2001, 25–37; Danermark ym. 2002, 30–36; Bhaskar 1978, 21–30). Kriittisen realismin lähtökohtiin rakentuvassa tutkimuksessa ristiriitaa on pyritty loiventamaan tunnustamalla erehtymisen mahdollisuus ja perustelemalla annetut selitysmallit empiirisesti mahdollisimman vakuuttavalla tavalla. Avoimessa järjestelmässä on aina otettava huomioon kontingenssin mahdollisuus, emergenttien mekanismien ilmeneminen ja empiirisen sokeuden riski (Bhaskar 1978, 118–126).

Käsillä olevassa tutkimuksessa tavoitteena oli selittää teoreettisesti tapahtumia, jotka olivat yhden ihmiselämän kokoisia. Ne realisoituivat mikrotasolla, päivittäisissä arkisissa tapahtumissa, joita jouduin tulkitsemaan viranomaiskäytännöistä käsin kirjoitettujen aineistojen kautta. Jouduin siis liittämään tutkimuksessa yksilöiden, instituutioiden, lainsäädännön ja laajojen yhteiskunnallisten muutosten välisiä tasoja toisiinsa tavalla, joka vaati toteutuakseen paitsi pelkistämistä myös ajateltua suhdetta teoreettiseen selittämiseen. Historiallisessa tarkastelussa on vaarana ajautua *ad hoc* -selittämiseen, jossa havaittuun ilmiöön kytketään mikä tahansa sopiva tarina yhdistämään ilmiön syytä ja seurauksia. Ongelmallinen on kuitenkin myös kivenkova positivismi: sosiaalinen todellisuus on liian kerrostunutta ja fragmentoitunutta mahdollistaakseen universaalisti pätevän selitysmallin. (Esim. Ruonavaara 2006a, 47, 56.) Itse katson, että tapahtumien syy–seuraus-suhteiden selittämisen validiteetin ongelmiin löytyy yhteiskuntatieteilijöillekin käyttökelpoisia tässä metadologian puolelta, jolloin huolellinen aineistonkeruu ja -käsittely tukevat väitteiden ja johtopäätösten perustuksia. Kuten yhteiskuntatieteissä, historian tutkimuksessa harvoin saavutetaan yhtä totuutta tapahtumien kulusta: ristiriitaiset johtopäätökset ja tulkinnat luovat useita tarkasteluikkunoita sosiaaliseen todellisuuteen (ks. myös Flyvbjerg 2001). Moniäänisyyttä ei suoraan voi tuomita tulkintojen epäonnistumiseksi.

Noudatin kontekstoinnissa sitä viitekehystä, jonka peruslähtökohdat kuvasin edellisessä jaksossa. Mallissa oletetaan, että sosiaaliset rakenteet ovat olemassa vain hallitsemiensa, mahdollistamiensa tai rajoittamiensa toimintojen myötä (Bhaskar 1986, 130). Edellyttäen, että sosiaaliset rakenteet ovat olemassa vain inhimillisessä toiminnassa, niiden tutkiminen tulee mahdolliseksi vain tarkastelemalla inhimillistä toimintaa. Ja koska kaikki sosiaalinen

toiminta on juurrutettu aikaan ja aika on juurrutettu sosiaaliseen toimintaan, kulunutta hetkeä ja sen seurauksia voidaan nyt tarkastella tapahtuneena ja myös sen aktualisoituneita seurauksia voidaan analysoida ja määrittää käsitteellisesti. Bhaskarin sanoin: historia on sosiaalitieteiden avoin koelaboratorio, jossa kausaalisuhteet, muutoskohdat, jatkuvuudet ja katkokset tulevat näkyviksi ja jonka avulla voimme ymmärtää nykyisyyttä retrospektiivisesti (mt., 216–219). Käytännössä ilmennyt tapahtuma ja sen selittämiseen pyrkivä teoria kohtaavat tutkimusprosessissa, jossa aktualisoituneita mekanismeja käsitteellistetään ja tarkastellaan suhteessa toisiinsa. Tällöin prosessista itsestään, käytetyistä metodeista, valinnoista ja tulkinnoista, tulee sosiaalinen rakenne, jota tarkastellaan sen aikaan sidotun muodostumisen kautta (mt., 215).

Omaksuin Bhaskarin ranskalaisia strukturalistisia historioitsijoita (erityisesti Braudel 1980, ks. Harrikari 2004, 24–33) muistuttavan tavan tarkastella aikaa eri tavoin sosiaalisessa todellisuudessa järjestyneenä: koska sosiaalinen toiminta tapahtuu ajassa, ja koska sosiaalinen toiminta alati uusiutuu, muovautuu ja muuttuu, aika järjestyy eri tavoin sosiaalisen toiminnan eri *tasoilla*. Ajan kulusta – prosessista – voidaan sosiaalisen toiminnan eri kerrostumilla kertoa eri tavoin. Bhaskar (1986, 215–216) erottelee 1. yksilön elämäkerran tason; 2. ihmisen elämänkaaren tason; 3. päivittäisen intentionaalisen toimijuuden tason; 4. instituutioiden strukturaalisesti määritellyn *longue durée*n tason; 5. ihmisyden historian tason maailmanhistoriassa; 6. maailmanhistorian tason (käsittää universumin ja aurinkokunnan geofysiikan historian). Eri tasoilla on kuitenkin havaittavissa eri tavoin ajassa kulkevia ja ilmeneviä ilmiöitä, jotka edellyttävät erilaisia teoreettisia määritelmiä: ryhmät, luokat, alueet, politiikat, etnisuus, kansallisuus tai yksilön sosiopsykosomaattinen olemus rakentuvat ajallisesti niin monitasoisesti, että näiden rakenteiden selittäminen on mahdotonta ilman tasojen sisäistä ja välistä liikkuvuutta. Teoreettisen selittämisen avulla voidaan kertoa, miksi tapahtumat muodostuivat kuvatuunlaisiksi. (Mt., 216.)

Ajan kulun ymmärtäminen tasoittain ei kuitenkaan auta eri tasojen välillä ilmenevien tapahtumien selittämisessä, päinvastoin, se tekee tehtävästä entistä monimutkaisemman. Bhaskarin (mt., 220) ratkaisu yhdistämisen ongelmaan on rytmin palauttamisessa: tietoisina sosiaalisen todellisuuden kerrostuneesta luonteesta ja ajan liikkuvuudesta eri tasoissa meidän tulisi ajallisuuden *erottelun* sijasta pyrkiä löytämään ajan eri tasojen yhteistä *rytmiä* (kehityskulkujen, syklien, spiraalien, uutuuskien jne. kaavoja) ja *tapoja*, joilla järjestykset, ilmiöt ja rakenteet muodostuvat (mt., 220). Nämä kaavat ja tavat ovat juuri sitä, joiden selittämiseen tarvitaan teorioita. Kriittisessä realismissa käytetään *mekanismin* käsitettä näistä kaavoista ja tavoista (Bhaskar 1979, 163–185; Danermark ym. 2002, 52–66). Mekanismin käsitteen ongelma on, että se rajaa ajattelemaan selkeästi määriteltävää, yksittäistä tai ainakin rajattua muuttujajoukkoa. Tällöin mekanismeiksi mielletään herkästi vain sellaiset kausaaliset mekanismit, jotka ovat äärellisiä ja asettuvat siten kvantitatiivisen mittaamisen matriisiin. Sosiaalisessa todellisuudessa mekanismit ovat kuitenkin useiden, usein mittaamattomien muuttujien summia, joten voisimme yhtä lailla käyttää mekanismeista prosessin tai tulkinnan käsitettä. (Ruonavaara 2006a, 46–47.) Jotta tällaisia tilastollisten analyysien ulottumattomiin karkaavia teoreettisia selitysmalleja voisi testata, tarvitaan laadullisia menetelmiä. Niiden tulosten validiutta arvioidaan laadullisin kriteerein: aiemman tutkimuksen ja teorioiden tuntemuksen, perusteltujen tutkimuskysymysten, huolellisen aineistonkeruun, lähdekriittisyyden, systemaattisen analyysin, johtopäätösten

läpinäkyvyyden, argumentoinnin johdonmukaisuuden ja aineiston sekä tulkinnan eronteen kautta (esim. Silverman 2006, 276, taulukko 8.1). Laadullisessa tapaustutkimuksessa validiteettiin pyritään triangulaation avulla (Stake 1995, 112–115; Yin 2003, 34; Flyvbjerg 2004). Palaan tähän seuraavassa luvussa.

Selittämisen avulla voimme saavuttaa ajan ja ilmiöiden eri tasojen välisen rytmin ja löytää niiden suhteista vastauksia tutkimuskysymyksiin, jotka pureutuvat sosiaalisten tapahtumien erilaisiin ajallisiin kerrostumiin. Käsillä olevassa tutkimuksessa halusin monitasoisen historiallisen tarkastelun avulla löytää vastauksen siihen,

3. miten kuvatut tapaukset ovat osa oman aikansa lastensuojelua ja yhteiskunnallisia käytäntöjä.

Seuraavassa luvussa kuvaan, millaisen aineiston avulla ja minkälaisin metodologisin välinein lähdin selvittämään vastausta tähän moniulotteiseen, niin yksilön kuin institutionaalisen ja yhteiskunnallisenkin ajan tasolla liikkuvaan tutkimuskysymykseen.

4 STADILAISPOIKIEN TAPAUKSIA RAKENTAMASSA

Edellisessä luvussa loin tutkimuksen metateoreettisen viitekehyksen, jonka avulla analysoin viiden pojan tapauksia yhteisöreaktion näkökulmasta. Esitin, että menneisyyteen ulottuvan yhteiskunnallisen tutkimuksen ja teoreettisen selittämisen ongelmat ovat osittain ratkottavissa metodologisten valintojen avulla. Käsillä olevassa tutkimuksessa ilmiöiden moniulotteisuus tuli näkyväksi ennen kaikkea eri tasoilla kulkevilla aineistoissa. Käytössäni ollut primaariaineisto – lasten asiakasasiakirjat – leikkautuivat useamman tason läpi: ne rakensivat kuvaa mekanismeista, joita oli välillisesti yksilön elämänhistorian ja tarkentuneemmin päivittäisen intentionaalisen toiminnan ja institutionaalisesti rakentuneen *longue durée*n välillä. Sekundaariaineistoni – suojelukasvatustoimiston vuosikertomukset ja sosiaaliohjesäännöt – rakensivat kuvaa päivittäisen intentionaalisen toiminnan ja institutionaalisesti rakentuneen ajan todellisuudesta. Lainsäädäntöaineisto ja komiteamietinnöt taas tarkensivat kuvaa institutionaalisesti rakentuneesta toiminnan tasosta. Yleiset lastensuojelun, sosiaalityön ja suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan historiaa kuvaavat ja selittävät tutkimukset taas tarjosivat erilaisia, jo kertaalleen tulkittuja selityksiä tapahtumien kululle. Tulkitsin ja selitin näitä tasojen välillä havaittavia mekanismeja yhteisöreaktion teorian viitekehyksestä. Tässä luvussa kuvaan tutkimuksen aineiston, tapaustutkimuksen metodologian sekä analyysin apuvälineenä olleen Derek Layderin (1993, 1998) adaptiivisen teorian mallin.

Aineistojen erityispiirteet

Tutkimuksen primaariaineisto koostuu Helsingin sosiaalihuollon suojelukasvatus- ja lastensuojelutyössä tuotetuista, arkistoiduista ja tallennetuista salassa pidettävistä asiakasasiakirjoista. Tutkimuksessani nojaan kansainvälisen arkistoneuvoston (ICA) määritelmään, jonka mukaan asiakirjat ovat ”mille tahansa tietovälineelle tallennettua informaatiota, jonka on tuottanut, vastaanottanut ja jota ylläpitää virasto, laitos, organisaatio tai yksilö hoitaessaan lainsäädännöstä johtuvia velvoitteitaan tai muuten tehtäviensä hoidossa” (Lybeck 2006, 16). Asiakirjojen erityisyys ja eroavaisuus muista dokumenteista seuraa juuri tästä toimintaan liittyvästä funktiosta: asiakirjojen sisältämä tieto on aina kontekstisidonnaista ja syntynyt usein jonkin tapahtuman aikaansaamista tai perustelemista varten. Asiakirjojen laadinta kuuluu olennaisena osana oikeudenmukaiseen viranomaistoimintaan, ja asiakirjan sisältämällä tiedolla on ollut erityistä todistus- ja toimeenpanovoimaa kontekstissaan. Usein ne eivät ainoastaan perustele tehtyjä päätöksiä vaan ovat päätöksiä itsessään. Asiakirjojen sisältämää tietoa onkin kutsuttu ”toiminnalliseksi tiedoksi”, jonka arvioinnissa on aina

muistettava asiakirjan alkuperäinen tarkoitus: sen todistus- ja toimeenpanovoima ja -valta tulee arvioida kriittisesti aikaansa ja tarkoitukseensa kiinnittyneenä. (Mt., 13.) Sosiaalityössä asiakirjoilla on ollut erityinen rooli alan kehitymisessä vapaaehtoistoiminnasta professioksi, sillä ilmiöiden dokumentoinnin taito on ollut keskeistä paitsi sosiaalityön käytännön harjoittamisessa myös opetuksessa, tutkimuksessa ja kehittämisesä. Professionaalisesti tekstuaalisesta käytännöstä on tullut elimellinen osa sosiaalityötä ja teksteistä keskeinen lähde sosiaalityön tutkimukselle. (Satka 1995, 164–168; Tice 1998, 1–13; Saurama 2002, 50–55; Kääriäinen A. 2003, 14–26.)

Näköalani positioiden rakentamiseen on siis viranomaiskäytäntöjen ja niiden dokumentoinnin kautta ehdollistunut ja avaa siksi erityisen näkökulman tähän prosessiin: tarkastelussa painottuvat lapsen elämämaailman ulkoiset rakenteet ja määrittelyt, jotka nekin on asiakirjoissa kuvattu eri tarkoitukseen kuin mihin itse niitä käytän. Asiakasasiakirjakansiot eli *aktit* sisältävät runsaasti erilaisia asiakirjoja, jotka kaikki ovat salassa pidettäviä (kansioiden sisältö, katso liite 2). Empiirisessä tarkastelussa asennoidun asiakirjoihin pätevänä lähdetietona viranomaiskäytännöistä. Soveltaessani niiden sisältämää tietoa yksilöiden elämänkulkuun olen ollut tietoinen niiden sisältämästä fragmentaarisuudesta ja mahdollisista asiavirheistä. Näillä varauksilla asiakirja-aineisto osoittautui rikkaaksi lähdeaineistoksi. Historiantutkimuksessa ajatus hedelmällisestä tiedosta on Kalelan (2000) mukaan korvanut varman tiedon vaatimukset, ja lähteiden arvioinnissa on siirrytty paikkansapitävän, varman tiedon sijasta vaatimaan pätevää (validia) tietoa, jolloin ”lähteet eivät enää ole luotettavia tai epäluotettavia, vaan eri tavoin informatiivisia” (mt., 92). Aktien sisällöistä sosiaalityöntekijöiden kirjoittamat muistiinpanot olivat primaariaineiston tärkein lähde. Ne dokumentoivat lasten arkielämää ja asiakastyötä, ja niihin kirjattu tieto kertoo myös tekijöistä, joita kunakin aikana pidettiin huomion arvoisena. Ne paljastavat, mihin sosiaalityöntekijän tarkastelu kohdentui ja mitä jätettiin huomioimatta (ks. myös Tice 1998; Satka 1995; Saurama 2002; Kääriäinen A., 2003).

Instituution tasosta kertovana lähteenä käytin vuosien 1943–1979 suojelukasvatustoimiston ja vuodesta 1980 alkaen sosiaaliviraston vuosittain julkaisemia toimintakertomuksia (ks. lähteet ja liite 1). Toimintakertomuksiin tutustuin jo ennen asiakasasiakirjojen valintaa (ks. liite 1) saadakseni kokonaiskäsityksen organisaation toiminnasta. Organisaatiota koskevien tapahtumien lisäksi toimintakertomuksissa kerrottiin myös ajalleen tyypillisistä sosiaalisista ongelmista Helsingissä sekä otettiin toisinaan hanakastikin kantaa uudistuksiin, joihin organisaatio- tai lainsäädäntötasolla olisi ollut aihetta toimintakertomusten laatijan mukaan. Toimintakertomukset sisälsivät myös yksityiskohtaiset tilastot toimistoon tulleista lastensuojeluilmoituksista, asiakasmääristä, suoritetuista toimenpiteistä sekä lastensuojelulaitosten asiakasmääristä. Toimintakertomusten lisäksi käytin instituutiotason aineistona kunnallisia asetuskokoelmia, joita maistraatti julkaisi vuodesta 1907 lähtien. Nämä asetuskokoelmat sisälsivät kaupungin antamat ja kaupunginhallituksen tai sosiaaliministeriön vahvistamat ohje- ja johtosäännöt aina vuoteen 1980 asti. Tämän jälkeen ohjeita annettiin irtolehditäin julkaistavina yleiskirjeinä, ja 1980-luvun lopulla siirryttiin vähitellen sähköisiin pysyväisohjeisiin. Näiden ohjeiden tehtävänä on ollut ohjata viranomaisia lainsäädännön toteuttamisessa, eikä niiden merkitystä käytännön työn toteuttamiselle voi ohittaa. Ohjeissa määrättiin useista sellaisista käytännön toimintatavoista, joita lakitasolla ei säädelty. Esimerkiksi organisaation päätöksentekojärjestys

(niin sanottu delegointisääntö), sijaisperheiden kriteerit, maaseudulle sijoitettujen lasten asioita valvovien paikallisasiamiesten ja lastensuojelulaitosten yksityiskohtaiset säännöt (kuten henkilöstön määrä, osastojen koko, rangaistus- ja eristämiskäytännöt) määriteltiin ohjesäännöissä (ks. lähteet). Ohjesäännöt olivat 1980-luvulle asti suppeasti pykälämuotoon kirjoitettuja. Asetuskokoelmien lisäksi käytin lainsäädäntötason aineistoa, jonka muodostivat lainvalmistelutyön tuloksena syntyneet komitea- ja työryhmämietinnöt sekä valmis lainsäädäntö (ks. lähteet). Merkittäväksi lähdeaineistoksi osoittautuivat myös aiemmat historiantulkinnat, ajassaan tärkeät lastensuojelututkimukset sekä muut yhteiskunnallista ja kaupungin sosiaalista tilaa käsittelevät tutkimukset.

Laadullinen tapaustutkimus tutkimusstrategiana

Tapaustutkimus on yhden tapauksen erityisyyden ja monimutkaisuuden tutkimista – sen toiminnan ymmärtämistä merkittävässä olosuhteissa. (Stake 1995, 54.)¹⁵

Laadullinen tapaustutkimus (*Case study research*) on tutkimusstrategia, jonka ensisijainen tavoite on selittää tietty, yleensä yksittäinen tapaus, ja oppia ymmärtämään se mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Paradigmaattisesti lähestymistapa on sijoitettu samaan epistemologiseen kategoriaan hermeneutiikan, fenomenologian ja elämäkertatutkimuksen kanssa (Miles & Huberman 1994, kuvio 1.2.). Lähestymistapa on sovellettu muun muassa yhteiskuntatieteiden, psykologian, yhdyskuntasuunnittelun ja jopa taloustieteen tutkimuksessa (Yin 2003, xiii, 1), mutta sen historialliset juuret ovat nimenomaan sosiologisissa tutkimuskentässä. Chicagon koulukunta, jonka perinteelle myös leimaamisteoreetikot rakensivat lähestymistapansa, vaikuttaa edelleen tapaan, jolla tapaustutkimusta tehdään. Howard S. Beckerin tutkimuksia on käytetty esimerkkinä sosiologisista tapaustutkimuksista (Laine ym. 2007, 12–16), mutta myös Edwin M. Lemert (1967) käytti poikkeavuuden ja yhteisöreaktioiden suhteita selvittäessään nimenomaan tapaustutkimusotetta. Vuonna 1967 julkaistussa teoksessaan *Human Deviance, Social Problems & Social Control* hän tarkasteli väärentäjien piirteitä, änkytystä ja sosiaalisia suhteita Tyynenmeren saarilla sekä alkoholinkäyttöä alkuperäisväestön keskuudessa – kaikkia tapaustutkimusotteella (mt., 99–186). Tapaustutkimuksesta on 2000-luvulla julkaistu useita kattavia, niin kotimaisia (Laine ym. 2007) kuin kansainvälisiäkin teoksia ja keskustelunavauksia (esim. Stake 1995; Flyvbjerg 2001; Yin 2003; Stake 2005; Flyvbjerg 2006).

Tapaustutkimukselle on leimallista monimuotoisuus niin tutkimusaiheissa kuin menetelmissäkin, eikä siitä sen tähden voi puhua pelkkänä metodina: se voi olla lähestymistavaltaan tulkitsevaa ja deskriptiivista avulla ilmiön ymmärtämiseen tähtäävää tutkimusta tai tiukasti tietoa tuottavaa, instrumentaalista tutkimusta. Tapaustutkimuksen teoreetikoista Robert Staken (1995, 2005) voi katsoa edustavan ensin mainittua koulukuntaa, kun taas Robert K. Yinin (2003) lähestymistapaa voi kuvailla instrumentaaliseksi. Oma tapani soveltaa tapaustutkimusta rakentui Yinin tutkimusasetelmaa ja aineistonkeruuta käsitteleviin ohjeisiin, mutta tavoitteiltaan ja tulkinnoiltaan se tulee lähemmäksi Staken edustamaa lähestymistapaa.

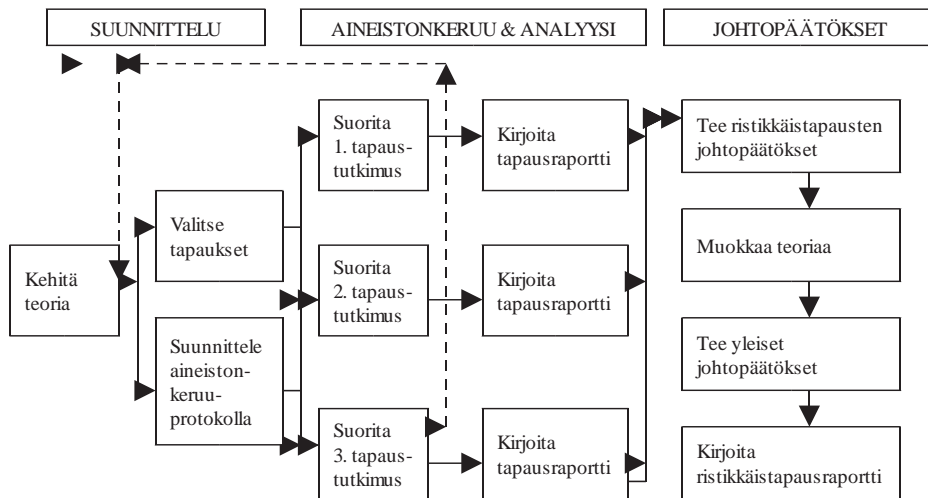
Tapaustutkimuksessa johtopäätösten validius varmennetaan *triangulaation* avulla. Triangulaation eli kolmiomittauksen käsite on lainattu trigonometriasta ja geometriasta, jossa sillä tarkoitetaan kolmannen pisteen navigoimista kahden tunnetun pisteen avulla. Tapaustutkimuksessa triangulaatiolla tarkoitetaan erilaisten näkökulmien soveltamista mahdollisimman totuudenmukaisten päätelmien varmistamiseksi – siis eräänlaista monimenetelmällistä navigointia. (Stake 1995, 107–116.) Tapaustutkimus eroaa siten validiteettivaateiltaan jossain määrin muista laadullisista strategioista: ei riitä, että tutkija haastattelee joukkoa ihmisiä asiasta tai suorittaa osallistuvaa havainnointia. Tutkijan on tämän lisäksi käytettävä apunaan muita menetelmiä, tutkijoita, teorioita tai metodologioita varmistaakseen, että tapausten johtopäätökset ovat pitäviä. (Stake 1995, 107–116; Yin 2003, 83–106; Stake 2005, 453–454; Laine 2007, 23–26). Triangulaatiota voidaan soveltaa tutkimuksessa:

- hyödyntämällä useita tietolähteitä (*data source triangulation*);
- käyttämällä useita tutkijoita (*investigator triangulation*);
- soveltamalla useita teorioita (*theory triangulation*) ja testaamalla niitä tai
- soveltamalla useita metodologioita (*methodological triangulation*) (Stake 1995, 112–115).

Usein tutkijalle valkenee tutkimusprosessin edetessä, mitä lisäaineistoa, menetelmiä, teoriaa tai metodeja hänen tulee hallita jo käytössä olevien lisäksi, jotta tapauksen ymmärtäminen ja kokonaisvaltainen selittäminen tulevat mahdolliseksi. Vaihtoehdot rajautuvat tutkimuskysymysten, tutkijan taitojen sekä luonnollisesti resurssien mukaan: tapaustutkimuksessakin on tunnustettava rajallisuus. Aineistot ovat usein laadullisia, kuten dokumentteja, arkistolähteitä, haastatteluja, havainnointia, osallistuvaa havainnointia, sekä artefakteja (kuten kulttuuriesineitä, työkaluja, rakennuksia), mutta tapaustutkimuksen sisällä voi käyttää myös tilastoaineistoja ja kvantitatiivisia menetelmiä. (Yin 2003, 85–97.)

Tapauksia voi tapaustutkimusstrategiassakin olla useampi kuin yksi. Yin (2003) ja Stake (1995) jopa suosittelevat useamman tapauksen tarkastelua: tämä vahvistaa tutkimustulosten uskottavuutta, yleistettävyyttä ja tutkimuksen onnistumisen todennäköisyyttä (Stake 1995, 53–55). Yin (2003, 46) käyttää usean tapauksen mallin (*multiple-case design*) käsitettä, Stake (1995, 4) kollektiivisen tapaustutkimuksen käsitettä. Seuraava kaavio havainnollistaa tapaustutkimusprosessin etenemistä. Tutkimuksen kuluessa ennakoitujen hypoteesit saattavat muuttua, jolloin valittua teoriaa tarkastellaan uudelleen (katkoviiva).

Tutkimuksessani jouduin palaamaan sekä teoriaan että aineistoihin useita kertoja. Lisäksi tapausraportin ja johtopäätösten yhteydessä käytetty muu kirjallisuus toi lisävalaistusta aineistoihin, jolloin oli jälleen palattava tapausten analyysiin. Triangulaatio toteutui tutkimuksessa paitsi monitasoisen aineiston osalta myös historiallisen lähestymistavan myötä: käytössä oli viisi eri ajoilta olevaa tapausta, ja sekundaariaineisto käsitti toimintakertomukset, ohjesäännöt ja lainsäädäntöaineiston 1930-luvulta 2000-luvulle. Yksittäisten poikien tapausraportit käsiteltiin tutkimusryhmässä kaiken kaikkiaan viisi kertaa, mikä toi analyysiin myös eri tutkijoiden näkökulmia: kunkin käsittelyn jälkeen muokkasin tapausraportteja uudelleen.¹⁶ Vastuun tehdyistä tulkinnoista ja johtopäätöksistä kannan kuitenkin itse.

Kuva 2: Usean tapauksen tutkimusasetelma (multiple-case design) (Yin 2003, 50)

Tapaustutkimuksen strategialla on paitsi puolustajansa, myös siihen kriittisesti suhtautuva arvostelijajakaarti. Bent Flyvbjerg (2006) käsittelee systemaattisesti viisi tapaustutkimukseen kohdistettua ennakkoluuloa tai väärinkäsitystä, jotka liittyvät samankaltaisiin paradigmatieteisiin kuin sosiologisen historian tutkimuksen ja teoreettisen selittämisen välillä (katso luku ajan ulottuvuudesta ja selittämisen dilemmasta). Käsitellen seuraavassa kolmea tähänkin tutkimukseen liittyvää ongelmakohtaa. Ensimmäinen koskee tapaustutkimuksen merkittävyyttä: tapaustutkimuksen väitetään tuottavan kontekstiriippuvaista käytäntötietoa, jolla ei ole tieteellistä painoarvoa (Flyvbjerg 2006, 221). Kuitenkin yhteiskuntatieteelliset tutkimusintressit kumpuavat lähes aina kontekstisidonnaisista käytännön kokemuksista ja havainnoista, vaikka niitä päädyttäisiinkin tarkastelemaan kokeellisesti. Näin myös kokeellinen sosiaalitutkimus on kontekstisidonnaista. Myöskään asiantuntijaksi ei voi kehittyä ilman yhteyttä käytäntöön, joten argumentti on lähtökohdiltaan hatara. (Mt., 221–224.) Laadullisen tiedon arvo konkretisoituu rekisteri- ja tilastotutkimuksissakin viimeistään silloin, kun tuloksia ryhdytään tulkitsemaan.

Toiseksi on väitetty, ettei yksittäisen tapauksen perusteella voi yleistää, joten tapaustutkimuksen kontribuutiota tieteen kehitykselle pidetään heikkona (mt., 221). Kuitenkin yksittäiset tapahtumat ovat tieteen historiassa saattaneet mullistaa vallinneen käsityksen asian tilasta niin luonnontieteissä kuin yhteiskuntatieteissäkin. Yksittäisen tapauksen tarkastelu ei luonnollisesti ole aina riittävää tai tarkoituksenmukaista, mutta tämä ei tarkoita sitä, etteikö huolellisesti perusteltu ja toteutettu tapaustutkimus voisi tuottaa tietoa, joka olisi yleistettävissä useampaan vastaavanlaiseen tapahtumaan. (Mt., 224–228; ks. myös Leino 2007; Peuhkuri 2007.) Leino huomauttaa, että tapaustutkimuksen arvo on yleistämisen sijaan toisinaan siinä, että se avaa lukijalle näkökulman, johon tällä ei ole muuten pääsyä, ja siten lisää hänen ymmärrystään käsiteltävästä ilmiöstä (Leino 2007, 216). Tässä tutkimuksessa on kysymys juuri siitä: olkoonkin, että se tapahtuu sosiaalityön asiakirjojen kehystämisen tulkinnan välityksellä, ikkunan avaaminen yksittäisten poikien elämään tuo esiin maiseman, johon valtaosalla ihmisistä ei ole pääsyä.

Kolmas tutkimukseni kannalta tärkeä kritiikki liittyy väitteeseen, jonka mukaan

tapaustutkimuksella on taipumus vääristyä vastaamaan ja tukemaan tutkijan ennakkoletuksia (Flyvbjerg 2006, 221). Tämä ongelma ei kuitenkaan ole vain tapaustutkimukselle ominainen vaan vaarana kaikessa tutkimuksenteossa (mt., 234). Objektiiivisen, arvoista vapaan tutkimuksen teko on siksikin haastavaa, että jo hakeutuessaan tietylle alalle tutkija tekee, toisinaan tiedostamattaankin, eräänlaisia arvovalintoja. Validin tutkimuksen tuottamisen kannalta on olennaista, että tutkija on tietoinen näistä lähtökohdista ja kykenee asemoimaan itsensä suhteessa tutkimustuloksiin ja niiden tulkintaan. Objektiiivisuus on toki ihanne, johon tieteen tekijän on pyrittävä, sillä tutkimuksen tehtävänä ei ole tehdä politiikkaa tai tuottaa uskomustietoa. Myös omaa arvomaailmaa vastaan sotivat tutkimustulokset on kyettävä käsittelemään, sitä kriittisemmin ja reflektiivisemmin, mitä vaikeampaa niitä on hyväksyä. (Ks. myös Sayer 2001, 172–187.) Oma tutkimusintressini nousi käytännön havainnosta ja hämmennyksestä, jota tunsin sosiaalityöntekijänä (ks. johdanto). En kuitenkaan asettunut tutkimuksessa kenenkään osapuolen ”puolelle”, vaan pyrin yksityiskohtaisen analyysin ja deskription avulla käsittelemään tapaukset siten, että joku toinen samaa aineistoa käsittelevä tutkija olisi samoin tutkimusmenetelmin päätyntä todennäköisesti samaan lopputulokseen. Loivensin vaaraa, että yhteisöreaktion teoria olisi ohjannut analyysin tuloksena syntyneitä tulkintojani, myös soveltamalla Derek Layderin (1993, 1998) adaptiivisen teorian mallia, jossa tutkimus on jo lähtökohdiltaan teoriasta tietoinen. Seuraavissa jaksoissa kuvaan, miten suoritin tapausten teoreettisen otannan ja miten sovelsin adaptiivisen teorian mallia tapausten analysointiin.

Tapausten valinta

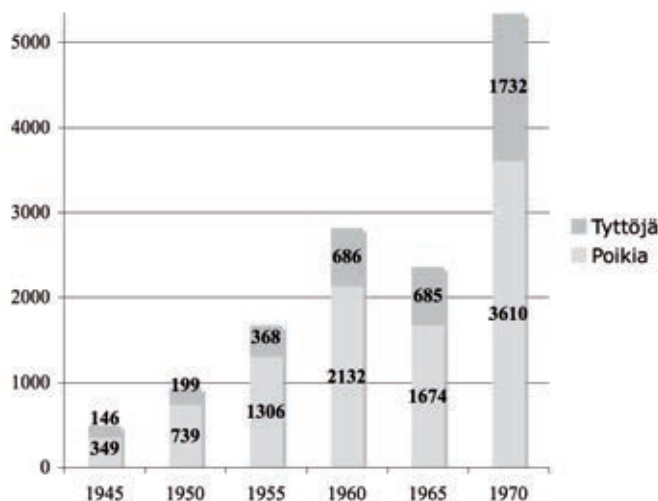
Ominaispiirteiden otantaan perustuvan valinnan ei tule olla ensisijainen tavoite edes kollektiivisissa tapaustutkimusasetelmissa. Tasapaino ja moninaisuus ovat tärkeitä – mahdollisuus oppia on usein tärkeämpää. (Stake 2005, 451.)¹⁷

Robert Stake vangitsee tässä lainauksessa tapaustutkimusstrategian tärkeimmän peruseräteen: tavoitteena on maksimoida, mitä tapauksesta voidaan oppia tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi. Satunnainen otanta soveltuu vain harvoin lopullisten tapausten valintaan, sillä tällöin tarkasteltavaksi saattaa tulla tapaus, joka ei tuo ilmiöön riittävää syvyyttä. Myös *edustava* tapaus on vain harvoin sisällöllisesti kovin rikas. Tässä tutkimuksessa yleisin ja suojelukasvatustoimiston asiakaskuntaa parhaiten edustava tapaus olisi ollut lapsi, josta poliisi on näpistyksen vuoksi tehnyt lastensuojeluilmoituksen. Tällainen lapsi ei välttämättä koskaan olisi tullut toimiston varsinaiseksi asiakkaaksi vaan kirjautunut vain merkintänä tilastoihin. Asiakkaaksi valikoituneista lapsista määrällisesti edustavimpia olisivat olleet pojat, jotka olivat syöllistyneet näpistykseen tai koulusta pinnaamiseen ja saaneet kerran nuorisohuoltajan ohjausta tai neuvontaa. Tällaisista tapauksista asiakasasiakirjakansioissa oli muutama paperi, yleensä tehty lastensuojeluilmoitus sekä kopio kotiin lähetetystä kirjeestä ja tapaamisesta tehty muistiinpano, jos niitäkään.

Tapaustutkimuksessa tutkimustehtävä ja tavoitteet määräävät sen, miten tapaus valitaan. Karkeasti jaotellen se voidaan toteuttaa seuraavilla tavoilla: valitsemalla 1) kriittinen tapaus, 2) äärimmäinen tapaus, 3) ainutlaatuinen tapaus, 4) tyypillinen tapaus, 5) paljastava tapaus,

6) tulevaisuudesta kertova tapaus tai 7) pitkittäisotokseen perustuva tapaus (Yin 2003, 39–46; Flyvbjerg 2006, 230, taulukko 1; Laine 2007, 32). *Kriittisellä* tarkoitetaan tapausta, joka on joko todennäköisin tai epätodennäköisin esimerkki tarkasteltavasta ilmiöstä: tavoitteena on löytää tapaus, joka auttaa vahvistamaan tai kyseenalaistamaan tutkimuksen teoreettiset hypoteesit (Laine 2007, 32). Tutkimuksessani poikien tapaukset olivat tällä tapaa kriittisiä: aiempien tutkimusten perusteella (esim. Savolainen ym. 2007) saatoin päätellä, että rikoskierteessä olevaksi arvioitujen poikien asiakkuusprosessit soveltuisivat tarkasteltaviksi yhteisöreaktion teorian viitekehityksessä. *Äärimmäisellä* tarkoitetaan tapausta, joka on harvinainen tai muulla tapaa poikkeuksellinen (Laine 2007, 32). Tällaisista olisi ollut kysymys, jos olisin valinnut esimerkiksi henkirikokseen syyllistyneitä alaikäisiä. Valinta olisi tällöin tuottanut todennäköisesti hyvin merkittävää tietoa yhteisöreaktioista sekä lastensuojelun roolista tapauksen käsittelyssä, mutta tutkimuseettisesti menetelmä olisi ollut kyseenalainen. Suhteutettuna koko alaikäisten väestöön valitsemani tapaukset ovat toki äärimmäisiä, kohdistuuhan tutkimustehtävä tavallisuudesta poikkeavaan, jopa marginaaliseksi luonnehdittavaan lasten joukkoon. Tässä joukossa – lastensuojelun asiakkaissa – valitut tapaukset eivät kuitenkaan olleet äärimmäisiä tai poikkeuksellisia. *Ainutlaatuinen* tapaus paneutuu nimensä mukaisesti tapahtumasarjaan, jota ei tunneta entuudestaan (mt. 32–33). Tällainen olisi ollut esimerkiksi tutkimus jostakin ennen näkemättömästä rikoskäyttäytymisestä. Tomi Kiilakosken (2009) analyysi Jokelan kouluampumisesta voitaneen lukea ainutlaatuisen tapauksen tarkastelun joukkoon, vaikka teko on saanut valitettavan seuraajan. *Tyypillinen* tapaus on ehkä lähimpänä edustavaa tapausta (Laine 2007, 33). Tutkimukseni pojat olivat ikänsä ja rikoskäyttäytymisensä kannalta tietyllä tapaa tyypillisiä rikoskierteessä olevia lastensuojelun asiakaspoikia. *Paljastavat* tapaukset ovat ehkä olleet tiedossa mutta niitä ei ole tieteellisesti tutkittu (mt., 33). *Tulevaisuuteen suuntautuvat* tutkimukset pyrkivät löytämään tapauksia, jotka edustavat jollain tavalla mahdollista tulevaisuuden kuvaa. Esimerkiksi käyvät vaikkapa pilottihankkeet, joissa uutta toimintamuotoa viedään rajatulla alueella käytäntöön. Pilottihankkeen tutkiminen saattaisi paljastaa, mitä on odotettavissa muilla alueilla, joissa kyseistä mallia olisi tarkoitus soveltaa jatkossa. (Mt., 33–34.) *Pitkittäisotokseen* perustuvassa tutkimuksessa tapausta seurataan kronologisesti useana ajankohtana (mt., 34). Tämän tutkimuksen tapaukset perustuivat pitkittäisotokseen, sillä poikien asiakkuutta seurattiin koko sen keston ajalta. Yhteenvetona voi siis todeta, että tutkimuksen tapaukset ovat kriittisiä, lastensuojelun asiakaslasten keskuudessa tyypillisiä ja pitkittäisotokseen perustuvia. Asetin tapausten valinnalle seuraavat kriteerit:

- Yhteisö reagoi selkeästi lapsen rikolliseen käyttäytymiseen
- Tämä sulkee pois tapaukset, joissa työskennellään ensisijaisesti esimerkiksi vanhempien alkoholinkäytön tai puutteellisten asumisolosuhteiden vuoksi, vaikka nämä saattavat olla osasyynä asiakkuuteen
- Lapsen tulkitaan olevan rikoskierteessä, ts. rikollinen käyttäytyminen ylittää ”normaaliksi ikään liittyväksi käyttäytymiseksi” tulkittavan rajan
- Sosiaalityöntekijän ja lapsen suhdetta kuvaavaa aineistoa on riittävästi
- Toimenpide ei ole kriteeri, vaan se, tulevatko toimenpiteiden perustelut näkyviksi dokumenteissa

Kuva 3: Suojelukasvatustoimiston asiakkaat sukupuolittain vuosina 1945–1970 (lähde: Lastensuojelutoimen toimintakertomusten tilastot, Lastensuojelutoimi 1945–1970)

- Tapauksesta tulee esiin joitakin ajalle tyypillisiä yhteisöllisiä, rakenteellisia ja kulttuurisia tekijöitä.

Tapaustutkimuksen kohteeksi valikoituneet lapset olivat kaikki poikia. Päädyin tähän ratkaisuun ensinnäkin siitä syystä, että tytöt olivat vuodesta toiseen aliedustettuina suojelukasvatustoimiston asiakaskunnassa (ks. kuva 3). Tyttöjen osuus asiakasmäärästä oli karkeasti arvioiden noin neljännes poikien määrästä, joskin tyttöjen osuus alkoi nousta hitaasti 1970-luvulta alkaen. 1970-luvulla tilastointikäytännöt muuttuivat kuitenkin niin, että tilastolukujen vertailu vaatisi erillistä analyysia. Sama ongelma koskee 1980-lukua, jolloin suojelukasvatustoimistoa ja sen omia tilastoja ei enää ollut. Tyttöjen aliedustus ei ollut ainoa peruste poikien valinnalle. Olin aiemmin tehnyt tyttöjä tutkittaessa kiinnitetään usein liiaksi huomiota sukupuoleen. Erityisesti koska tavoitteena oli tarkastella yhteisöreaktioita, katsoin, että tyttöjen valinta saattaisi johtaa tilanteeseen, jossa yhteisöreaktioiden tulkinta vääristyisi sukupuolijärjestystä liikaa korostaviin johtopäätöksiin ja jättäisi muita selityksiä varjoonsa. Rikoskierteessä olevat tytöt eivät olisi olleet tyypillisiä vaan pikemminkin äärimmäisiä tapauksia, mikä olisi ollut myös tutkimuseettisesti kestämätöntä. Tutkimuseettiä käsitellen seuraavassa luvussa, ja palaan sukupuolikysymykseen tutkimuksen johtopäätöksissä.

Tutkimuksen etiikka

Tapausten valintaan vaikuttivat myös tutkimusprosessini premissit, jotka Kalelan (2000, 76–78) mukaan jakautuvat *tutkimuskohteen valintaan*, *näkökulman valintaan* ja *näkökulman merkittävyyteen*. Nämä tekijät ratkaisevat *tutkimustehtävän* ja toimivat tutkimustyön tutkimuspoliittisina lähtökohtina: miksi teen tutkimusta juuri tästä aiheesta ja näistä

näkökulmista? Kalelan mukaan historiantutkimus jättää tutkijan ”oman onnensa varaan” perustelemaan tutkimuspoliittisia valintojaan tai niihin päätyksiään. Yhteiskuntaa ei kuitenkaan ”pääse pakoon”, ja totuuden ja tutkimusprosessin premissien välinen suhde tulee käsiteltäväksi viimeistään silloin, kun käydään keskustelua tutkimustulosten hyväksyttävyydestä. (Mt., 78–81.) Tutkimusprosessin premissihin liittyvät ongelmat eivät nähdäkseni rajoitu kuitenkaan vain historiantutkimukseen: kuten tapaustutkimusta koskevan kritiikin yhteydessä totesin, kaikessa tutkimuksessa, ja erityisesti yhteiskuntatieteissä, tutkijan on syytä tiedostaa subjektiiviset lähtökohtansa niin pitkälle kuin se inhimillisesti ottaen on mahdollista. Vielä tuolloinkaan ei ole välttämättä selvää, millaiset voimat ovat liikutelleet tutkimuksen lähtökohtia ja lähestymistapoja. Näitä tekee näkyväksi paitsi huolellinen raportointi myös tieteellinen argumentaatio ja kohdeyhteisön tarkkanäköisyys: tiedeyhteisön laaduntarkkailu käynnistyy viimeistään silloin, kun tutkija avaa tekstinsä tulkitsevan yhteisön arvioitavaksi (Aro 1994, 44–48).

Lähtökohtien näkyväksi tekeminen ja tutkimustehtävän kriittinen reflektointi vaikuttavat myös tutkimuksen etiikkaan. Vaikka tutkimuksen etiikka on perinteisesti liitetty erityisesti lääketieteelliseen tutkimukseen, on siitä käyty viime vuosina paljon keskustelua yhteiskunta- ja sosiaalitieteiden kannalta niin kansainvälisesti kuin kansallisestikin (esim. Pohjola 2003; Hallamaa ym. 2006; Kuula 2006a). Eettisiä ohjeita on julkaistu myös alakohtaisesti. Tämän tutkimuksen teemaan kytkeytyvät esimerkiksi kriminologian ja sosiaalityön kansainväliset koodit.¹⁸ Sosiaalityöntekijän koulutuksen ja ammatin myötä tunsin myös suomalaiset sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet (*Arki, arvot...* 2005). Tutkimukseni käsitteli useita eettisesti herkkiä aiheita: tutkin lapsia, sosiaalihuollon asiakkaita sekä ilmiöitä – lasten rikollisuutta, päihteidenkäyttöä, maahanmuuttajakysymyksiä, perheiden sisäisiä ristiriitoja – joiden yhteydessä jouduin toistuvasti kyseenalaistamaan lähtökohtani ja oikeuteni. Lisäksi käsitelin salassa pidettäviä asiakirjoja, jotka oli laadittu muuhun kuin tutkimuskäyttöön.

Suuri eettinen kysymys liittyi tutkittavien *yksityisyyden kunnioittamiseen ja suojaan*, joka on yksi keskeisin tutkimusentekoa ohjaava eettinen normi: lähtökohtaisesti ihmisten tutkiminen salaa on heidän yksityisyytensä loukkaamista, vaikka tunnistaminen estettäisiin tutkimuksessa (Kuula 2006b, 124–125). Käytännössä tämän periaatteen noudattaminen olisi estänyt tämän tutkimuksen toteuttamisen. Minullahan ei ollut mahdollisuutta lähestyä tutkimuksen kohteeksi valikoituneita osapuolia tiedustellakseni heiltä suostumusta tutkimukseen, sillä heidän asiakkuutensa oli päättynyt vuosikymmeniä sitten. Lisäksi käsitelin aineistoa seuloessani satoja asiakasasiakirjoja. Käytännössä jäin tutkijana kahden ristiriidan väliin: tutkiako aihetta, joka on eettisesti päivänpolttavan tärkeä – lasten kohtelu epävirallisissa ja virallisissa instituutioissa – vai jättääkö tutkimus tekemättä? Esimerkiksi Amerikan sosiologisen yhdistyksen periaatteiden mukaan suostumusta ei aina tarvita, jos tutkimus aiheuttaa vain vähän haittaa tutkittaville ja jos suostumuksen pyytäminen estäisi käytännössä tutkimuksen tekemisen (Mäkelä 2006, 365).

Toinen tutkimuseettinen normi liittyy juuri edellä mainittuun haitan aiheuttamiseen ja kohteen vahingoittamiseen. Tämä vahingontuottamattomuusteesi – ”tiede ei saa vahingoittaa kohdettaan” – on kantavia periaatteita niin luonnontieteellisessä kuin yhteiskuntatieteellisessäkin tutkimuksessa (Wiberg 2006, 261). Yksinkertaisen ja kannatettavan normin noudattaminen vaikuttaa itsestään selvältä, mutta sen kaksoisluonne tulee ilmeiseksi

silloin, kun pohditaan tarkemmin ”vahingoittamisen” tai ”kohteen” merkitystä. Tulisiko tutkijan vaieta, jos hän havaitsee tutkimuksen kohteen rikkovan lakia, ihmisoikeuksia tai toimivan muuten kyseenalaisella tavalla? Yhteiskuntatieteiden yksi tehtävä ja arvo on kyseenalaistaa vallitsevia rakenteita, mahdollisesti jopa horjuttaa yhteiskunnassa vallitsevaa *status quota*. Jos tutkija noudattaa vahingontuottamattomuusteesiä kirjaimellisesti, joutuu hän käytännössä vaikenemaan asioista, joiden paljastaminen olisi muiden kuin tutkimuksen kohteen kannalta tarkoituksenmukaista, jopa välttämätöntä. Matti Wiberg (mt., 261–265) toteaaakin, ettei kukaan moraalista harkintaa soveltava henkilö voi sitoutua tähän normiin ilman lisäehtoja. Onkin kannettu huolta sosiaalitieteellisen tutkimuksen kaventumisesta ja niistä eettisistä ongelmista, joita seuraa siitä, että arkaluonteisten aiheiden tutkimus estetään (Mäkelä 2006, 360–362). Hylkäämisvirhe eli se, että jätetään tutkimatta yhteiskunnallisesti tarpeellisia asioita, on yhtä lailla eettisesti kestävä (Wiberg 2006, 270). Sosiaalityössä on valtavia tutkimuksellisia aukkoja, joiden tutkimus on välttämätöntä silläkin uhalla, että se on eettisesti vaikeaa.

Käytännössä varmistin tutkimuksen eettisyyden hakemalla asianmukaiset tutkimusluvut Helsingin kaupungin sosiaalivirastosta, valitsemalla tyypillisiä tapauksia, käsittelemällä aineistoa huolellisesti sekä kirjoittamalla raportin siten, että tunnistettavuus oli vaikeutettu niin pitkälle kuin se oli mahdollista tutkimustulosten kärsimättä. Aineistonkeruun suoritin arkistossa, jossa tilaamiani asiakirjoja säilytettiin lukitussa, vain henkilökunnan käyttöön tarkoitettussa tilassa. En kuljettanut arkistosta ulos asiakkaiden tunnistetietoa sisältävää materiaalia, vaan myös muistiinpanovihkoani säilytettiin arkistossa. Tietokoneelle en tehnyt tunnistetietoja sisältäviä muistiinpanoja. Primaariaineistoksi valikoituneista asiakasasiakirjoista teetin arkiston työntekijöillä kopiot, joista poistin kaikki tunnistetiedot (nimet, henkilötunnukset, osoitteet, puhelinnumerot, koulujen nimet, kaupunginosien nimet) mustalla maalitusilla. Sähköisestä asiakastietojärjestelmästä tulostin näytöt Heikki Waris -instituutin tiloissa, jossa poistin niistä samoin manuaalisesti tussilla kaikki tunnistetiedot. Näitä tunnistetiedoista tyhjennettyjä kopioita säilytin aina lukitussa tilassa. (Tunnistetietojen poistamisesta katso Kuula 2006a ja b.)

Kirjoittaessani tapausraportit muutin tapahtumien vuosiluvut ja kuukaudet. Lisäksi muutin tapahtumien yksityiskohtia siinä määrin kuin se oli mahdollista ilman, että tapahtumien rakenne muuttui. Tunnistettavuutta vähensi myös se, että olin valinnut tutkimuksen kohteeksi lastensuojelun asiakkaiden keskuudessa tyypillisiä tapauksia: iältään, rikoskäyttäytymiseltään, perherakenteeltaan ja sosiaalitoimen työskentelyltään ne eivät poikenneet suuresti sosiaalitoimen asiakkaaksi tavallisesti tulevista, normirikkomuksiin syyllistyvistä asiakaslapsista. Lisäksi luetin tapausraportit tutkijaryhmäkollegoilla viiteen kertaan reflektoidakseni niiden eettisyyttä myös heidän kanssaan. Lähtökohdat kirjoittamistavassani olivat seuraavat: pyrin eettiseen herkkyyteen sekä kirjoittamaan siten, että kunnioitin tekstilläni tapahtumien osapuolien koskemattomuutta. En kuitenkaan muutellut tapahtumia niin, että tulkinat ja niistä tehdyt johtopäätökset olisivat vääristyneet.

Tapausten analysoinnin lähtökohta: adaptiivisen teorian malli

[O]n tunnustettava, että teoreettiset ennakko-oletukset vaikuttavat jossain määrin kaikkeen tutkimukseen ja että on parempi suhtautua niihin avoimesti ja systemaattisesti, jotta ne eivät tahattomasti vääristäisi aineiston analyysia tai tutkimuksen ”tuloksia”. Vielä tätäkin tärkeämpää olisi, että me empiiriset tutkijat arvostaisimme myönteisellä tavalla aiempia teoreettisia ideoita aineiston keruun ja analyysin kohdentamisessa. (Layder 1998, 66.)¹⁹

Derek Layder (1993, 1998) on tuottanut konkreettisen metodologisen kontribuution positivistisen ja konstruktionistisen tieteen paradigmatiikastaan. Hänen kehittämänsä teoreettisen adaptaation malli on pyrkimys tuoda abstrakti sosiologinen teoretisointi kvalitatiivisen tutkimuksen keskeiseksi tavoitteeksi. Layderin (1998, 6–7) lähtökohta on huoli konstruktionististen lähestymistapojen tendenssistä hylätä teoreettinen selittäminen sillä perusteella, ettei täyttä totuutta voida kuitenkaan saavuttaa, minkä takia tiedontuotannon tulisi pitäytyä induktiivisena ja kuvaavana pikemmin kuin selittävänä. Vaikka tämä näkemys yksinkertaistaa konstruktionistisia näkökulmia jyrkästi, voin jossain määrin allekirjoittaa Layderin huolen. Layder (mt., 8) kritisoi myös positivistien ”kovaa evidenssiä” vaativaa lähestymistapaa pitäen sitä soveltumattomana monimuotoiseen sosiaalisen todellisuuden: myös tiukkojen empiristien suhde teoriaan on hänen mukaansa jossain määrin vääristynyt. Yhteenvetona voisi todeta, että adaptiivisen teorian mallin tavoitteena on tuoda laadullinen lähestymistapa etnometodologien, fenomenologien ja *grounded theory* -suuntautuneiden induktiivista lähestymistapaa painottavien epistemologioiden rinnalle. Se liittäisi laadulliseen tutkimukseen sosiologisen selittämisen tavan, toisin sanoen teoreettisen selittämisen.

Layderin adaptiivisen teorian malli rakentuu ennen muuta täsmällisen metodologian varaan. Lähestymistavassa huolellisen pohjatyön kautta syntynyt teoreettinen käsiteparraatti kulkee dynaamisesti empirian rinnalla. Oikein toteutettuna menetelmä takaa sen, ettei teoria ohjaa analyysia dogmaattisessa tai deterministisessä mielessä vaan säilyy avoimena aineiston mahdollisesti mukanaan tuomille uusille teoreettisille havainnoille – jopa alkuperäiskäsitysten hylkäämiselle. Layderin mallin mukaisesti toteutetun tutkimuksen tavoitteena ja parhaassa tapauksessa tuloksena on teorian kehittäminen. Olen edellä esittänyt avoimesti teoreettiset lähtökohtani, joten olen ollut niistä tietoinen jo aineistoa kerätessäni. Adaptiivisen teorian mallissa aineiston analyysi etenee dynaamisesti seuraavissa vaiheissa (Layder 1998, 52–78):

1. Aineiston teoreettinen otanta (ks. liite 1)
2. Esikoodaus ja tilapäinen koodaaminen (*pre-coding and provisional coding*)
3. Ydinkoodien (*core codes*) ja satelliittikoodien (*satellite codes*) etsiminen
4. Teoreettisten muistiinpanojen kirjoittaminen teorian kehittämiseksi (*memos and theory generation*)
5. Teorian rakentaminen (*theory-building*).

Analyysitapa muistuttaa hyvin paljon *grounded theory* (GT) -tyyppistä lähestymistapaa (Glaser & Strauss 1967), jota Layder kehitti ensimmäisessä sosiaalitieteellistä tutkimusstrategiaa käsittelevässä teoksessaan (Layder 1993, 41–42, 51–70). Layderin pyrkimyksenä oli soveltaa GT:tä erityisesti kentällä tapahtuvaan käytännön tutkimukseen, sillä Glaserin ja Straussin tapa jäsentää teorian roolia tutkimuksessa tyydytti Layderia (1998, 12–13).

Kohti rekonstruktioita

Historiantutkimuksessa tutkijan tehtävänä ei ole tyytyä tapahtumien konstruointiin vaan rakentaa tutkimuksen kohteena oleville ihmisille ja asioille oikeutta tekevä rekonstruktio (Kalela 2000, 54–55). Tutkimuksessa tiedonkeruun ja tulkintojen rakentamisen prosessi on kuvattava läpinäkyvästi, jotta tavoite saavutetaan. Aloitin tapausten analyysin kirjoittamalla kustakin tapauksesta kronologiset aikajanat. Janalle kirjasin kaiken sen tiedon, mitä lapsesta oli sosiaalihuollon asiakasaktissa. Muodostin siis eräänlaisen lapsen asiakkuuselämän rekonstruktion, johon tuli moneen elämänalueeseen liittyviä tapahtumia. Tapahtumat liittyivät usein johonkin instituutioon, kuten perheeseen, kouluun, neuvolaan, sosiaalitoimistoon, lastensuojelulaitokseen, poliisiin tai Kriminaalihuoltoyhdistykseen. Tapahtumat saattoivat olla näistä instituutioista alkunsa saavia, kuten toimistotapaamisia, kotikäyntejä, yhteydenottoja lastensuojeluilmoituksen muodossa tai kuulusteluja. Lapsen toimijuus oli läsnä tavalla tai toisella useissa tapahtumissa: rikos sai poliisin reagoimaan, poliisi suoritti esitutkinnan ja otti yhteyttä sosiaalitoimeen. Janan alapuolelle merkitsin empiirisiä aineistolainauksia tapahtumien kuvauksista ja niissä tehdyistä määritelmistä. Tässä sosiaalityöntekijän muistiinpanot muodostuivat tärkeäksi lähteeksi, mutta kirjasin myös muissa asiakirjoissa, kuten lausunnoissa, kuulustelupöytäkirjoissa ja päätöspäätöseläytelöissä olleita tekstilainauksia. Tässä rekonstruktioyössä sain siirrettyä kunkin lapsen asiakirjoissa ilmenevät tapahtumat ja toisaalta määritelmät samaan tiedostoon. Janasta tuli teoreettisesti ja kronologisesti etenevä siten, että janan yläpuolella oli ulkoisia toimintaedellytyksiä kuvaileva jatkumo, janan alapuolella taas ulkoisia määritelmiä kuvaileva jatkumo. Seuraavassa taulukossa esitän tiivistetysti, kuinka monta tapahtuma- ja määritelmämerkintää kullekin lapselle tuli, sekä monelleko sivulle tämä kronologinen aikajana ulottui. Liitteessä 4 on näyte janasta.

	Tapahtumamerkintä	Määritelmämerkintä	Sivuja
Eino	22	28	9
Ilkka	64	40	15
Markku	244	113	52
Jari-Pekka	109	42	21
Ali	134	72	32
Yhteensä	573	295	129

Taulukko 1: Tapausten rekonstruktioiden tapahtuma- ja määritelmämerkintöjen intensiteetti kronologisella aikajanalla

Einon tapausta lukuun ottamatta merkintöjen määrän eroja selittävät asiakkuuden kestot sekä sijaishuoltopaikkojen näkyvyys asiakirjoissa. Janojen avulla kirjoitin kustakin asiakas-

tapauksesta kuvauksen, jossa positioita tarkasteltiin teoreettisen viitekehyksen avulla. Tämän jälkeen nivoin tapahtumat historialliseen kontekstiin toimintakertomusten, kaupungin ohjesääntöjen ja lastensuojelun historiasta kertovien aiempien tutkimusten ja teosten avulla. Koska eri tasojen välillä ja niiden sisällä kulkevien kausaalisuhteiden selittäminen on retrospektiivisestikin vaikeaa, toimin kontekstin luomisessa aineistolähtöisesti. Nostin esiin ja tarkasteluun tapauksessa näkyviin tulleita tekijöitä nojaten Bhaskarin (1986, 130–131) transformatiivisen sosiaalisen toiminnan mallin ensimmäiseen ontologiseen premissiin: sosiaaliset rakenteet ovat olemassa vain hallitsemiensa, mahdollistamiensa ja rajoittamiensa toimintojen myötä. Arvioin näiden ilmiöiden merkittävyyttä ja selitysvoimaa sekundaariaineiston ja aiempien tutkimusten valossa. Kävin havainnoista jatkuvaa keskustelua historiallisesti orientoituneen tutkimusryhmämme kanssa, jossa käsitys historiallisista tapahtumista kumuloitui ajan eri tasoilla (Satka 2004).

Kontekstin selittämisen vaikeus on nostettu niin historian kuin yleisemmin yhteiskuntatieteiden tutkimuksessa ongelmaksi, joka osaltaan jakaa paradigmatenttiä: tuleeko tutkijan tarkastella vain mekanismeja, jotka voidaan rajata selkeäksi muuttujajoukoksi, jotta vakiointi ja tilastollinen tarkastelu olisi mahdollista? Vai voiko tutkija nostaa esiin mekanismeja, joiden muuttujajoukko ei asetu tilastollisen tarkastelun menetelmiin? (Esim. Flyvbjerg 2001; Danermark ym. 2002; Ruonavaara 2006a ja 2006b.) Oma käsitykseni on, että molempia tarkastelua tarvitaan koherentin kokonaisuuden ja lähelle todellisuutta pääsevän tulkinnan rakentamiseksi. Tässä tutkimuksessa toteutin jälkimmäistä: tartuin ilmiöihin, joiden vaikutussuhteet tulivat laadullisessa tarkastelussa esiin, ja liitin ne kontekstiin päättelyn ja reflektion avulla (kontekstin rakentumisesta tapaustutkimuksessa ks. Flyvbjerg 2001, 135–136; Eräsaari 2007, 167). Seuraavissa luvuissa analysoin Einon, Ilkan, Markun, Jari-Pekan ja Alin tapausten avulla, minkälaisia yhteisöreaktioita lasten rikollisuus on herättänyt eri aikakausina helsinkiläisessä kaupunkiympäristössä. Tapaustutkimusten yhteydessä luon kuvaa siitä sosiaalisesta, kulttuurisesta ja taloudellisesta kontekstista, joka kehysti kunkin aikakauden tapahtumia. Analyysissä pyrin tekemään tutkimuksen kohteena olevista toimijoista oikeutetun kuvauksen (Kalela 2002, 55). Kussakin tapauksessa tutkin rikosten ja yhteisöreaktioiden kierteestä syntyvää prosessia yksittäisen pojan arjen elämismaailman näkökulmasta. Sen jälkeen siirrän tarkastelukulmaa instituutioiden, lainsäädännön, kaupunkikulttuurin sekä yhteiskunnallisten tapahtumien tasolle. Tutkimuksen viimeisessä luvussa tarkastelen, miten tutkitut tapaukset asettuvat toisiinsa nähden ajanjaksolla, joka käsitti kuusi vuosikymmentä Helsingissä.

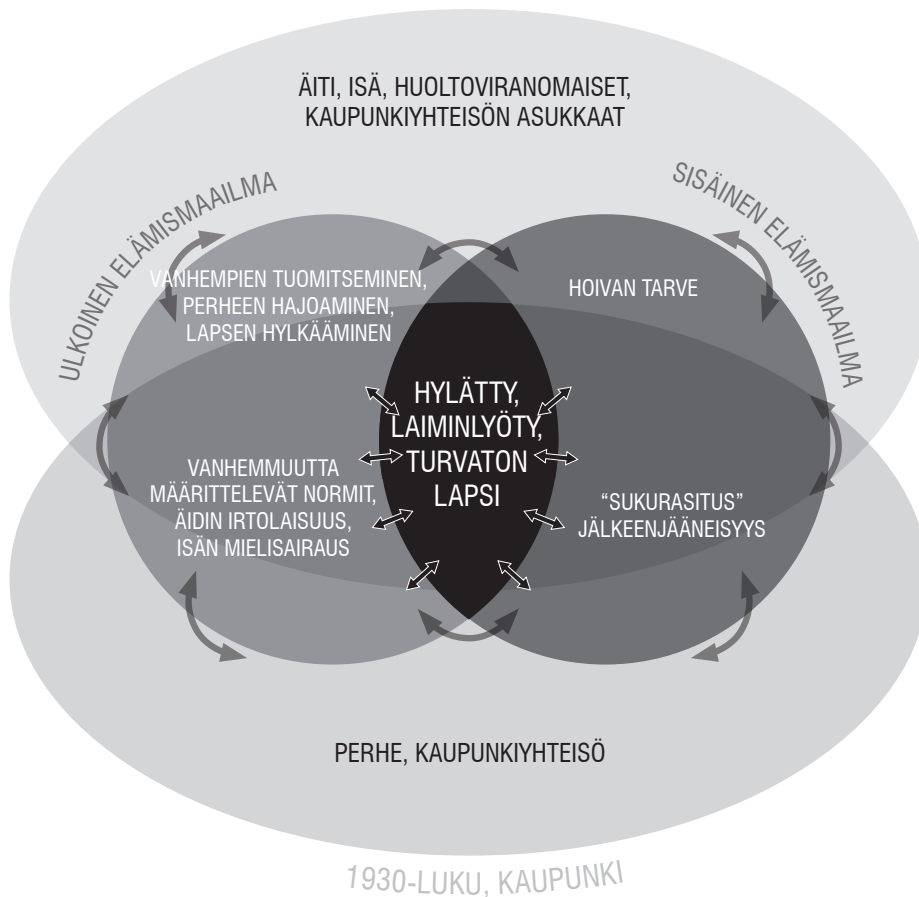
5 EINO

”Vanhemmat ovat sen hyljänneet”

Einon äiti ja isä syntyvät Helsingissä 1910-luvulla. Einon isä elää köyhäinhuollon piirissä koko lapsuutensa ja asuu varhaisnuoruutensa kasvatuslaitoksessa ”ollen vaikeasti kasvatettava oppilas” (kk-kaavake 5/1941, 11/1945). Einon vanhemmat avioituvat nuorina, ja avioliittoon syntyy monta lasta, jotka kaikki sijoitetaan kodin ulkopuoliseen hoitoon pian syntymänsä jälkeen. Einon asiakirjoissa ei ole tietoja sisarusten kohtaloista, mutta Einon syntymän aikoihin 1930-luvun alkupuolella vanhemmat ovat jo eronneet ja isä, joka ei koskaan tunnusta poikaa omakseen, on sijoitettuna mielisairaalaan parantumattomasti sairaana ja kansalaisluottamusta vailla. Eino luovutetaan lastenkotiin kuuden kuukauden ikäisenä huonosti hoidettuna ja heikkokuntoisena. (Kk-kaavake 5/1941, suoj.tutk. 5/1949.) Siveysosaston ilmoituksen mukaan Einon äiti on yleinen nainen, ja hänet vangitaan pian Einosta luopumisen jälkeen (kk-kaavake 5/1941). Jo syntymässään Eino määritellään mielisairaana isän ja prostituutiota harjoittavan äidin jälkeläiseksi, jonka vanhemmat ovat syyllistyneet rikoksiin.

Koska Einon huostaanotto tapahtuu jo ennen vuoden 1936 lastensuojelulain voimaantuloa, hänen ensimmäisiä elinvuosiaan koskevat asiakirjat ovat puutteellisia, ja tiedot varhaislapsuuden tapahtumista on mainittu muutamilla lauseilla myöhemmissä elämäkerrallisissa kertomuksissa.²⁰ Myöhemmissä arvioinneissa huoltotarkastaja arvioi Einon laiminlyödyksi, hylätyksi ja turvattomaksi lapseksi, jolla on ”hyvin vaikea sukurasitus” (arviointi 1949). Vaikka vanhemmat eivät ole yhteydessä lapseen, heidän merkityksensä Einosta tehtyihin tulkintoihin tulevat näkyviksi asiakirjojen avulla: vanhempiensa hylkäämä Eino kantaa hylätyn, rikollisella sukurasitteella kuormitettua biologista ja sosiaalista leimaa syntymästään alkaen. Varhaislapsuudessa Eino asemoituu laiminlyödyn ja turvattoman lapsen positioon. Poikkeavuus periytyy pojalle sosiaalisten ja kulttuuristen normien ja odotusten kautta, vaikka hänen yksilölliset ominaisuutensa ovat vasta kehitymässä.

EINON VARHAISLAPSUUTTA MÄÄRITTI 1930-luvun alkuvuosina vahvimmin syntyminen rakoilevaan avioliittoon, jossa kumpikaan vanhemmista ei täyttänyt vaadittuja kelvollisen kasvattajan ominaisuuksia. Vaikka Einon äidistä ei ole harvoja asiakirjamerkintöjä tarkempaa tietoa, hänen mahdollisuuksiaan toimia prostituoiduksi leimattuna yksinhuoltajana voinee pitää olemattomina 1930-luvun Helsingissä. Yhteisön sietokyky niin yleisiä naisia kuin yksinhuoltajiakin kohtaan oli hyvin heikko 1920- ja 30-luvuilla, ja molemmilla stigmoilla leimatulla naisella oli tuskin muuta vaihtoehtoa kuin luopua lapsesta. Moraalisen ilmapiiirin ankarat juuret ulottuivat aina 1800-luvun lopun köyhäinhuoltoon. Tuolloin Suomeen alkoivat rantautua uudet rotuhygieeniset opit, jotka löysivät kiinnittymispinnan hyväntekeväisyyden varaan rakentuneesta köyhäinhoidosta.

Kuva 4: Einin varhaislapsuuden positio

Uusi perinnöllisyysoppi valjastettiin uusmalthusilaisessa hengessä tiukentuvan seksuaalimoraalin, väestöpolitiikan ja lapsirajoitusten käyttöön, ja se johti merkittävään poliittiseen ja kansalaisjärjestöaktiivisuuteen. (Mattila 1999, 34, 41, 58–59.)

Suomessa 1910-luvun tapahtumat politisoivat biologian, jolle rotuhygieeniset opit oli rakennettu (Mattila 1999, 100). Vuonna 1918 puhjennut sisällissota määräiti itsenäistyvän Suomen valtasuhteet vuosikymmeniksi eteenpäin. (Satka 1994, 261–272; Satka 2003; Ylikangas 2007, 198–210.) Einin asiakirjoissa sisällissota ei tule suoraan näkyväksi: viitteitä äidin ja isän heikoista sosiaalisista taustoista on usein, mutta suoraa viittausta äidin työlläistautaan ei ole. Koska sisällissodan vaikutukset yhteiskunnan syvyrakenteisiin olivat kuitenkin niin merkittävät, voi myös Einin kohdalla kysyä, missä määrin sodan myötä entistä tiukemmiksi tulleet asenteet köyhiä naisia kohtaan vaikuttivat pojan varhaislapsuuteen.

Sisällissodassa menehtyi arviolta 36 640 ihmistä (Ylikangas 2007, 211) ja kaatuneet jättivät perinnökseen noin 20 000 huoltajansa kokonaan tai osittain menettänyttä lasta. Näistä 90 prosenttia oli sodan hävinneiden punaisten jälkeläisiä (Pulma 1987,

130; Satka 2003). Sodan seurauksena kansakunta jakautui henkisesti ja käytännöllisesti kahtia lähes kaikilla elämän alueilla: vähittäiskauppa, lehdistö, kulttuuri- ja urheiluseurat jakaantuivat kahteen leiriin vuosikymmeniksi eteenpäin (Tikka 2006, 212–213). Sota vaikutti paitsi ihmisten väliseen kanssakäymiseen myös poliittisiin voimasuhteisiin keskittämällä vallan sodan voittaneille valkoisille (Ylikangas 2007, 218). Sodan aiheuttamaa ”kollektiivista traumaa” ja pitkäkestoisia vaikutuksia suomalaisten itseymmärrykseen kuvaa sekin, että sen tulkinnoista – jopa oikeutetusta nimestä – kiistellään historiantutkijoiden keskuudessa edelleen (esim. Ylikangas 1993, 521–526; Tikka 2006, 221–223; Ylikangas 2007, 219).

Sodan seuraukset olivat kauaskantoiset sosiaalihuollon järjestämiselle. Vaikka köyhäinhoito oli jo vuonna 1913 pidetyn köyhäinhoitokongressin myötä valjastettu rahvaan sivistämisen ja köyhien kaitsemisen ohjelmaksi, sota korosti ohjelman moraalista ja ideologista tehtävää entisestään: kansan yhtenäisyyden palauttamisesta ei voitu tinkiä, ja siihen tehtävään sosiaalinen työ – erityisesti lastensuojelutyö – oli sopiva ja tarkoituksenmukainen väline (Satka 1994, 272; Mattila 1999, 100). Työväenluokan naiset leimattiin osaltaan syyllisiksi sodan syyttymiseen, ja erityisesti sodassa leskeksi jääneiden työläisnaisten epäedullinen vaikutus jälkipolveen tahdottiin kitkeä köyhäinhoito-ohjelman avulla. Sotaorpojen hoidosta käytiin kiivasta poliittisväritteistä keskustelua, kun sodan voittanut osapuoli halusi sijoittaa punaorvot ”porvarillista maailmankatsomusta” edustaviin yksityiskoteihin. (Pulma 1987, 133, 166–168, 177; Satka 1995, 87–91, 96–100; Satka 2003.) Samalla kannettiin huolta punaleskien lapsista: toisin kuin äideillään, heillä katsottiin edelleen olevan toivoa kasvaa moraalisesti suoraselkäisiksi ja sivistyneiksi kansalaisiksi. Sosiaalisen kontrollin turvaamiseksi punaleskien tuli turvautua leimaavaan köyhäinapuun, kun taas valkoisten leskille myönnettiin valtioneläke. (Satka 2003.)

1920-lukua on kutsuttu lastensuojelun kukoistuskaudeksi, sillä nuoren kansakunnan fyysisen ja moraalisen elinvoiman turvaamistavoite ohjasi valvontaa, joka kohdistui sotalapsien lisäksi kaikkien suomalaisvanhempien kasvatuskykyyn (Pulma 1987, 123; Satka 1994; Satka 2003; Harrikari 2004a, 158–159). Moraalisen ilmapiirin ankaruus ja yhteisön reaktioherkkyys olivat havaittavissa 1920-luvulla säädetyn au-lapsilain hengessä. Se kytki aviottomien lasten huollon läheisesti kunnalliseen köyhäinhoitoon ja lastensuojeluun. Avioliiton ulkopuolella syntyneet lapset muodostivat pysyvän, joskin moninaisen asiakasryhmän Helsingin turvattomien lasten toimistoon. Ei ollut tavatonta, että nämä lapset tuotiin lastenkotiin hoidettaviksi, kunnes äiti sai elämänsä järjestymään. Joskus sijoitukset seurasivat toisiaan tiivisti äitien työssäkäyntirupeamia noudattaen. (Törnudd 1956, 47–56.) Siveystoimiston ilmoituksen mukaan Einon äiti ei käynyt kuitenkaan tavanomaisessa palkkatyössä vaan oli ”yleinen nainen”, joka tuomittiin myöhemmin vankeuteen. Yhteiskunnallisen ilmapiirin tiukentuminen tuliikin näkyväksi juuri prostituutiokysymyksessä 1800-luvun lopulta alkaen. Esimerkiksi vuonna 1905 perustettu Suomen Naisten Kristillinen Raittius- ja Siveellisyysliitto ”Valkonauha”, joka toimi aktiivisesti maan siveys- ja raittiusmoraalin edistämiseksi, oli aloitteentekijänä anomuksessa, jolla ohjesääntöinen prostituutio kiellettiin 1907 (Mattila 1999, 108). Helsingissä tämän uskottiin hävittävän prostituution kokonaan. Kiellon seuraukset olivat kuitenkin yllättävät: vaikka avoimesti toimivat bordellit sul-

jettiinkin, prostituoitujen määrä moninkertaistui lyhyessä ajassa. (Häkkinen 1995, 16, 230.) Yleinen ilmapiiri näkyi myös tilastoissa: etenkin pulavuosina 1929–1933 lasten avuntarpeen syyksi luettiin yhä useammin vanhempien epäsiiveellinen elämäntyyli, vaikka varsinainen prostituutio oli sotien välisen ajan kaupungeissa sotavuosia vähäisempää (mt., 16). On arvioitu, että epäsiiveelliseksi elämäksi luettiinkin varsinaisen haureuden ohella irtolaisuus, joka suurtyöttömyyden vuoksi oli aiempaa yleisempää. (Pulma 1987, 177; Häkkinen 1995, 16.)

Einon asiakirjoissa huoltotarkastaja ja lausuntonsa toimittaneet laitosjohtajat kirjoittavat vanhempien taustasta tavalla, jonka voi tulkita ilmentävän vaikutteita ajalle tunnusomaisesta moraalista kontrollista ja 1920- ja 30-luvulla rikollisuutta eri tavoin selittäneistä opeista. Suojelukasvatuksen aate oli vahva aina 1800-luvun lopun kasvatustalaitosten perustamisesta alkaen, ja aatteen pilareita vahvistettiin 1905 julkaistussa suojelukasvatuskomitean kaksiosaisessa mietinnössä. Komitea pohti yksilön sisäisten ominaisuuksien ja vapaan tahdon merkitystä sekä sosiaalisten olojen vaikutusta rikollisuuden kehitykselle ja esitti, että rikollisuus oli torjuttavissa yhteiskunnallisella kasvatuksella. (Harrikari 2004a, 133, 135–136.) Vuoden 1921 lastensuojelukomitean mietintöön vaikutti suojelukasvatusdiskurssin rinnalla degeneraatioteoreettinen oppi, joka korosti perimän merkitystä ja determinoi joidenkin ihmisryhmien epäsuotuisan kehityksen. Einoa kuvattiin ”jällelääneeksi” ja hänen vanhempinsa taustaan viitattiin tavalla, josta voi tunnistaa degeneraatioteoreettisen opin vaikutteita. Degeneraatioteorian mukaan rikollisuuteen johti sukupolvittain etenevä degeneraation ketju, jossa kulki yksilöissä eri tavoin ilmenevä ”peruskehous”. Rotuhygieniää edistettiin yhtäältä valistuksen ja toisaalta laitoksiin sulkemisen ja sterilisaation avulla. Viimeksi mainitun mahdollistava laki tuli voimaan kesäkuussa 1935. (Satka 1995, 96–100; Ojakangas 1997, 266; Mattila 1999; Harrikari 2004a, 127–140, 162–163; Hämäläinen 2007, 246.)

”Kehityskykyinen” Eino: lastenkodista kansakoululaitoksen tielle

Vanhempia kuvailevien merkintöjen lisäksi Einon asiakirjojen joukossa on lastenkotien henkilöstön tekemiä huomioita Einon kognitiivisista ja emotionaalisista ongelmista, jotka ohjaavat lastensuojelun käytäntöjä. Eino viettää ensimmäiset elinvuotensa kaupungin lastenkodissa ja lastenkylässä, josta hänet sanotaan irti kuusivuotiaana, koska hän on ”hyvin jällelääänyt” (kk-kaavake 5/1941). Eino siirretään kaupungin omaan, hitaammin kehittyviä ja sairaita lapsia varten perustettuun lastenkotiin, jossa hän asuu kaksi vuotta (kk-kaavake 5/1941). Myöhemmässä lausunnossaan huoltotarkastaja toteaa, että laitoksesta toiseen kiertänyt Eino joutuu elämään ”lähes oman onnensa nojassa” (kk-kaavake 11/1945).

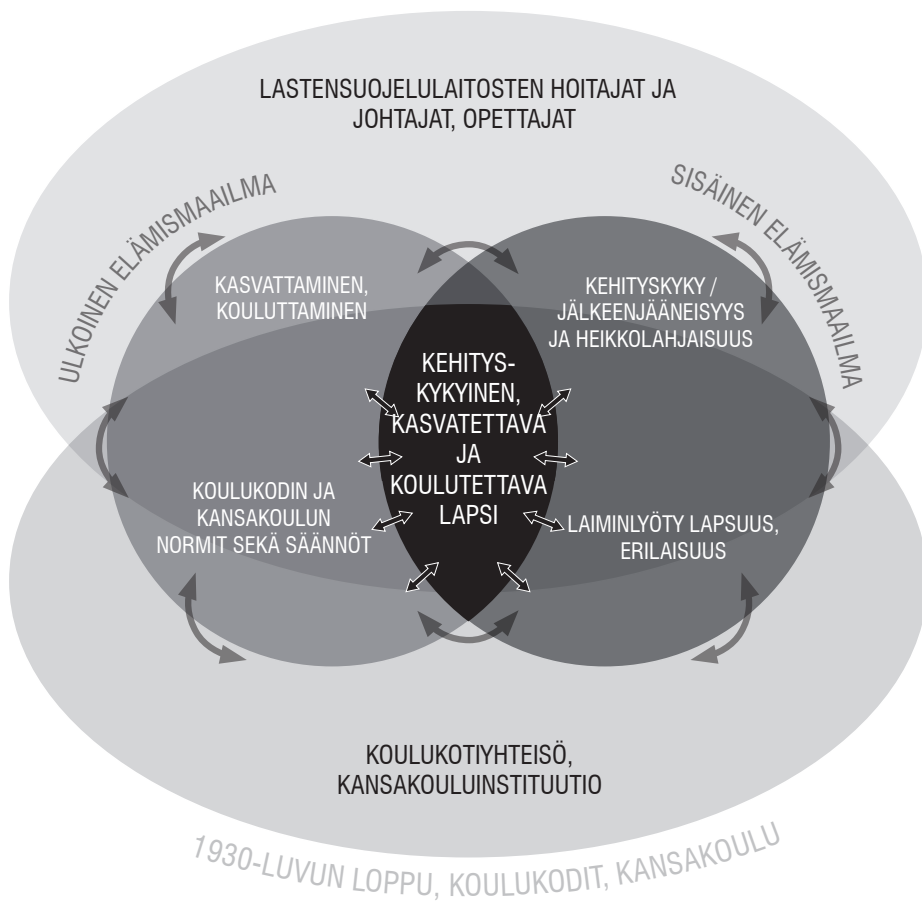
Hitaammin kehittyvien ja sairaiden lasten lastenkodissa Einon kehitys tasoittuu, ja seitsemänvuotiaana hänet siirretään alaluokkien kansakouluopetusta tarjoavaan koulukotiin maaseudulle (kk-kaavake 5/1941). Kansakouluinstituution ikäkategoriat määrittävät nyt Einon siirtymistä laitosympäristöstä toiseen. Laitoshoidon tavoitteeksi tulee perushoivan lisäksi kansalaiseksi kasvattaminen tarkoituksenmukaisen kouluasteen avulla. Ensimmäiset koulukodissa vietetyt vuodet vievät Einon kehitystä eteenpäin, ja hänen laitosuransa jatkuu siirtyminä kaupungin laitoksesta toiseen koulutusmahdolli-

suuksien ja kehitystasteen mukaan.

Koska koulukotimme oppilas Eino on nopeasti kehittynyt ja näyttää olevan siksi kehityskykyinen, että hän mielestäni voisi seurata opetusta ylemmässä kansakoulussa ehdotan, että hänet siirrettäisiin (--) koulukodin kansakouluun. (Laus. koulukodin johtaja 1943.)

Asiakirjojen joukossa ei ole yksityiskohtaisia kuvauksia tai muistiinpanoja alakouluikäisestä Einosta, vaan merkinnät ovat lyhyitä siirtoihin liittyviä kirjeitä, joiden yhteydessä käsitellään myös toisten lasten sijoituksia. Kuten lainauksesta ilmenee, kirjeissä kuvaillaan jonkin verran Einon ominaisuuksia: koulukodin johtaja kuvailee poikaa nopeasti kehittyneeksi ja ”kehityskykyiseksi” ja suosittelee hänen siirtämistään ylemmää kansakouluopetusta tarjoavaan kansakouluun (laus. koulukodin johtaja 1943). Siirto ajoittuu sota-aikaan, jolloin asiakirjat muilta osin ovat puutteelliset. Einon orastava kehityskyky, lastenkotiyhteisö ja kansakouluinstituutio asettavat hänet kasvatettavan ja koulutettavan lapsen position.

Kuva 5: Einon positio koulukodissa ja kansakoulussa

EINON VARHAISLAPSUUDEN KULKUA määrittävät vahvasti tiheät siirtymät lastenkodeista toiseen sekä lopulta siirtyminen koulukotiin ja kansakouluun. Helsingissä huolto- ja tarvitsevien lasten joukko oli suuri ja resurssit hoitaa heitä niukat. Turvattomien las-

ten suurta joukkoa 1930-luvun Helsingissä voi moraalisen kontrollin lisäksi selittää kansantaloudellisella tilanteella: yhteiskuntaa koetellut pula-aika aiheutti Helsingissä suurtyöttömyyden, joka vaikeutti entisestään yksinhuoltajien mahdollisuuksia huolehtia lapsistaan ja siirsi yhä suuremman joukon turvattomia lapsia lastensuojeluviraston huomiin (Siipi 1962, 203–208, 316–317; Halila 1977, 49–50). Suurin osa näistä lapsista sijoitettiin kaupungin omiin lastensuojelulaitoksiin (Toimintakertomus 1929–1933; Siipi 1962, 314–315), joita perustettiin kasvavan tarpeen pakottamassa tahdissa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Ensimmäiset lastenkodit joutuivat toimimaan puutteellisissa olosuhteissa, ja lasten kuolleisuus oli tämän takia hyvin korkea. (Siipi 1962, 314–315; Halila 1977, 154–160.) Sosiaaliviraston historiikissa lastenkotien tilannetta kuvailtiin seuraavasti.

Oulunkylän lastenkodin rakennuksia luonnehdittiin 1920-luvulla ”lahoiksi”, ”maan sisään puoleksi painuneiksi renkituviksi”, joiden alla ”kiiriskeli” rottia. Esimerkiksi pikkulasten kylvetykseen tarvittava vesi oli vedettävä pitkäkhön matkan takaa, lämmitettävä muuripadassa ”saunarahjän eteisessä” ja sieltä kannettava saaveilla pihan yli eri rakennuksiin. (Halila 1977, 159.)

Laitoksiin tehdyissä terveystarkastuksissa todettiin vakavia puutteita erityisesti hygieniassa ja perushuollossa: tiloissa havaittiin syöpäläisiä, tarttuvia tauteja, juomakelvotonta vettä ja likaisia käymälöitä. Tarkastuksia suorittaneet lääkärit vaativat ankarasti puutteiden poistamista, ja tuloksiin päästiinkin nopeasti: 1930-luvulle tultaessa lasten kuolleisuus laitoksissa oli pudonnut puoleen 1920-luvun alun tasosta ja vastasi pian samanikäisen normaaliväestön kuolleisuutta. (Siipi 1962, 315.) Heikkoa paikatilannetta helpotti ”Pohjoismaiden uudenaikaisimman lastenkodin” Sofianlehdon avaaminen vuonna 1930. Parannuksista huolimatta helsinkiläisten lastenkotien tila pulavuosien resurssivajeen vuoksi oli yleisesti ottaen heikko, eikä pitkään tiedossa olleita perusparannuksia päästy tekemään kaupungin muissa laitoksissa (Siipi 1962, 314–315; Halila 1977, 161–162). Eino kiersi lapsuutensa lastenkodista toiseen, ja kiertäminen jatkui koulukodeissa kouluiän saavuttamisen jälkeen.

Lastensuojelulasten koulutuksesta tuli osa kansallisvaltion luomisen projektia ja sen yhteydessä kansallis-patriarkaalista diskurssia (Nieminen 2007, 9–17, 167–168). Resurssivajeesta ja pula-ajasta huolimatta myös helsinkiläisissä lastenkodeissa panostettiin paljon kouluopetukseen: maaseudulla sijaitsevien oppilasasunnolla varustettujen kasvatustilojen nimet muutettiin koulukodeiksi jo vuonna 1926 Ruotsin esimerkkiä seuraten (Siipi 1962, 313; Pulma 1987, 173). Nimenvaihdos oli osa pyrkimystä siirtyä laitosten kasarmimaisuudesta kodinomaisuuteen. Pyrkimys vaikutti myös suojelukasvatusta antaviin laitoksiin, joiden kasvatustiloihin kehitettiin ja ilmapiiriä pyrittiin vapauttamaan. (Halila 1977, 174.)²¹ Vuonna 1921 annettu yleinen oppivelvollisuuslaki ja kansakouluinstituutio olivat kansalaisotaa seuranneessa yhteiskuntapolitiikassa merkittävin kansakunnan yhtenäisyyteen tähdännyt projekti, jonka avulla pyrittiin sivistämään maantieteellisesti, poliittisesti, sosioekonomisesti ja kulttuurisesti jakautunutta kansaa. ”Valtiokansalaiseksi syntyminen” vakiinnutti myös modernin lapsuuden paikkaa: oppivelvollisuutta toteutettiin juuri ikäryhmiin jakamalla, ja opetuksen onnistumista määriteltiin vertaamalla lasta ikätovereihin ja valtakunnalliseen suomalais-

lapsen normiin. Näin kansakoululaitos toimi modernisaation ja modernin politiikan välittäjänä ja samalla modernin lapsuuden ja mallikansalaisen ihanteen muovaajana. (Satka & Moilanen 2004, 130–131; Tuomaala 2004, 351–353.)

Maaseutuyhteisön aika

Vuonna 1940 Einon asiakirjoissa mainitaan ensimmäisen kerran huostaanotto, ja sitä perustellaan hylkäämisellä (kk-kaavake 5/1941) ja turvattomuudella (tutkinta 1949).

Kun lapsi 6 kuukauden ikäisestä on ollut lautakunnan hoidossa, ilman että äiti on edes käynyt lasta kysymässä, ja isä ei tunnusta lasta omakseenkaan, voitaneen pitää lapsen olevan huostaan otetun, senkin perusteella että vanhemmat ovat sen hyljänneet. (Kk-kaavake 5/1941.)

Einon asiakirjatiedoissa huostaanotto jää kuitenkin vain maininnan varaan,²² ja tämän jälkeen hänen asiakirjoissaan on kahden vuoden sisällöllinen aukko, ilmeisesti sotatilan vuoksi. Sota-aikana Eino kiertää laitoksesta toiseen tiiviissä tahdissa, sillä papereissa on maininta yhdeksästä sijoituspaikasta. Asiakirjojen perusteella ei voi päätellä, johtuvatko Einon siirrot hänen ominaisuuksistaan, laitosten tilanteesta vai sota-ajan erityisyydestä, sillä siirroista ei löydy erillisiä perusteluja tai selvityksiä. (Kk-kaavake 5/1941, kk-kaavake 11/1945, suoj.tutk. 5/1949.) Pääosan sota-ajasta Eino viettää Helsingin ulkopuolella. Oltuaan seitsemässä laitoksessa 12-vuotias Eino sijoitetaan kasvatiksi maanviljelysperheeseen, jossa hän tekee tilan töitä ja osallistuu paikallisen kansakoulun perusopetukseen. (Kk-kaavake 11/1945, suoj.tutk. 5/1949.)

Maaseutuyhteisön ajalta löytyy Einon heikkouksien ja vahvuuksien määritelmiä, jotka ovat asiakirjoissa muuten näkymättömiä. Kansakoulun opettajan suojelukasvatustoimiston pyynnöstä tekemä kaavakepohjainen arvio on ensimmäinen Einosta tehty tarkka kuvaus (laus. opettaja 1945). Kysymykset painottuvat erityisesti oppilaan henkilökohtaisten ominaisuuksien arviointiin; lähiverkoston sosiaalisia suhteita käsitellään vain kahdessa kohdassa, ja niissäkin lapsen ominaisuuksien yhteydessä. Kaavakkeen muoto ohjasi opettajaa määrittelemään Einon luonnetta ja oppimiskykyä: hän kuvailee Einoa ”tarkkaamatomaksi”, ”levottomaksi”, ”omituiseksi” ja ”abnormiksi”, mutta toisaalta ”avomieliseksi”, ”avuliaaksi” ja ”ajoittain hyväkäytöksiseksi”. Eino on opettajan mukaan omituinen, vertaisistaan eristäytyvä ja sosiaalisilta taidoiltaan puutteellinen lapsi, joka hakee aikuisten huomiota ja innostuu helposti saadessaan tunnustusta. Kun Eino kuusivuotiaana arvioitiin jälkeenjääneeksi, on hän nyt ”vähälahjainen”: laulussa ja lukemisessa hyvä, mutta käsitöissä ja kirjoittamisessa ”heikko” ja ”avuton”. Opettaja kiinnittää huomiota erityisesti Einon tapaan ”puhella, laulaa ja touhuta yksin”, joka johtaa ikätovereiden kiusaan ja tappeluihin. Vertaisryhmässään Eino joutuu kiusatun ja hyljeksityn lapsen asemaan. Opettajan arvion mukaan Eino on aiemmin ollut huonossa hoidossa ja ”paljon rangaistu”. Nyt hän nauttii ”silmin nähden” saadessaan tunnustusta ja ollessaan hoidossa hyvässä paikassa. (Laus. opettaja 1945.) Kasvattiperheessä Eino viihtyy erityisesti hevostöissä ”kiintyen melkoisesti tähän ammattiin”, ja häntä pidetään hyvänä työntekijänä (kk-kaavake 11/1945). Pojan erikoislaatuisuus suvaitaan yksityiskodissa ja koulussa, ja elämänvaiheen voi tulkita tar-

jonneen Einolle aiempaa joustavimmat toimintaedellytykset ja käsitykset myös omista voimavaroista ja mahdollisuuksista. Naapuriyhteisössä tapahtunut välikohtaus kuitenkin pysäyttää suotuisan kehityksen: oltuaan vajaan vuoden perheessä Eino joutuu vaikeuksiin naapurin emännän kanssa.

[Eino] meni ampumaan koiranputkella naapurin pihaan ja emäntä heitti vettä hänen päälleen, jolloin tutkittava löi häntä puukolla käsivarteen. Joutui sen takia pois. Sen mamman kanssa tuli joskus riitaa. (Einon oma kertomus elämänvaiheistaan 1946.)

12-vuotiaana tapahtuneesta välikohtauksesta on Einon asiakirjoissa vain lyhyt omaelämäkerrallinen kertomus, jossa Eino itse selittää tapahtunutta naapurin emännän hermostuneisuudella. Tapahtuneella lienee ollut vaikutusta siihen, että välittömästi tämän jälkeen Eino lähetetään pois maalaistalosta ja kylän kansakouluopettaja kieltäytyy ottamasta Einoa kouluun, koska hän on ”häiriöksi” (kk-kaavake 11/1945, suoj.tutk. 1949). Välikohtaus vahvistaa Einon ”abnormin”, levottoman ja omituisen lapsen positiota, ja johtaa hylkimiseen ja eristämiseen maaseutuyhteisöstä.

Kuva 6: Einon positio maaseutuyhteisössä

EINON ASIAKIRJOISSA SOTA-AIKA ilmenee dokumentoinnin puutteena ja sijoituspaikkojen tiiviinä vaihtumisena. Toinen maailmansota pakotti Helsingin lastensuojelulautakunnan monella tapaa erityisjärjestelyihin, sillä sota-aika oli niin kansakunnan kuin myös lastensuojelun historiassa hyvin poikkeuksellinen ajanjakso. Sota jätti 50 000 lasta orvoksi, ja lapsia lähetettiin turvaan paitsi maaseudulle myös Ruotsiin, johon virallisia tai yksityisteitä hakeutui arviolta 70 000 lasta. Lisäksi asutettavaksi tuli yli 400 000 kotinsa menettänyttä kansalaista. Kunnallisen huoltotoiminnan supistumisen, valtion toimeentuloavustusten ja osin sotalasten poismuuton vuoksi lastensuojelutapaukset vähenivät huomattavasti niin valtakunnallisesti kuin Helsingissäkin, mutta jo huollon piirissä olevien tilanne vaikeutui entisestään. (Toimintakertomukset 1940–1945; Halila 1977, 29–31; Pulma 1987, 201–202, 207; Satka 1994, 295–300.) Helsingin lastensuojeluviraston toimintakertomuksessa sotavuosien tilannetta kuvataan osuvasti:

Kertomusvuoden alkupuoli toimittiin vielä useita vuosia kestäneen sotatilanteen raskauttamana. Osa lastensuojeluviraston ja -laitosten henkilökunnasta oli edelleen maanpuolustustehtävissä ja vastaanottokodin eristys- ja havainto-osasto oli puolustusvoimien käytössä. Pommitukset, joissa rikkoutuivat m.m. lastensuojeluviraston ikkunat kaksikin eri kertaa, häiritsivät toimistotyötä ja niiden takia olivat lapset parista kaupungin omistamasta sekä useista eri yhdistysten ylläpitämistä lastenkodeista siirretty maaseudulle syyskuussa tehtyyn välirauhaan asti. Lasten vaatetuksen, jalkineiden ja elintarpeiden hankinta aiheutti niinikään entisten varastojen tultua loppuun käytetyiksi yhä suurempaa huolta vaikeuttaen myöskin kasvatuskotien saantia yksityishoitoon sijoitettaville lapsille. (Toimintakertomus 1945, 1.)

Lastenkoteihin sijoitettuja helsinkiläislapsia pyrittiin jatkosodan aikana siirtämään maaseudulle. Yksittäisten lasten ohella kokonaisia laitoksia siirrettiin turvaan: syksyllä 1939 Sofianlehdon ja Reijolan lastenkodit evakuoitiin maaseudulle Mäntsälään ja Kirkkonummelle (Halila 1977, 162). Yksityiskotiin maaseudulle siirrettiin myös Eino.

Lastensuojelun piirissä olevien lasten yksityiskotisijoituksilla oli pitkät perinteet, ja perheiden valintaa sekä sijoitettujen helsinkiläislasten valvontaa hoitamaan nimettiin jo vuonna 1926 erityisiä paikallisasiamiehiä (Lastensuojelulautakunnan 24.4.1926 vahvistama Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan paikallisasiamiesten ohjesääntö 1926). Vuonna 1937 paikallisasiamiesten toiminnasta annettiin uudet ohjeet (Lastensuojelulautakunnan 23.2.1937 vahvistama Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan paikallisasiamiesten johtosääntö 1937), joissa painotettiin edellisen ohjesäännön tapaan soveliaiden kasvatusvanhempien ominaisuuksia: kasvatusvanhempien tuli ”raittiiden ja siveellisten elämäntapojen ohella” olla motivoituneita ja taloudellisesti sellaisessa tilanteessa, että heillä oli edellytykset ”lapsen kunnolliseen kasvatukseen ja hoitoon” (mt., 3 § 1 mom.). Etupäässä suositettiin maanviljelystä, puutarhanhoitoa tai käsityöammattia harjoittavia kasvattivanhempia, joilla sai olla enintään kaksi omaa alaikäistä lasta (mt., 3 § 2 ja 3 mom.). Maalaisperhe, jossa Eino vietti ilmeisesti kaksi vuotta, tarjosi hänelle mahdollisuuden tehdä tilan töitä ja käydä paikallista kansalaiskouluu. Einon sijoitus päättyi kuitenkin välikohtaukseen, jossa Eino löi naapurin emäntää puukolla. Eino siirrettiin välittömästi tapahtuman jälkeen

takaisin laitokseen. Pahantapaisten ja rikollisten lasten paikka ei ollut yksityisperheessä, vaan ohjeissa heidät määriteltiin laitoshoitoon kuuluviksi: yksityiskoteja valvovien paikallisasiamiesten tehtäväksi määrättiin esityksen tekeminen lastensuojelulautakunnalle ”soveliaaseen lastenkotiin tai laitokseen” siirtämiseksi lapsesta, joka ”osoittaa taipumusta pahantapaisuuteen tai rikollisuuteen” (mt., 6 § 2 mom.).

Suojelukasvatus ja rikollistyyppin syntymä

Kasvattiiperheestä Eino siirretään takaisin kaupungin laitokseen – tällä kertaa vastaanottokotiin – joka toimii ”havaintojentekolaitoksena kouluikäisten lasten vastaisiin hoitopaikkoihinsa sijoittamista varten” (Toimintakertomus 1944, 8). Samalla Einon asiakkuus siirtyy turvattomien lasten huoltotoimistosta suojelukasvatustoimistoon, ja nuorisonhuoltaja Kaarlo Helasvuosta tulee Einon asioiden hoitaja. Einon siirryttyä suojelukasvatustoimiston asiakkaaksi hänen huostaanoton lisäperusteeksi laitetaan vuoden 1936 lastensuojelulain 8 § 2. momentti (kk-kaavake 11/1945, sipä 11/1945).

Lautakunnan tulee myös ryhtyä toimenpiteisiin, jos lapsi tai nuori henkilö on tehnyt rangaistavan teon, mikä hänen ikänsä tähden tai muusta syystä on jätetty syytteesen panematta tai rankaisematta, tahi jos hän kerjää tai havaitaan muuten irtolaiseksi taikka hänet on tavattu juopuneena eikä häneen nähden ole ryhdyttävä alkoholilaisissa säädettyihin toimenpiteisiin.

Eino ehtii kuitenkin olla vastaanottokodin poikien osastolla vain kaksi viikkoa, kun hänen käyttäytymisensä jo ylittää osaston hoitohenkilöstön sietokyvyn rajat.

Kävi näpistelemässä [kaupungilta] joitakin pikkuesineitä ja löi myöhemmin varastoveriaan pullolla päähän. Vastaanottokodin hoitajat pitää pojan käyttäytymistä aivan mahdottomana. (Kk-kaavake 11/1945.)

Einon näpistelyretki, varastoverin pahoinpitely ja käytös laitoksessa aiheuttavat vastaanottokotiyhteisössä välittömän reaktion, jonka seurauksena hänet siirretään nopeasti kaupungin omaan koulukotiin maaseudulle (kk-kaavake 11/1945).

Einon sijoitus kaupungin koulukodissa kestää kolme vuotta (kk-kaavake II päivätty 1941, mutta täydennetty vuosittain 1946 asti, p-lomake). 12-vuotiaan Einon saapuessa laitokseen hänelle tehdään ”älykkyystutkimus”, jonka mukaan hän on normaaliälyinen (suoj.tutk. 5/1949). Tuloksen jälkeen aiemmin jälkeenjääneisyydeksi ja heikkolahjaisuudeksi tulkittu käytös saa uusia selityksiä: rikollisuuteen taipuvaista ja poikkeavaa luonnetta ei selitetä enää älyllisellä vajavaisuudella, vaan hoitajat ja opettajat kiinnittävät yhä selkeämmin huomiota Einon pahantapaisuuteen. Hän käy laitoksessa koulua ja suoriutuu ensimmäisenä vuonna luokaltaan mutta jää toisena vuonna luokalle keskiarvolla 5,8 (arviointi 1949). Ensimmäisen vuoden raportissa pojan käytöstä kuvataan ”hyväksi” ja huolellisuutta ”tyydyttäväksi”, luonnetta ”yritteliääksi” ja ”lapselliseksi” (p-lomake 5/1947). Toisena vuonna käytös muuttuu ”tyydyttäväksi” ja luonne ”hyvin vaihtelevaksi” ja ”vilpilliseksi” (p-lomake 6/1948). Tästä vuodesta alkavat karkailut, joihin Eino syyllistyy seuraavan kahden vuoden

kuluessa merkintöjen mukaan ainakin kaksitoista kertaa. Karkumatkat suuntautuvat lähipitäjiin ja Helsinkiin, ja niiden yhteydessä hän syyllistyy ilkivaltaan, kuten ikkunoiden rikkomiseen ja näpistyksiin. (Laus. koulukodin johtaja 4/1949; suoj.tutk. 5/1949.) Karkulaisen palautuspyynnöt tehdään suojelukasvatustoimiston nuorisonhuoltajan välityksellä poliisilaitoksen huolto-osastolle (lait. ilm. 1948–49). Viimeisessä laitosraportissa laitoksen johtaja kuvaa 15-vuotiaan Einon tilannetta jo toivottomaksi.

Käytös: Huono

Huolellisuus: Huono

Luonne: Vaihteleva, vilpillinen, rikollistyyppi, psykopaatti. (P-lomake 5/1949.)

Einon käytöstä yritetään parantaa rankaisun keinoin, mutta vaikka häntä ”kuritetaan” useamman kerran, ei hän ”näytä ottavan opikseen rikkomuksistaan” (suoj.tutk. 5/1949). Rikkeiden selvittämisen apuna käytetään putkarangaistusta ja koulukodin johtajan suorittamaa kuulustelua, josta tehdään tarkat kuulustelupöytäkirjat todistajan läsnä ollessa. Kuulustelupöytäkirjojen kaava muistuttaa poliisin kuulustelupöytäkirjaa: tapahtuma-aika ja -paikka, rikoskumppanit, asianomistajat sekä tapahtuman yksityiskohdat kirjataan tarkasti. ”Syylliset” allekirjoittavat kuulustelupöytäkirjat kuulustelijan ja todistajan lisäksi myös itse.

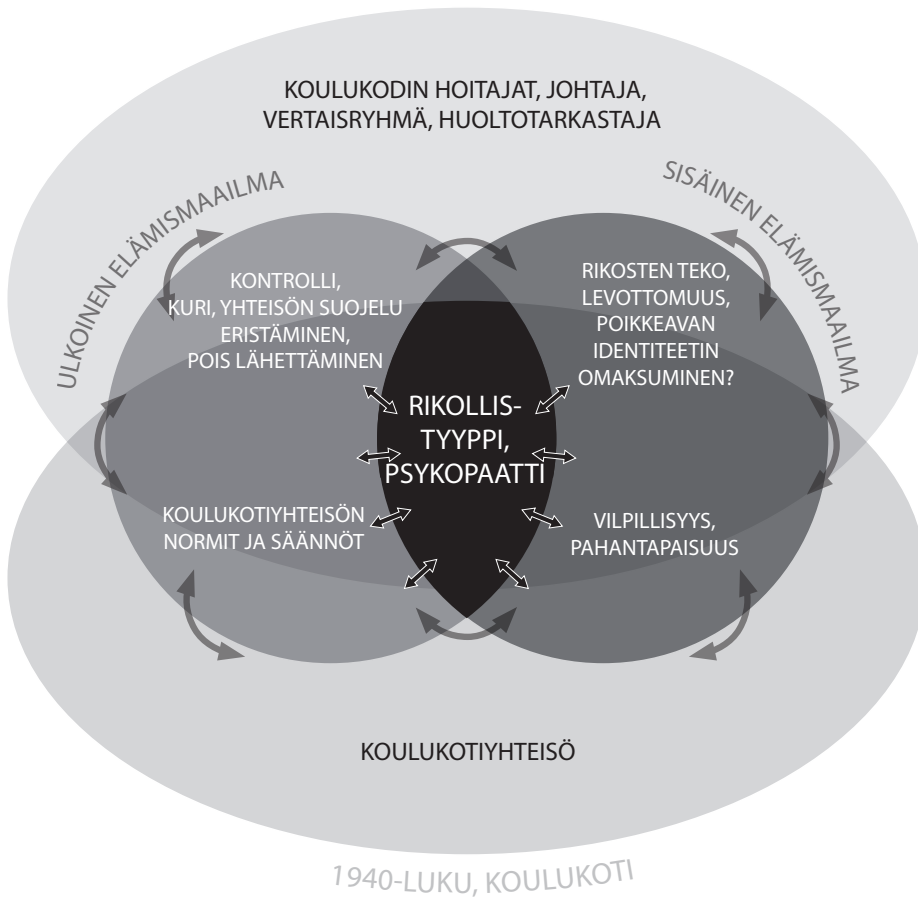
Tänään (-- / -- / 1949) noin klo 17.00 toi koulukodin maanviljelijä (--) koulukodin hoidokin Einon koulukodin kansliaan ja ilmoitti tavanneensa hänet talonsa läheisyydestä ja epäilleensä tämän käyneen varkaissa heidän lukitussa riihessään, josta oli hävinnyt n. ½ kg siellä varastoituna ollutta kessua. Aluksi oli Eino kieltänyt jyrkästi syyllisyytensä, mutta oli kuitenkin lopuksi tunnustanut. Kessun rahallinen arvo on ilmiantajan ilmoituksen mukaan n. 100 mk. Osa kessusta löytyikin toimitetussa tarkastuksessa taskusta ja osa oli ilmoituksen mukaan murentunut pitkin tietä.

Eino synt. -- / -- / -- kertoi seuraavaa: Olin tämän k.o. talon läheisyydessä olevalla lammella pumpaamassa vettä koulukodin maataloustyömiehen kanssa. Kun hän vei vesikuorman koulukotiin, lähdin sillä välin kuljeskelemaan tämän talon luo. Tällöin näin samoin kuin aikaisemminkin olin jo nähnyt riihirakennuksen oven raosta sisällä olevan kessua. Menin ovien ja maan välissä olevasta pienestä raosta sisään, otin kessua taskuuni, avasin oven sisäpuolelta auki ja tulin ulos. Tämän jälkeen menin lammelle pumpaamaan vettä, jonka jälkeen lähdin kulkemaan koulukotiin päin. Tällä matkalla tämä setä tapasi minut ja toi tänne.

Lopuksi maanviljelijä (--) ilmoitti, että hänellä ei ole mitään vaatimuksia asian suhteen.

Edellä oleva kuulustelupöytäkirja on luettu allekirjoittaneille ja se on yhtäläinen kertomamme kanssa. (Lait.kuul. 1949.)

Ilmeisesti kuulustelupöytäkirjan laatiminen on osa syylliseksi todentamisen prosessia ja kyseinen laitos on käytännössään edelläkävijä,²³ tai sitten kuulustelupöytäkirjat laaditaan, koska Einon tilanteeseen halutaan muutosta: Einon kohdalla rikkomukset ja rötöstely johtavat kuulusteluja kauaskantoisempiin seurauksiin. Koulukodissa ei kyetä ojentamaan poikaa, ja toimenpiteet aloitetaan hänen siirtämisekseen valtion koulukotiin. Eino diagnosoidaan rikollistyyppiksi ja psykopaatiksi, kun normipoikkeavuudet kasautuvat edellisten päälle kuormittaen ympäröivän yhteisön sietokykyä. Lopulta vähäpätöiseltä vaikuttava rike, kuten täytekynän näpistäminen (lait.kuul. 1949), johtaa reaktioihin, jotka vaikuttavat suhteettomilta tekoon nähden. Einon kohdalla eristämisen ja poistamisen prosessi käynnistyy jo neljättä kertaa.

Kuva 7: Einoon positio koulukotiyhteisössä

EINO SIIRRETTIIN MAASEUDULLA asuneesta yksityisperheestä Helsingin kaupungin omaan vastaanottolaitokseen arvioitavaksi. Vastaanottolaitoksissa tapahtunut lasten lajittelu tarkoituksenmukaisiin kasvatustiloihin yleistyi kasvatustiloista vuonna 1924 annetun lain jälkeen, sillä vaikeasti ohjattavien ja sopeutuvien lasten sekoittamisen katsottiin estävän tehokkaan laitospäätöksen (Harrikari 2004a, 234–235). Helsinki oli kuitenkin edelläkävijä omalla vastaanottolaitoksellaan, sillä Helsingin lisäksi vain valtion kasvatustiloihin kuljettiin vastaanottolaitoksen arvioinnin kautta (Kasvatus- ja työlaitoskomitean mietintö 1946, 10). Sijoituskäytäntöjen lisäksi Helsinki oli edelläkävijä lastensuojelun järjestelyssä yleisemminkin. Sen ensimmäinen lastensuojelulautakunta perustettiin vuodesta 1899 toimineen kasvatustilokunnan seuraajaksi erillisen vuonna 1919 perustetun komitean antaman esityksen mukaisesti jo vuonna 1922, joskin sen toimintaa ohjaava ohjesääntö vahvistettiin vasta 19.12.1923. (Siipi 1962, 319; Halila 1977, 124–125; Pulma 1987, 108, 172.) Rikoksia tehneiden lasten asiat määrättiin jo tuolloin lastensuojelulautakunnalle (Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan ohjesääntö 1923, 12 § e-kohta), ja niistä vastasi erillinen

nuorisonhuoltaja (mt., 23 §). ”Tienraivaajan itsetietoisuus” ja ylpeys kulkemisesta vuonna 1936 säädetyn lastensuojelulain edellä kuvastuivat myös lastensuojelulautakunnan kertomuksista, kun vaadittujen uudistusten todettiin jo olevan kaupungin vakiintuneita käytäntöjä (Siipi 1962, 319).

Einon asiakkuus siirtyi turvattomien lasten huolto-osastolta suojelukasvatustoimistoon,²⁴ joka perustettiin Helsinkiin 1943. Sen perustaminen liittyi lakiin nuorista rikoksentekeijöistä,²⁵ joka siirsi lastensuojelulautakunnille suuren joukon esitutkinta- ja valvontatehtäviä.²⁶ Helsingissä Vankeusyhdistys ry:n ylläpitämä nuorisonvalvontatoimisto hoiti esitutkinnan, valvonnan ja edustuksen poliisi kuulusteluissa 15–20-vuotiaiden kohdalla, kun taas suojelukasvatustoimiston asiakkaiksi tulivat alle 15-vuotiaina rikoksensa tehneet, kaikki irtolaisuuden takia tai juopuneina pidätetyt sekä sellaiset lapset, joista oli tehty ilmoitus lastensuojelulain 8 § e-kohdan tai 2. momentin perusteella. (Toimintakertomus 1944, 8–11.)²⁷

Suojelukasvatustoimiston päälliköksi valittiin filosofian maisteri Kaarlo Antero Helasvuo, ja hän hoiti tehtävänsä eläkkeelle siirtymiseensä, vuoteen 1973 asti. Helasvuo oli monella tapaa vaikuttaja suomalaisessa nuorisonhuoltoa koskevassa keskustelussa. Viran alkuaivat olivat Helasvuolle paitsi haastavia myös kasvattavia.

Syksyllä 1944 otin vastaan hiljattain perustetun suojelukasvatustoimiston päällikön viran Helsingin lastensuojeluvirastossa. Tehtävä oli lastensuojelun ja kriminaalihuollon raja-aluetta. Lastensuojelulaki oli säädetty 1936 ja laki nuorista rikoksentekeijöistä 1940. Niin kunnat kuin valtio haparoivat vanhojen säännösten antamissa asenteissa sodan jälkeisten odottamattomien haasteiden edessä. Omasta puolestani olin vailla sekä sosiaalityön että juridista ja hallinnollista koulutusta. Sosiaalihuollon työntekijät tulivat eri dissiplaineista. Oli pedagogeja, pappeja, diakonisoja, sosiaalihoitajia, järjestöaktiiveja, työllistettäviä rintamamiehiä ja muita hyviä ihmisiä. Kohta totesin, ettei lastensuojelulakia ollut ryhdytty pääkaupungissa paljoakaan panemaan täytäntöön. Tämä vaikutti tapaan lähestyä uusia tehtäviä, ja kehityin jonkinlaiseksi pykäläherraksi. Näissä puitteissa sekä ainakin jonkin verran upseeristen asenteiden varassa lähdin työstämään silloista psykologian, sosiaalipsykologian ja kriminologian tietoa ja kokemusta.

Umpikujaanhan siinä pysähtyi. Ulos kömpiminen ja uuden omaksuminen oli raskas prosessi. (Helasvuo 1997, 29–30.)

Helasvuo julkaisi urallaan nuorisorikollisuutta koskevia teoksia, kuten koulukotiin sijoitettujen poikien keskinäistä väkivaltaa koskevan tutkimuksen (Helasvuo 1954), sosiaalihuollon yhteiskunnallista tehtävää ja taustaa käsittelevän teoksen *Huollon kenttä* (1961), artikkelikokoelman *Nuori sosiaalisessa ristiriidassa* (1966) sekä kriminaalipoliittisen teoksen *Ken oikeutta maassa saa* (1969). Urallaan Helasvuo osallistui aktiivisesti useiden kriminaalipoliittisten komiteoiden työskentelyyn, ja hänen asiantuntemustaan arvostettiin useissa työryhmissä. Hän osallistui aktiivisesti myös sosiaalihoiltoa kritisoineen Marraskuun liikkeen aloittamaan keskusteluun 1960-luvun lopulla (Helasvuo 1997). Helasvuolle myönnettiin sosiaalihoilun arvoksi, ja hän oli muun muassa Suomen Kriminologistyhdistyksen kunniajäsen. Kaarlo Helasvuon humanistisen suhtautumisen rikoksentekeijöihin voi tiivistää lauseeseen, jonka hän opetti alaisilleen: ”Epäsosiaalisuus on vain pitkään jatkunutta turvattomuutta.” (Lindstedt 2008, 62; ks. myös Harrikari 2004a, 240–241.)

Koulukodissa Einon käyttäytymiselle annettiin aiemmasta poikkeavia selityksiä: enää ei viitattu heikkolahjaisuuteen tai jälkeensä jääneisyyteen, vaan Einon katsottiin olevan psykopaatti. Luonnevikaisuutta eli psykopatiaa pidettiin ”jatkuvana pysyväistilana”, joka sielullisten poikkeavuuksien kirjossa rinnastettiin vajaamielisyyteen (Saari 1949, 64). Psykopaatit aiheuttivat keskustelua myös 1940-luvulla kokoontuneen kasvatusta- ja työlaitoskomitean mietinnössä, jossa pohdittiin parannuksia laitospedagogiaan. Nämä ”erityisen sielullisesti sairasmieliset” nousivat mietinnössä keskeiseksi ongelmaryhmäksi, sillä heille ei ollut erillistä kasvatusta. Psykopaatit olivat aiheuttaneet erityistä huolta jo vuoden 1921 lasten- ja nuortensuojelukomitean mietintöä valmistelleille suojelukasvattajille, jotka tulkitivat psykopatian ”moraalisesti tylsämielisten” synnynäiseksi ominaisuudeksi. Psykopatiaa ei voitu poistaa, mutta sen ilmenemismuotoja kyettiin ehkäisemään ”suoristamisella” (Yhteiskunnan lasten- ja nuortensuojelukomitean mietintö N:o 15, 1921; Ojakangas 1997, 260–261). Vuoden 1946 komiteamietinnössä psykopaattien määräksi arvioitiin laitosten johtajien ”subjektiivisen arvion mukaan” 24 % valtion ja 21 % kunnallisten kasvatusta- ja työlaitoskomitean mietintö 1946, 12.; ks. myös Harrikari 2004a, 235). Psykopaattien arveltiin häiritsevän laitoksen toimintaa ja levittävän pahennusta laitoksen ympäristöön.

Heidän tähtensä kärsii, paitsi laitoksen yksityiset oppilaat, joita nämä psykopaatit mitä moninaisimmin tavoin saattavat kiusata tai painostaa, koko laitoksen toiminta varsin suuresti. (Kasvatusta- ja työlaitoskomitean mietintö 1946, 7.)

Kasvatusta- ja työlaitoskomitea peräänkuulutti erillisen psykiatrilääkärin valvonnan alla toimivan psykopaattilaitoksen perustamista, ja mietinnön mukaan sitä puolsivat myös kaikki komitean kuulemat asiantuntijat, kasvatusta- ja työlaitosten johtajat, eräät eduskuntapiirit sekä sosiaaliministeriön virkamiehet (Kasvatusta- ja työlaitoskomitean mietintö 1946, 11; Harrikari 2004a, 234–236). Erillisen laitoksen puuttumisella perusteltiin myös kurinpitotoimenpiteiden säilymistä ruumiillisina, sillä ”pahankurisimpien” oppilaiden kasvattamiseksi ei nähty muuta keinoa kuin sallia koppi- ja vitsarangaistuksen käyttö (Kasvatusta- ja työlaitoskomitean mietintö 1946, 31). Helsingiläislaitoksissa ruumiillista kuritusta säädeltiin tarkasti erillisissä ohjesäännöissä, ja sen käyttö kiellettiin 1951 (Helsingin kaupungin vastaanotto-, koulu- ja ammattioppilaskotien ohjesääntö 1926, V. luku, 51–57 §; Helsingin kaupungin lastenhuoltolaitosten ohjesääntö 1941, 31 §; Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan alaisten lasten- ja nuorisonhuoltolaitosten ohjesääntö 1951, V. luku 26–40 §). Laitoksissa tuli hoito ja kasvatusta pyrkiä ”saamaan yksilölliseksi noudattamalla mahdollisuuksien mukaan hyvän perheen tapoja”, mutta lisäksi korostettiin, että ”huollettavia on kohdeltava ystävällisesti”, ja henkilökohtainen häpäisy sekä ruumiillinen kurittaminen kiellettiin (Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan alaisten lasten- ja nuorisonhuoltolaitosten ohjesääntö 1951, 26 § 1 mom.). Einoa pyrittiin ojentamaan lukuisia kertoja esimerkiksi putkarangaistuksin, mutta hän ei ottanut näistä opikseen. Lopulta koulukodissa päädyttiin hakemaan Einolle sijoituspaikkaa valtion koulukodista.

Ennen toista maailmansotaa (1937) voimaan tulleen lastensuojelulain vaikutteet näkyvät Einon tapauksessa paitsi huostaanoton perusteissa myös lastensuojelutoimen-

piteiden asteittaisena ankaroitumisena. Pitkään valmisteltu laki valmistui osana laajempaa sosiaalihuollon lainsäädännön uudistusta, joka johti kuntien huoltolautakuntien perustamiseen. Uudet huoltolait antoivat huoltolautakunnille laajat valtuudet toimia alkoholistien, irtolaisten ja lasten asioissa, ja niiden muoto muistutti rikosoikeudellisia periaatteita: erilaisiin sosiaalisiin ongelmiin määrättiin eriasteisia seuraamuksia, joka yhdessä psykologisen testaus- ja luokittelumenetelmien kehittämissyökimysten kanssa johti ilmiöiden tarkkaan kategorisointiin. Lastensuojelussa toimenpiteet etenivät neuvonnasta ja ohjauksesta varoitukseen, suojelevalvontaan ja lopulta huostaanottoon. (Pulma 1987, 146–147, 156; Hämäläinen 2007, 242–245.) Einon tapauksessa edettiin vielä pitemmälle – kaupungin laitoksesta valtion laitokseen.

Koulukotivuodet ja työmiehen paluu

Einon kuulustelupöytäkirjat liitetään Sosiaaliministeriölle osoitettuun hakemukseen, jolla haetaan vahvistusta Suojelukasvatusjaoston tekemään päätökseen siirtää poika valtion koulukotiin. Samalla nuorisohuoltaja täyttää ”Kasvatustarpeen arvioimiskaavan”, jossa on 13 kohtaa avovastauksineen. (Arviointi 1949.) Tutkimuksen lopullisessa lausunnossa ja yhteenvedossa nuorisohuoltaja kertoo koruttomasti, millaiseksi 15-vuotiaan Einon tilanne koetaan koulukodissa.

Luonteeltaan ärtyisä, levoton ja laskematon: kuuluu probleemilasten ryhmään. (–) Luonne on levoton, asosiaalisuuteen taipuva, ja on siinä vahvoja psykopaattisia piirteitä. Hänet on pidettävä kasvatustilassa ja jatkuvien vaikeuksien ilmaantuessa harkittava psykopaattien erikoislaitosta. (Arviointi 1949.)

Eino määritellään ”probleemilasten ryhmään” kuuluvaksi rikolliseksi lapseksi, jonka luonteessa on ”psykopaattisia piirteitä” ja jonka sijoitusvaihtoehdoksi suositellaan ”psykopaattien erikoislaitosta”.²⁸ Nuorisohuoltaja Helasvuo tekee Einolle myös esitutkinnan (suoj. tutk. 5/1949), joka liitetään kuulustelupöytäkirjojen arvioimiskaavan lisäksi sosiaaliministeriön hakemukseen. Einon esitutkintakaavake on seikkaperäinen selvitys hänen lapsuudestaan ja nuoruudestaan lastensuojelulautakunnan asiakkaana, ja siinä kootaan yhteen kaikki muissa asiakirjoissa muodostunut tieto. Tutkinnan suorittanut Helasvuo toteaa loppulausunnossaan, ettei koulukodin johtaja katso voivansa saada poikaa kehittymään näissä oloissa, ja pitää hänen sijoittamistaan psykologiseen tarkkailuun tarpeellisenä. (Suoj. tutk. 5/1949.) Myös koulukodin johtaja liittyy mukaan lausunnon, jossa hän vetoaa päättäjiin pojan poistamiseksi laitoksesta.

Lastensuojelulautakunnalle

Asia: Einon siirtäminen pois -- koulukodista.

Anon kunnioittaen arv. Lautakunnan toimenpiteitä -- koulukodin hoidokin Einon synt. -- 193X, siirtämiseksi johonkin valtion kasvatustilokseen. Anomukseni perusteluina pyydän esittää seuraavaa:

Hän on jatkuvasti epärehellinen ja valehtelija, karannut laitoksesta 12 kertaa, anastanut humalaiselta mieheltä lompakon rahoineen, varastanut laitoksen leipojalta (--) taskusta rahaa sekä osastonhoitajalta yhtä ja toista pientä. Hän on erittäin suulas, saattaen röyhkeyksissään käyttää hyvinkin rumaa puhetapaa. Jos hän saa vaikutusvaltaa johonkin toiseen hoidokkiin, niin heti houkuttelee tätä kaikkeen pahuuteen. Jatkuvalle huonolla käytöksellään hän saa vaikutettua varsinkin laitoksen nuorimpiin hoidokkeihin esimerkiksi huonoon suuntaan, joten laitoksen järjestyksen ja hengen kannalta olisi välttämätöntä hänen siirtämisensä johonkin muuhun laitokseen hoidettavaksi. (Laus. koulukodin johtaja 1949.)

Johtaja kuvailee Einon yhteisön kovaääniseksi häiriköksi, jonka läsnäolo uhkaa yhteisön järjestystä myrkyttämällä sen ilmapiirin. Eino uhkaa laitoksen nuorempia asukkaita huonolla esimerkillä ja houkuttelemalla heitä aktiivisesti pahuuteen. Yhteisön hylkimis- ja stigmatisointiprosessit ovat voimakkaat, eivätkä laitoksen johtaja tai suojelukasvatustoituston nuorisohuoltaja näe vaihtoehtoja siirrolle. Sosiaaliministeriö vahvistaa siirron sillä perusteella, että Eino oli ”syylistynyt viime vuosina 17 päivänä tammikuuta 1936 annetun lastensuojelulain 8 §:n 2 momentissa mainittuihin rangaistaviin tekoihin; ja koska häntä ei voida tyydyttävästi kasvattaa yksityisessä kodissa eikä lastenkodissa, sosiaaliministeriö, edellä mainitun lastensuojelulain 20 §:n 5 momentin nojalla, harkitsee oikeaksi sijoittaa Eino valtion koulukotiin.” (Alisipä 1949.) Eino siirretään lyhyen valtion vastaanottokodissa tapahtuneen arvioinnin jälkeen valtion koulukotiin, jossa hän asuu kolme vuotta.

Einon asiakirjoissa yli kolme vuotta kestänyt koulukoti-aika jää dokumenttien puuttuessa vaiheiltaan hämäräksi: tältä ajalta asiakirjakansioista löytyy vain kaksi dokumenttia. Ensimmäisen, koneella kirjoitetun arvion tarkka teko-aika ei selviä asiakirjoista. Arviossa Einon tilanne on kiteytetty kuuteen kohtaan, joita täydennetään hänen käyttäytymistään kuvailevalla lausunnolla.

- a) Isä mielisairas
- b) Äiti irtolainen
- c) Vanhemmat avioerossa
- d) Elänyt vailla vanhempien hoitoa yksinomaan laitoksissa
- e) Luonne poikkeava
- f) Älyllinen jälkeenjääneisyys

Tyytymätön. Työssä laiska, valikoiva ja huolimaton. Marjanpoiminnassa menestynyt hyvin, samoin kitkemistyössä. Ilkivaltainen, uhmaileva ja äksyilevä. Vailla itsekritiikkiä. Arvosteleva. Tunteeton. Herkkä itsensä suhteen. Hyvä suunsoittaja. Koettaa kompasanoilla saavuttaa toverien suosiota. Ei ole yhteyttä omaisiin. Toverien arvostuksessa keskittasoa alempana. Melkoisesti torjuttu. Vapaa-aikoina onkii ja souteelee innokkaasti. Ei muita harrastuksia. Salaileva. Tupakkajuttuja. Aikoo karjakkoksi. (Lait.muist.)

Arviossa Einoa kuvaillaan jälleen älyllisesti jälkeenjääneeksi, vaikka tulkinnalle ei neljä vuotta aiemmin suoritettussa älykkyystestissä löytynytäkään tukea (ks. edellä). Einon luonnetta pidetään poikkeavana, mutta psykopatiaan ei lausunnossa enää viitata. Aiemmin hyvästä työmiehestä on tullut laiska, valikoiva ja huolimaton, vaikka hän menestyy joissakin tehtävissä ja innostuu harrastuksista, joista pitää. Vertaisryhmässä Eino on edelleen hyljeksitty ja viihtyy yksinäisissä puuhissa. Huomionarvoista on, että Einolla on edelleen käsitys siitä, mitä hän tahtoo tehdä aikuisiällä: aiemmin hevosammattista innostunut

poika tahtoo nyt karjakoksi. Kotiuttamisen kynnyksellä nuorisonhuoltaja Helasvuo käy tapaamassa 18-vuotiasta Einoa ja kirjoittaa tapaamisesta muistiinpanon, jossa Eino ottaa itse kantaa käyttäytymisensä syihin.

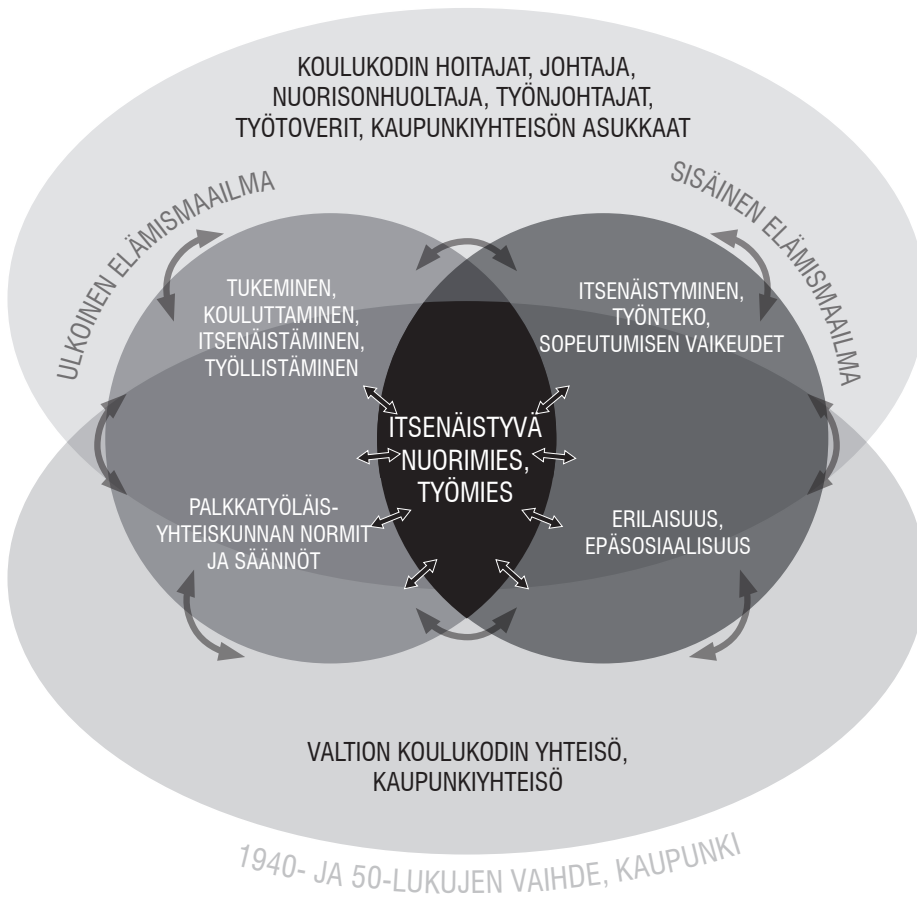
Johtaja: Pääpiirtein hyvin sopeutuva, mutta silloin tällöin näpistelyjä ja muita vakavanlaatuisia rikkomuksia.

Puhuteltavana: Ilmeisesti hyvillään ja jännittynyt siitä, että pääsee puheille. Lapsenomainen, mutta hyvää tarkoittava suhtautuminen tulevaisuuteensa. Puhuu näpistelytaipumuksestaan, jonka sanoo oppineensa toisilta pojilta laitoksessa ja josta ”ei pääse irti.” Puhuu viekkaasti, jännittynyt ja kyynelöi, mutta ilmeisesti avomielinen eikä laskelmoi. Ei ole kertaakaan ollut lomalla (--) eikä olisi ollutkaan kenen luokse mennä. (--) Puhuu toiveistaan kauppakouluun ja motivoi sitä sillä, että maatyöt ovat raskaita. (Muist. 7/1952.)

Eino kokee oppineensa näpistelytaipumuksen toisilta pojilta, eikä pääse irti tästä käyttäytymismallista. Maatöiden sijaan hän on kiinnostunut kauppakoulusta ja suhtautuu tulevaisuuteensa lapsenomaisesti mutta toiveikkaasti. Koulukodista Eino menee suoraan asepalvelukseen (lait. ilm. 2/1953) ja saapuu sieltä 19-vuotiaana Helsinkiin ilman omaisuutta. Hän hakeutuu suojelukasvatustoimistoon nuorisonhuoltaja Helasvuon vastaanotolle. Tämä järjestää pojalle saappaat, työhaalarin ja asuntolamajoituksen sekä työnvälitystoimiston yhteystiedot (muist. 10 ja 11/1953). Eino hakeutuukin töihin rakennustyömaalle. Myöhemmin hän palaa suojelukasvatustoimiston vastaanotolle maksamaan 500 markan vipin. Hän kertoo olevansa ”täysin jaloillaan” ja vakuuttelee kunnollisuuttaan. Eino on kiinnostunut ammattioppipaikasta mutta aikoo irtisanoutua työstään vasta saatuaan varmuuden oppipaikasta. Nuorisonhuoltaja Helasvuota Eino tahtoo tavata säännöllisesti ja pitääkin tähän yhteyttä. (Muist. 11/1953.)

Soitellut silloin tällöin ja kertonut oloistaan. Sanonut olevansa taloudellisesti jaloillaan ja tyytyväinen. Saanut vaatelahetyksen ja todistuksen [koulukodista]. Nyt ilmoitti eronneensa työpaikastaan, koska porukka siellä oli niin ikävää. Nälväilivät kaikenlaista ja koettivat houkutella kanssansa ryyppäämään työaikana. Esimiehensä kanssa oli tullut hyvin toimeen, mutta kaverit olivat keljuja. Nyt käynyt työnvälitystoimistossa uutta paikkaa kysymässä, muttei ole saanut. Sai hyvän todistuksen ent. paikastaan. Pyytää apua saadakseen uuden paikan ja uskoo, että saa, kun ”joku soittaa ja järjestää”. (Muist. 12/1953.)

Kaveripiirissä aina hyljeksityn Einon vaikeudet selviytyä sosiaalisissa suhteissa näyttäsivät jatkuneen aikuisikään asti. Viimeisen Einoa koskevan muistiinpanon mukaan hän kuitenkin työllistyy pian uudelleen toiselle työmaalle (muist. 12/1953). Nuorisonhuoltajan työskentely Einon asioissa jatkuu muutaman kuukauden viimeisen muistiinpanon jälkeenkkin, kun Helasvuo tiedustelee koulukodilta Einon majoitukseen, vaatetukseen ja matkoihin käytettyjen kulujen korvaamista koulukodin jälkihuoltovaroista (kirje 10/1953, 11/1953, 1/1954). Karhukirje lähetetään kolmesti, kunnes koulukodin johtaja vastaa, ettei laskua voida suorittaa, koska koulukodilla ”ei ole mitään jälkihuoltovaroja” (kirje 2/1954). Oman onnensa nojassa varhaislapsuutensa viettänyt Eino palautuu pitkän laitosuran jälkeen olosuhteisiin, joissa hänen on pärjättävä omillaan.

Kuva 8: Einoon positio valtion koulukodissa ja itsenäistymisen alkuvaiheessa

EINO SIIRRETTIIN KAUPUNGIN koulukodista valtion koulukotiin, joita Suomessa oli yksitoista vuonna 1945 (Pulma 1987, 227). Niiden toimintaideologiaan vaikutti vahvasti Sosiaaliministeriön lastensuojeluviranomaisten uskonnollinen, sisälähetystyöhön palautuva tausta, sillä lastensuojelutoimiston päälliköt olivat Sulo Santeri Salmensaaren (1874–1966) ja Juho Heikki Tunkelon (1873–1948) ajoista alkaen taustaltaan vahvasti uskonnollisia ja sisälähetysaktivisteja. Salmensaari oli opiskellut lähestysopistossa Lontoossa ja toiminut sen jälkeen Suomen vapaan lähetysten saarnaajana. Tunkelo taas oli koulutukseltaan teologi. (Mt., 226; Harrikari 2004a, 153–154.) Valtion koulukotien on sanottu muodostaneen ”oman maailmansa”, jonka toimintaan ovat vaikuttaneet niin valtion lastensuojeluviranomaisten suojelukasvatusideologia kuin laitosten henkilökunnan ammatillinen yhteisöllisyyskin – koulukotien henkilökunta järjestäytyi omaksi ammattiyhdistyksekseen jo 1947. Koulukotien henkilöstö puolusti tiukasti valtion koulukotijärjestelmän erikoistuneisuutta ja oppilaiden valikoitumista. (Pulma 1987, 226–227.) Laitokset joutuivatkin puolustamaan asemiaan, kun 1940-luvun puolivälissä koottu kasvatus- ja työlaitoskomitea kokoontui miettimään

kasvatuslaitosten asioita. Komitean suosituksesta valtion kasvatuslaitosten nimet yhdenmukaistettiin koulukodeiksi 1947: maan kasvatuslaitosten nimistö oli kirjavia ja nimellä ”kasvatuslaitos” katsottiin olevan vankeinhoitohallituksen ajalta periytyvä huono kaiku, vaikka kasvatuslaitokset olivat jo kansalaissodan jälkeen siirtyneet kouluhallituksen lastensuojeluosaston ja vuodesta 1924 Sosiaaliministeriön alaisuuteen. Nimitystä ”koulukoti” pidettiin suositeltavana vaihtoehtona, koska se sopi sekä tyttö- että poikalaitoksille viitaten samalla laitoksen kodinomaisuuteen, jonka tärkeyttä painotettiin komiteamietinnössä muutenkin. (Kasvatus- ja työlaitoskomitean mietintö 1946, 13–14; Harrikari 2004a, 238; Harrikari 2004b; Pulma 1987, 228.) Einon tapauksen perusteella ei ole mahdollista kertoa, millaista hoito ja kasvatus oli valtion koulukodissa.

Einon kotiutettiin kolmen koulukotivuoden jälkeen varusmiespalvelukseen ja sieltä Helsinkiin. Hänelle ei koulukodista kyetty myöntämään jälkihuoltovaroja tai muuta tukea. Olosuhteet, joissa koulukotioppilaat kotiutettiin tuohon aikaan olivat poikkeavat: sodan jälkeiset pulavuodet koettelivat lastensuojelun sosiaalityötä niin Helsingissä kuin maakuntien laitoksissakin. Sotien takia maaseudulle ja ulkomaille siirretyt lapset palasivat koteihinsa aiheuttaen tungosta niin sosiaalihuoltoon kuin jo valmiiksi vaikeille asuntomarkkinoillekin. Erityisesti pienten ja vajaakuntoisten lasten sijoituspaikoista oli pulaa, eikä kyetty selvittämään sellaisten lasten tilannetta, jotka normaalioloissa olisivat kuuluneet lastensuojelun piiriin. Laitoshuollossa lapsia pidettiin ylipaikoilla, eikä jo sota-aikana rapistuneiden rakennusten kunnostamiseen ollut mahdollisuutta raaka-ainepulan vuoksi. (Toimintakertomus 1948, 1.) Tällaisessa poikkeustilanteessa Einon putoaminen laitosmaailmasta lähes tyhjän päälle tulee hyvin ymmärrettäväksi, vaikka vuoden 1946 kasvatus- ja työlaitoskomitea kantoi kauaskatseisesti huolta laitosten jälkihuollon heikosta tilasta.

Laitoksesta päässyt oppilas tarvitsee varsinkin ensi aikoina kouraantuntuvaa tukea ja ohjausta selviytyäkseen kammelluksilta ja hairahduksilta elämässään ja toimissaan. Yhteiskunnan velvollisuus on tavalla tai toisella, joka tapauksessa kuitenkin tehokkaammin ja määrätietoisemmin kuin tähän asti, huolehtia siitä, ettei laitoksesta päästetty oppilas saa joutua tai luisua siihen asemaan tai sille asteelle, jossa hän oli ennen laitokseen joutumistaan, sillä tällöin olisi laitoksen, joskus ehkä pitkään ja kustannuksiltaan varsin kallis kasvatus työ häneen nähden mennyt kokonaan hukkaan. (Kasvatus- ja työlaitoskomitean mietintö 1946, 33.)

Ojentaen kasvatettava – Einon positiot asiakirjojen valossa

Einon varhaislapsuuden positiota 1930-luvun kaupunkilaisyhteisössä määrittivät vanhemmuutta säätelevät normit, josta poikkeamiseen yhteisön toimijat – asukkaat ja huoltoviranomaiset – reagoivat voimakkaasti. Samalla kun Einolle määrätty hylätyn, laiminlyödyn ja turvattoman lapsen passiivinen positio, vanhemmat stigmatisoitiin tehtävässään epäonnistuneiksi ja lapselleen haitallisiksi toimijoiksi. Einon ulkoiset toimintaedellytykset kaventuivat vanhempien poikkeavuuden ja yhteisön toleranssin puutteen vuoksi (ks. Le-

mert 1951, 88–89). Einon vanhemmat eristettiin lapsiperheväestöstä ja myöhemmin myös kaupunkiyhteisöstä. Tämän prosessin voi tulkita ilmentäneen yhteisöreaktion kolmatta vaihetta: leimaamista sekä eristämistä yhteisöjen ulkopuolelle (ks. mt., 57–58).

Huoltoviranomaiset ottivat Einon lastensuojelulautakunnan hoitoon, ja hänet sijoitettiin lastenkoteihin perushoivan ja henkiinjäämisen turvaamiseksi. Siirtopäätöksiin vaikuttivat ensisijaisesti lastensuojelutyön olosuhteet, kun lasten sijaishuoltopaikoista oli huutava pula kasvavien asiakasmäärien ja kansantaloudellisesti heikon tilanteen vuoksi. Oppi-ikään tullessaan Eino sijoitettiin kansakouluopetusta tarjoavaan koulukotiin, jonka arkea raamittivat kasvattamisen ja kouluttamisen tehtävät. Nyt Einon yksilölliset ominaisuudet alkoivat vähitellen vaikuttaa yhteisöreaktioihin: lastenkodin johtajat, hoitajat ja opettajat kiinnittivät huomiota Einon jälkeensä jääneisyyteen ja heikkolahjaisuuteen, mutta hänessä havaittiin myös kehityskykyä, joka yhdessä koulukotiyhteisön kasvatus- ja koulutustehtävän kanssa asemoivat hänet kasvatettavan ja koulutettavan lapsen positioon.

Sodan sytyttyä Eino lähetettiin maaseudulle yksityisperheeseen, kasvuympäristöön ja -yhteisöön, joka mahdollisti ulkoisten ja sisäisten toimintaedellytysten ja -määritelmien tasapainon. Vaikka Einoa pidettiin erikoislaatuisena lapsena tässä maaseutuyhteisössä, yhteisön asukkaat, opettaja sekä koulutoverit suvaittivat hänen erikoisuuttaan, ja hän sopeutui yhteisön elämäntapaan (*adjusted deviant*, ks. Lemert 1951, 96–98). Einon oma toiminta – väkivaltainen välikohtaus – koetteli kuitenkin maaseutuyhteisön asukkaiden suvaitsevaisuuden rajoja (vrt. mt., 57) ja Eino sijoitettiin takaisin laitousyhteisöön. Asukkaat vastasivat hylkimällä ja eristämällä häiriökäyttäytymiseen ja maaseutuyhteisön normien rikkomiseen, jolloin suojelukasvatusviranomaisten tehtäväksi tuli suojella yhteisöä vaaralliselta lapselta. Einon abnormin, levottoman ja omituisen lapsen positio vahvistui.

Einon kasvaessa kasvatuslaitosyhteisön toimijat – hoitajat, johtaja ja muut lapset – alkoivat yhä enemmän kiinnittää huomiota hänen levottomaan käyttäytymiseensä ja rötöksiin. Näihin reagoitiin ojentavalla kasvatuksella, valvonnalla ja kurilla. Einon käytösongelmien jatkuessa yhteisön toleranssi Einoa kohtaan madaltui lopulta niin, että jokainen pienikin teko aiheutti välittömän yhteisöreaktion ja johti rankaisutoimenpiteisiin (vrt. Lemert 1967, 41–42, 44). Yhdessä koulukotiyhteisön normien rikkomisen ja niihin kohdistuvien voimakkaiden yhteisöreaktioiden kanssa Eino asemoitui rikollistyyppin ja psykopaatin positioon. Tähän selitysmalliin – huomion kiinnittämiseen yksilön patologiin ominaisuuksiin – vaikuttivat osaltaan poikkeavuutta selittävien oppien perusteet, joissa pahantapaisuutta selitettiin sielullisella poikkeavuudella ja psykopatialla (esim. Saari 1949). Lopulta Eino syrjäytettiin yhteisöstä lopullisesti ja eristettiin suljettuun laitokseen. Valtion koulukodissa saadun kasvatuksen ja koulutuksen jälkeen Eino muutti kaupunkiin, ja siellä hän saavutti itsenäistyneen nuoren työmiehen position. Tällöin suojelukasvatus-toimiston nuorisohuoltajan ja Einon välille muodostui asiakassuhde, jonka voi tulkita tukeneen Einoa itsenäistymisessä.

Einon tapauksessa erilaisten kasvuyhteisöjen toimijat reagoivat hänen erilaisuuteensa stigmatisoiden, eristäen ja leimaten (ks. Lemert 1951, 57–58). Einon käyttäytymistä selitettiin hänen perityllä ja ominaisella häiriintyneisyydellään, joka noudatti vallitsevia pahantapaisuuden ja poikkeavuuden selitysmalleja. Lastensuojelun toimenpiteiden päämääräksi voi tulkita yhteisön suojelun ja pojan ojentamisen suotuisan kehityksen polulle, ja tähän pyrittiin ensisijaisesti lastensuojelulaitoksissa sekä sijaisperheessä tapah-

tuneen kasvatuksen ja koulutuksen keinoin. Lievempien toimenpiteiden epäonnistuttua tavoitteeseen pyrittiin suljetuissa laitoksissa eristämällä, kurilla ja tarvittaessa rangaistuksia käyttäen. Einon käyttäytyminen oli rangaistuksista piittaamatonta, omalaatuiseksi kuvailtua ja vetäytyvää. Suojelukasvatuksen käytännöissä Eino asemoitui kasvatettavan ja ojennettavan lapsen positioon.

6 ILKKA

”Osa perheen kokonaisongelmasta”

Ilkka syntyy yhteen sodanjälkeisistä suurista ikäluokista ja elää lapsuutensa nelilapsisessa ydinperheessä kantakaupungin työläiskortteleissa. Ilkan ollessa pieni hänen rintamalla ollut isänsä tuomitaan kavalluksesta ja petoksesta vankeusrangaistukseen. Vapauduttuaan isä käyttää runsaasti alkoholia ja viettää kuljeskelevaa ja epäsäännöllistä elämää. Ilkan äiti käy ansiotyössä kodin ulkopuolella Ilkan syntymästä alkaen, sillä perheellä on paljon velkoja, eikä isä kykene pitämään työpaikkojaan. Kun isä sairastuu keuhkotuberkuloosiin, äiti ottaa huolehtiakseen myös juopottelevan isän hoidon. (Muist. 1/1958, kk-kaavake.) Perheessä Ilkka asemoituu yhdeksi elätettäväksi sisarusparvessa.

Ilkka jää ensimmäisen kerran kiinni varkaudesta 1950-luvun lopussa ollessaan 13-vuotias (riki 1/1958). Suojelukasvatustoimiston huoltotarkastaja ottaa perheeseen välittömästi yhteyttä, ja jo viikko poliisikuulustelun jälkeen äiti on huoltotarkastajan puheilla. Huoltotarkastaja kohtaa ”ylirasittuneen” ja elämäntilanteestaan hermostuneen äidin, jonka puhe kiertyy taloudellisten huolien ja isän puutteiden ympärille (kk-kaavake). Huoltotarkastaja tulkitsee, että yhdessä isän runsaan alkoholinkäytön ja ankaran käytöksen kanssa keuhkosairaus vaikuttaa perheyhteisön jäsenten välisiin suhteisiin rampauttavasti. Perheyhteisön rakenteet lepäävät äidin jaksamisen varassa, mutta myös äidillä on terveydellisiä ongelmia. Hän kokee lasten, sairaan isän, kodin ja työssäkäynnin yhdistämisen uuvuttavaksi kantaessaan kokonaisvastuun perheen taloudellisesta toimeentulosta. Ilkan äidin työssäkäynti tulkitaan asiakirjoissa elämäntilanteesta aiheutuneeksi pakoksi ja yhdeksi lasten ongelmakäyttäytymisen syyksi – erityisesti koska äiti tekee usein iltatyötä.²⁹

Äiti oli pakotettu hakeutumaan ansiotyöhön, koska isä huolehti hyvin heikosti ja epäsäännöllisesti perheestään. (Muist. 1/1958.)

Ravinto: Lapset joutuvat paljon nauttimaan kuivaa muonaa, koska äiti käy työssä. (Kk-kaavake.)

Tavallisesti tva liikkuu myöhään ulkona juuri niinä iltoina, jolloin äidillä on myöhäinen vuoro. (Muist. 1/1959.)

Huoltotarkastaja tähtää kokonaisvaltaiseen ymmärrykseen perheen tilanteesta, eikä tähän riitä huoltajan tapaaminen. Äiti ei pysty keskustelemaan poikansa asioista, joten huoltotarkastaja lähtee tapaamaan poikaa kotikäynnille ”keskittyäkseen tutkittavan ongelmaan” (muist. 1/1958). Huoltotarkastajalle pojan asema perheessä tulee ilmeiseksi jo ensitapaamisessa.

Tvaa on yritetty pitää sisällä siksi kunnes tulen, monisanaisesti äiti mainostaakin tvan huonoja puolia esitellessään pojan minulle. (Muist 2/1958.)

Huoltotarkastaja kuvailee kotikäynnillä tekemissään havaintomerkinnöissä tarkasti perheenjäsenten välisiä suhteita (muist. 2/1958). Ilkan välit sisaruksiin ovat erittäin huonot, ja hän pelkää ankaraa isäänsä. Huoltotarkastaja kuvaa perheen ilmapiiriä kotikäynnillä levottomaksi ja lasten käyttäytymistä uhmakkaaksi. Perhesuhteiden ongelmallisuus ja niistä johtuva tuen puute ovat huoltotarkastajan tulkinnan mukaan keskeinen syy Ilkan ongelmakäyttäytymiseen. Huoltotarkastajan työskentely painottuu äidin ja pojan kanssa työskentelyyn, eikä hän tapaa isää kertaakaan. Koska myös sairaalla isällä on tapana kuljella iltaisin ulkona, on äiti taloudellisista vaikeuksista huolimatta panostanut kodin vetovoimaan.

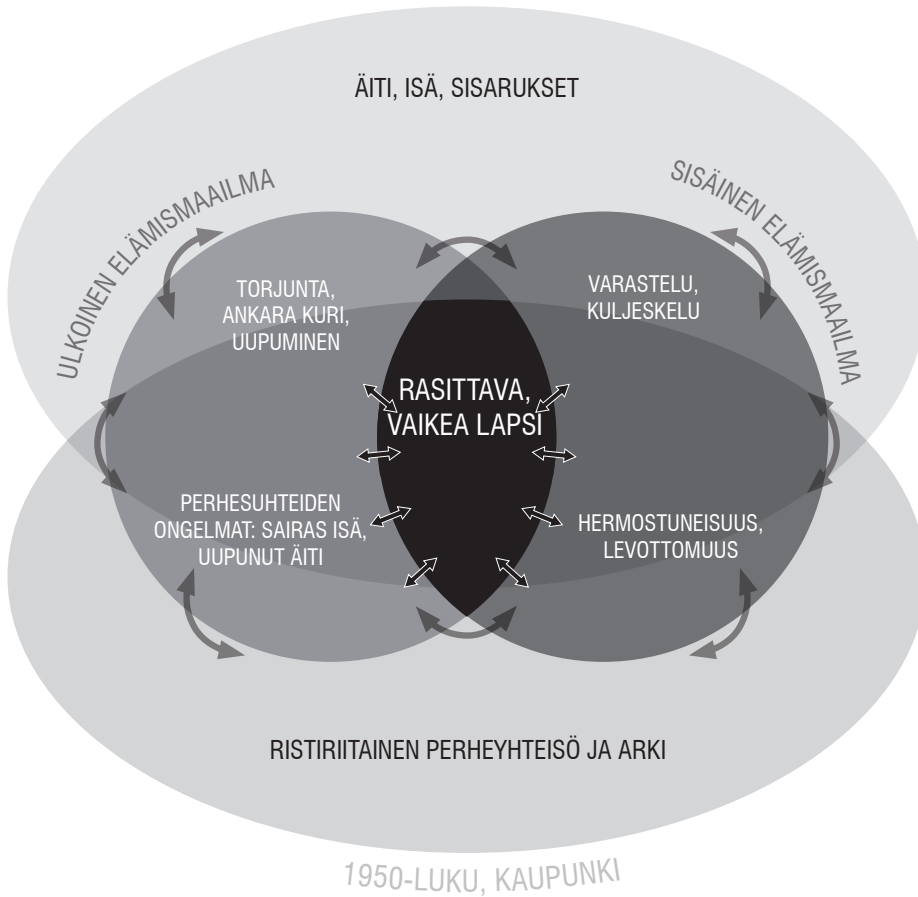
Kotiin on hankittu tv-vastaanotin, joka on vielä maksamatta, jotta pojat ja aikoinaan isä paremmin viihtyisivät kotona. Tv-lähetysketkään eivät enää kiinnosta poikia. (Muist. 2/1958.)

Panostuksesta huolimatta huoltotarkastajan käsitys kodin viihtyisyydestä ja ilmapiiristä on kolkko: ”Asuntona vanha, huonossa kunnossa oleva huoneisto. Pimeää ja väritöntä.” (Muist. 2/1958.)

Kotikäynnin jälkeen huoltotarkastajan työskentely jää kolmeksi kuukaudeksi. Sen sijaan perheen lapset lähetetään Helsingin kaupungin kansakoulujen kasvatusneuvolaan, jossa koulupsykiatri tutkii Ilkan ”koulussa esiintyneitten käytöshäiriöitten takia”. Psykiatri arvioi pojan asenteen neuvolaan kohtaan olevan ”erittäin ylimielinen ja hän oli selvästi oppositiossa niin psykologisissa kuin psykiatrisissakin tutkimuksissa.” Ilkan hermostuneisuus selitetään osittain ikään kytkeytyneenä ja ”osittain niihin ristiriitoihin, joita perheen sisäisessä elämässä on olemassa”. (Laus. psykiatri 5/1958.) Psykiatri arvioi lastensuojelutoimenpiteet välttämättömiksi mutta niiden toteuttamisen vaikeaksi.

Pojan ongelmat ja neuroottiset häiriöt ovat osa perheen kokonaisongelmasta, joka vaatisi ratkaisun ennen kuin lasten kohdalla mitään pysyviä tuloksia saadaan aikaan. (Laus. psykiatri 5/1958.)

Perheyhteisössä Ilkka leimataan perheen sisäisiä ongelmia peilaavaksi häiriköksi, jonka käyttäytymisen äiti ja sisarukset kokevat ylimääräisenä rasitteena. Kaikki osapuolet, niin perheenjäsenet kuin viranomaisetkin, ymmärtävät isän vaikutuksen perheen rakenteita hajottavana tekijänä, mutta tilanteelle ei kyetä löytämään rakentavaa ratkaisua. Lasten levoton käytös, äidin väsymys ja ristiriitaisuus sekä isän sairauden varjostama epävarmuus tulevaisuudesta ovat luettavissa huoltotarkastajan muistiinpanoissa. Ilkan elämismaailma jää toimimattoman perherakenteen rajoittamaksi, ja sosiaalityön tehtäväksi jää todeta tilanne ja kohdata osapuolet tilanteessa, jossa Ilkan ongelmakäyttäytyminen herättää jo reaktioita ja leimaa häntä perheyhteisössä.

Kuva 9: Ilkan positio perheyhteisössä

ILKKA SYNTYI YHTEEN toisen maailmansodan jälkeisistä suurista ikäluokista (Karisto ym. 1997, 58) ja eli lapsuutensa 1950-luvun Helsingin työläiskaupunginosassa. Suomessa sotien jälkeisiä vuosia leimasivat hyvinvointivaltion rakentaminen, kiihkeä teollisuuden ja työvoiman rakennemuutos sekä siihen liittynyt massiivinen muuttoliike maaseudulta kaupunkiin (Urponen 1994, 210–216; Ylikangas 2007, 304–305). Huomattava osa tästä muuttoliikkeestä kohdistui pääkaupunkiseudulle: Helsingin väestömäärä kasvoi 10 000 asukkaalla vuodessa aiheuttaen erityisesti asutuspulaa ja huoltoavun kysynnän kasvua (Schulman 2000, 39; Pulma 2000, 140).

Ilkan varhaislapsuutta leimannut isän sairastelu ja alkoholismi olivat tyypillisiä ongelmia, jotka vaivasivat rintamalta kotiutuneita miehiä. Sodan jälkeinen rauhatomuus ja pahantapaisuuden yleistyminen, kuten alkoholinkäytön ja rikollisuuden kasvu, huolestuttivat yleisesti sosiaalihuollon viranomaisia. Vaikeudet peilautuivat perhesuhteisiin, joiden löyhtymisestä kannettiin huolta avioerojen määrän lisääntyneenä 1950-luvulla jopa nelinkertaiseksi sotaa edeltävään aikaan verrattuna. (Satka 1994, 309; Urponen 1994, 207; Pulma 2000, 221–222.) Perhe-elämän murrokseen vaikutti myös naisten taloudellinen omavaraistuminen, joka mahdollisti avioliittojen purka-

misen ja yksinhuoltajuuden. Ilkankin perheessä äiti kantoi kokonaisvastuun perheen taloudellisesta toimeentulosta. Toisen maailmansodan jälkeen naisten työssäkäynti yleistyi nopeasti, sillä kaikki sotakorvaustuotannon aiheuttaman työvoimapulan aikana työntekoon tottuneet suomalaisäidit eivät olleet halukkaita palaamaan kotiäitiyteen. Alhaisen palkkatason vuoksi tämä ei usein ollut mahdollistakaan: kotirouvainstituutio oli lähinnä paremman väen etuoikeus, jota työväenluokan naiset saattoivat pitää vain kaukaisena haaveena. Työssäkäyvien naisten sopeutumista eivät helpottaneet rooli- ja moraali-ihanteet, joihin vaikutti erityisesti 1950-luvun brittiläisestä ja amerikkalaisesta lapsipsykologiasta omaksuttu oppi äidin ensisijaisuudesta lapsensa hoitajana. (Satka 1994, 301; Karisto ym. 1997, 174–175.) Myös Ilkan tapauksessa huoltotarkastaja kiinnitti toistuvasti huomiota paitsi äidin työssäkäynnin ongelmallisuuteen myös hänen uupumukseensa ja lasten heikkoon äitisuhteeseen.

1950-luvulla lastenkasvatuksessa käytiin läpi suuri paradigmanmuutos, jonka taustana oli psykodynaamiseen koulukuntaan kuuluvan amerikkalaisen psykiatri John Bowlbyn (1952) äidinkiinteoriaksi kutsuttuun oppi. Maailman terveysjärjestön teettämä tutkimus ilmestyi suomeksi 1957 (Bowlby 1957), ja siinä korostettiin lapsen ja äidin kiintymyssuhteen laadun merkitystä lapsen myöhemmälle kehitykselle. Bowlbyn oppi levisi länsimaissa nopeasti, ja Suomessa sen merkityksestä lastensuojelun sosiaalityölle kirjoitti varsin kattavasti Helsingin lastensuojeluviraston turvattomien lasten huolto-osaston johtajana pitkään työskennellyt Margit Törnudd jo vuonna 1956 (Törnudd 1956, 60–81). Suomalaisessa kasvatusneuvonnassa ryhdyttiin kurin ja kasvatuksen sijaan korostamaan lämmintä ja rakkauden kyllästävää vuorovaikutussuhdetta, joka edellytti joko äidin läsnäoloa varhaislapsuudessa tai sen huolellista kompensointia äidinrakkauden puuttuessa (Pulma 1987, 222; Satka 2003; Satka & Mason 2004; Satka & Moilanen 2004, 132–135; Harrikari 2004a, 269; Hämäläinen 2007, 319–320; Satka 2009a, 243; Yesilova 2009, 51–81).

Kasvatuksen paradigmanmuutos vaikutti suoraan myös lastensuojeluun ja nuorisohuoltoon: kasvatusoptimistinen ajatus tuen ja hoidon avulla korjattavasta sosiaalisesta sopeutumattomuudesta korvasi opit degeneraatiosta ja psykopatiasta (Harrikari 2004a, 269–270). Lastensuojelussa äitisuhteen korostaminen tuotti kuitenkin myös ristiriitoja, sillä huostaanotot ja laitoseskeinen sijaishuolto sotivat suoraan Bowlbyn oppeja vastaan. Ristiriita pakotti lastensuojelun toimijoita ottamaan kantaa äitisuhteen ja ydinperhe-elämän merkitykseen. (Törnudd 1956, 60–81.) Ongelma ei rajoittunut vain pienten lasten huoltoon, vaan vaikutti hiljalleen myös nuorisohuollon järjestämiseen. Vuonna 1966 julkaistussa, silloisen suojelukasvatustoimiston johtaja Kaarlo Helasvuon toimittamassa teoksessa *Nuori sosiaalisessa ristiriidassa* korostettiin juuri perheen vuorovaikutussuhteiden ja lähiyhteisön merkitystä ongelmakäyttäytymisen taustalla. Ympäristökijöiden tarkastelussa painotettiin, että ”perhe on (–) monessakin mielessä yhteiskuntaruumiin perussolu” (Helasvuon 1966, 28). Perhesuhteiden lisäksi nuorten rikoskäyttäytymisen yhteydessä korostettiin myös laajemman toimintaympäristön, kuten kulttuurin ja kasvatuksen, merkitystä. Huomiota kiinnitettiin myös nuoren kehitysvaiheeseen ja vertaisryhmään. (Mt., 36–43.) Vertaisryhmän merkitykseen kiinnitti huomionsa myös Ilkan huoltotarkastaja.

Sakin imu ja sijoituksen polku

Huoltotarkastaja selvittää Ilkan kanssa käydyissä kahdenkeskisissä keskusteluissa, että Ilkka on ollut lahjakas koulussa mutta menettänyt mielenkiinnon siihen kuluneen vuoden aikana. Ilkka on näpistänyt kotoaan rahaa, pantannut kodin tavaroita, kuten kirjoja, luistimia ja kameran, sekä varastellut kirjakaupoista kirjoja ja myynyt ne antikvariaattiin. Rahat Ilkka on käyttänyt ”tupakkaan, baareihin, makeisiin, elokuvaan, joskus maksanut tovereittensaakin edestä”. Illat hän viettää kavereiden kanssa kaduilla ja yöpyy usein rappukäytävissä tai talojen vinttikomeroissa. Vertaisryhmästä on perheen sijasta muodostunut Ilkalle yhteisö, jonka seurassa hän viettää kaiken vapaa-aikansa. Myös äiti etsii Ilkan käyttäytymiselle selitystä toveripiirin huonosta vaikutuksesta: äiti otaksuu, että Ilkka pyrkii toveripiirissään huomattuun asemaan, jota ei kykene saavuttamaan kuin käyttämällä leveästi rahojaan, jotka hän hankkii varastamalla ja panttaamalla tavaraa. (Muist. 2/1958.)

Ilkan vaikeudet heijastuvat myös kouluun, kun Ilkan koulusta ilmoitetaan hänen jäävän luokalleen ”skolkkauksen”³⁰ vuoksi (ilmoitus 5/1958). Kasvatusneuvolan psykiatrin suosittellemaa tarkkailuluokkapaikkaa ei ole mahdollista järjestää, joten luokalleen jäänti vaikuttaa väistämättömältä (laus. psykiatri 5/1958). Ilkan koulunkäyntivaikeudet vaikuttavat perheen arkeen ja suhteisiin yllättävästä suunnasta: isä päättää palata kotiin pitämään järjestystä.

Kun isä sattumalta ollessaan päivälomalla kuuli poikien skolkkauksesta ilmoitti hän tulevansa sairaalasta kotiin pitämään järjestystä. Äiti ei olisi tätä halunnut, sillä isä saa aikaan vain ikävyyksiä. Isä kuitenkin tuli kotiin äidin estelyistä huolimatta. (--) Isä pystyy tietysti jossakin määrin pitämään pojat kurissa, mutta äiti pelkää sitä, että isä alkaa jälleen juopotella. (Muist. 5/1958.)

Huoltotarkastajan tapaamisten yhteydessä selviää myös, että Ilkka on kouluongelmien lisäksi sotkeutunut mopedivarkauteen ja että hänen kaveriporukkaansa kuuluu nyt myös ”kevytkenkäisiltä” vaikuttavia tyttöjä. (Muist. 5/1958.) Vertaisryhmästä on muodostunut Ilkalle jo niin vahva ja tärkeä yhteisö, ettei kodin kasvatuspyrkimyksillä ole hänen käyttäytymiseensä kuin luotaan työntävää vaikutusta. Perheyhteisön rakenne alkaa sortua arjen sujumisesta vastaavan äidin kohdatessa jaksamisensa rajat. Ilkan hakeutuessa yhä tiiviimmin kaveryhteisöön äiti tukeutuu huolessaan huoltotarkastajaan.

Äiti pyytää, että puhuisin poikien kanssa ja yrittäisin vaikuttaa heihin ohjaavassa mielessä. En saisi kuitenkaan sanoa äidin käyneen valittamassa heidän käytöstään. (--) Äiti puhuu paljon, istuisi ilmeisesti vaikka kuinka kauan, jos siihen olisi tilaisuus. (Muist. 5/1958.)

Huoltotarkastaja kutsuukin Ilkan toimistolle heti seuraavalla viikolla, jolloin ilmenee, että rötöksiä on enemmänkin: mopovarkauksia on tullut kevään kuluessa poliisin tietoon ainakin kahdeksan.³¹ Kaikki mopovarkaudet on tehty kavereiden kanssa, ja niiden motiivina on ”halu ajaa mopedilla”. (Riki 5/1958, pol.kuul. 10/1958.) Huoltotarkastajan tapaaminen ja puhuttelu eivät vaikuta Ilkan käyttäytymiseen: vain kolme viikkoa tapaamisen jälkeen äiti soittaa huoltotarkastajalle ja kertoo, että talon vintillä, jossa Ilkka viettää öitään, on syttynyt tulipalo, ja poikka epäillään tuhopolttoista: Ilkka kavereineen on tupakoinut

vinttikomerossa, jolloin kytemään jäänyt savuke on sytyttänyt ullakon palamaan. (Pol. kuul. 7/1958, muist. 6/1958.)

Ilkalle satunnainen avoimuusohjaus ja neuvonta eivät riitä, vaan hänet määrätään suojelukasvatusjaoston kokouksessa suojeluvalvontaan. Päätöstä perustellaan sillä, että Ilkka ”ei kotonaan voi saada riittävää huolenpitoa sekä on osallistunut anastukseen ja varomattomaan tulen käsittelyyn”. (Japä 6/1958.) Ilkan suojeluvalvojaksi määrätään sama huoltotarkastaja, joka oli siihenkin asti työskennellyt perheen asiassa. Työskentely katkeaa hetkeksi, kun vanhemmat lähettävät Ilkan kesäksi leirille (muist. 6/1958), mutta syksyn saapuessa Ilkan tilanne jatkuu ennallaan. Huoltotarkastajan työ perheen kanssa on tiivistä, mutta toimistokäyntien ja keskustelujen avulla tilanteeseen ei tule muutosta: tapaamisissa selviää mopovarkauksien lisäksi huomattava rahavarkaus, johon Ilkka kavereineen on syllistynyt (muist. 9/1958, 10/1958). Ilkan asia otetaan toistamiseen käsittelyyn suojelukasvatusjaoston kokouksessa, jossa todetaan huoltotarkastajan antaneen ohjeita ja ehdotetaan Ilkan suojeluvalvonnan jatkamista. (Japä 11/1958.) Syksyn aikana huoltotarkastaja osallistuu kolmeen poliisikuulusteluun, joissa käsitellään useita loppukevään ja syksyn kuluessa tapahtuneita omaisuusrikoksia (pol.kuul. 10, 10, 11/1958).

Syksyn edetessä Ilkan poissaolot kotoa ja koulusta lisääntyvät entisestään. Opettaja ottaa yhteyttä suojelukasvatus toimistoon, kun Ilkan poissaolo koulusta on päivittäistä. Opettajan näkemyksen mukaan ”kotona ei pystytä riittävän tehokkaasti valvomaan lapsia, vaan nämä saavat juoksennella oman mielensä mukaan”. (Muist. 12/1958.) Ilkka ei vietä öitään kotona juuri ollenkaan vaan yöpyy rappukäytävissä ja satama-alueella. Pojan kotiutuessa häntä odottaa selkäsauna isältä. Kodin ilmapiiri on isän läsnäolon vuoksi kireä, eikä ”rasittunut” äitikään jaksa selvittää kotona ”kurinpidollisia kysymyksiä” tultuaan töistä kotiin. (Muist. 12/1958.) Huoltotarkastajan toivo kotitilanteen muuttamiseksi hiipuu.

Tuntuu siltä, että kotitilanne on edelleenkin ristiriitainen eikä sen hyväksi liene paljoakaan tehtävissä. (Muist. 12/1958.)

Syksyn lähetessä loppuaan Ilkka jättää huoltotarkastajan tapaamiset toistuvasti väliin (muist 11/1958, 11/1958). Isän tarttuva sairaus estää kotikäynnit, eikä huoltotarkastaja tavoita poikaa. Saapuessaan lopulta tapaamiseen on hän ”tapansa mukaan kohtelias ja myöntyväinen, mutta ei ottane vakavasti ohjaavaa puhetta tulepa se sitten vanhempien, opettajan tai lastensuojeluviranomaisten taholta”. Huoltotarkastaja ottaa ensimmäistä kertaa puheeksi sijoituksen mahdollisuuden, mikäli Ilkan käyttäytyminen ei muutu. (Muist. 12/1958.)

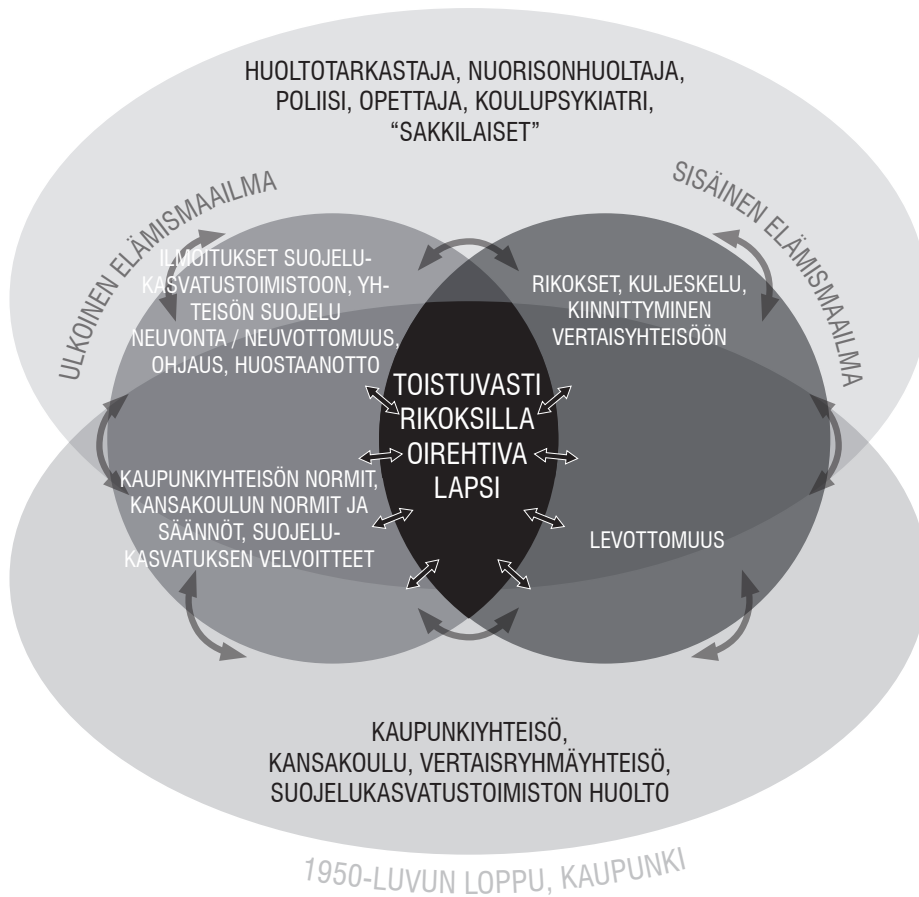
Tvalle selitetty tilanteen vakavuus ja ne mahdolliset toimenpiteet, joihin tullaan ryhtymään, ellei tilanne rauhoitu. (Muist 12/1958.)

Suojelukasvatusjaoston kokouksessa Ilkan asiaa käsitellään jo kolmatta kertaa puolen vuoden sisällä (japä 1/1959). Suojeluvalvontaa päätetään jatkaa edelleen huoltotarkastajan ohjeiden avulla, vaikka huoltotarkastaja kokee ohjeiden antamisen hyödyttömänä (muist. 12/1958). Samaan aikaan poliisi pidättää Ilkan ”epäiltyinä irtolaistapaisesta elämästä” ja vie hänet huoltopoliisiin yöksi (muist. 1/1959, p-lomake). Isän joutuessa sairaalaan

huoltotarkastaja pääsee vihdoin perheeseen kotikäynnille. Tapaamisessa selviää, että Ilkka käy kotona vain päivisin tyhjentämässä ruokakomeron muiden ollessa töissä tai koulussa. Äiti vaatii pojan siirtoa pois perheestä mahdollisimman pian.

Äidin kanta on se, että tva on saatava mahdollisimman pian laitoshiitoon. (--) Äidillä ei tunnu olevan mitään koulukotisijoitustakaan vastaan. Jätän äidille huostaanluovutusopimuksen ja pyydän, että hän keskustelisi isän kanssa. Äiti on sitä mieltä, että isänkin lienee taivuttava tässä tapauksessa sillä eihän voida suvaita, että tva on vuorokausikaupalla poissa kotoa. Äiti toivoo sijoituksen järjestyvän mahdollisimman pian. (Muist. 1/1959.)

Ilkan tapauksessa huostaanluovutusopimus jätetään äidille harkittavaksi. Vaikka huoltotarkastaja toivoo, että asiasta keskustellaan myös isän kanssa, tämän sairaus etenee viikossa niin pitkälle, ettei hän kykene ottamaan asiaan kantaa. (Muist. 1/1959.) Suojelukasvatustoimiston johtaja, nuorisonhuoltaja Helasvuo pyytää huoltopoliisilta virka-apua 14-vuotiaan Ilkan toimittamiseksi laitokseen.

Kuva 10: Ilkan positio rikoskäyttäytymisen toistuessa

Ilkka, joka teille ennestään tuttu ja jonka kutsumanimi on ”Ile”, on poistunut kotoaan tietymättömiin. Pyydetään häntä etsimään ja tavattaessa saattamaan hänet [laitokseen]. Kotona toivotaan tätä toimenpidettä. (Kirje 2/1959.)

Ilkan sijoitus tapahtuu lopulta suoraan kadulta huoltopoliisiin saattamana (pol. ilmoitus 2/1959). Saatteena hänellä on kirje nuorisonhuoltaja Helasvuolta, jossa todetaan, että ”todennäköisesti kysymykseen tulee siirtäminen teiltä valtion koulukotiin” (kirje 2/1959). Ilkka on laitoshoidtoa vaativan, rikollisen lapsen positiossa, ja hänen valvontansa edellyttää sulkemista kaupungin ulkopuoliseen laitokseen.

ILKAN ONGELMAKÄYTTÄYTYMISELLE OLI leimallista kiinnittyminen vertaisryhmään, ”sakkiiin”, joka teki pikkurötöksiä ja aiheutti kaupungin osan kaduilla pahennusta. Nuorisojoukot yleistyivät Helsingin kaduilla nopeasti 1950-luvun kuluessa. Yksi selitys nuorten kokoontumiselle liittyi kaupungin heikkoon asuntotilanteeseen: 1950-luvun helsinkiläisasunnot olivat yleisesti ottaen pieniä, ja syntyvyyden kasvu sekä muuttopaine kurjastivat asunto-olosuhteita entisestään. Asuntokanta oli rapistunutta ja varustetaso vaatimatonta: valtaosa asunnoista oli mukavuuksia vaille olevia hellahuoneita, yksioitaita tai keittiöttömiä kaksioita. (Pulma 2000, 123–129; Schulman 2000, 21–22.) Ahtaat asumisolosuhteet pakottivat lapset ja nuoret viettämään aikaansa kaduilla ja pihoilla, joita uusillakaan asuinalueilla ei ollut suunniteltu lapsiväestön vapaa-aikaa silmälläpitäen (Pulma 2000, 244). Kadulla viihtyi myös Ilkka.

Helsingissä nuorison kokoontumisen aiheuttamista lieveilmiöistä – sakkikäyttäytymisestä ja pikkurikosten lisääntymisestä – huolestuttiin jo 1950-luvun alkupuolella. Nuoret omaksuivat elokuvista ja musiikista kansainvälisiä vaikutteita, joita vanhemmat sitten paheksuivat ja kauhistelivat: lättähattukulttuuri nostatti suomalaislehdissä kohua jo 1940- ja 50-lukujen taitteessa ja sai helsinkiläispoliisitkin varpailleen. (Pulma 2000, 249–252; Puuronen 2003, 382.) Suomalainen aikakauslehdistö lietsosi mediapaniikkia ja varoitteli maalaisnuorisoa tulemasta turmion tielle johtavaan pääkaupunkiin (Pulma 2000, 249–252). Vuonna 1948 perustettu nuorisotoimisto pyrki vastaamaan ongelmiin perustamalla kerhokeskukset runsaslapsisiin Käpylän ja Vallilan kaupungin osiin, mutta toiminta oli kasvaviin tarpeisiin nähden riittämätöntä, ja valtaosa kasvavista kaupunginosista jäi vaille tarvittavaa kerhotoimintaa. Huoli sukupolvien välisestä kuilusta ja nuorison arvomaailman vääristyneisyydestä väritti mediapaniikiksi leimahtanutta julkista keskustelua. Nuorisotyön piirissä huomattiin, että osaa nuorista ei kiinnostanut nuorisokahvilatoiminta, eikä näille ”gänginuurille” osattu järjestää muutakaan mielekästä tekemistä. (Halila 1977, 134; Ilves 1998, 26–31, 69; Pulma 2000, 243–257.)

Helsingissä poliisiin tietoon tulleet alle 15-vuotiaiden tekemät rikokset kolminkertaisuivat vuosina 1951–1961³² (Pulma 2000, 254–255). On vaikeaa arvioida, johtuivatko rikostilastojen kasvumäärät todellisista muutoksista nuorten rikoskäyttäytymisessä vai koventuivatko poliisiin otteet mediapaniikin myötä. Nuorten vapaa-ajan viettoon liittyneet ongelmat heijastuivat myös suojelukasvatustoimistoon, jossa ilmoitusten määrät nousivat vuosikymmenen aikana tuntuvasti: vuonna 1950 alle 16-vuotiaita lapsia koskevia ilmoituksia saapui 558 kappaletta, kun vuonna 1960 ilmoituksia saapui jo 1636.

Yleisimmin lastensuojeluilmoitukset koskivat juuri rangaistavia tekoja, irtolaistapaista elämää, oppivelvollisuuden laiminlyöntiä ja päihteitä. (Toimintakertomus 1950–1960.) Suojelukasvatustoimistolle asiakasmäärien kasvu merkitsi huomattavaa lisäpainetta ja luopumista työskentelyihanteista. Avohuollon todettiin ”olleen monessa suhteessa vajavaista, sillä tapausten suuren lukumäärän vuoksi käsittely jäi usein edelleenkin liian pintapuoliseksi. Aikaa vaativasta neuvonnasta ja lastensuojelutyötä ajatellen tärkeästä asiakkaiden ohjaamisesta oli usein luovuttava” (Toimintakertomus 1957, 1).³³

Ilkan tapauksessa suojelukasvatustoimiston kiireet kuvastuivat lähinnä pitkissä työskentelytauoissa, mutta itse huoltotarkastajan työ oli sisällöltään silmiinpistävä analyttistä ja intensiivistä. Tapaamiset olivat tavoitteellisia ja rakentuivat toimistossa käytävistä ohjaavista keskusteluista sekä huoltotarkastajan kotikäynneistä.³⁴ 1950-luvulta alkaen kunnallisen lastensuojelutyön painopiste alkoi yleisestikin painottua avohuollollisiin menetelmiin, ja erityisesti amerikkalaista sosiaalityön perinnettä edustava psykososiaalinen *case work* -menetelmä sai jalansijaa suomalaisessa sosiaalityössä. Vaikka menetelmän soveltamisesta ei oltu yksimielisiä sosiaalihuoltajien ja -hoitajien koulutuksessa, työotteen vaikutteet heijastuivat huoltotarkastajien työhön: yleisesti hyväksytty tapa toteuttaa käytännön sosiaalityötä oli ohjaavien keskusteluiden ja kotikäyntien avulla saavutettava kokonaisvaltainen ymmärrys asiakkaan sosiaalisesta tilanteesta. (Törnudd 1956, 24–29; Satka 1994, 307–312, 322; Saurama 2002, 230–231, 168; Satka 2003; Hämäläinen 2007, 324–330; Satka 2009a, 243–245.) Ilkan tapauksessa työskentelyotteen muutos näkyi pyrkimyksenä juuri kotikäynteihin ja kahdenkeskisiin keskusteluihin niin äidin kuin lastenkin kanssa, mutta myös asiakirjojen laadintatavassa: työskentelyn apuvälineenä käytettiin muistiinpanoja, joiden kirjoitustapa oli seikkaperäistä ja kuvailu yksityiskohtaista, lähes novellimuotoon kirjoitettua. 1940-luvulle sijoittuvaan asiakastapaukseen verrattuna asiakirjakansion materiaali oli huomattavasti rikkaampaa erityisesti laadullisesti.

Ohjaus ja neuvonta eivät kuitenkaan johtaneet Ilkan ongelmien loppumiseen, ja hänet päätettiin määrätä suojeluvalvontaan. Suojeluvalvojaksi hänelle nimettiin samainen huoltotarkastaja, joka oli työskennellyt perheen kanssa siihen asti. Suojeluvalvojan määrääminen oli yksi niistä vaihtoehtoisista toimenpiteistä, joihin huoltolautakuntaa velvoitti vuoden 1936 lastensuojelulain 9 § (Lastensuojelulaki 8 §).³⁵ Suojeluvalvojan tehtävään saatettiin määrätä lautakunnan jäsen tai jonkin järjestön ehdottama tai muuten tehtävään sopiva henkilö. Tehtävä määriteltiin laissa seuraavasti:

Suojeluvalvojan tulee tarkoin seurata valvonnallaisen elämänoloja, valvoa ja ohjata hänen käyttäytymistään, neuvoin, ohjein ja toimin auttaa vanhempia valvonnallaisen hoidossa ja kasvatuksessa sekä pitää silmällä, että he täyttävät velvollisuutensa häntä kohtaan. (Vuoden 1936 lastensuojelulaki 10 §.)

Suojeluvalvojan määrääminen ei ollut suojelukasvatustoimiston vuosittaiseen asiakasmäärään suhteutettuna toimenpiteenä erityisen yleinen: 1951–1963 valvontaan määrättiin keskimäärin 73 lasta vuosittain (Toimintakertomusten tilastot 1951–1963). Ilkan tapauksessa suojeluvalvonta ei merkinnyt muutosta aiempaan työskentelykäytäntöön, mutta yhteydenpito oli tiiviimpää.

Kun suojeluvallontalakaan ei päästy ”tuloksiin”, Ilkka päätettiin ottaa huostaan huostaanluovutus sopimuksen nojalla. Huostaanluovutus sopimus oli yksisivuinen paperi, jonka allekirjoitettuaan huoltaja siirsi lapsen hoidon ja kasvatuksen lautakunnan tehtäväksi. Sopimuksen teosta säädettiin vuoden 1936 lastensuojelulain 11 §:ssä, jonka mukaan huoltolautakunnan tuli pyrkiä saamaan aikaan kirjallinen sopimus vanhempien ja holhoojien kanssa silloin, kun avohuollon toimenpiteet katsottiin riittämättömiksi tai jos suojeluvallonta ei ollut johtanut tarkoitettuun tulokseen. Mikäli sopimusta ei saatu aikaiseksi, lapsi saatettiin ottaa huostaan lautakunnan päätöksellä vastoin vanhempien tahtoa (lastensuojelulaki 1936, 12 §; Saurama 2002).³⁶ Nuoren suostumusta huostaanottoon ei kysytty. Ilkkakin saatettiin laitokseen huoltopoliisin avulla suoraan kadulta.

Laitosyhteisön aika

Sijoituksen yllätyksellisyydestä huolimatta Ilkka sopeutuu laitoksen järjestykseen ja toisiin nuoriin ”yllättävän nopeasti”. Laitoksen tarkkailumerkinnöissä hoitajat kuvailevat häntä ”rauhalliseksi” ja ”reippaaksi”. Vain viisi päivää saapumisen jälkeen Ilkan isä kuolee sairaalassa. Hoitajien mukaan isän kuolemalla ei ole välitöntä vaikutusta poikaan, sillä hän ”oli jo johdatellut mielensä siihen että isä tulee kuolemaan”. (Lait.muist. 2/1959.) Sijoituksen alkuvaiheessa Ilkka tukeutuu uusiin tovereihinsa ja ”ihailee poikien tekemiä rikkomuksia ja kolttosia”. Laitoksen kaveriporukan kanssa Ilkka karkailee ja joutuu ainakin kahdesti eristykseen sekä pidemmiksi ajoiksi vapaa-aika-arestiin joko omaan huoneeseensa tai osastolle. Karkaamisten yhteydessä hän syyllistyy näpistyksiin ja varastetun tavarain myymiseen. Alkuvaiheen ongelmajakso tulkitaan isän kuolemasta johtuvaksi, ”huolimatta siitä, että siihen liittyi myös jonkinlaista vapautumista”. (Lait.muist. 4/1959.)

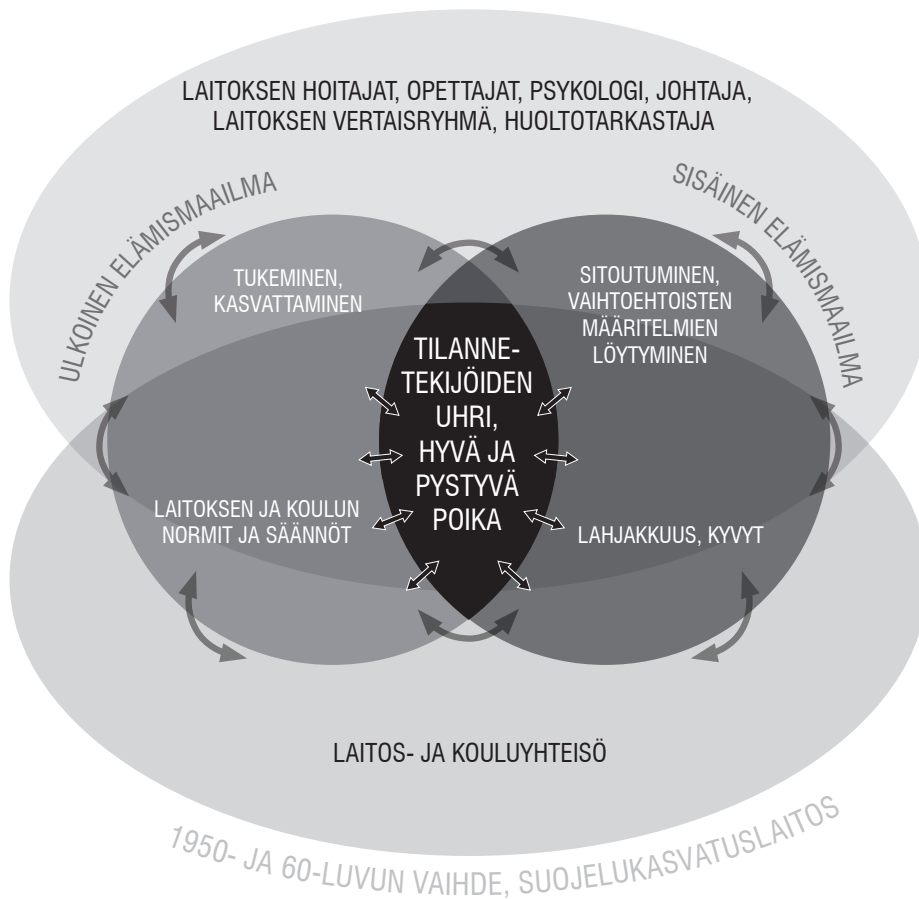
Karkailusta ja rötöksistä huolimatta ohjaajat kuvailevat Ilkkaa myönteiseen sävyyn: hän on ”työteliäs”, ”ahkera” ja ”myönteinen” ja käytökseltään ”hyvä”, ”itsenäinen”, ”yritteliäs” ja ”pystyvä”. Toverijoukossa Ilkka on ”sopeutuvainen” ja ”suosittu”. (Lait.muist. 4/1959.) Erityisen silmiinpistävää on Ilkan menestyminen koulutehtävissä. Hän on laiminlyönyt koulunkäyntiään usean vuoden ajan, mutta laitoksen koulussa hän on koulun lahjakkaimpia oppilaita.

Koulussa parhaita poikia. (--) Kiivennyt lyhyessä ajassa luokan kärkeen. On pystyvä. Ei tarvitse neuvoa kuin muutamalla sanalla, niin pääsee mukaan. Yritteliäs. (Lait.muist. 2 ja 4/1959.)

Laitoksen henkilökunta tulkitsee Ilkan käytöshäiriöiden johtuvan vahvasti perheen epäjohtonmukaisuudesta, kärjistyneistä suhteista ja isän käytöksestä. Isän kuoleman oletetaan tuovan jonkinlaista helpotusta perheen tilanteeseen, mutta äidin uupumuksen ja ristiriitaisen suhtautumisen poikaan oletetaan aiheuttavan omat ongelmansa. Laitoksessa työskentelevän psykologin mukaan poika kokee äidin dominoivana, ja psykologi huomauttaa tapausneuvotteluiden yhteydessä, että kotiasiat pyörivät pojan mielessä jatkuvasti. (Laus. psykologi 9/1959.) Hoitajien näkemykset myötäilevät psykologin arviota: he kuvaavat Ilkkaa lahjakkaana, kohteliaana ja tovereiden kunnioitusta hakevana lapsena, joka on tunne-elämältään epätasainen perhesuhteiden ristiriitaisuuden vuoksi.

Mikäli kotielämä tasaantuu, niin kuin luultavaa on, näyttää pojan selviytyminen sosiaaliseen elämään olevan mahdollisuuksien rajoissa. (Laus. psykologi 9/1959.)

Laitoksen tapausneuvotteluissa puidaan Ilkan arkea myös perhesuhteita laajemmin. Perheen asuinalueeseen otetaan kesälomasuunnitelmien yhteydessä ensimmäistä kertaa kantaa: ”rauhattomaksi” kuvailtua aluetta ei pidetä sopivana kesänviettopaikkana, joten Ilkka päätetään pitää lyhyitä kotijaksoja lukuun ottamatta laitoksessa. (Lait.muist. 4/1959.) Päätös saa vahvistusta Ilkan karatessa kesän kynnyksellä kaupunkiin ja syyllistyessä varkauteen kotikulmilta tuttujen poikien kanssa. (Pol.kuul. 4/1959; Lait.muist. 5/1959.) Laitoksessa Ilkan käytös on kuitenkin moitteetonta, ja jatkosijoituksen mielekkyys nousee ohjaajien tapaamisissa neuvoteltavaksi. Laitosyhteisössä Ilkka asemoidaan tilannetekijöiden uhriksi, joka on pohjimmiltaan hyvä ja pystyvä poika.

Kuva 11: Ilkan positio laitosityhteisössä

ILKKA TUETTIIN LAITOKSESSA paitsi koulunkäynnissä myös perhesuhteissa. Suojelukasvatuksellinen laitoshoido kävi 1950-luvulla läpi ideologisen ja paradigmaattisen murroksen: oppi sosiaalisesta sopeutumattomuudesta ja usko tukevan

laitoskasvatuksen mahdollisuuksiin muovasi laitosten käytäntöjä ja sijoitusten tavoitteita (Harrikari 2004a, 252–253; Harrikari 2004b, 40–44). Vuonna 1951 Helsingin laitoshuoltoa ravistelivat Ryttylän koulukodissa sattuneet kuolemantapaukset, jotka osuivat ajallisesti yhteen laitoshoidon kehittämiseksi asetetun työryhmän mietinnön valmistumisen kanssa. Mietintöä käsiteltiin juuri kaupunginhallituksessa, ja sen esitykset hyväksyttiin.³⁷

Lautakunnan ryhtyessä päätöksen aiheuttamiin yksityisiin ja osin runsaasti aikaa viepiin käytännöllisiin toteuttamistoimenpiteisiin lastenhuoltolaitokset joutuivat Ryttylän koulukodin tunnettujen tapausten johdosta julkisenkin huomion kohteeksi. On aihetta todeta, että laitoksiin – varsinkin koulukoteihin – kohdistunutta arvostelua värittivät tällöin valitettavan suuressa määrin perehtymättömyys laitostyöhön, hoidettavien tarpeisiin ja työntekijäin vaikeuksiin. (Toimintakertomus 1951, 1.)

Tapausten vuoksi asetettiin toinen komitea, jonka mietintö valmistui seuraavana vuonna (Toimintakertomus 1952, 3–4). Sen ja jo ennen Ryttylän tapauksia asetetun laitoshoidon kehittämiseksi asetetun työryhmän pohjalta ryhdyttiin mittaviin uudistuksiin, ja Helsinkiin avattiin lukuisia uusia, mittakaavaltaan aiempaa pienempiä ja vastaanottokotityyppisiä yksiköitä (Pulma 2000, 255–256).³⁸ Laitosten toimintaa ohjattiin vuonna 1951 annetulla lasten- ja nuorisohuoltolaitosten ohjesäännöllä,³⁹ joka poikkesi oleellisesti vuosilta 1926 ja 1941 peräisin olevista lastenkotien ja lastenhuoltolaitosten ohjesäännöistä. Ohjeissa korostettiin, että huollettavia tuli kohdella ystävällisesti. Henkilökohtainen häpäisy ja ruumiillinen kurittaminen kiellettiin helsinkiläislaitoksissa kokonaan – kymmenen vuotta ennen kuin se kiellettiin sosiaaliministeriön kiertokirjeellä valtakunnallisesti kaikista lastensuojelulaitoksista (mt., 26 § 1 mom.; Harrikari 2004a, 270; Harrikari 2004b, 43–44).⁴⁰ Suojelukasvatustoimiston johtaja Helasvuon kanta rangaistuksiin oli selvä:

Se tilanne, jossa nuori on jouduttuaan sosiaaliseen ristiriitaan, on aina hänen kehityksensä kannalta kriittinen ja voi aiheuttaa kielteisiä muutoksia hänen kehityssuuntaansa. Hän on avun, tuen ja ehkä sananmukaisesti hoidon tarpeessa samassa mielessä kuin tapaturman, tulipalon tai henkisen järkytyksen kokenut ihminen, olkoon kuinka normaali tahansa. Tämän johdosta ei myöskään nuorille lainrikkojille tarkoitettuun seuraamusjärjestelmään saisi kuulua mitään sellaisia rankaisuvia menettelyjä, joihin ei liittyisi hoidollista toimintaa. Eri yhteyksissä suosittu turvautuminen rangaistuksen ”shokkivaikutukseen” osoittaa takertumista niihin taikauskoiisiin käsityksiin, jotka vielä viimeksi kuluneina vuosikymmeninä ovat vahvasti värittäneet kriminaalipoliittista ajattelua. (Helasvuo 1966, 53.)

Helasvuo jätti eriävän mielipiteensä myös vuoden 1966 nuorisolaitostoimikunnan mietintöön, sillä sen valmistelijat jähkailivat edelleen vitsarangaistuksen poistamisen mielekkyyttä valtion koulukodeista. Helasvuon mielestä asiaa oli turha enää pohtia, sillä ruumiillisella kurituksella oli hänen mukaansa selvät ”kasvatukselliset ja hoidolliset haittavaikutukset”. (Harrikari 2004a, 256.)

Einoon verrattuna laitospolitiikan muutos on ilmeinen: Ilkka oli aktiivinen

toimija, jota kasvatuksen ja ohjauksen avulla pyrittiin muovaamaan toivottavaan suuntaan. Laitoksen tehtävänä ei ollut palauttaa kuria tai rangaista vaan tukea Ilkan vahvuuksia ja kasvattaa. Hänen asiassaan kokoontui säännöllisesti työryhmä, johon johtajan ja ohjaajien lisäksi kuuluivat psykologi ja laituskuraattori. Näissä yksilöllisissä ohjaustapaamisissa etsittiin ja kuvailtiin yksityiskohtaisesti pojan luonteen vahvuuksia ja heikkouksia. Vuoden 1958 koulukotikomitean mietinnössä, jota myös Helasvuo oli laatimassa, korostettiin sosiaalisen sopeutumattomuuden ongelman kokonaisvaltaista huomioimista, jossa oli ”kiinnitettävä huomiota alaikäisen persoonallisuuteen, ympäristöön ja koko hänen kehitysedellytyksiinsä” (KM 1958, 6). Vaikka bowlbylaisen opin vaikutteet olivat niukat vielä komiteamietinnössä, ilmenivät ne perhe- ja erityisesti äitisuhteen ylläpitämisen painotuksena. (Harrikari 2004b, 41.) Laitokseen paradigmanmuutos heijastui perhesuhteiden huomioimisena: helsinkiläislaitoksia ohjattiin avoimuuteen niin ympäristöön kuin omaisiinkin nähden, ja huollettavien suhteita kotiin korostettiin jo vuoden 1951 ohjesäännössä (mt., 29, 31, 32 §). Ilkasta tehdyissä kuvauksissa tukeuduttiin vahvasti psykodynaamiseen ja toisaalta äidiniiristoa tukevaan näkemykseen ongelmakäyttäytymisen syistä, ja Ilkka määriteltiin toimimattoman perherakenteen uhriksi. Psykodynaamisen tulkinnan keskeisyyttä saattaa selittää myös se, että Ilkan sijoituksen aikaan laitoksessa toimi psykologi, joka tutki jokaisen lapsen ja osallistui kuukausittaisiin tapausneuvotteluihin. Ilkan äitiin pidettiin laitoksesta aktiivisesti yhteyttä, ja työskentelyssä pidettiin jatkuvasti esillä kotiuttamisen mahdollisuutta. Koulukotisijoitus tosin kulki sen rinnalla vaihtoehtona, jota pohdittiin toistuvasti. Lopulta Ilkka päätettiin kuitenkin kotiuttaa. Siihen laitokasvatuksen paradigmanmuutoksella saattoi olla vaikutuksensa.

Kodin kautta merille

Jokaisessa neuvottelussa käsitellään Ilkan sijoituksen jatkumisen mielekkyyttä: kaavaillut jatkosuunnitelmat liikkuvat kahden ääripään, koulukotisijoituksen ja kotiuttamisen, välillä. Erityisesti laitoksen johtaja painottaa pojan ”ansioittensa puolesta” (lait.muist. 2/1959) sopivan valtion koulukotiin, mutta ohjaajat ja opettaja toteavat Ilkan olevan ”liian hyvä poika koulukotiin” (lait.muist. 5/1959). Ilkan asiassa käydään ristiriitaisia neuvotteluja, jossa edellytykset koulukotiin ovat olemassa (”saadaan koulukotiin 8;2 §: n mukaan tarvittaessa”; lait.muist. 5/1959), mutta kotiuttamisajatuksessa pitävät kiinni tietyt piirteet, kuten menestyminen koulutyössä, asiallinen käytös ohjaajia kohtaan ja rehtiys annetuissa tehtävissä.

Muutosta parempaan päin on ollut havaittavissa. Mahdollisesti voidaan ajatella siirtoa kotiinkin, vaikka kaikki edellytykset koulukotisiirtoa varten ovat olemassa. Äiti hermostunut ja sairas, mutta rauhoittunut. (Lait.muist. 7/1959.)

Ilkka itse toivoo ”hartaasti” kotiuttamista ja vakuuttelee kunnollisuuttaan: ”Kyllä nyt olen kunnolla kotona. Onhan se paljon parempi saada olla kotiväen joukossa” (lait.muist. 5/1959). Hän käyttäytyy laitoksessa hyvin auttaen ohjaajia jopa karkulaisten takaa-ajossa

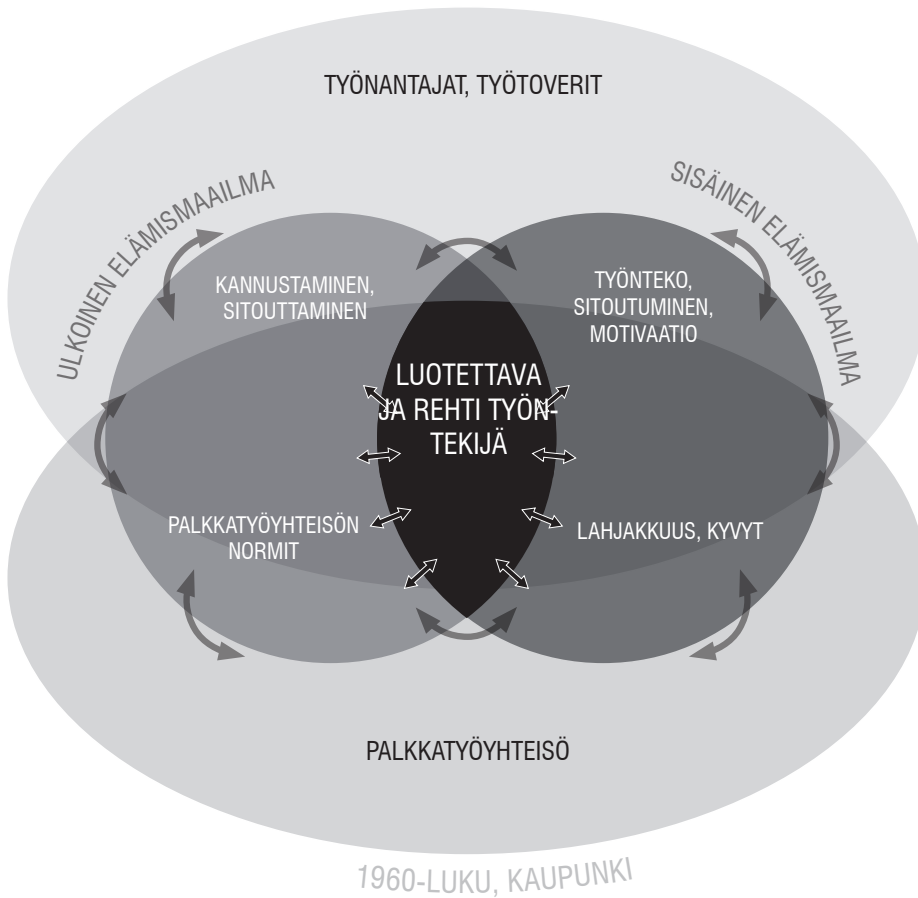
(lait.muist 7/1959). Kesän kuluessa pojan käytös muuttuu niin sopuisaksi, että keskustelu pysyvistä kotiuttamisesta aloitetaan, vaikka ohjaajat epäilevät Ilkan käytöksen muuttuneen kotiutumistoiveiden ja -pyrkimysten vuoksi laskelmoiduksi: Ilkka ”yrittää” hyvää käytöstä ja työsuorituksia (lait.muist. 8/1959). Viimeisessä tapausneuvottelussa keskustelu Ilkan kotiuttamisesta on moniäänistä: vaikka ohjaajat uskovat hänen pärjäämiseensä perhetilanteen rauhoituttua, Ilkan ”luonteen pehmeys, alttius ympäristön vaikutteille” mietityttävät laitoksen työntekijöitä (lait.muist. 8/1959). Koska pojan perhetilanne on rauhoittunut sijoituksen aikana isän kuoleman myötä, myös äiti tahtoo hänet kotiin. Viimeiseltä lomaltaan palattuaan Ilkka kertoo jättäneensä vanhat kaverit pois seurastaan. Kesän päätteeksi Ilkka kotiutetaan ja hän jatkaa koulunkäyntiään Helsingissä. Ilkan sijoitus kestää näin ollen vain hieman yli puoli vuotta. (P-lomake 8/1959.)

Kotiutumista seuraavan puolen vuoden aikana Ilkkaan ei ilmeisesti pidetä yhteyttä suojelukasvatustoimistosta. Vasta seuraavana keväänä huoltotarkastaja menee perheeseen kotikäynnille äidin toiveesta, sillä opettaja on soittanut kotiin ja kertonut, että nyt 15-vuotta täyttänyt Ilkka on jälleen skolkannut koulusta (muist. 3/1960). Kouluongelmien lisäksi Ilkka viihtyy iltaisin pitkään ulkona, mutta äiti ei uskalla olla pojalle liian ankara, ”jottei kävisi kuten ennen ts. että poika ei uskalla tulla lainkaan yöksi kotiin, jos myöhästyy”. Vaikeuksista huolimatta Ilkka käy töissä koulun ohella ja suoriutuu työpaikoissaan hyvin. Äiti toivoo, että huoltotarkastaja keskustelee Ilkan kanssa osoittaakseen, että poikaa valvotaan edelleen myös virastosta käsin. Huoltotarkastaja keskustelee äidin ja pojan kanssa kotikäynnillä, jossa hän panee merkille kodin siisteyden ja kodikkuuden aikaisempaan verrattuna. Ilkasta on ”kasvanut hauskanäköinen ja kohtelias nuorukainen”, joka keskustelee asioistaan avoimesti, eikä hänestä enää tarvitse kantaa huolta lastensuojelullisesta näkökulmasta. (Muist. 3/1960.)

Tapaaminen jää pojan ja huoltotarkastajan viimeiseksi, vaikka Ilkasta tehdään vielä kaksi rikosilmoitusta murrosta ja varkaudesta, joihin hän syyllistyy ”poikasakin” seurassa (riki 11/1960). Äiti soittaa huoltotarkastajalle kysyäkseen, pitääkö hänen tulla huoltotarkastajan ”puheille” pojan edesottamusten vuoksi. Ajankohdan sopiminen on vaikeaa, joten huoltotarkastaja ehdottaa Ilkan ottavan yhteyttä. (Muist. 12/1960.) Huoltotarkastaja ei tulkitse Ilkan rikkeitä enää niin vakaviksi, että suojelukasvatustoimiston tulisi reagoida niihin. Ilkka soittaa huoltotarkastajalle kertoakseen aikeistaan lähteä merille töihin (muist. 12/1960). Ennen lähtöä hänelle tehdään kuitenkin nuorisonvalvontatoimistossa henkilötutkinta. Sen tekijä kuvailee Ilkan käytökseltään toisaalta ongelmalliseksi mutta kolmen työnantajan lausuntojen pohjalta ”ahkeraksi”, ”ystävälliseksi”, ”rehelliseksi”, ”oppivaiseksi”, ”mukautuvaiseksi”, ”reipasotteiseksi” ja ”kunnolliseksi” työntekijäksi. (Tutkinta 12/1960.) Henkilötutkinnan suorittajan lausunto Ilkasta ja hänen rikoksestaan hahmottaa Ilkan tulevaisuudesta toiveikkaan kuvan.

Tutkittava on alle 15-vuotiaana syyllistynyt useisiin vastaavanlaisiin tekoihin. Toisaalta työnantajalausunnoista käy ilmi että hänellä on loistavat edellytykset menestyä elämässä. Toivottavasti ehdollisen tuomion ja valvonnan avulla saadaan aikaan vakiintuminen. (Tutkinta 12/1960.)

Asiakkuutensa loppuvaiheessa Ilkka oli luotettavan ja reippaan työntekijän asemassa, jonka sisäiset toimintaedellytykset mahdollistivat sitoutumisen palkkatyöläisen yhteiskuntaan.

Kuva 12: Ilkan positio sijoituksen jälkeisessä työelämässä

SEN JÄLKEEN KUN Ilkka kotiutettiin laitoksesta, suojelukasvatustoimiston huoltotarkastaja teki enää satunnaisesti töitä perheen kanssa. Vaikka Ilkka syyllistyi joihinkin rikkeisiin, hän kävi koulua ja oli palkkatyössä samaan aikaan. Huoltotarkastaja ei enää katsonut, että Ilkka tarvitsisi suojelukasvatuksen tukea. Henkilötutkintaan Ilkka sen sijaan joutui menemään. Henkilötutkinnan tekemisestä säädettiin 1943 voimaan tulleen nuorista rikoksenteijöistä annetun asetuksen 1 ja 2 §:ssä, ja sen tarkoituksena oli hankkia tuomioistuimelle tietoja ”epäilyn henkilöillisyydestä, hänen aikaisemmista elämänvaiheistaan ja niistä oloista, joissa hän on elänyt” (Asetus nuorista rikoksenteijöistä 1942/1001, 1 §). Tutkinta oli ”kohdistettava tutkittavan ruumiilliseen, älylliseen ja siveelliseen kehitykseen ja erityisesti niihin luonteenominaisuuksiin, jotka ehkä ovat johtaneet hänet rikokseen” (mt., 2 §). Huomiota tuli kiinnittää tutkittavan suvussa esiintyneeseen rikollisuuteen ja muuhun pahantapaisuuteen sekä siihen, missä määrin tutkittava ehkä oli tehnyt rikoksensa epäedullisen ympäristön vaikutuksesta. Tiedot kerättiin oikeusministeriön vahvistamille yksityiskohtaisille henkilötutkintalomakkeille, jotka myötäilivät lakiesityksen selityksille rikollisuuden syistä: nuorten rikoksente-

kijöiden katsottiin jakautuvan kolmeen ryhmään sen nojalla ”missä määrin nuorten henkilöt joutuvat tekemään rikoksia etupäässä luontaisten taipumustensa ja missä määrin ulkonaisten elämänkohtaloittensa vuoksi” (HE 1939:10, 2). Ensimmäiseen ryhmään kuuluivat nuoret, jotka olivat ”kasvaneet kieroon pääasiassa epäedullisten ulkonaisten olojen vaikutuksesta” (mt., 2). Toisen ryhmän muodostivat rikollisen teon tehneet, jotka olivat joutuneet ”sielulliseen ristiriitaan” ja tehneet rikoksen ”uhmareaktion” tai ”äkillisen tunteenpurkauksen” vuoksi (mt., 2–3). Kolmannen ryhmän taas muodostivat nuoret, joiden rikosten syynä oli ”heidän luonteensa synnynnäinen ja niin ollen pysyvä särmikkyyden ja poikkeavaisuus normaalista” ja jotka olivat siksi ”pysyviä rikollisia” (mt., 3). Henkilötutkintalomakkeeseen kerättiin selittäviin tekijöihin liittyviä taustatietoja laajasti nuoren lähiympäristöstä, kuten perheeltä, koulusta, työnantajilta, laitosjohtajilta ja muista mahdollisista lähteistä. (Harrikari 2004a, 196–197.)

Helsingissä Vankeusyhdistys ry:n ylläpitämä nuorisonvalvontatoimisto hoiti esitutinnan, valvonnan ja edustuksen poliisikuulusteluissa 15–20-vuotiaiden rikoksista epäiltyjen kohdalla. Ilkan henkilötutkinnassa erityistä painoarvoa annettiin työnantajien lausunnoille, joiden perusteella hänellä katsottiin olevan loistavat edellytykset menestyä elämässä. Koulutukseen Ilkka ei hakeutunut, vaikka hänellä olisi ollut lahjoja myös koulunkäyntiin asiakirjojen perusteella. Sotien jälkeisessä jälleenrakentamisen vaiheessa kysyntä kouluttamattomalle työväelle oli suurta, mutta tilanne muuttui erityisesti suhdanneherkillä aloilla nopeasti (Pulma 2000, 149). Vaikka työvoiman kysyntä lähti kasvuun jo 1960-luvun alussa, lähti vain 16-vuotias Ilkka monen ikäisensä helsinkiläispojan tavoin töihin merille, eikä tämän jälkeen enää tullut suojelukasvatuksen piiriin (muist. 1/1961).

Väsyneen äidin poika tuen ja ohjauksen tarpeessa – Ilkan positiot asiakirjojen valossa

Ilkka eli varhaisnuoruutensa helsinkiläisessä työläiskaupunginosassa 1950- ja 60-lukujen vaihteessa. Ilkan arkea jäsensivät kaupungistumisen mukanaan tuomat rakenteelliset ja kulttuuriset muutokset sekä perhe-elämän murros. Ilkan perheessä kärsittiin sairauden ja alkoholin mukanaan tuomista sosiaalisista ongelmista, jotka vaikuttivat perheen arjen rakenteisiin. Vanhemmat reagoivat Ilkan häiriökäyttäytymiseen – varasteluun, koulunkäynnin laiminlyöntiin ja kuljeskeluun – ristiriitaisesti sekä torjuen että ojentaen ankaralla kurilla. Ilkka pelkäsi väkivaltaista isäänsä ja karkaili kotoaan usein. Ilkan arjen ulkoisia toimintaedellytyksiä muokkasivat perhesuhteiden lisäksi vertaisryhmän paineet ja kantakaupungin nuorison vapaa-ajanviettotottumukset, jotka muodostivat kaduille oman sakkikulttuurinsa. Ilkka kiinnittyi tiiviisti tähän nuorisoyoukkoon, joka herätti voimakkaita leimaavia ja tuomitsevia reaktioita paikallisen naapuruston lisäksi myös laajemmalla yhteisötasolla (ks. Lemert 1951, 57, 63–64). Hän hakeutui aktiivisesti vertaisryhmään, jossa hänen käyttäytymisensä herätti kunnioitusta ja ihailua. Vertaisryhmä loi pakotien kodin ahdistavasta yhteisöstä (Lemert 1967, 48).

Läheisen suhteen sekä äitiin että Ilkkaan luonut huoltotarkastaja pyrki tekemään kokonaisvaltaisen sosiaalisen diagnoosin ja kiinnitti Ilkan sisäisiä ominaisuuksia enemmän

huomiota ulkoisten toimintaedellytysten rajoittaviin mekanismeihin (Lemert 1951, 82–83). Hän nosti ongelmallisen äitisuhteen keskeiseksi Ilkan poikkeavuutta selittäväksi tekijäksi. Tähän huoltotarkastaja sai tukea myös Ilkan tutkineelta koulupsykiatrilta. Äitisuhteen merkityksen havaitsemiseen loi olosuhteet sosiaali- ja kasvatustieteiden uusi paradigma: huoltotarkastajan interventiot eivät kohdistuneet rikollisiin tekoihin vaan tulehtuneeseen äitisuhteeseen, jonka uhriksi toistuvasti rikoksilla oirehtiva Ilkka asemoitiin. Ensisijaisesti neuvontaan ja ohjaukseen perustuvan *case work* -tyyppisen työskentelyn avulla huoltotarkastaja pyrki tukemaan perheen äitiä ja samalla vetoamaan Ilkan harkintakykyyn. Hän kuitenkin päätyi laitossijoitukseen, kun äidin jaksaminen loppui.

Laitosyhteisössä Ilkan positio tilannetekijöiden uhrina vahvistui, ja häntä pyrittiin ohjaamaan kaidalle polulle ensisijaisesti kasvatuksen ja tuen mutta tarvittaessa myös eristämisen ja arestien avulla. Tähän tehtävään osallistuivat niin laitoksen hoitajat, psykologi, laitoksen johtaja, opettaja kuin suojelukasvatustoimiston huoltotarkastajakin. Ilkan menestys ja lahjakkuus koulunkäynnissä herättivät yhteisössä myönteisiä ja kannustavia reaktioita (Lemert 1951, 54). Kaupungin lastensuojelulaitoksissa yleisemminkin tapahtunut kasvatuskulttuurin muutos loi kannustavalle ilmapiirille otolliset edellytykset. Ilkka kotiutettiin laitossijoituksesta, ja suhde suojelukasvatustoimiston huoltotarkastajaan säilytettiin satunnaisena. Kotiuttamisen jälkeenkin Ilkka syyllistyi rötöksiin vertaisryhmän kanssa mutta menestyi työelämässä ja täytti luotettavan ja reippaan työntekijän vaatimukset. Työyhteisössä Ilkka sai osakseen kannustavaa ja kiittävää palautetta, mikä laajensi hänen toimintaedellytyksiään. Työnantajissa kiitosta herättänyt Ilkka saikin henkilötutkinnan tekijältä myönteiset suositukset ja työllistyi tämän jälkeen merenkulkualalle.

Ilkan tapauksessa erilaisten kasvuyhteisöjen toimijat reagoivat hänen käytöshäiriöihinsä ristiriitaisesti. Vanhemmat selittivät Ilkan käyttäytymistä poikasakin imulla ja Ilkan luonteen laadulla, kun taas lastensuojelun, koulun ja lastensuojelulaitoksen työntekijät reagoivat perhesuhteiden ongelmiin. Tilanteessa Ilkka joutui ristiriitaisten yhteisöreaktioiden kohteeksi (Lemert 1951, 91–93). Lastensuojelun toimenpiteiden päämääräksi voi tulkita Ilkan ohjaamisen kaidalle polulle luottamukselliseen huoltotarkastajan ja asiakkaan väliseen suhteeseen perustuvan neuvonnan ja valvonnan turvin. Näiden avohuollon toimenpiteiden epäonnistuttua tavoitteeseen pyrittiin lastensuojelulaitoksessa tapahtuvan, vahvuuksia tukevan kasvatuksen keinoin. Suojelukasvatuksen prosessissa Ilkka asemoitui uhrin ja tuettavan ja ohjattavan lapsen positioon.

7 MARKKU

”Sulkeutunut” Markku ja häiriintynyt perhe

1960-luvun alussa syntynyt Markku on helsinkiläislähiössä elävän nelilapsisen ydinperheen esikoispoika. Perhe tulee lastensuojeluvirastolle tutuksi jo lasten ollessa pieniä. Kasvatusasenteiltaan jyrkäksi kuvailtu perheen isä on vaikeasti alkoholisoitunut ja lapsiaan kohtaan väkivaltainen. Lukuisat avioerosuunnitelmat ovat kariutuneet, koska äiti on isästä henkisesti riippuvainen, eikä jaksakaan yksin lasten kanssa. Pojan nuoremmat sisarukset on sijoitettu päiväkotiin lastensuojeluviraston lausunnolla. (P-lomake.) 1970-luvun alkupuolella äiti ottaa yhteyttä suojelukasvatustoimistoon vasta 11-vuotiaan Markun jäätyä kiinni tinnerin haistelusta (ilmoitus 9/1971). Äiti on huolestunut paitsi Markun imppaamisesta myös kaveripiiristä, joka viettää aikaansa lähiön metsissä ja kallioilla. Toveripiiriin ansiosta Markku voi irrottautua kotiyhteisöstä jo nuorella iällä ja kiinnittyä vertaisryhmästä rakentuneeseen jengiin.

Ensimmäisen puolentoista vuoden ajan Markun perheen suhdetta sosiaalitoimeen leimaa ristiriitainen avun hakemisen ja torjumisen vuorottelu, jossa äiti ottaa ongelmien ilmetessä aktiivisesti yhteyttä huoltotarkastajaan, mutta kieltäytyy sitten tarjotusta avusta (muist. 10/1971, muist. 3/1972, muist. 7/1972, muist. 10/1972). Suojelukasvatustoimistoon tulee tänä aikana naapuruston, poliisin ja kouluhoitajan tekemiä ilmoituksia Markun ja hänen kavereidensa tekemistä murroista, anastuksista ja kumiliiman haisteluista (pol. ilm. 9/1972, muist. 1/1973, muist. 3/1973). Ilmoitukset eivät aiheuta välitöntä reaktiota suojelukasvatustoimiston huoltotarkastajassa, vaan tapaamisia järjestetään vasta äidin ottaessa itse yhteyttä. Huoltotarkastaja ei erikseen perustele puuttumattomuuttaan vaan toteaa vanhempien yksinkertaisesti olevan haluttomia yhteistyöhön. (Muist. 10/1971, muist. 7/1972, muist. 3/1973, muist. 5/1973.)

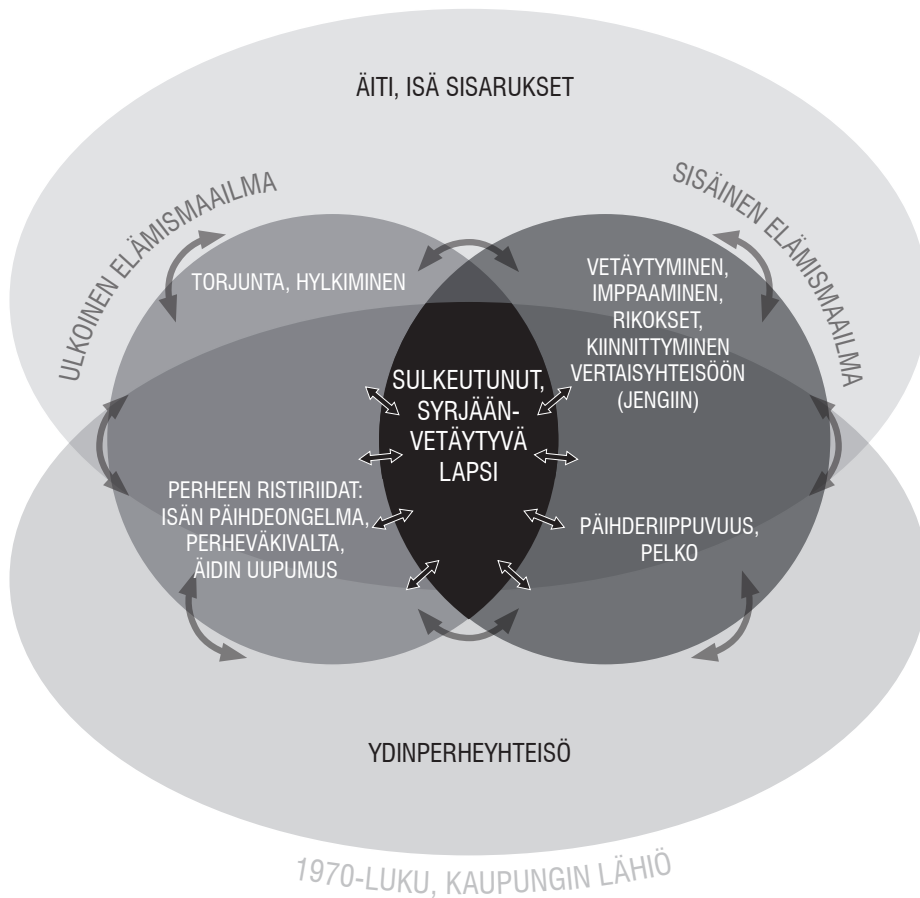
Soitto äidille kotiin. Hän ei ole havainnut Markun viime aikoina imppaavan ja on nyt helpottunut tilanteesta. Miehelleen hän ei ole kuitenkaan rohjennut puhua tvan imppailusta. On yritellyt itse keskustella pojan kanssa. Muuten äiti ei koe vaikeuksia Markun kanssa. Äiti on nyt sitä mieltä, ettei lsv tule kuitenkaan puuttua Markun asioihin tässä vaiheessa. Sovimme, että lähetän äidille käyntikorttini, jotta hän voi tarvittaessa ottaa yhteyttä. – Lähetetty ko. kirje.

Koska äiti ei ottanut yhteyttä eikä uusia ilmoituksia ole tullut, poistan aktin tällä erää arkistoon. (Muist. 10/1971.)

Koska vanhemmat eivät halunneet jatkaa yhteydenpitoa tämän pidempään, sovimme, että he tarpeen vaatiessa ottavat yhteyttä minuun. Mitään yhteydenottoja ei kuitenkaan perheen taholta tullut. (Muist. 3/1973.)

Markun perheessä suojelukasvatustoimiston työskentely tiivistyy, kun perheenisän pitkä juomaputki vaikeuttaa perheen tilannetta entisestään. Taloudelliset huolet ja nyt jo

13-vuotiaan Markun ongelmakäyttäytymisen jatkuminen yhdessä isän juomisen kanssa luovat puitteet huoltotarkastajan interventiolle. Kotikäyntien ja toimistotapaamisten yhteydessä huoltotarkastaja suuntaa katseensa perheen vuorovaikutussuhteisiin ja erityisesti äidin näkemyksiin siitä: huoltotarkastaja kuvailee äitiä väsyneeksi ja neuvottomaksi. Isän humalaisen läsnäolon äiti kokee ”kiusalliseksi ja vaikeaksi”. Isän ja pojan välejä äiti kuvaa ”heikoiksi” ja pelkää isän suhteen nuorempiin sisaruksiin ”luisuvan samaan puhumattomaan pisteeseen” kuin Markulla. Isän suhtautuminen lapsiin vaihtelee remmikuritukselta välinpitämättömyyteen. Isän tilannetta huoltotarkastaja luonnehtii ”kestämättömäksi”. (Muist. 5/1973.) Markku osallistuu huoltotarkastajan tapaamisissa käytäviin keskusteluihin vain vähän, ja huoltotarkastaja kuvailee Markkua perheyhteisöstään syrjäänvetäytyväksi ja sulkeutuneeksi jäseneksi, jonka ongelmakäytös purkautuu kodin ulkopuolella (yhteenvetomuist. 3/1973, muist. 5/1973). Kun selviää, että Markku on syyllistynyt alueen nuorisosta muodostuneen jengin kanssa suureen murtovarkauteen, perheen ristiriidat repeävät auki: tieto johtaa isän taholta voimakkaaseen torjuntaan. Hän vaatii pojan lähettämistä kotoa pois sen sijaan, että ryhtyisi selvittämään tilannetta yhdessä perheen ja huoltotarkastajan kanssa. (Pol.kuul. 5/1973, muist. 5/1973.)

Kuva 13: Markun positio perheyhteisössä

Äiti kertoo isän vaativan että Markku toimitettaisiin pois kotoa esim. johonkin laitokseen mutta hän itse sillä kannalla että vielä yritettäisiin. Tämähän heillä pulmana kotona kun asioista aina ollaan eri mieltä. (Muist. 5/1973.)

Isän jyrkästä kannasta huolimatta äiti toivoo, että pojan kanssa yritettäisiin vielä kotona. Huoltotarkastaja tulkitsee ristiriitaiset näkemykset kasvatusasioissa ja perhedynamiikan ongelmallisuuden perheen vaikeuksien avainaiheuttajaksi; perheenjäsenet eivät osaa kommunikoida keskenään, eikä poika edes ymmärrä, mitä isä sanoo hänelle. (Muist. 5/1973.) Vanhempien voimakkaan torjunnan seurauksena Markun asema perheyhteisössä lukkiutuu sulkeutuneen ja syrjäänvetäytyvän lapsen positioon.

MARKUN LAPSUUS AJOITTUI 1960- ja 70-lukujen suuren muuton aikaan, jolloin Suomi siirtyi parissa vuosikymmenessä maatalousyhteiskunnasta suoraan jälkiteolliseen palveluyhteiskuntaan. Rakennemuutoksesta seurannut muuttoaalto kohdistui erityisesti Helsingin seudulle. Kaupungistuminen ja siihen liittynyt lasten ja nuorten suuri määrä aiheuttivatkin huomattavia haasteita Helsingin asunto- ja sosiaalipolitiikalle: kaupungin laitamille jouduttiin nopeassa tahdissa rakentamaan suuria asuinlähiöitä, joihin juuriltaan irtautuneet perheet pakkautuivat asumaan. (Pulma 2000, 163–167; Schulman 2000, 45.) Vaikka Markun perheessä ongelmien katsottiin liittyvän ennen kaikkea isän alkoholinkäyttöön ja väkivaltaisuuteen, tarjosi lähiöympäristö perheen lapsille väylän irrottautua perheestä vertaisyhteisöön.

Markun tapauksessa huomio kiinnittyy siihen, että huoltotarkastaja pidättyy puuttumasta perheen tilanteeseen. Helsingin suojelukasvatustoimiston ensihuollossa siirryttiin 1971 niin sanottuun palveluperiaatteeseen, jonka mukaan ”asiakasperheiden kanssa ryhdytään yleensä työskentelemään vain mikäli nämä pyytävät lastensuojeluviraston palveluja. Muissa tapauksissa ryhdytään toimintaan ainoastaan pakottavan tarpeen vaatiessa.” (Toimintakertomus 1971, 12.) Tällainen sosiaalihuollon toimintamallien muuttaminen liittyynee laajaan muutokseen sosiaalihuollon palveluideologiassa ja -rakenneissa. Pekka Kuusen vuonna 1961 julkaistua *60-luvun sosiaalipolitiikkaa* on pidetty uuden suomalaisen hyvinvointivaltiokeskustelun avainteoksena, joka vaikutti laajasti ja lähtemättömästi maan yhteiskuntapoliittiseen ajatteluun. Teoksen lähtökohtana oli keynesiläinen näkemys sosiaalipoliittisen tulontasauksen merkityksestä kulutusky-syntään ja tuotannon kasvuun sekä taloudellisten häiriöiden säätelymahdollisuuksiin. Sosiaalipolitiikan merkitystä alettiin perustella poliittisten (luokkaristiriitojen säätely, kumouksen pelko) ja eettisten (yhteisvastuun tunne ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus) näkökulmien lisäksi myös taloudellisin syin, mikä merkitsi radikaalia sosiaalipolitiikan uudelleenjärjestelyä. Rasituksen ja taakan leimaa kantanut laaja julkinen sektori ja sosiaalipolitiikka saivat nyt uuden roolin taloudellisen kasvun edistäjänä ja taloudellisten häiriöiden tasoittajana. (Karisto ym. 1997, 286–287.)

Samalla kun sosiaalisektorin uudennalaiselle organisoinnille luotiin sosiaalipoliittista tilaa, käynnistyi suomalaisen sivistys- ja kulttuuriväen piirissä sosiaalihuoltoa arvostellut liikehdintä ja keskustelu. Rakennemuutosta seuranneet sosiaaliset ongelmat johtivat sosiaalipalveluiden kysynnän kasvuun. Sosiaalitoimen toimintaperiaatteet koettiin nöyryyttäväksi ja leimaaviksi, ja erityisesti tahdonvastaiset toimenpiteet saivat osakseen

ankaraa arvostelua.⁴¹ Kulttuurivaikuttajista ja tiedeväestä koostunut Marraskuun liike haastoi poliittiset vaikuttajat keskusteluun kansalaisten asemasta hyvinvointivaltion palvelurakenteessa, ja järjestelmän puutteita esiin nostanut artikkelikokoelma *Pakkoauttajat* (Eriksson 1967) tarttui erityisesti sosiaalihuollon asiakkaiden asemaan. (Eriksson 1967; Pulma 1987, 238–239; Satka 1994, 326; Soukola 1997; Satka ym. 2002, 245–246.) Marraskuun liike ravisutteli myös liikkeeseen osallistuneen suojelukasvatustoimiston johtaja Kaarlo Helasvuon ammatti-identiteettiä.

Marraskuun liikkeen tullessa olin 58-vuotias ja edustin instituutiota, jota nuoret erityisesti arvostelivat. (–) Koin Marraskuun liikkeen informaation voimakkaana tukena. Se auttoi tiedostamaan vakavia vaaroja ja virheitä omassa toiminnassani: Kuinka vahva oli kontrollifunktio sosiaalihuollossa ja kuinka vaarallista ja heikosti valvottua vallankäyttömme oli. (Helasvuo 1997, 31.)

Käyty julkinen keskustelu ja liikehdintä vaikuttivat sosiaalihuollon toteuttamisperiaatteisiin, ja niitä pohtimaan perustettiin erityinen sosiaalihuollon periaatekomitea. Tämä sosiaalihuollon periaatekomitea asetettiin samana vuonna 1967, kun pakkoauttajakeskustelu kävi kiivaimmillaan. Sen yleisosa valmistui 1971 (KM 1971:A 25) ja lastenhuollon kysymyksiin keskittynyt osa 1973 (KM 1973:86). Periaatekomitean mietintöä voi luonnehtia modernin palveluideologian sanansaattajaksi: keskeisiksi periaateiksi nostettiin palveluhenkisyys, normalisuus, valinnanvapaus, luottamuksellisuus, ennaltaehkäisy ja omatoimisuuden edistäminen. Sosiaalihuolto ja sosiaalipalvelut pyrittiin erottamaan toisistaan siten, että edellisen avulla ihmisiä nostettaisiin sosiaalisista vaikeuksista harkinnanvaraisia tukia käyttämällä, kun taas jälkimmäiset kohdistuisivat sellaisten arkipäivän ongelmien ratkaisemiseen, joihin kansalainen haki apua ilman varsinaista toimeentulon tukemisen tarvetta. (Pulma 1987, 241–244; Urponen 1994, 241–243; Karisto ym. 1997, 300–301; Satka ym. 2002, 245–246; Harrikari 2008, 107–113.) Samoihin aikoihin julkaistuissa rikosoikeuskomitean (KM 1966:A 2) ja suojelukasvatustoimikunnan (KM 1972:B 135) mietinnöissä virittyi sama ajatus kansalaisen suojaamisesta pakko-, piilo- ja mielivallalta sekä leimaamiselta (Harrikari 2008, 107–110). 1960- ja 70-luvun yhteiskuntapoliittisella keskustelulla oli suuri vaikutus lastensuojelutyön sisällön määrittelyyn. Lastensuojelun sijaan ryhdyttiin puhumaan yleisestä lapsipolitiikasta ja lastenhuollosta, jonka osaksi lastensuojelu nyt miellettiin. Uuden lastenhuoltolain aikaansaamiseksi asetettiin useita komiteoita, mutta ristiriitojen vuoksi lain säätäminen siirtyi 1980-luvulle. (Pulma 1987, 240–244; Satka ym., 2002, 249–252; Hämäläinen 2007, 352–358.) Markun tapauksessa muutokset suojelukasvatustoimiston ensihuollon työskentelytavoissa ilmenivät erityisesti asiakkuuden alkuvaiheessa, kun yhteydenpidon jatkaminen ja palvelujen vastaanottaminen jätettiin toistuvasti perheen oman harkinnan varaan. Sen sijaan, että huoltotarkastaja olisi aktiivisesti puuttunut perheen sisäisiin asioihin, hän asettui tarkkailijan ja seuraajan rooliin. Huoltotarkastajan työ perheen kanssa kuitenkin tiivistyi tilanteen edetessä.

”Jengin avainhenkilö”: Markku ja suojelusuhteen tiivistyminen

Kotona lähes puhumaton Markku kiinnittyy yhä vahvemmin alueen imppailevaan ja rötöstelevään nuorisojengiin, josta muodostuu hänelle tiivis ja merkityksellinen yhteisö. Poliisi luonnehtii Markkua jengin avainhenkilöksi. (Pol.kuul. 5/1973, muist. 5/1973.) Jengissä Markku syyllistyy murtoihin ja varkauksiin sekä yhteen suureen murtovyyyhteen, josta epäiltynä kuullaan useita alueen poikia (pol.kuul. 9/1972, pol.kuul. 3/1973, pol.kuul. 5/1973, pol.kuul. 9/1973; muist. 5/1973). Kun tieto Markun osallisuudesta jengin tekemiin murtoihin ja anastuksiin selviää kotona, se johtaa vanhempien väliseen konfliktiin mutta Markun kannalta myös tilanteen laukeamiseen: huoltotarkastaja arvioi Markun kokevan helpotuksena sen, ettei ongelmia enää tarvitse salailla, vaan kaikki yhteisön aikuiset tietävät, millä tolalla asiat ovat (muist. 5/1973). Nyt huoltotarkastajan työskentely pojan kanssa vaihtuu pitkistä yhteydenpidon tauoista lähes viikoittaisiin tapaamisiin joko yhdessä äidin tai yksin pojan kanssa. Huoltotarkastajan ja Markun suhde rakentuu läheiseksi, ja sitä luodaan kahdenkeskisissä tapaamisissa, joihin huoltotarkastaja kutsuu Markun henkilökohtaisesti.

Hei Markku!

Voisitko tulla käymään luonani joko äitisi tai jonkun toverisi kanssa. Jos olet halukas, voisimme neuvotella jostakin kesäpaikasta. (–) Odotan yhteydenottoasi.

(–) Huoltotarkastaja. (Kirje 6/1973.)

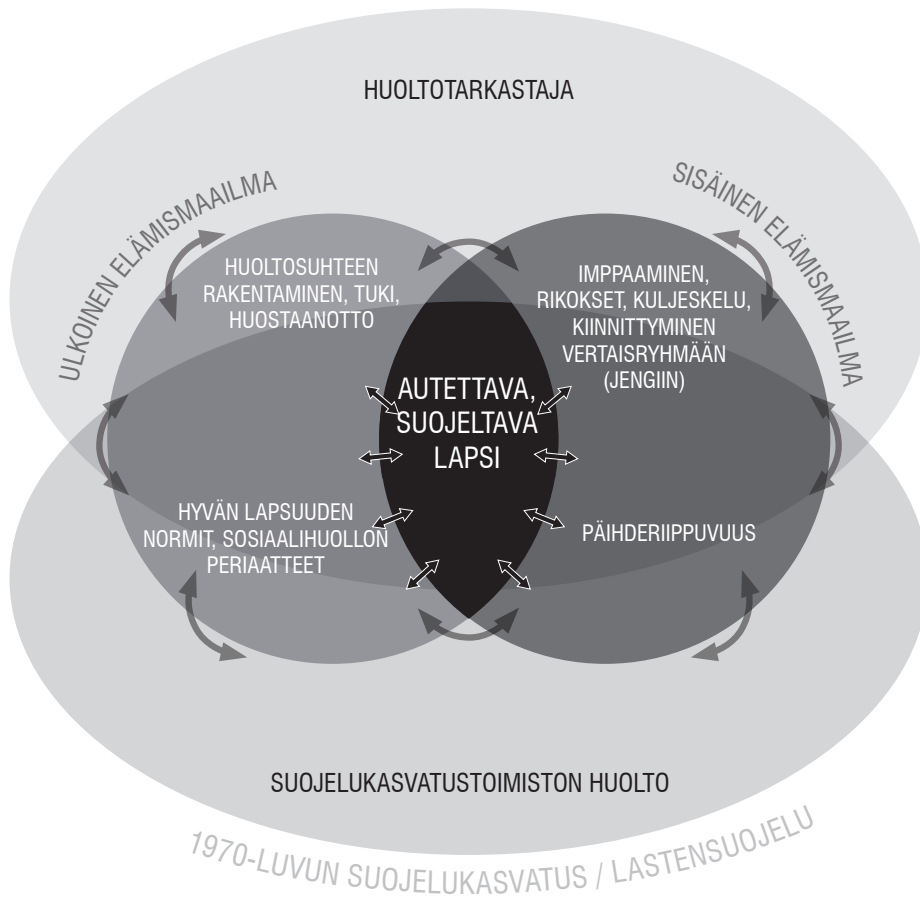
Kesällä Markun tilanne vaikeutuu jälleen, kun seuraavan syksyn koulujärjestelyt selviävät: hän on edellisenä keväänä päässyt tarkkailuluokalta normaaliluokalle kokeiluun, mutta nyt hänet siirrettäisiin takaisin tarkkailuluokalle (muist. 6/1973). Markku määrittellään toistamiseen tarkkailuluokan oppilaaksi, joka ei kykene sopeutumaan normaaliluokan rakenteisiin. Koulukuraattorin mukaan epäonnistuminen on Markulle paha pettymys, ja siitä kuultuaan hän alkaa impata liimaa päivittäin. Hän syyllistyy myös anastuksiin ja murtoon: hän muun muassa anastaa isänsä pankkikirjan ja tuhlaa perheen vähäiset säästöt. Äidin mukaan poika pelkää isäänsä ja on välikohtauksen jälkeen kateissa kolme yötä. Tullessaan tapaamaan huoltotarkastajaa Markku on ”sulkeutunut ja uhmainen”. Huoltotarkastaja ottaa ensimmäistä kertaa puheeksi Markun sijoituksen. (Muist. 7/1973.)

Väläyttelin Markulle mahdollista sijoitustakin vaihtoehtona, mutta totesin, että lapsi pyritään kuitenkin niin pitkälle kuin mahdollista pitämään kotihoidossa. Tästä mahdollisesta sijoituksesta sanoin huoltotarkastajan ja [psykologin] päättävän yhdessä. (Muist. 7/1973.)

Huoltotarkastaja ei ota sijoitusta puheeksi uhkauksena, vaan sen mahdollisuutta ”väläyttellään” samalla kun viitataan kotiin jäämisen ensisijaisuuteen. Perheen voimavarat alkavat kuitenkin ehtyä: isän kasvatuskkyky on osin omien vaikeuksien vuoksi ollut vaakalaudalla jo pitkään, ja jaksamisen rajat tulevat vastaan nyt myös äidin kohdalla. Lähiyhteisön reaktiot tähtäävät Markun poistamiseen perheyhteisöstä.

Äiti tuntui hyvin voimattomalta pojan suhteen ja halusi työntää Markun pois leireille, että saisi olla vähän rauhassa Markun vahtimisesta. Ilmoitin äidille, että leirit ovat vain pinnallisia ratkaisuja Markun suhteen, ja eivät pitkällä tähtäimellä sanottavasti auta poikaa hänen ongelmissaan. (Muist. 7/1973.)

Huoltotarkastaja kuvailee äidin haluavan työntää Markun pois ja käsittävän Markusta eroon pääsyn rauhan takeeksi. Huoltotarkastaja sitoutuu toimintatavoitteessaan Markun auttamiseen hänen ongelmissaan ja kieltäytyy ”pinnallisista ratkaisuista”. Dramaattiselta vaikuttava tilanne ei kuitenkaan johda toimenpiteisiin, vaan yhteydenpidossa on syksyn pituinen tauko. Vasta kuukausien kuluttua äiti ottaa yhteyttä huoltotarkastajaan perheen ajaututtua kriisiin: isä on joutunut vankilaan ja 13-vuotias Markku impmaa päivittäin (muist. 12/1973). Jo ennen kriisiin ajautumista suojelukasvatustoimiston huoltotarkastajan työ on perustunut Markun ”auttamiseen”. Nyt sosiaalityön tehtäväksi jää Markun siirtäminen pois perhe- ja jengiyhteisöistä.

Kuva 14: Markun positio suojelun tiivistyessä

MARKUN TAPAUKSESSA TULI näkyväksi paitsi huoltotyön uudenlainen työskentelyote myös lähiöelämän erityisyys. Markku vietti kaiken vapaa-aikansa ja lopulta koulu-päivänsäkin alueen poikajengissä. Murtojen ja anastusten motiivit liittyivät toisinaan jengin tarpeisiin: huomiota herättäneessä murtovarkaudessa pojat anastivat työkaluja ja rakennusmateriaaleja rakentaakseen lähiön metsiin oman majan (muist. 5/1973). Juuri metsät olivat asuinlähiöissä paikkoja, jotka tarjosivat nuorille ajanvietettä ja autonomian saarekkeen (Saarikangas 2003, 413).

Lähiöiden ”nuoriso-ongelma” oli 1960- ja 70-luvuille leimallinen puheenaihe ja viranomaisten huolenaihe (Pulma 2000, 257–262). 1950-luvulla alkanutta lähiösuunnittelua ohjasi lähes ideologinen tavoite rakentaa luonnonläheisiä alueita, jotka tarjosivat tuleville sukupolville mahdollisuuden palata kadulta kodin piiriin. Suunnittelussa äidin sisustamasta kodista tuli ydinperheen tukikohta, joka toimi välineenä parempaan elämään ja auttoi perheitä irrottautumaan kaupunkikeskustan turmelevasta elinpiiristä. Suunnitelmissa asukkaiden vapaa-ajanviettopaikkoihin kiinnitettiin huomiota, mutta ne perustuivat hegemoniseen lapsiperhemalliin: nuorten erityistarpeita ei otettu huomioon suunnittelussa. (Saarikangas 2003, 397–399.) Vähävirikkeinen ympäristö yhdessä perheiden sopeutumisvaikeuksien kanssa herättivätkin levottomuutta alueiden nuorisossa. Lähiöiden ongelmat alkoivat purkautua nuorten kokoontumisina jo 1960-luvun alussa, ja vaikka niihin kiinnitettiin niin julkisessa keskustelussa kuin viranomaistoiminnassa runsaasti huomiota, alueiden rakenteellisiin epäkohtiin ei pystytty tarttumaan nopeasti. Siilitieltä Koskelan ja Kontulan kautta Maunulaan ja Jakomäkeen levinnyt levottomuus leimasi kahden vuosikymmenen ajan lehtikirjoittelua vaikuttaen alueiden maineisiin lähtemättömällä tavalla. Lapsiperheiden ihanteellisista, kokonaisvaltaista hyvinvointia tuottavista asuinalueista tuli muutamassa vuodessa rakennemuutoksen aiheuttamien sosiaalisten ongelmien monumentteja. (Satka 1994, 326–330; Roivainen 1999; Pulma 2000, 257–262, 275–276; Schulman 2000, 62–63; Saarikangas 2003, 399.)

Valtakunnallisestikin tiedostetun ongelman selvittelyyn asetettiin nuorisokomitea jo vuonna 1964, mutta sen mietintö sai lastensuojelulautakunnalta ja nuorisotyölautakunnalta lähes murskaavan vastaanoton vanhentuneesta ja nuorisoa ongelmakeskeisesti leimaavasta lähestymistavastaan. (Pulma 2000, 257–262, 275–276.) Käytännön tasolla ilmiö ravisteli viranomaisten työkäytäntöjä. Lastensuojelu- ja nuorisotoimessa ongelmaan tartuttiin erityisen jengityön ja nuorisotalotoiminnan avulla, ja vuosina 1960–80 Helsinkiin avattiin 46 nuorisolle suunnattua toimipistettä. (Ilves 1998, 69–75; Pulma 2000, 257–258.) Toimenpiteistä huolimatta nuorten alkoholinkäyttö- ja rikollisuustilastot osoittivat kasvusuuntaa. Tosin tutkijat olivat alkaneet kyseenalaistaa tilastojen antamaa kuvaa nuorisorikollisuudesta, ja sen seuraamuksista käytiin tiukka-sanaistakin keskustelua aina 1960-luvun puolivälistä alkaen. Helsingissä lakimiehenä toiminut Herbert Gumpler julkaisi vuonna 1964 teoksen *Kosto vai kasvatus*, jossa hän otti kantaa nuorten rikoksenteekijöiden kohteluun.

Ne, jotka jyrkimmin vaativat, että rangaistuksia on kovennettava, välittävät myös vähimmin siitä, mitä kärsimyksiä tällaiselle nuorelle rikoksenteekijälle tuotetaan. Näiden sovitus- tai pikemmin-kin kostoteorioiden ja niihin tavallaan läheisesti liittyvän yleistävän suunnan kannattajista on tärkeintä, että rangaistusuhkat ovat suuria. He saattavat kyllä joskus puhua kauniita sanoja siitä,

että nuorison itsensäkin kannalta ankarat rangaistukset ovat hyvä ratkaisu, mutta siitä individualisoidusta ja niistä parantumattomista haavoista, joita tällainen menettely synnyttää, he eivät välitä. Kun muistetaan, että rangaistusuhkilla ei nykyään ole saavutettu kokemukseräisesti positiivisia tuloksia, päädytään siihen, että tällaisilla jyrkillä vaatimuksilla vain lietsotaan yleisön mielialaa nuoria vastaan asiattomalla pohjalla. (Gumpler 1964, 92.)

Huoltotarkastajan työ Markun kanssa tiivistyi, kun ongelmat alkoivat vaikuttaa Markun koulunkäyntiin ja poliisin ilmoitukset rikoksista lisääntyivät. Työskentely tähtäsi Markun auttamiseen ja tapahtui pojan suojelun hengessä perheen autonomiaa ja päätätävältä kunnioittaen. Silmiinpistävää on, että huoltotarkastaja pyrki luomaan kahdenkeskisen suhteen Markkuun. Myös muista läpikäymistäni 1970-luvun akteista⁴² löytyi sosiaalityöntekijän ja lapsen välistä henkilökohtaista kirjeenvaihtoa, jota ei lähetetty vanhemmille. Asiakkaan ja työntekijän välisessä kanssakäymisessä vallitseva luottamuksellisuus myös suhteessa muihin perheenjäseniin oli yksi Sosiaalihuollon periaatekomitean tavoitteista (Pulma 1987, 242). Tätä korostettiin myös 1972 valmistuneessa Suojelukasvatustoimikunnan mietinnössä erityisesti nuorten kanssa työskennellessä (KM 1972:B, 135, 50–51).

Luottamuksellisuuden periaatetta tulee soveltaa perhettä ja alaikäistä koskevassa sosiaalihuollossa siten, että kenellä tahansa perheenjäsenellä on mahdollisuus kertoa asioitaan luottamuksellisesti sosiaalityöntekijälle ilman vaaraa siitä, että kerrottu ilman hänen suostumustaan saatetaan muiden perheenjäsenten tietoon tai että ilman suostumusta käytetään perheenjäseniä vastaan. (KM 1972:B, 135, 50.)

”Selkeä laitospoika”: arviointilaitos

Suojelukasvatustoimistossa Markun tilannetta ei enää ryhdytä ratkomaan avoimuuden keinoin, vaan työskentelyssä päädytään yhteydenpitotauon jälkeen suoraan sijoitukseen (paikkav. 12/1973, muist. 12/1973). Paikkavarauslomakkeessa huoltotarkastaja kuvailee Markun tilannetta lyhyesti.

Isä on parhaillaan tutkintavankeudessa. (--) Markku liikkuu jengissä joka harrastaa liiman haistelua ja murtoja ja anastuksia. (--) Impkaus alkoi noin 3 vuotta sitten: ensin kokeiltiin bensaa, nykyisin käyttää liimaa ja tolua, jota saa teollisuusalueen vanhoista räteistä. Koska perhetilanne tällä hetkellä hyvin vaikea ja Markun liiman haistelu vakavan pitkäaikaista olisi syytä tutkimuksiin ja sijaishuoltoon. (Paikkav. 12/1973.)

Markku menee äitinsä saattamana arviointilaitokseen, jossa hänelle tehdään jatkosuunnitelma (muist. 12/1973). Arvioinnissa laitoksen henkilökunta ja psykologi kiinnostavat huomiota perhesuhteiden ylläpitoon ja henkiseen suoriutumiseen sijoituksen aikana, mutta myös Markun ulkonäköön ja olemukseen. Selviää, ettei Markku suostu palaamaan vanhaan kouluun, koska häntä pilkataan isän rikoksista. Ohjaajat kuvailevat Markkua ”epäsiistiksi” ja ”kömpelöksi” ja toisten kiusaamiselle alistuvaiseksi. Markun kanssa on ”vaikea keskustella”, eikä häneen ”tahdo saada kontaktia”. (Lait.muist. 1/1974.) Psykologin tutkimuksissa Markku vaikuttaa ”ulkoiselta olemukseltaan jähmeältä ja älylliseltä suoritusolosuhteiden heikolta”, vaikka ”testien perusteella hänen suorituksensa ovat normaalitasoa”

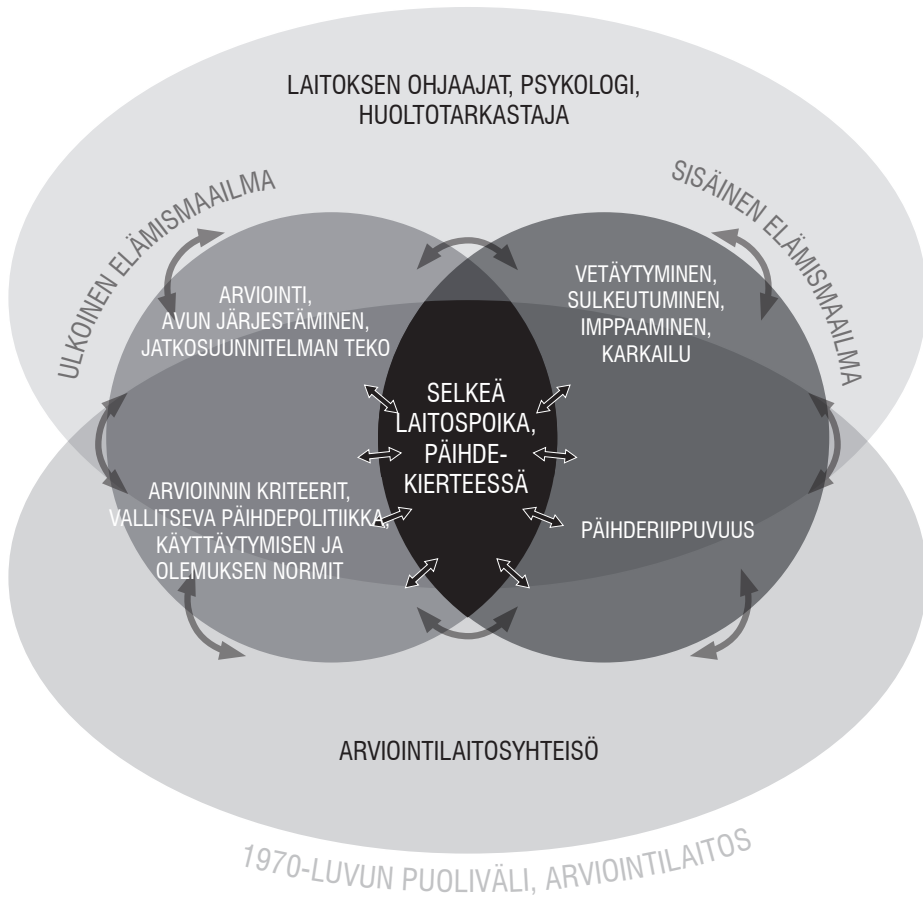

(lausunto psykologi 1/1974). Laitoksen henkilöstö määrittelee Markun syrjäinvetäytyväksi ja olemukseltaan kömpelöksi pojaksi, jonka kontaktikyvyttömyys ja vetäytyminen saivat aikaan vaikutelman kehityksessään viivästyneestä nuoresta.

Vaikutelmaksi jää, ettei Markku kykene selviytymään tällä hetkellä päihdekierteestään ilman ulkopuolista apua. Näkisin, että tätä varten laitossijoitus olisi perusteltavissa. (Lausunto psykologi 1/1974.)

Loppulausunnossa työntekijät toteavat Markun olevan ”päihdekierteessä”, jonka katkaisemiseksi ulkopuolinen apu oli välttämätöntä.

Arviointijaksolla päihdeongelmaiseksi määritelty Markku vetäytyy omaan, sisäiseen maailmaansa ja hakee aktiivisesti pois pääsyä apua tarjoavasta laitoksesta. Koko arvioinnin ajan Markku imppaa ja vaikuttaa äitinsä mielestä ”alakuloiselta” (muist. 1/1974). Hän syyllistyy sijoituksen aikana myös varkauteen ja karkailuun (riki 1/1974, lait.muist. 1/1974). Karkumatkoilta hän palaa itse tai huoltopoliisin saattamana. Sijoituksen kuluessa Markun perusongelmiin ei löydetä avoimuusmallista ratkaisua, vaan arvioinnin perusteella Markku päädytään jatkosijoittamaan pitkäaikaislaitokseen.

Kuva 15: Markun positio arviointilaitoksessa

Markku hyväksynyt asian. Vaikuttaa tosiaan helpottuneelta ja iloiselta. (Lait.muist. 1/1974, laus. laitoskuraattori 1/1974.)

Tieto pitkäaikaisesta laitossijoituksesta herättää Markussa helpotusta ja iloa. Psykologin mielestä Markku onkin ”selkeä laitospoika” (arviointi 1/1974, laus. psykologi 1/1974).

MARKUN ASIAKASSUHDE SUOJELUKASVATUSTOIMISTOON alkoi oppimisen vuoksi, ja perheongelmien lisäksi sillä perusteltiin myös sijaishuollon tarvetta. Sosiaaliviranomaiset keskustelivat nuorison lisääntyvästä päihdeidenkäytöstä laajasti 1970-luvun alussa. Erityisesti juuri oppiminen oli helsinkiläisnuorten keskuudessa tavallista ja herätti suojelukasvatustoimistossa toimenpiteitä: virastosta käsin yritettiin tuloksetta vedota kaupungin rauta- ja maalikauppoihin, jotta impattavien aineiden myyminen alaikäisille lopetettaisiin. Myös myrkyainelakiin tehtiin muutoksia: tinnerin myynti tuli luvanvaraiseksi vuonna 1971, mutta sen vaikutukset ongelmaan olivat vähäiset, sillä nuoret siirtyivät haistelemaan yhtä päihdyttäviä ja vaarallisia liimoja. (Toimintakertomus 1971,1; Toimintakertomus 1972, 1; Toimintakertomus 1973; Pulma 2000, 267.)

Toimintakertomusten perusteella vaikuttaa siltä, että päihdeet koettiin rikollisuuttakin vakavammaksi nuoriso-ongelmaksi.⁴³ Vuonna 1971 asetettiin lastensuojeluvirastosta, huoltovirastosta ja sosiaalivirastosta koottu työryhmä kartoittamaan kaupungin päihdehuoltoa ja laatimaan alustavaa luonnosta tulevaisuuden päihdehuollon toimintaohjelmaksi (Toimintakertomus 1971, 1). Työryhmä arvioi alle 18-vuotiaiden päihdeongelmaisten vuotuisiksi määräksi Helsingissä noin 2000, joista lastensuojeluviraston huollettavana oli kuukausittain noin 500 sekä eri järjestöjen huollettavana noin 50 lasta. Työryhmä esitti, että ”tarkoituksenmukaisen kokonaisuuden saavuttamiseksi ja erilaisten toimintojen yhdistämiseksi olisi kuitenkin erityisen tärkeätä perustaa päihdehuollon johtajan virka” sekä nuorille suunnattu selviämisasema. Lisäresursseja päihdeongelman hoitamiseksi ei kuitenkaan järjestynyt. (Toimintakertomus 1972, 1, 11–12; 1973; ks. myös Pulma 2000, 266–267.)

Helsingin huume politiikka oli 1970-luvun ajan ”linjatonta ja hapuilevaa” (Pulma 2000, 272). Viranomaisten keskuudessa virisi vaikeita ristiriitoja päihdeongelman hoitamisessa. Huumeidenvastaiseen taisteluun käytiin kontrollihengessä, mikä herätti varovaista vastustusta juuri suojelukasvatustoimistossa. Sen johtaja Kaarlo Helasvuo kritisoi kontrolliohjelmaa reaktiotapaa vedoten ruotsalaisen kriminologi Knut Sverin näkemykseen, jonka mukaan mietojen huumeiden käytön rankaiseminen vahvistaisi nuorten yhteiskuntavastaisuutta. Helasvuon kanta kuitenkin vaiennettiin nopeasti vetoamalla porttiteoriaan ja linjauksissa valittiin kontrollin sekä pakkohoidon polku. (Ilves 1998, 75–76; Pulma 2000, 269–270.) Tämän jälkeen päihdepolitiikassa ajaututtiin osin ristiriitaisiin ratkaisuihin: avohuoltoa ja valistustyötä painotettiin laitoshoidon kustannuksella, ja päihdeongelman hoito oli pitkälti järjestöjen varassa. Lastensuojeluviraston linjaa leimasi sama epäohjelmallisuus: painotusta siirrettiin laitoshuollosta ehkäisevään työhön samalla, kun vaadittiin vaikeimpien tapausten laitoshoidon tehostamista. (Pulma 2000, 272–273.) Hoitojärjestelmän ”tilkkutäkkimäisyys” leimasi koko 1900-luvun päihdehuoltoa (mt., 274). Markun tapauksessa päihdekierre todettiin niin vakavaksi, ettei hänen katsottu pääsevän siitä irti ilman laitossijoituksen apua. Häntä ei kuitenkaan ohjattu päihdehoitoon vaan tavalliseen lastensuojelulaitokseen.

Pitkäaikaislaitos ja yhteisökasvatuksen tukevat rakenteet

Markku siirretään yhteisökasvatusta tarjoavaan pitkäaikaislaitokseen Helsingin ulkopuolelle vain kuukauden kestäneen arviointilaitossijoituksen jälkeen (p-lomake). Pitkäaikaislaitoksen tarkkailumerkinnot ovat yksityiskohtaiset: Markusta kirjataan lyhyt kuvaus lähes jokaiselta sijoituspäivältä, ja tämän lisäksi työryhmässä laaditaan kuukausittain pidettävien tapausneuvotteluiden pöytäkirjat, joihin kirjataan paitsi jokaisen ohjaajan, opettajan ja laitoksen johtajan sekä kuraattorin lausunnot myös lapsen itsensä haastatteluosio. Pitkäaikaislaitoksen ohjaajien käsitykset Markusta ovat osin jyrkässäkin ristiriidassa arviointilaitoksen kuvauksien kanssa: arvioinnissa vaikeasti kontaktia luovaksi luonnehdittu poika on alusta asti ”kontaktikykyinen”. (Lait.muist. 1/1974.) Hän sopeutuu osaston elämään nopeasti, ja ohjaajien mielestä hän viihtyy laitoksessa.

Poika pitää täällä olostaan ja on ilmoittanut käyvänsä koulun täällä loppuun. (–) poika on helppo hoidettava. (Lait.muist. 1/1974.)

Jo sijoituksen alkuvaiheessa laitoshenkilöstö työskentelee määrätietoisesti Markun sitouttamiseksi laitoksen sosiaaliseen yhteisöön. Kun Markulle pyritään sijoituksen alkuvaiheessa etsimään yksityiskotia kesäloman viettoa ja mahdollista pitempää sijoitusta ajatellen, herättää suunnitelma osastolla vastustusta: ohjaaja toteaa tapaamisessa, että ”pojan käytös talossa on aivan OK, osaston kannalta mukava pitää Markun tapaista kundia laitoksessa” (lait.muist. 3/1974). Laitosyhteisön myönteisistä arvioista huolimatta huoltotarkastaja jatkaa yksityiskodin etsimistä, osin äidin toiveesta. Yksityiskotipaikan hakemuksessa huoltotarkastaja perustelee Markun sijoittamista vertaisryhmän vedolla – ”jengi vain vetää” – ja kotiyhteisön ristiriidoilla. (Muist. 2/1974, lait.muist. 2, 3, 4, 5/1974.)

Markun kohdalla ei kotiympäristöllä ole hänelle mitään mielekästä tarjoamista, jengi vain vetää. Laitoksessa poika on toimielias ja innokas puuhaamaan erilaisia asioita, siksi ei Helsinkiin palaamisella ja ristiriitaiseen kotiympäristöön palaamisella varmaan kehitettäisi Markkua suotuisasti. (Sij.varaus 4/1974.)

Kotilomien toistuva epäonnistuminen johtaa kuitenkin yksityiskotihankkeen hautaamiseen ja osoittautuu Markun sijoituksen suurimmaksi ongelmaksi: hän sopeutuu osaston sääntöihin ja elämään vaikeuksitta, mutta kotilomat sujuvat tavallisesti imppaamisen ja rötösten merkeissä (lait.muist. 5, 6, 7, 8/1974). Näistä seuraa lomien menetyksiä ja ”pyjamapäiviä” osastolla (lait.muist. 3/1974). Erityisesti Markun ensimmäinen kesä on levoton: hän karkailee, joutuu päihtymyksen vuoksi putkaan ja kuljettaa impattavaa Tolua myös laitoksen leirille (lait.muist. 7, 8/1974, poliisi-ilmoitus 7/1974). Äitikin toivoo, ettei Markkua päästettäisi kesällä kotilomille, koska ”kotona ja naapurustossa ei ole ollut oikein rauhallista” (lait.muist. 6/1974). Jouduttuaan lomakieltoon Markku karkaa kaupunkiin. Poliisi korjaa hänet putkaan leikkikentän vierustalta, jossa tajuton poika ”oli maannut maassa suullaan (–) kädessä kumiliimatuubi, josta oli haistellut päihdyksiin asti” (poliisi-ilmoitus 7/1974, lait.muist. 7/1974).

Lomilla ilmenevistä vaikeuksista huolimatta laitos muodostaa Markun arkeen toi-

mintaa ohjaavan ja rajaavan rakenteen, yhteisön jonka jäsen hän on. Arki laitoksessa sujuu Markulta hyvin. Useissa muistiinpanoissa muistutetaan, miten paljon Markusta pidetään osastolla: häntä kuvaillaan ”huumorintajuiseksi”, ”reiluksi” ja ”hyväksi kaveriksi” (lait.muist. 9/1974, 12/1974). Objektiiivisten ja ajoittain kliinistenkin kuvausten lisäksi neuvottelupöytäkirjoissa on runsaasti lämpöä.

Pojalla on huumorikin hurjaa. Ei kaikessa ole tosikkomaista. Poika kasvaa kuin hyvä puu. Tarvitsis ottaa tulo- ja lähtöpaino. (Lait.muist. 3/1974.)

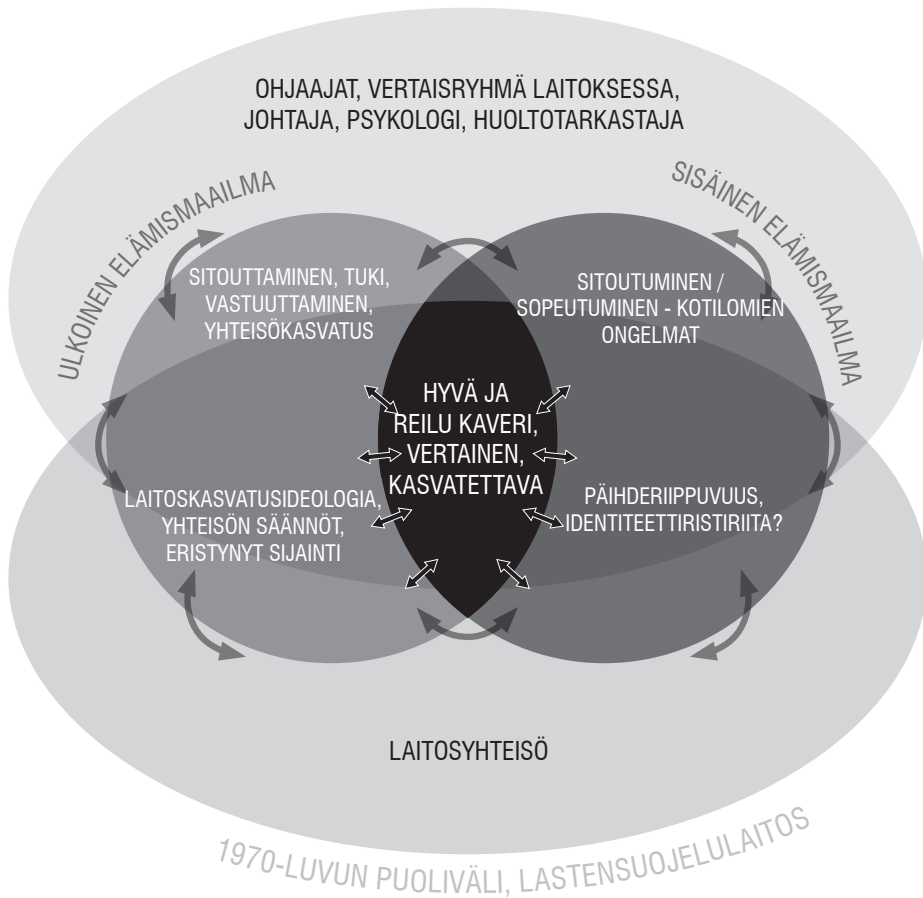
Kesän jälkeisessä tapausneuvottelussa kesän epäonnistumista selitetään isäsuhteen ongelmilla ja todetaan, että ”aineiden käyttö vahvistaa Markkua Hesassa kohtaamaan vaikean kotitilanteen”. ”Muutosta myönteiseen” todetaan kuitenkin tapahtuneen: Markulla on ”tyytyväinen mieli” ja hän ”liittyy toisiin avoimesti”. Neuvottelussa todetaan, että ”lahjakas koulunkävijä” jää laitokseen peruskoulun loppuun asti. (Lait.muist. 8/1974.)

Myönteisestä sitouttamispyrkimyksestä huolimatta 14 vuotta täyttävän Markun syksy jatkuu kotilomien epäonnistumisen merkeissä. Laitoksessa havaitaan Markun olemuksen erilaisuus osastolla ja kotona: laitoksella Markku on ”huumorintajuinen ja reilu kaveri”, kotona taas ”melko totinen” (lait.muist. 9/1974). Työskentely laitoksessa suuntautuu paljon myös kotiin päin: äitiä ja isää kutsutaan ja toivotaan mukaan yhteisiin neuvotteluihin, ja suojelukasvatustoimiston huoltotarkastaja tekee kotikäyntejä Markun laitossijoituksen aikanakin (muist. 9/1974, 11/1974, 12/1974, lait.muist. 1/1975). Laitoksessa pyritään muuttamaan tapaa, jolla Markku suhtautuu isäänsä: psykologin tapaamisessa Markku toteaa, että ”isä saisi vaikka kuolla” (lait.muist. 2/1974).

Suhde isään ei suju ollenkaan. Isä ei ole kiinnostunut Markusta. Isällä omat vaikeudet päällimmäisenä, ei pysty näkemään niiden läpi Markun vaikeuksia. Laitoksessa pyritään vahvistamaan Markkua ja hänen elämäänsä ja ottamaan isänsä sellaisena kuin on. (Lait.muist. 9/1974.)

Kotilomien epäonnistumisesta ei syytetä kuitenkaan vain kotia, vaan myös kaveripiirin imppaaminen ja koko vertaisyhteisöä vaivaava tekemisen puute tulkitaan ongelmien aiheuttajiksi (Lait.muist. 9/1974). Vaikeuksista huolimatta Markkua yritetään sitouttaa osaston elämään monin tavoin. Pitkäaikaislaitoksesta muodostuu tukeva yhteisö, jonka asettamissa ulkoisissa rajoissa Markun sisäiset toimintaedellytykset laajenevat ja paljastavat ominaisuuksia, joita kotipiirissä ja arviointilaitoksessa ei havaittu tai tunnustettu.

MARKKU SIOJITETTIIN PITKÄAIKAISLAITOKSEEN kaupungin ulkopuolelle, jossa toteutettiin yhteisökasvatukseen perustuvaa laitoshoidtoa. Sijoituksen alkuvaiheessa selvitettiin myös yksityiskotisijoituksen mahdollisuutta, jonka lisäämiseen oli vahvoja pyrkimyksiä 1970-luvulla: 1971 perheiden rekrytointia edistämään käynnistettiin laaja mainoskampanja (Toimintakertomus 1971, 1–2; Pulma 2000, 310–311). Myös suojelukasvatustoimikunnan mietinnössä otettiin kantaa perhehoidon edistämiseksi ehdottamalla erityisiä ”sijaiskotiyksiköjä”, joihin sijoitettaisiin 2–4 alaikäistä. Tällaisen ”suojelukasvatuksellisen sijaiskotitoiminnan” katsottiin edellyttävän valtion taloudellista tukea niin palkkionmaksussa kuin avohuoltokuraattoreiden työskentelyn turvaamises-

Kuva 16: Markun positio pitkäaikaislaitoksessa

sakin. (KM 1972 B:135, 138.) Suunnitelma yksityiskotiin sijoittamisesta kuitenkin kariutui Markun kohdalla, ja hän jäi maaseudulla sijainneeseen laitokseen.

1960-luvun yhteiskuntapoliittisella kritiikillä ja sosiaalihuollon periaatemuutoksilla oli vaikutusta juuri laitoshuoltoon: erityisesti koulukodit saivat osansa pakko-auttajakeskustelussa Pirkko Sirénin (1967) arvosteltua kunnallisen lastensuojelun arvolähtökohtia ja asiantuntemusta sekä laitosten kasvatuksen ja opetuksen sisältöä. Laitoshuoltokritiikki vaikutti voimakkaasti 1960- ja 70-lukujen lastensuojelulaitosten työskentelykulttuuriin (Harrikari 2004a, 252–253; Harrikari 2004b, 40–44), joskin Helsingissä pyrkimys koulukotisysteemistä pieniin erikoistuneisiin laitoksiin oli alkanut jo 1950-luvulla (Pulma 2000, 255–257). 1970-luvun alkupuolella joissakin laitoksissa ryhdyttiin kokeilemaan niin kutsuttua yhteisöllistä kasvatusta, jonka periaatteena oli, että ”kasvatettavat osallistuvat kasvattajien kanssa tasavertaisina päätöksentekoon” (Kaipio 1977, 12). Suuntauksen juuret olivat A. S. Neillin Summerhill-ajattelussa ja A. S. Makarenkon neuvostokasvatuksessa (mt., 12).

Yhteisökasvatus ei merkinnyt perhesuhteiden vähättelyä, vaan Markun perhesuhteita

pyrittiin tukemaan, ja häntä ohjattiin hyväksymään perheenjäsenensä sellaisina kuin he ovat. Sosiaalihuollon tavoitteena pidettiin perhekokonaisuuden säilyttämistä ja lapsen palauttamista omaan kotiin sijaishuoltovaiheen jälkeen (KM 1972:B 135, 104). Markun tapauksessa tähdättiin kuitenkin pitkään sijoitukseen ja koulunkäynnin jatkamiseen laitoksesta käsin myös peruskoulun jälkeen. Perhesuhteiden laatuun kiinnitettiin huomiota lähinnä lomien ja viikonloppuvapaiden sujumisen yhteydessä. Laitosyhteisön merkitystä korostettiin sijoituksen aikaisena kasvattajana ja tukijana: kun Markku toi impattavia aineita leirille, vedottiin vastuuseen toisista. Myös esimerkiksi hyvän toveruuden ja yhteisön hengen merkitystä painotettiin. Sijoituksessa pyrittiin tukemaan Markun kasvamista ”kunnon kansalaiseksi”, joka elättää itsensä ja perheensä. Rangaistuksina käytettiin vapaa-ajan liikkumisen rajoittamista sekä lomakieltoja. Juuri nuorille suunnattujen laitosten rangaistuskäytännöt herättivät 1960-luvun pakkoauttajakeskustelussa ankaraa arvostelua, joskin helsinkiläislaitoksissa kurinpidollisissa käytännöissä pyrittiin jo vuoden 1950-luvulla asukkaiden ystävälliseen kohteluun (ks. Ilkan tapaus). (Pulma 1987, 240; Harrikari 2004b, 44–47.)

Neuvottomuus ja irtiotto

Markun asiakirjoissa on pitkä tauko kevään 1975 aikana. Asiakirjat eivät kuitenkaan ole kadonneet, vaan katkos lienee kirjanpidollinen. Loppukeväästä merkinnät alkavat poliisi-ilmoituksina vielä 14-vuotiaan Markun syyllystyessä murtoihin, ryöstöihin ja autojen luvattomiin käyttöönottoihin. (Lait.muist. 5/1975, poliisi-ilmoitus 5/1975.) Neuvotteluissa pyritään, kuten ennenkin, vahvistamaan Markun sitoutumista laitokseen pitkällä aikavälillä. Loppukesän tapausneuvottelun pöytäkirjasta paistaa kuitenkin ohjaajien neuvottomuus Markun tilanteessa.

Pena [ohjaaja] sanoi ääneen, mitä muutkin ajatelleet. Markulla menee ohjatussa, selvästi suunnitellussa ympäristössä hyvin, mutta Helsingissä helposti sattuu ajattelemattomia keikkoja, murtoja ja muuta. (Lait.muist. 6/1975.)

Ei ymmärretä, miten keikat sais loppumaan. Jotakin olisi tehtävä, mutta mitä? Markku ei itse tiedä. (–) Markku ollut suhteellisen kauan täällä ja kuitenkin hommat toistuu. Täältä tuetaan niissä puitteissa, jotka saadaan. Karin [ohjaaja] mielestä ollaan kuitenkin menossa huonompaan suuntaan. (Lait.muist. 8/1975.)

Markun ongelmiin ei löydetä ratkaisua pitkälläkään sijoituksella. Markkua ”tuetaan” laitoksen keinoin, mutta tällä ei tunnu olevan vaikutusta Markun rikosuran kehitykseen. Tällä kertaa selitystä Markun käyttäytymiselle ei enää etsitä perheen sisäisistä ristiriidoista, vaan kaveripiiristä ja tahdon puuttumisesta. Markun tekoja pidetään ajattelemattomuuden aiheuttamina ja todetaan, että ulkoiset rajat auttavat Markkua pidättäytymään rikoksista. Lisäksi neuvotteluissa käydään keskustelua Markun alle 15 vuoden iästä: tulkitaan, että Markkua painostetaan rikoksiin.

Keikat aina jonkun toisen kanssa yhdessä, ei yksin. Markku hyväksyy kritiikittä ajatukset, ei pane

hanttiin, ei johtamassa keikkoja. (--) Rikospoliisikin huolissaan, koska ympäristö houkuttelee keikkoihin. (--) Joka lomalla on keikkoja. Markku yrittänyt sanoa vastaan, eikä aina kuulemma mennytkään mukaan keikkoihin. Porukoissa isompia mukana, Markulla ”teetetään”, kun hän on alle 15-vuotias. Markkua käytetään hyväksi. (Lait.muist. 8/1975.)

Kotipuoleen ei ilmeisesti ole hyvä mennä, koska siellä aina tapahtuu. (--) Markun harkittava, vastustettava, jos tuntuu, että näin ei saa tehdä. Silloin kun on eri mieltä, on uskallettava sanoa. Oma tahtoa kehitettävä. Saattaa olla, ettei vielä ole varmoja mielipiteitä. Perusteltava omat mielipiteensä myös. Oltava joustava, mutta silti voi pitää mielipiteensä. Ei saa uhkan avulla pakottaa tunnustuksiin. (Lait.muist. 8/1975.)

Markulle läheisten ohjaajien ja jopa rikospoliisin arvion mukaan Markun ongelmat kumpuavat kaveripiirin norminvastaisen imun ja sisäisen pehmyyden dynamiikasta: Markku ei osaa kieltäytyä kavereiden houkuttelusta, koska häneltä puuttuu ”omaa tahtoa”. Markun toivotaan ”harjoittelevan” olemaan erossa rikoksista, koska hänellä on vielä joitakin kuukausia aikaa ennen viidettätoista syntymäpäivää: ”muuten tulee pohjia liikaa ja Kerava on edessä”. (Lait.muist. 8/1975.) Markun vaikeudet jatkuvat kuitenkin samanlaisina, eikä laitoksessa enää nähdä keinoja auttaa poikaa. Hän on itse päättänyt, että lähtee laitoksesta suoraan työelämään heti täytettyään 15 vuotta.

Viimeinen syksy on levoton niin laitoksessa kuin kotonakin: Markku on sijoituksensa aikana ensimmäistä kertaa väkivaltaisen toista osaston poikaa kohtaan ja jää useamman kerran huoltopoliisin haaviin juopumuksen vuoksi: ”imppaus on vaihtunut dokaamiseksi” (lait.muist. 10/1975). Laitoksessa ”kovanlaisen tyylin” omaksunutta Markkua kannustetaan hankkimaan koulutus ja työpaikka ennen kotiutumista ja vedotaan yhteiskunnan vaatimuksiin ja kunnolliseen kansalaisuuteen. Neuvotteluissa, joissa osallistujien vuorosanat on kirjattu muistiin, ohjaajien vetoamukset hukkuvat Markun ”mmm”-mutinaan.

Pena: Olet vähän sulkeutunut. Johtuuko se kotitilanteesta vai [laitoksesta]. Et kerro, miten lomat ovat menneet.

Markku: Ei mulla ole mitään vaikeuksia.

Pena: Kotonakin asiat ovat hyvin?

Markku: mmmm.

Pena: Onko isä vähentänyt dokaamista?

Markku: En mä tiedä.

(--)

Pena: Olisi hyvä saada sellaista työtä, joka auttaa myöhemmin saamaan ammatin. Sinussa on miestä, sen näkee esim. peleissä. Tahdot jotenkin jättää tämän ammattiasian. Ammatittomuus vie helposti keikkailuun. (--)

Maija: Markku on sellaisessa asemassa, että yhteiskunta edellyttää, että hän tulee itse toimeen.

(--) Onko niin, etteivät vanhemmat oikein huolehdi sinusta?

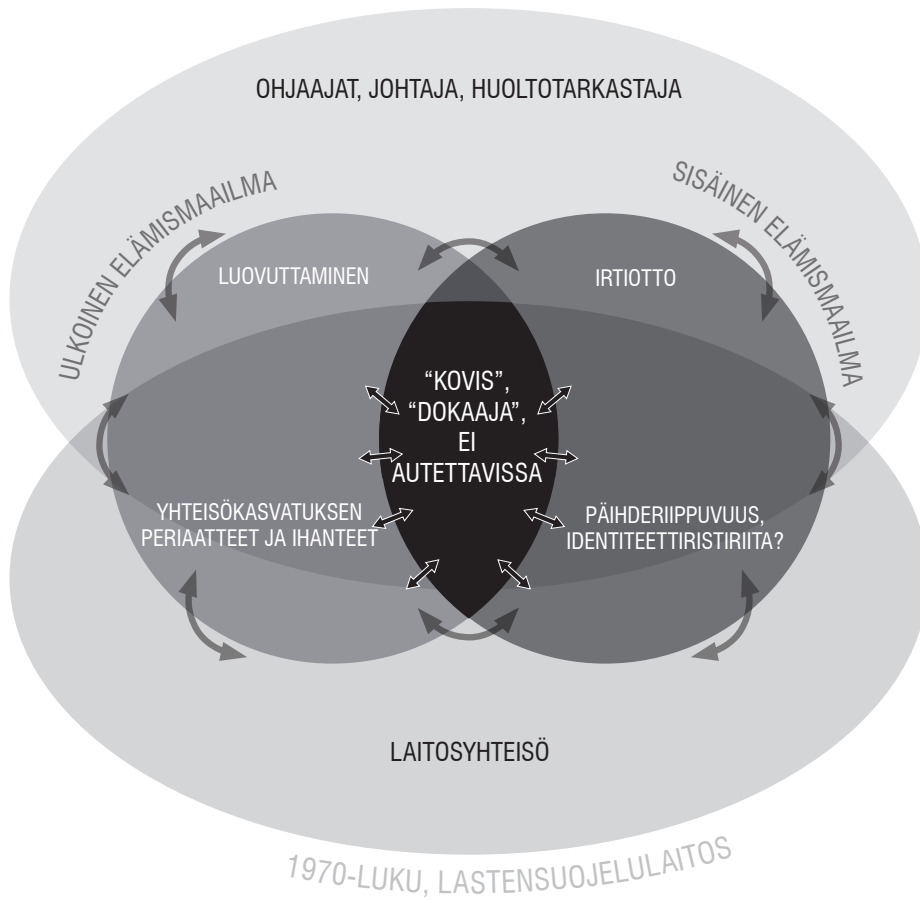
Markku: Kyl ne huolehtii.

Maija: Ovatko sitä mieltä, että sinusta pitää tulla kunnan kansalainen?

Markku: On. (Lait.muist. 10/1975.)

Keskustelusta voi tulkita, että laitoksen työntekijöiden tavoitteena on tukea Markkua kohtaamaan yhteiskunnan vaatimukset ja kasvamaan kunnan kansalaiseksi, ”mieheksi”, joka elättää itsensä kunniallisella ammatilla. Työssäkäyntiin kannustamiseksi Markku osallistuu työmiehenä laitoksen huoltomiehen aputehtäviin, ja hänelle yritetään löytää oppisopimuspaikkaa laitoksen läheltä. Markku saa ylimääräistä ”työnhakulomaa” koulusta, ja hänen kanssaan käydään ammatinvalintaohjauksessa. (Lait.muist. 12/1975.)

Vaikka laitoksessa pyritään panostamaan työpaikan hankintaan ennen kotiutumista, Markku päättää lähteä 15-vuotissyntymäpäivänsä jälkeen. Lähtöä ei vastustella, koska ”vanhemmilla on lopullinen päätävävalta”. (Lait.muist. 10/1975.) Vaikka isän alkoholinkäyttö ja äidin heikkous tiedetään laitoksessa, perheen autonomiaan vedotaan kotiutumispäätöstä tehtäessä. Markun asiakirjoista tehtyä rekonstruktiota analysoidessa näyttää kuitenkin siltä, että kotiuttamispäätöksen taustalla vaikuttavat laitousyhteisön neuvottomuus, väsyminen ja lopulta luovuttaminen. Markku määritellään kovanlaiseksi ja alkoholinkäyttöön taipuvaiseksi pojaksi, jota laitoshoido ei enää voi auttaa.

Kuva 17: Markun positio pitkäaikaislaitossijoituksen päätyttyä

MARKUN TOISTUVAT VAIKEUDET kotilomilla sekä halu muuttaa laitoksesta johtivat lopulta kotiuttamis päätökseen. Sen yhteydessä Markkua pyrittiin kuitenkin toistuvasti tukemaan ammattikouluun hakeutumisessa ja työntekijän identiteetin löytämisessä: hän sai laitoksesta jopa työnhakulomaa, ja hänen kanssaan harjoiteltiin työhakemusten tekoa sekä työnantajille soittamista. Koulunkäynnin ja ammattiin valmistumisen tärkeyttä korostettiin myös 1972 ilmestyneessä suojelukasvatustoimikunnan mietinnössä, mutta samalla todettiin, että jotkut lapset ja nuoret ovat siinä määrin ”psykkisesti häiriintyneitä”, että oppivelvollisuustavoitteista jouduttiin luopumaan.

Emotionaaliset ongelmat ja puberteetin aiheuttamat muutokset voivat esiintyä niin voimakkaana, että ne kuluttavat runsaasti psyykkistä energiaa, jolloin älylliseen toimintaan saattaa jäädä niukasti tai ei ollenkaan voimavaroja. Näiden oppilaiden kohdalla olisi järjestettävä yksilöllistä opetusta ja vasta viimeisimpänä toimenpiteenä harkittava oppivelvollisuudesta vapauttamista siihen saakka kunnes he jälleen pystyvät ottamaan vastaan kouluopetusta. (KM 1972 B:135, 56.)

Yhteisöllisessä laitospedagogisessa korostettiin erityisesti päämäärien, toiminnan ja työn merkitystä. Päämäärien tuli olla kaikkien yhteisön jäsenten yhteisiä ja ihanteellisia mutta kuitenkin saavutettavissa niin, että kaikki yhteisön jäsenet saattoivat myötävaikuttaa ja osallistua niiden tavoitteluun. Työn merkitystä korostettiin: sen tuli olla arvokas, ”miltei juhlallinen” asia, josta kieltäminen koettiin rangaistukseksi, ei työn teettäminen. (Kaipio 1977, 81–85.) Markun kohdalla yhteisökasvatuksen ihanteet eivät toteutuneet vaan lopulta yhteisö luovutti. Hän muutti kotiinsa vailla peruskoulun jälkeistä opiskelu- tai työpaikkaa.

Isän ja pojan yhteinen ryppyremmi

Kotiuttamisen jälkeen Markkua tukeneet laitosrakenteet kaatuvat ja kaveri- ja perhepiirin rationaliteetit alkavat ohjata Markkun käyttäytymistä. Jo ennen kuin 15 vuotta täyttänyt Markku on hakenut tavaransa pois laitoksesta, hän syyllistyy ryöstöihin ja joutuu poliisiviranomaisten kanssa toistuvasti tekemisiin päihtymyspidätysten vuoksi. (Muist. 4/1976, ilmoitus 4/1976, riki 4/1976, muist. 5/1976, 5/1976, 5/1976.) Suojelukasvatusjaoston kokouksessa Markun huostassapito päätetään, ja ”pojan tukemista jatketaan avohuollossa” (japä 3/1976). Koko kotiuttamista seuraavan kevään ajan Markku kuitenkin välttelee huoltotarkastajan tapaamisia, ja tiedot Markkun liikkumisista välittyvät huoltotarkastajalle äidiltä ja poliisilta (muist. 1/1976, 2/1976, 3/1976, 4/1976, 5/1976). Avohuollon tukikeinoin Markun arkeen ei kyetä luomaan niin tukevia rakenteita kuin laitossyhteisössä. Markun arki lipsuu epäsäännöllisten työkaksojen, alkoholinkäytön ja rikosten vuorotteluksi.

Kriminaalihuolto tekee moottoriajoneuvon luvattoman käyttöönoton vuoksi Markusta henkilötutkinnan. Siinä Markku vakuuttaa asioiden olevan kunnossa.

Tutkittavan kertoman mukaan kotona menee nykyisin mukavasti ja hän tulee molempien vanhempien kanssa hyvin toimeen. (–) Tutkittava käyttää alkoholia n. pari kertaa kuukaudessa. Tällöin lähinnä viiniä.

Yhteenvetolausunto: Tutkittava on asunut nyt muutaman kuukauden kotona ja välit vanhem-

piin ovat nykyisin hyvät ja tutkittavalla menee kaikin puolin mukavasti. (–) Ottaen huomioon tutkittavan nuoren iän ja sen ettei tutkittava ole aikaisemmin syyllistynyt rikoksiin, pyydän oikeutta harkitsemaan tuomitsematta jättämisen mahdollisuutta. (Tutkinta 3/1976.)

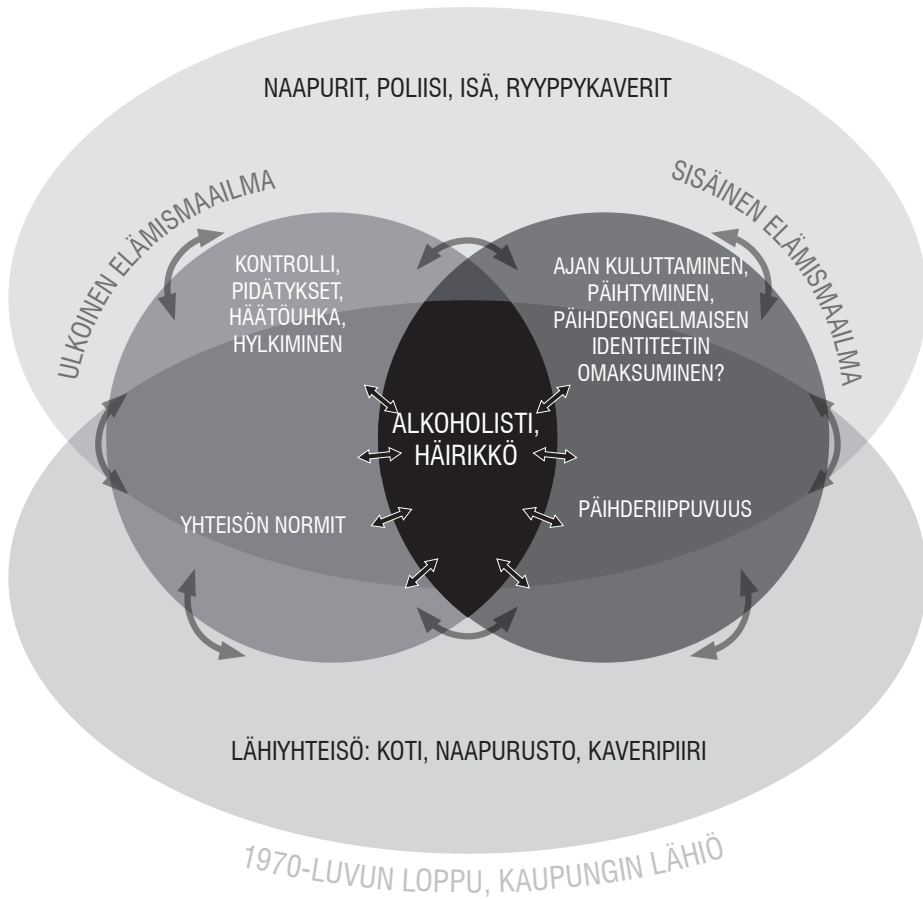
Markun asiakirjakokonaisuuden valossa on ilmeistä, että henkilötutkinnan suorittaja ei ole saanut tietoonsa kaikkea Markun arkeen liittyvää materiaalia. Analysoitujen asiakirjojen perusteella Markun alkoholinkäyttö ja siihen liittyvä häiriökäyttäytyminen on lähes päivittäistä. Aiemmin isäänsä vältellyt Markku liittyy nyt isän ryppyyporukoihin. Henkilötutkintaa seuraavien viikkojen aikana Markku pidätetään juopumuksen vuoksi, hänestä tehdään nimetön lastensuojeluilmoitus ja hän syyllistyy varkauden yritykseen ja ryöstöön. (Riki 4/1976, ilmoitus 4/1976, riki 4/1976, riki 4/1976.) Henkilötutkinnan tietokatkos korjataan pian: kaksi kuukautta henkilötutkinnan jälkeen yhteenvetolausuntoon tehdään lisäys ja Markulle ehdotetaan ”mahdollista vapausrangaistusta ehdollisena valvontoiheen” (tutkinta 3/1976, lisäys 6/1976).

Tvan epäillään syyllistyneen ryöstöön sekä varkauden yritykseen. Tva oli näihin aikoihin työttömänä ja hän oli viikon ajan rypännyt melkein jatkuvasti. Isä oli myös työttömänä ja oli samassa seurassa missä ryöstö tapahtui. (Tutkinta 3/1976, lisäys 6/1976.)

Huoltotarkastajan muistiinpanot ovat tarkat Markun kotiuttamista seuraavalta vuodelta, mutta yhteydenpito Markkuun on vähäistä hänen vältellessään tapaamisia. Sen sijaan pojan äiti pitää huoltotarkastajaan tiiviisti yhteyttä ja purkaa huoltaan perheen miesten alkoholinkäytöstä. Markku on toistuvasti pidätettynä varkauksien ja autojen luvottomien käyttöönottojen vuoksi. (Muist. 5/1976, 9/1976, 10/1976, 10/1976, 12/1976.) Kotiutumista seuraavana syksynä Markulle tehdään toinen henkilötutkinta, johon hän ei itse saavu. Tutkinnan yhteenvetolausunnossa päädytään ehdottamaan ”mahdollisen vapausrangaistuksen antamista ehdollisena ilman valvontaa, koska lastensuojelutoimenpiteet jatkuvat edelleen” (tutkinta 11/1976). Markun rikoksista tehdyt poliisi-ilmoitukset ja kuulustelupöytäkirjat luovat vaikutelman pojasta, jolle tapahtuu humalassa tragikomisiakin asioita.

Markku on ryppäillyt muutaman kuukauden ajan ja on ko. yönäkin ollut juovuksissa. Markku kiistää syyllistyneensä varkauteen ja sanoo, että perämoottori on yön aikana ilmestynyt asuntoon eikä hän osaa sanoa mistä. (Poliisi-ilmoitus 6/1977.)

Lastensuojelutoimenpiteiden toteuttaminen vaikuttaa asiakirjojen valossa lähes toivottomalta tehtävältä. Markku tulee huoltotarkastajan tapaamisiin vain tarvitessaan maksusitoumusta bussilippuun, ja muutamien kotikäyntien aikana isä ja poika vaikuttavat krapulaisilta. (Muist. 6/1976, 10/1976, 11/1976, 2/1977.) Markun rikkoessa toistuvasti rappukäytävän ikkunoita perhettä uhataan hädöllä, ja Markku myöntää, ”että alkoholinkäyttöä on viime aikoina ollut runsaasti”. Markku kieltäytyy kuitenkin ponnekkaasti sijoituksesta, josta huoltotarkastaja puhuu hänelle tapaamisten yhteydessä. (Muist. 2/1977, myös 5/1977.) Äiti toivoo Markulle sijoituspaikkaa koulukodista, sillä ”äiti on lopen uupunut koko miehiseen sakkiiinsa” (muist. 5 ja 6/1977). Vuoden kuluessa kotiutuksesta Markun arjen yhteisö muodostuu ryppyyporukasta, ja käyttäytymistä leimaa alkoholisoituvan nuoren humalainen häiriköinti.

Kuva 18: Markun positio lähiyhteisössä kotiutumisen jälkeen

MARKKU KIINNITTYI KOTIUTUMISENSA jälkeen isänsä ryppyporukoihin, mistä seurasi voimakkaita reaktioita naapurustossa. Helsinkiläislähiöissä sosiaalisia ongelmia aiheuttivat juuri tiettyihin asuntoihin tai rappukäytäviin kasautuneet ”pussinpohjat”, jotka keräsivät ympärilleen päivittäin kokoontuvan ”alakuulttuurin” (Pulma 2000, 166–167). Ryppäämisen ohella Markku syyllistyi toistuvasti rikoksiin, joiden vuoksi hänelle tehtiin henkilötutkinta Kriminaalihuoltoyhdistyksessä. Tutkinnassa jouduttiin kuitenkin pyörittämään jo annettuja suosituksia Markun annettua tutkinnan tekijälle tilanteestaan kaunistellun kuvan. Henkilötutkintaan liittyviä ongelmia pohdittiin myös 1960- ja 70-lukujen taitteen komiteamietinnöissä. Nuorisorikollisuustoimikunnan vuonna 1966 julkaistussa mietinnössä (KM 1966:A 2, 35) todettiin, että oikeusministeriön vahvistamien henkilötutkintalomakkeiden ”vastaussidonnaisuuden ja henkilötutkijoiden eritasoisen ammattitaidon johdosta on suuresta osasta henkilötutkintoja muodostunut verraten kaavamaisia lausuntoja, joilla ei ole sitä informaatioarvoa, johon lainsäädännössä on pyritty” (mt., 35). Lisäksi todettiin, että tutkintojen tekemiseen käytetty henkilöstömäärä oli täysin riittämätön ja vaaransi nuorten oikeusturvan

(mt., 36). Henkilötutkinnan merkitystä kuitenkin korostettiin tarkoituksenmukaisen rikosoikeudellisen seuraamuksen valitsemisessa, joten menetelmän kehittämistä ja tutkinnan nopeuttamista pidettiin välttämättömänä (mt., 35–36). Toimikunta ehdotti, että tutkinta oli saatava pakolliseksi, määräaikaiseksi ja vastausvaihtoehdoiltaan vapaa-muotoiseksi. Lisäksi oli panostettava henkilöstön koulutukseen ja erikoistumiseen (mt., 36–37). Viisi vuotta myöhemmin mietintönsä luovuttanut kriminaalihuoltokomitea (KM 1972:A 1) katsoi sen sijaan, että ”kriminologisiin ’syyteorioihin’ perustuva tietojen kokoaminen tuomioistuinta varten” oli ”turhaa” (mt., 234) ja nuorelle rikoksentehtäjälle jopa vahingollista, sillä se levitti tiedon nuoren rikoskäyttäytymisestä muiden tahojen, kuten koulun ja työnantajien, tietoon (mt., 233). Lopulta kyseenalaistettiin henkilötutkinnan perimmäinen tavoite: tuliko rangaistusseuraamusten olla taksatiivinen ja siten ennustettavissa oleva vai individualisoitu ja ennustettavuudeltaan vaarantunut?

Onkin katsottava, että yksilöllistettyjen rangaistusten ihanteelle perustuvassa seuraamusjärjestelmässä henkilötutkinnat ensisijaisesti toimivat ennustettavuuden loukkaamisen hyväksyttynä keinona: ne saavat ”tuomion tuntumaan tuomioistuimesta hyvältä”. (KM 1972:A 1, 232–233.)

Komitea ehdotti henkilötutkintakäytännön ”harvinaistamista” ja perustavanlaatuista muuttamista siten, että päätös tietojen hankkimisesta olisi tullut tuomioistuinten tehtäväksi vain niissä tapauksissa, joissa hankittavilla tiedoilla ”edellytetään olevan merkitystä poikkeuksellisten tapausten arvioimisen kannalta” (KM 1972:A 1, 236). Komitea otti kantaa myös henkilötutkinnoissa annettavien suositusten mielekkyyteen:

ennustetekniikka ei ole kyennyt kehittämään menetelmiä, joilla pätevästi voitaisiin yksittäistapauksessa ennustaa henkilön todennäköinen rikollisuus eri vaihtoehtoisten seuraamusten jälkeen täsmällisemmin tai suuremmalla varmuudella kuin mitä yleensä tiedetään eri rikosseuraamusten jälkeisestä rikollisuudesta eräiden väestökisteritietojen kaltaisten kriminologisten taustamuuttujien suhteen. (Mt., 232.)

Markulle tehdyssä henkilötutkinnassa päädyttiin suosittamaan mahdollisen vapausrangaistuksen antamista ehdollisena ilman valvontaa, sillä lastensuojelutoimenpiteet jatkuivat. Markun tapauksessa huoltotarkastajan työskentelymahdollisuudet jäivät kuitenkin vähäisiksi pojan välttellessä tapaamisia: kahdenkeskisen toimistossa tapahtuvan työn avulla huoltotarkastaja ei kyennyt auttamaan Markkua.

1970-luvulla käytännön sosiaalityöhön tuli yhteisökeskeisiä ja rakenteellisiin epäkohtiin huomiota kiinnittäviä työskentelytapoja, jotka saivat vaikutteita marxilaissuuntautuneista yhteiskuntateorioista (Roivainen 2002, 221–224; Satka 1994, 326–330). Myös nuorten poikkeavuuteen haettiin 1960- ja 70-luvuilla yhteisöllisiä selitysmalleja. Teorian mukaan poikkeavan käyttäytymisen varsinaiset syyt olivat niissä yhteisöissä ja lähiyhteisöissä, joiden rakenteisiin yksilö sopeutui omien edellytystensä mukaisesti. Tällaisesta viitekehyksestä julkaistiin myös empiiristä tutkimusta, jossa lukuisten rakenteellisten yhteisömuuttujien avulla tarkasteltiin ympäristön vaikutusta nuorten poikkeavaan käyttäytymiseen. (Sipilä 1979; Sipilä 1982, 1–4, 8–11.)

Helsingin suojelukasvatustoimistossa työkalulta ei kuitenkaan muutettu kohti

yhdyskuntatyötä. Vuoden 1973 toimintakertomuksessa todettiin, että ”aluekuraattoreiden työ painottui yhä selvemmin perhekeskeiseen työskentelyyn. Eräillä asuma-alueilla olisi varsin tärkeää saada käyntiin aluekohtainen työskentely lähinnä yhdyskuntatyön menetelmin, mutta työvoiman riittämättömyyden takia tähän ei ollut mahdollisuuksia” (Helsingin kaupungin virastot ja laitokset 1973, 132).⁴⁴ Yhdyskuntatyön tärkeys siis tunnustettiin, ja Markun tapauksessa ilmeneekin joitakin viitteitä siitä, että myös naapurustoon otettiin yhteyttä asioiden hoitamiseksi: kun naapurit tekivät lastensuojeluilmoituksia, huoltotarkastaja kävi selvittelemässä asioita heidän kanssaan. Varsinainen sosiaalityö keskittyi kuitenkin Markun perheeseen, ja ongelmien jatkuessa hoitamaan Markun käytännön asioita, kuten toimeentuloa. Lopulta äiti toivoi, että Markku sijoitettaisiin pois kotoa.

Vankila

Huoltotarkastaja ei ehdi ottaa puheeksi koulukotisijoitusta, sillä 16-vuotias Markku pidätetään ja vangitaan (muist. 6/1977). Huoltotarkastaja kuulee pidätyksestä Markun äidiltä ja soittaa tilannetta selvittääkseen poliisille.

Soitettu [rikostutkijalle], joka kovin työkeän tuntuinen. Toteaa, että Markku kiisti varkautensa loppuun saakka, mutta rikoskierteen ehkäisemiseksi poika vangittiin. Totesin, että lsv:a [lastensuojeluvirasto] olisi pitänyt mielestäni myös asiassa kuulla, koska olisimme voineet ehkäistä myös lsv:n keinoin ko. kierteen. (Muist. 6/1977.)

Huoltotarkastajan ja poliisin välisessä puhelinkeskustelussa vangitsemista perustellaan ”rikoskierteen ehkäisemisellä”; huoltotarkastajan arvion mukaan siihen olisivat kuitenkin riittäneet lastensuojeluviraston keinot. Kahden viikon tutkintavankeuden jälkeen Markku vapautetaan, ja huoltotarkastaja kiirehtii järjestämään Markulle paikkaa nuorisokodista. (Muist. 7/1977.) Markku ei kuitenkaan koskaan saavu huoltotarkastajan tapaamiseen vaan syyllistyy vapauttamista seuraavalla viikolla varkauteen ja hänet pidätetään jälleen. Poliisi-ilmoituksen selvitysosassa todetaan ykskantaan, että Markun ”isä on ammattirosvo” (poliisi-ilmoitus 7/1977). Huoltotarkastaja ei vangitsemisesta huolimatta luovu avohuollon työskentelystä vaan käy tapaamassa Markkua toistuvasti tutkintavankeudessa (muist. 8/1977, 9/1977). Kun Markku vapautuu, huoltotarkastaja vaatii poikka välittömästi luokseen.

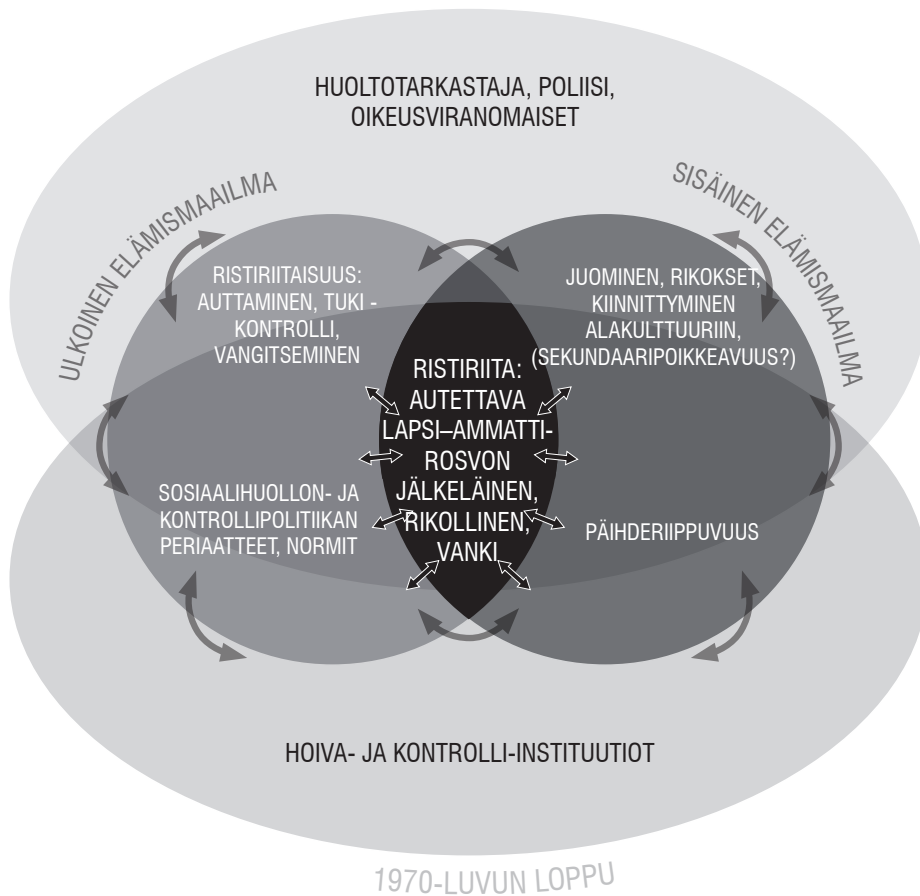
Äiti soitti ja kertoi, että Markku oli vapautunut tänään vankilasta. Ei ole käynyt vielä kotona, mutta pihamaalla pyörii ja pullo kiertää. Sovittiin, että äiti lähettää Markun virastoon huomenna. (Muist. 10/1977.)

”Kovin krapulainen” ja viinanhajuinen Markku tulee huoltotarkastajan tapaamiseen heti seuraavana päivänä ja suostuu ajatukseen työkokeilusta (muist. 10/1977). Huoltotarkastajan viikkojen työ työkokeilupaikan hankkimiseksi valuu kuitenkin hukkaan, kun Markku joutuu nuorisovankilaan suorittamaan tuomioitaan (muist. 10/1977,

11/1977). Lastensuojeluvirastossa päätetään, että avohuollon työskentely lopetetaan, ja Markun asiakkuus siirretään kriminaalihuollon puolelle (japä 12/1977).

Markkua, joka kotiutettiin (--), on tuettu avohuollossa lähinnä työnhaussa. Tukitoimenpiteet eivät ole johtaneet tuloksiin. Poika syyllistyi useisiin rikoksiin ja joutui vankilaan saatuaan sitä ennen kolme kertaa ehdollisen tuomion. (Japä 12/1977.)

Kontrolli- ja hoivainstituutioiden käytännöissä Markun asema on ristiriitainen: hän on toisaalta ammattirosvon jälkeläinen, jota poliisiviranomaiset kohtelevat tulevana ammattirikollisena ja laittavat vankilaan odottamaan tuomiotaan. Suojelukasvatustoimiston käytännöissä Markku taas on ”autettava”, jonka kanssa tukitoimenpiteillä ei päästä ”tuloksiin”. Markun oma toimijuus johtaa auttamiseen tähtävien toimijoiden vetäytymiseen ja kontrolliviranomaisten käytäntöjen toteutumiseen: Markusta tulee vanki vain 16-vuotiaana.

Kuva 19: Markun positio viranomaiskäytännöissä

MARKKU SIOITETTIIN ”RIKOSKIERTEN ehkäisemiseksi” suoraan kuulusteluista tutkintavankeuteen. Markun vangitseminen loi ympäröivien institutionaalisten rakenteiden ja toimijoiden välille särön, jossa kontrolli- ja hoivaintressit joutuivat selkeällä tavalla ristiriitaan. Tilanteessa huoltotarkastajan turhautuminen poliisiviranomaisen työskentelyyn vaikutti ilmeiseltä, ja huoltotarkastaja yritti vedota ”kovin työkeän tunteeseen” poliisiin lastensuojelutoimenpiteiden tarkoituksenmukaisuudesta. Ristiriita tekee näkyväksi eron lastensuojelun sosiaalihuollollisen ja rikosoikeusjärjestelmän kontrollitehtävän välillä, jota 1970-luvulla pyrittiin tietoisesti korostamaan. 1960-luvun sosiaalipoliittisen murroksen seurauksena suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa pyrittiin yleisesti erottamaan sosiaalitoimenpiteet rikosoikeustoimenpiteistä: kun ensimmäisten tehtäväksi nähtiin edistää kansalaisten hyvinvointia ja tarjota universaaleja palveluja, jälkimmäisiin liitettiin rangaistus- ja kontrollimekanismien käyttö, ja nämä mekanismit tahdottiin tehdä selkeästi näkyviksi piilovallan välttämiseksi (Harrikari 2008, 108–109; 2004, 281). Pyrkimyksellä oli vaikutusta niin sosiaalihuoltoon kuin kriminaalipolitiikkaankin: esimerkiksi 1972 mietintönsä valmiiksi saaneessa suojelukasvatustoimikunnassa korostettiin pyrkimystä poistaa perinteisiin lastensuojelun keinoihin sisältyneitä diskriminoivia toimenpiteitä ja pakkovaltaa sekä erottaa suoje- lu- ja kontrollitoimenpiteet toisistaan. Suojeluvalvonta haluttiin poistaa uusittavasta lastensuojelulaista ”nykyisten sosiaalihuollon periaatteiden vastaisena toimintana” (KM 1972:B 135, 103), ja valinnan vapautteen perustuvaa tukihenkilötoimintaa haluttiin vahvistaa (mt., 97–103). Osin ongelmallisena pidettiin poliisiviranomaisten tekemää rangaistusvalvontatyötä nuorisorikollisten parissa. (Harrikari 2008, 108–109; KM 1972:A 1, 155–156.)

Suojelukasvatustoimikunta haluaa, samalla kun se toteaa ettei nykyisin voimassa olevaa rikosoikeudellista vastuukärajaa ole mahdollista eikä tarkoituksenmukaistakaan muuttaa viidestätoista vuodesta, korostaa palvelujen ja sanktioihin perustuvan järjestelmän erottamista toisistaan. Sosiaaliturvapolitiikan tulisi sisältää vain erilaisia perheille ja yksilöille annettavia palveluja ja alaikäisiin kohdistettavien erilaisten seuraamusten tulisi kuulua kriminaalipolitiikkaan. (KM 1972:B 135, 60.)

Yhteiskunnallinen kritiikki johti kauaskantoiseen suunnanmuutokseen yleisessä kriminaalipolitiikassa ja rikoslain kokonaisuudistukseen, jota valmistelemaan asetettiin kolme komiteaa (nuorisorikollisuustoimikunta KM 1966:A 2, nuorisorikoskomitea KM 1970:A 9 ja kriminaalihuoltokomitea 1972:A 1). Selitysmallia haettiin nyt ”yhteiskuntarakenteen, lainsäädännön, viranomaisten toiminnan ja yleisön asenteiden ratkaisevasta vaikutuksesta” (KM 1976, 63) ”hoitosuuntauksen” sijaan, jossa rikollisuutta selitettiin yksilön erityispiirteillä (kuten perimällä tai luonteen poikkeavuudella). Seuraamusjärjestelmä nähtiin edelleen keskeiseksi ja välttämättömäksi osaksi rikollisuuden ehkäisyä, mutta sen periaatteita muovattiin humaaniin suuntaan: rangaistukset eivät saaneet olla julmia eivätkä loukata suhteellisuus- ja yhdenvertaisuusperiaatetta (mt., 67). Niiden tuli kohdistua vain rikoksenteikijään, eikä rangaistuksilla saanut aiheuttaa tarpeettomia kärsimyksiä tai ”säännelemätöntä kasautumista” (mt., 70). Lisäksi rangaistusjärjestelmän tuli olla taloudellinen (mt., 71).

Kun ajan yhteiskunnallista ilmapiiriä tarkastelee Markun tapauksen valossa, on

ymmärrettävää, miksi huoltotarkastaja närkästyy poliisiviranomaisten menettelyyn. Samalla toteutetut toimenpiteet ja poliisiviranomaisen menettely näyttäytyvät poikkeuksellisen ankarina. Erityisesti Markun määrääminen tutkintavankeuteen suoraan kuulusteluista kiinnittää huomiota, sillä tutkintavankeuden käyttö nuorten rikosentekijöiden kohdalla puhutti jo 1966 julkaistussa nuorisoriikollisuustoimikunnan mietinnössä (ks. myös Gumpler 1964, 63–101). Mietinnössä todettiin, että yli 60 % nuorista vangeista oli ollut tutkintavankina. Pitkiä säilytysaikoja pidettiin ongelmallisina ”vangitun vastaisen sopeutumisen kannalta” ja vedottiin Euroopan neuvoston ministerivaliokunnan vuonna 1965 hyväksymiin päätöslauselmiin, joiden mukaan pidättämistä ja tutkintavankeutta ”ei koskaan saa käyttää rankaisullisiin tarkoituksiin”. (KM 1966:A 2, 33.) Tuli välttää toimenpiteitä, jotka saivat nuoren tutkintavangin ”korostetusti näkemään itsensä rikollisena” tai herättivät hänessä ”uhmaa ja katkeruutta” (KM 1966:A 2, 34). Myös vuonna 1970 työnsä valmiiksi saanut nuorisoriikolloskomitea lausui mietinnössään kriittisen näkemyksen tutkintavankeuden vaikutuksista.

[V]arsinkin esitutkinnan ja oikeudenkäynnin aikana tapahtunut vapauden menettäminen voi suhteettomasti rasittaa rikosentekijän psyykkisiä voimavaroja. Odotellessaan oikeudenkäyntiä ja epävarmana sen lopputuloksesta etenkin nuori ihminen vaistomaisesti etsii puolusteluja käyttäytymiselleen, katkeroituu ja omaksuu negatiivisen asenteen yhteiskuntaa ja sen jäsenilleen asettamia velvoituksia kohtaan. (KM 1970:A 9, 12.)

Nuorisoriikolloskomitea esittikin, että kun ”pakenemisvaara tai muut rikoksen selvittämiseen vaikuttavat seikat eivät välttämättä vaadi vapauden riistämistä, näiden vapautteen kohdistuvien pakkokeinojen asemasta tulisi voida käyttää lievempää toimenpidettä. Kysymykseen voisi tulla nuoren henkilön osalta lastenhuoltolaitoksessa hoitaminen” (KM 1970:A 9, 17). Markun tapauksessa lastensuojelutoimenpiteitä ei kuitenkaan ehditty toteuttaa. Kontrolliviranomaiset päätyivät tutkintavankeuteen, ja lopulta tuomio määrättiin ehdottomana vankeusrangaistuksena. Suojelukasvatustoimistossa tilanteeseen tyydyttiin ja Markun lastensuojelun asiakkuus päätettiin lopettaa tuloksettomana.

Vapautuminen

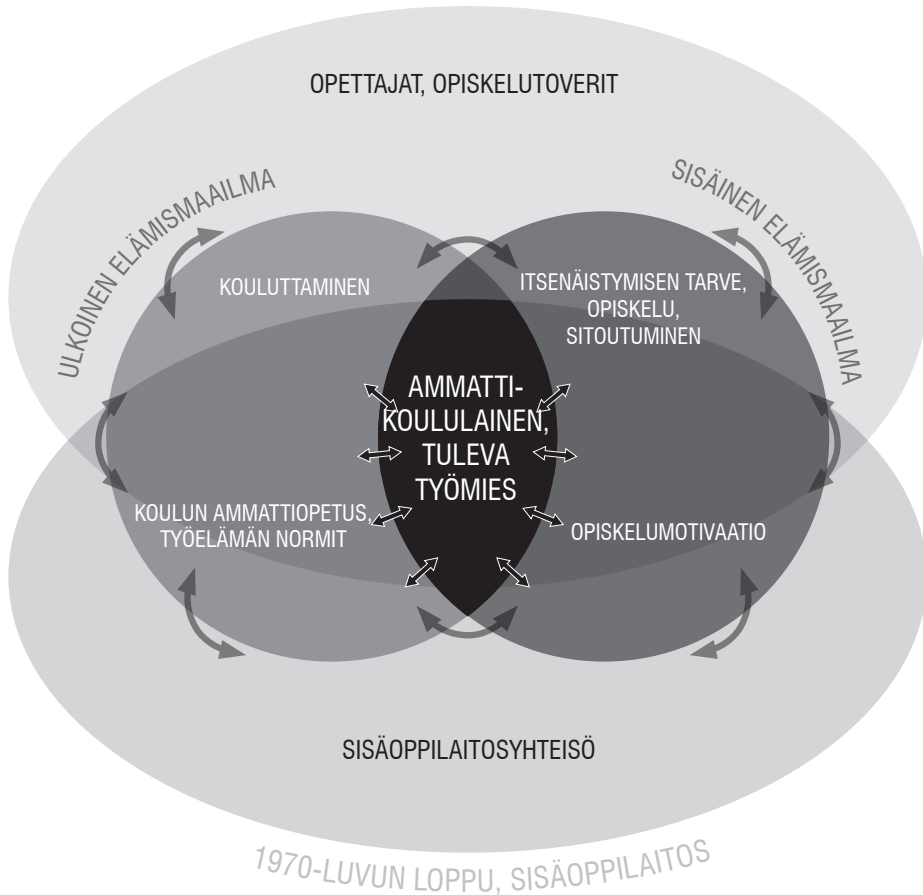
Markun vankeusajasta ei ole muistiinpanoja tai muita dokumentteja suojelukasvatustoimistossa. Asiakkuuden siirtopäätös ehtii kuitenkin olla voimassa vain Markun vankeuden ajan, sillä vapautumisen kynnyksellä kriminaalihuollon työntekijä ottaa huoltotarkastajaan yhteyttä ja toivoo lastensuojeluviraston asiakkuussuhteen jatkamista (muist. 2/1978). Huoltotarkastaja neuvottelee asiasta johtajan kanssa, ja 17 vuotta täyttäneen Markun asiakkuudesta tehdään uusi päätös (muist. 2/1978). Asiakkuuden uudelleenaloittamista perustellaan sillä, että ”poika itse toivoo avohuollon tukitoimenpiteitä ja hän on myös niiden tarpeessa” (japä 3/1978). Asiakirjojen perusteella vaikuttaa siltä, että Markun asioita vuosia hoitanut huoltotarkastaja tahtoo pitää kiinni asiakkuussuhteesta erityisesti, kun sen ylläpitäminen lähtee Markun aloitteesta. Markun ja huoltotarkastajan suhde vaikuttaakin läheiseltä: huoltotarkastaja kuvailee Markkua ”mukavaksi pojaksi”, josta sijaisetkin pitävät ja joka ”lupaa soitella kuulumiset” (muist. 3/1978). Markku tulee tapaamaan huoltotarkastajaa heti vapautumisensa jälkeen,

ja huoltotarkastaja ryhtyy järjestämään hänelle työkokeilua. Perheen heikon taloudellisen tilanteen vuoksi Markulle myönnetään myös bussilippu sekä vaate- ja käyttövara-avustusta kuukausittain. (Muist. 3/1978, kuukauden ajalla 3 käyntikertaa.)

Vapautumista seuraavan kevään kuluessa Markku pidätetään juopumuksen vuoksi lähes kuukausittain, ja hänelle kertyy sakkoja häiriökäyttäytymisestä ja näpistyksestä (riki 4/1978, ilmoitus 4/1978, riki 5/1978, riki 6/1978). Kesän korvalla Markku ilmoittaa kesäsijaisena toimivalle huoltotarkastajalle tahtovansa muuttaa toiselle paikkakunnalle opiskelemaan (muist. 6/1978). Ilmeisesti kesäsijaisuuden vuoksi muistiinpanot äkillisestä suunnanmuutoksesta ovat niukat, joten asiakirjojen perusteella ei ole mahdollista tehdä johtopäätöksiä siitä, mikä sysää Markkun tekemään päätöksen lähtemisestä. Ilmeistä kuitenkin on, että Markku alkaa itse tiedostaa ongelmatilanteensa, mikä saa hänet hakemaan aktiivisesti ratkaisua tilanteeseen. Nopeasti hän kokoaa puuttuvat asiakirjansa kriminaalihuollosta ja asianajajaltaan ja pääsee ammatilliseen sisäoppilaitokseen kauas kaupungista. Suojelukasvatustoimistossa päätetään tukea taloudellisesti opiskelua sisäoppilaitoksessa, jonne Markku on ”innolla menossa”. (Muist. 6/1978.) Markku sitoutuukin sisäoppilaitoksen arkeen ja suorittaa opintonsa loppuun (muist. 10/1978, 11/1978, 12/1978, 1/1979). Hän pitää yhteyttä huoltotarkastajaan puhelimitse

Kuva 20: Markun positio sisäoppilaitoksesta valmistumisen kynnyksellä

sekä lähettämällä tälle kortteja ja kirjeitä (kirjeet 7/1978, 7/1978, 8/1978, 9/1978, 9/1978, 1/1979). Viimeisessä tapaamisessa Markku ”suhtautuu optimistisesti tulevaisuuteen” ja ”uskoo tulevansa toimeen omillaan”. Niinpä Markun ”huoltosuhde päätetään lopettaa”. (Muist. 2/1979.) Asiakkuuden loppuvaiheessa täysi-ikäistyvän Markun ympärille rakentuu sisäoppilaitoksen tukeva rakenne, jonka avulla hän valmistuu ammattiin.

MARKUN SAATUA KOLMESTI ehdollisen vankeusrangaistuksen hänet tuomittiin ehdotto-
maan vankeusrangaistukseen. 1943 voimaan tullessa laissa nuorista rikoksentehtävistä
suositeltiin, että vankeusrangaistusten osalta käytettäisiin ehdollista vankeusrangaistusta,
johon liittyi nuhteettomaan elämäntapaan tukeva valvonta (Harrikari 2004a, 195).
Suomessa alaikäisten vankeusrangaistukset olivat kuitenkin yleisiä pohjoismaisittain
tarkastellen: 1960-luvulla alle 21-vuotiaita vankeja oli Suomessa lukumääräisesti
enemmän kuin muissa Pohjoismaissa yhteensä, ja heidän osuutensa kokonaisvankilu-
vusta ylitti kymmenesosan (vuonna 1967 ehdotonta vapausrangaistusta suoritti 2058
15–20-vuotiasta, KM 1970:A 9, 9, liite 1). Selitystä ilmiölle etsittiin erityisesti rangaistus-
seuraamusjärjestelmän ”ahtaudesta”, ja tämä ”vapauden menettämisen keskeinen
asema yhteiskunnan tavallisena reaktiomuotona” tulkittiin ongelmalliseksi monesta
näkökulmasta (mt., 11–12): Vapauden menettämällä todettiin olevan vaikutusta
rikoksentehtävien työsuhteisiin ja ansiomahdollisuuksiin. Lisäksi kannettiin huolta ”van-
kilakulttuurin normien ja arvojen” omaksumisesta ja ”rikollisten käyttäytymismuotojen
ja rikostekniikan” oppimisesta. Huomiota kiinnitettiin myös laitostumiseen, passiivisen
elämänasenteen omaksumiseen, perheestä vieraantumiseen ja ympäristön vieroksuntaan,
joka vaikeuttaa työnsaantia ja opintojen loppuunsaattamista. (Mt., 12.)

Näistä syistä olisi tärkeää, että sikäli kuin nuoren rikoksentehtävien kohdalla on pakko turvautua
laitoskäsittelyyn, tämä ainakin ensikertalaisen osalta tapahtuisi sellaisessa muodossa, että vältet-
tävässä olevien haittavaikutusten syntyminen estettäisiin. (KM 1970:A 9, 12–13.)

Rangaistusseuraamusten vaikutuksia nuorten rikoksentehtävien identiteettiin
käsiteltiin myös lopullisessa rikosoikeuskomitean mietinnössä, ja samalla siinä otettiin
kanta rikosvastuukäytännön säilyttämiseen viidessätoista vuodessa.

Rikosoikeudellisen vastuukäytännön alentamisella on kuitenkin myös merkittäviä haittoja. Kielteisen
seuraamuksen kohteeksi joutuminen merkitsee aina leimautumista. Leimautuminen vuorostaan
vaikeuttaa yleensä norminmukaista käyttäytymistä vastaisuudessa. Leimautumisprosessi vaikut-
taneekin voimakkaammin nuoriin kuin aikuisiin. Toisaalta tutkimukset osoittavat, että useimpien
nuorten rikollinen käyttäytyminen on ohimenevää. Useimmat lakkaavat tekemästä rikoksia,
vaikka heidän tekonsa eivät tule ilmi ja rangaistuiksi. Uusimisvaaran kannalta olisi usein parasta,
ettei nuorta rikoksentehtävää rangaistaisi ollenkaan. (KM 1976:72, 116.)

Markun kolme ehdollista tuomiota johti seuraavan tuomion langettamiseen eh-
dottomana, ja hänet määrättiin suorittamaan tuomiotaan nuorisovankilaan. Erillisten
nuorisovankiloiden synty liittyi vuoden 1937 nuorisorikoskomitean linjauksiin, joiden
tavoitteena oli sijoittaa ”kasvatuksen ja opetuksen tarpeessa” olevat ”kehityskykyiset”

alle 23-vuotiaat ja korkeintaan neljän vuoden vankeusrangaistuksen saaneet nuoret rikoksenteikijät erilleen aikuisvangeista. Näin haluttiin välttää ”vankilan turmiollinen vaikutus” ja tarjota sen sijaan mahdollisuus työntekoon ja ammatin omaksumiseen (Harrikari 2004a, 199). Kritiikki nuorisovankiloiden toimintaa kohtaan kuitenkin kasvoi 1960-luvulla (KM 1966:A 2, 47). Asiakirjoista ei selviä, millaiseksi Markun vankeusaika nuorisovankilassa muodostui.

Vankeuden jälkeen Markun asiakkuus siirtyi hetkeksi Kriminaalihuoltoyhdistykseen,⁴⁵ josta se kuitenkin pian siirrettiin takaisin suojelukasvatustoimistoon tutun huoltotarkastajan hoidettavaksi. Siirtoon vaikutti paitsi Kriminaalihuoltoyhdistyksen työntekijän aloite, myös Markun oma toive jatkaa lastensuojelun avohuollon tukitoimia. Alaikäisenä rikoksesta tuomitut herättivät keskustelua niin käytännön kentällä kuin kriminaalihuoltoa ja suojelukasvatusta pohtivissa komiteoissakin. Vuoden 1972 kriminaalihuoltokomitea pohti ”lastensuojeluvalvonnan” tarkoituksenmukaisuutta, mutta päätyi kuitenkin ehdottamaan, että poliisi suorittaisi rangaistusvalvonnan myös siihen määrättyjen nuorten rikoksenteikijöiden kohdalla. Tuomitsematta jätetyistä nuorista tuli edelleen tehdä lastensuojeluilmoitus. (KM 1972:A 1, 155–158.) Samaan aikaan kokoontunut suojelukasvatustoimikunta ehdotti, että suojeluvalvonta tuli poistaa sen aikaisesta lastensuojelulaista ”sosiaalihuollon periaatteiden vastaisena toimintana” (KM 1972:B 135, 136–137). Sen sijaan ehdotettiin erilaisia tukipalvelujen muotoja, joita tuli tarjota ”sosiaalihuollon periaatteita noudattaen kaikille kriminaalipoliittistenkin toimenpiteiden kohteeksi joutuneille alaikäisille” (mt., 60). Samalla korostettiin koulunkäyntiä, ammattiin valmistumiseen ja itsenäistymiseen tukemisen merkitystä (mt., 56–57). Suojelukasvatustoimisto tuki Markkua juuri taloudellisesti ja ammatinhankinnassa.

Autettava ja suojeltava lapsi – Markun positiot asiakirjojen valossa

1970-luvun helsinkiläislähiössä eläneen Markun asiakkuus ajoittui aikaan, jolloin suomalaisessa yhteiskunnassa koettiin perustavanlaatuisen rakenteellinen ja ideologinen murros (Karisto ym. 1997, 63–67). ”Suuri muutto” pakkautti asukkaat kaupunkien reunoille nopeasti rakennettuihin lähiöihin. Nopean kaupungistumisen mukanaan tuomat sosiaaliset ongelmat vaikuttivat myös Markun arkeen, jota leimasivat ydinperheen isän päihdeongelma ja väkivaltaisuus sekä äidin voimattomuus. Vanhempien reaktiot Markkuun vaihtelivat välinpitämättömyydestä torjuntaan ja fyysiseen väkivaltaan, ja siten Markun syrjäänvetäytyvän ja sulkeutuneen lapsen positioista tuli kapea niin tilanne- kuin yksilöllistenkin tekijöiden myötä (ks. Lemert 1951, 37–38).

Lähiöympäristössä Markku saattoi jo varhain irrottautua jengiyhteisön tiiviiseen, vertaisista koostuneeseen yhteisöön. Jengiin hakeutumisen voi tulkita pakotienä ahdistavasta perhe- ja naapurustoyhteisöstä (Lemert 1967, 48). Lähiönuoriso ja erityisesti nuorten päihdeidenkäyttö herättivät kaupungissa yleisiä reaktioita, eivätkä imppaavaan ja varkauksiin syöllistyneen Markun edesottamukset jääneet huomaamatta naapureilta ja viranomaisilta. Lastensuojeluviranomaisten reaktioita ohjasivat kuitenkin uudet, asiakasperheiden auto-

nomiaa kunnioittavat periaatteet, eivätkä interventiot Markun tapauksessa olleet erityisen reaktiivisia. Suhde suojelukasvatustoimiston huoltotarkastajaan rakentui vähitellen vuosien kuluessa, ja yhteistyö huoltotarkastajan, opettajan ja poliisiviranomaisten välillä oli vähäistä kunkin toteuttaessa omaan sektoriin liittyviä tehtäviä. Suojelukasvatustoimistossa Markun tilannetta seurattiin pitkään sivusta ja tuettiin tarvittaessa. Tuki oli toimistossa käytävää keskustelua ja taloudellista avustamista, sillä Markun vaikeuksien tulkittiin johtuvan ensisijaisesti perhesuhteiden ongelmista. Suojelukasvatustoimiston työskentelyssä Markku asemoitui autettavan ja suojeltavan lapsen positioon, mutta avohuoltotuki ei lopulta riittänyt hänelle. Tällöin Markku sijoitettiin arviointilaitokseen, jossa hänet määriteltiin päihdekierteessä olevaksi selkeäksi laitospojaksi ja siirrettiin sijaishuollon piiriin.

Yhteisökasvatuksellisessa laitoshoidossa yhteisöreaktioiden ja ihmissuhteiden merkitys korostui: Markun ymmärrystä hänen sisäisistä toimintaedellytyksistään vahvistettiin kiinteillä hoivasuhteilla, ja ohjaajat, johtaja ja psykologi pyrkivät korostamaan Markun myönteisiä ja toivottavia käyttäytymis- ja luonteenpiirteitä. Kotilomilla Markku kuitenkin kiinnittyi edelleen päihdeitä käyttävään ja rikoksiin syyllistyvään jengiyhteisöön, eivätkä laitoksen toimijat onnistuneet yhteisökasvatuksellisissa tavoitteissaan. Laitoshenkilökunnan määrittelyissä hyvän ja reilun kaverin positio muuttui ”koviksen” ja ”dokaajan” positioon, eikä yhteisö enää kyennyt auttamaan häntä. Markun kohdalla on syytä kysyä, olivatko yhteisön myönteiset määritelmät liian etäällä Markun omasta itseymmärryksestä – tämä ristiriita saattaa näet johtaa sovitamattomaan identiteettikriisiin ja syvenevään sopeutumattomuuteen yhteisön ”hyvistä tarkoituksiperistä” riippumatta (Lemert 1951, 96; Lemert 1967, 50–51, 59). Markun kohdalla on myös syytä kysyä päihdeongelman ”ohittamisesta” niin avo- kuin sijaishuollonkin käytännöissä: onko mahdollista, että aikakaudelle tyypillinen tapa korostaa sosiaalisia ongelmia esti hoitamasta päihderiippuvuutta, joka tulkittiin yksinomaan oireeksi ensin mainituista?

Kotiutumisen jälkeen Markun levoton käyttäytyminen johti alkoholisoituvan häirikön kapeaan positioon. Häiriköivä, rikollinen käyttäytyminen ylitti pian naapurien, poliisin ja lopulta äidinkin reaktioherkkyyden kriittisen pisteen (ks. Lemert 1951, 57). Nuoresta iästään huolimatta Markku vangittiin ja määrättiin suorittamaan tuomionsa ehdottomana vankeusrangaistuksena. Tällöin tuli ilmeiseksi Markun position ristiriitaisuus viranomaiskäytännöissä: suojelukasvatusinstituutiossa huoltotarkastajan reaktiot olivat suojelevia ja auttavia, kun taas rikosoikeuden instituutiossa poliisiviranomaiset ja tuomari suhtautuivat Markkuun ammattirosvon jälkeläisenä ja rikollisena, jonka käyttäytymistä tuli kontrolloida eristyksessä. Vapauduttuaan Markku jatkoi edelleen häiriökäyttäytymistään, mutta löysi lopulta itseään kiinnostavan alan ja hakeutui ammattikoulutukseen. Tällaisten siirtymien toteutumiseen voivat vaikuttaa lukuisat ulkoiset mekanismit, kuten annettu tuki ja apu, mutta niiden toteutuminen edellyttää sisäistä muutosta ja itsensä löytämistä (ks. Lemert 1967, 51–52).

Lastensuojelutyön käytännöissä Markku oli autettavan ja suojeltavan lapsen positiossa, ja häneen pyrittiin luomaan luottamuksellinen vuorovaikutus avohuoltoon ja vapaaehtoisuuteen rakentuvan pitkän työntekijäsuhteen avulla. Yhteisöreaktion kolmas vaihe, yhteisön ulkopuolelle eristäminen (Lemert 1951, 57–58), käynnistyi vasta, kun Markun äiti toivoi pojan sijoittamista. Asiakasasiakirjojen valossa Markun positio vaihtui syrjäinvetäytyvän ja sulkeutuneen lapsen positioista päihdeongelmaisen vangin positioon kehässä,

jossa yhteisöreaktiot seurasivat toistaan käyttäytymisen muuttuessa yhä poikkeavampaan suuntaan. Suojelukasvatuksen päämääräksi voi tulkita Markun tukemisen ja varovaisen sopeuttamisen ”kunnon kansalaiseksi” tilanteessa, jossa yhteiskunnan ideologia ja rakenteet sekä sosiaalihuollon periaatteet, lainsäädäntö ja käytännöt muuttuivat voimakkaasti.

8 JARI-PEKKA

”Jo neuvolaiässä erikoinen” Jari-Pekka ja perhe

1970-luvun alkupuolella syntyneen Jari-Pekan lastensuojelun asiakkuus alkaa 1980-luvun alussa, kun 13-vuotiaan pojan äiti ottaa yhteyttä sosiaaliviraston ensihuoltotoimistoon. Jari-Pekka asuu äitinsä, isäpuolensa ja nuorempien velipuoltensa kanssa helsinkiläisessä lähiössä. Vuosien saatossa Jari-Pekan kanssa on ollut monenlaisia vaikeuksia, jotka nyt ovat kärjistyneet: hän ei piittaa perheen säännöistä ja on öitä sekä viikonloppuja pois kotoa. Kuluneen kevään aikana Jari-Pekka on ollut poliisikuulusteluissa murtojen ja varkauksien vuoksi ja on jäänyt kiinni myös näpistyksistä sekä alkoholin käytöstä. (Ilmoitus 3/1985, 4/1985, riki 3/1985 ja 4/1985.) Pojan käyttäytyminen saa vanhemmat kokemaan avuttomuutta, ja äiti toivoo pojalle sijoitusta ensimmäisestä puhelusta alkaen (Ilmoitus 5/1985). Alueen sosiaalityöntekijä aloittaa perheen kanssa tiiviin avohuollon työskentelyn.

Ensimmäisten kuukausien ajan Jari-Pekan asiakkuus rakentuu sosiaalityöntekijän ja erityisesti isäpuolen välisten puheluiden varaan isäpuolen ”innostuessa vuolaasti” kertomaan ongelmista, joita Jari-Pekan kanssa on vuosien varrella ollut. Perheessään Jari-Pekka on ”epänormaali” lapsi. (Muist. 5/1985, 6/1985, 6/1985, 7/1985, 8/1985.)

Isäpuoli korostaa, että Jari-Pekka on jo lapsesta lähtien ollut epänormaali. Jos se olisi jo alusta lähtien ”diagnosoitu”, kaikki voisi olla toisin, kun ei olisi vaatinutkaan ”normaalialia” käyttäytymistä. (Muist. 7/1985.)

Perhe on jo pitkään etsinyt apua Jari-Pekan ongelmiin. Koulunkäyntivaikeuksia on hoidettu erikoissairaanhoidon puolella, ja koko perhe on ollut kasvatusneuvolassa (muist. 5/1985). Asiantuntijoiden neuvoista ei kuitenkaan ole ollut hyötyä perheelle. Isäpuolen mielestä on ”kaikkein suurin virhe kun sinne ylipäättään lähdettiin”, ja hän kokee menettäneensä auktoriteettinsa kasvattajana, kun kasvatusneuvolassa kiellettiin hänen ”ainoa kasvatuskeinonsa”, risun käyttäminen (muist. 7/1985, 8/1985).

Kysyin isäp. minkälaista apua hän lähinnä odottaisi lsv:lta. Hän ei osaa eritellä, mutta haukkuu kasvatusneuvolan asennetta kasvatukseen ts. ettei lapsiin saa käyttää fyysisiä ylivaltaa. Tuntuu siltä, että isä hakee lsv:lta lupaa antaa risua ja hyväksymistä omille kasvatusperiaatteilleen. Totesinkin hänelle jossain välissä, ettemme myöskään me voi tällaista lupaa antaa. (Muist. 8/1985.)

Keskusteluissa äidin asenne Jari-Pekkaan ei juuri eroa isäpuolen suhteesta poikaan. Äidin mukaan Jari-Pekka on ”kuin ilmetty isänsä, joka on epäsosiaalinen, alkoholiin taipuvainen pummi. Ei ole omena kauaksi puusta pudonnut” (muist. 10/1985).

Toistuvien vanhempien kanssa käytyjen puheluiden jälkeen sosiaalityöntekijä kutsuu koko perheen toimistoon.

Tavattu Jari-Pekka, äiti ja isäpuoli toimistossa. Vanhemmat panettelevat ja solvaavat Jari-Pekkaa kaikkien kuullen erittäin ikävällä tavalla: Jari-Pekka on heidän mukaansa ”häiriintynyt”, ”hirviö”, tunteeton ja piittaamaton. (Muist. 10/1985.)

Jari-Pekan asiakkuuden alkaessa perheessä ja naapurustossa on käynnissä jo vahva hylkimis- ja stigmatisointiprosessi. Naapuruston vanhemmat keräävät Jari-Pekkaa vastaan adressia, koska hän ”pyörii pihoilla toisten poikien kanssa humalassa, häiritsee, huutelee hävyttömyyksiä”. Äitiä ”ällöttää” Jari-Pekan jutut, ja äidin mukaan koko perhe kärsii hänen tempaustensa vuoksi. Myös veljien mielestä ”Jari-Pekka pitäisi panna pois”. Jari-Pekka on itse kauhuissaan ajatuksesta ja sitoutuu sosiaalityöntekijän kanssa yhdessä tehtyihin sääntöihin ja kotiintuloaikasopimuksiin, joita noudattamalla hän ansaitsee korotetun viikkorahan. Yksinkertaiselta tuntuvasta neuvosta on perheelle apua, ja äiti jopa asettuu Jari-Pekan puolelle, kun naapuruston toiset äidit syyttävät Jari-Pekkaa häiriökäyttäytymisestä. (Muist. 10/1985.)

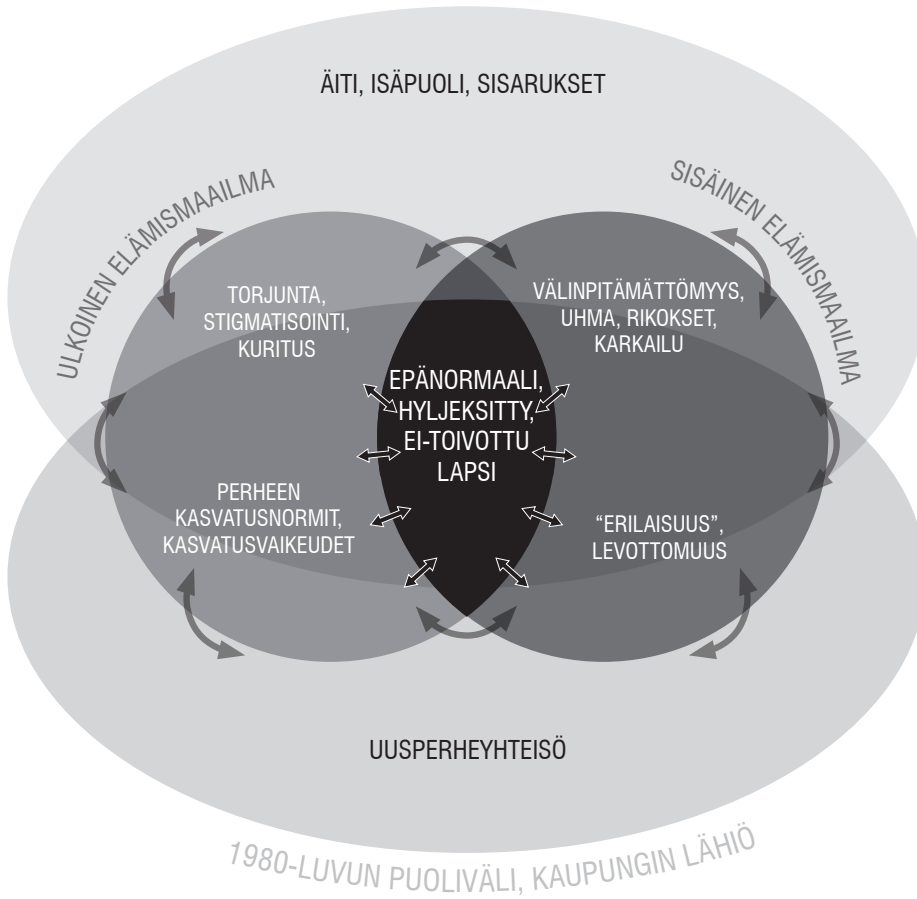
Tuntuu kuin äidin asenne Jari-Pekkaa kohtaan olisi nyt suvaitsevaisempi ja ymmärtäväisempi. Myöntää, että Jari-Pekka joutunut syntipukin asemaan lähiympäristössä. (Muist. 10/1985.)

Ensimmäistä tapaamista seuraavien viikkojen aikana sosiaalityöntekijä ja Jari-Pekka tapaavat kahden kesken, ja Jari-Pekka hakeutuu sosiaalityöntekijän vastaanotolle myös itsenäisesti. Keskusteluissa sosiaalityöntekijä pyrkii luomaan kontaktia poikaan, jonka suhtautuminen lähiyhteisön reaktioihin vaikuttaa välinpitämättömältä ja turtuneelta.

Hän ei mielestään kärsi vanhempien nimittelystä, on siihen jo niin tottunut. Ei ylipäänsäkään paljoa välitä vanhemmistaan. (Muist. 10/1985.)

Ulkopuolisuuden kokemus perheyhteisöstä on vahva, mutta 14 vuotta täyttävä Jari-Pekka tahtoi jäädä kotiinsa ja lupaa noudattaa jatkossakin kotiintuloaikoja ja muita yhdessä sovittuja sääntöjä. Myös äiti sitoutuu ajatukseen Jari-Pekan kotona pysymisestä ja vetoaa sosiaalityöntekijään, jotta tämä puhuisi isäpuolelle ”Jari-Pekan kotona asumisen puolesta” (muist. 10/1985).

Sosiaalityöntekijän näkemys Jari-Pekan vanhemmista on hyvin kielteinen: hän kirjoittaa jopa vanhempien ”hirviömäisyydestä” (muist. 10/1985). Sosiaalityöntekijän tulkinnan mukaan Jari-Pekka suojautuu vanhempien syytöksiltä hakeutumalla tietoisesti puuhiin, joilla tietää loukkaavansa vanhempiaan mutta joita häneltä samalla odotetaan (muist. 4/1986). Jari-Pekan käyttäytyminen alkaa vastata vanhempien odotuksia, ja hänen tilansa perheyhteisössä kaventuu epänormaalin, hyljeksityn ja ei-toivotun lapsen positioon.

Kuva 21: Jari-Pekan positio lapsuudenperheessä

JARI-PEKAN ASIAKKUUS ASETTUU 1980-luvun puoliväliin, jolloin suuren maaltamuuton aiheuttamat ongelmat oli pitkälti saatu hallintaan Helsingissä kaupungin alue- ja palvelurakenteen osalta. Vaikka lähiöiden eriytymiskehityksestä ja ongelmien alueellisista kasautumisista kannettiin edelleen huolta, 1960- ja 70-luvun kaltaisia lähiölevottomuuksia tai muita järjestyshäiriöitä ei enää esiintynyt. (Pulma 2000, 164–166; Schulman 2000, 76–78.) Taloudessa vuosikymmen oli tasaisen kasvun ja kehityksen aikaa, minkä turvin hyvinvointipolitiikka kehittyi ja vakiintui. Helsingin sosiaalihuollossa toteutettiin laajoja organisaatiouudistuksia, ja sosiaalityö siirtyi asiakasta lähemmäksi aluepohjaiseen työskentelykulttuuriin.⁴⁶ (Pulma 2000, 312; Schulman 2000, 78.) Käytännössä siirtyminen aluekohtaiseen perhetyöhön merkitsi suurta muutosta yksittäisen sosiaalityöntekijän asiakaskunnassa: enää asiakkaita ei jaettu ongelmalähtöisesti suojelukasvatuksen tarpeessa oleviin ja turvattomiin lapsiin, vaan sama aluetoimiston työntekijä huolehti kaikenikäisistä asiakkaista alueellaan. (Lastensuojelutoimi 1983, 6–7.)

Lasten jaottelusta luopuminen oli vuosikymmenen vaihteesta valmistellun uuden lastensuojelulain oleellisia muutoksia vanhaan, vuodesta 1936 voimassa olleeseen

lakiin (Pulma 2004, 17). Vanhan lastensuojelulain oireperusteista lähestymistapaa muutettiin radikaalisti.

Kun oireenmukainen lähestymistapa on ollut leimaava, on katsottu tarkoituksenmukaiseksi pyrkiä kohdistamaan huomio lasta ja nuorta vaarantaviin olosuhteisiin sekä vanhempien kasvatumahdollisuuksiin ja lapsen tarpeisiin. (HE 1982, 64.)

Jari-Pekan tapauksessa uuden lastensuojelulain merkitys ilmenee tavassa, jolla pojan asemaa ja oikeuksia korostetaan. Uudessa laissa lapsen etu nostettiin perhe- ja yksilökohtaisen lastensuojelun keskeiseksi periaatteeksi (HE 1982, 1). Uusi laki korosti lapsen oikeussubjektiasemaa ja ennakoitiin sisällöltään 1989 voimaantullutta lasten oikeuksien sopimusta. Sen ideologinen uudistustyö oli kuitenkin aloitettu jo 1970-luvulla, jota voi luonnehtia lapsipoliittiseksi vuosikymmeneksi: 1976 valmistunut lapsilakipaketti, joka sisälsi isyyslain, lain lapsen elatuksesta, perintökaaren sekä avioliitto- ja holhouslain muutokset, toimi askeleena kohti 1980-luvun lastensuojelulakia, joka nosti lapsen oikeuksiensa itsenäiseksi subjektiksi ja vaikutti keskeisesti valtakunnan lapsipoliittikaan sekä sukupolvien välisiin suhteisiin (Satka ym. 2002, 250). Lakiuudistuksen lopullinen syysäys saatiin YK:n Kansainvälisenä lapsen vuonna, kun tasavallan presidentti ja eduskunta esittivät toiveensa lastensuojelulain uudistamisesta (Pulma 1987, 244; Satka ym. 2002, 250; Mikkola 2004, 83). Lain valmistelu tapahtui kiireisellä aikataululla 1970-luvulla kariutuneiden lukuisten lakiuudistuspyrkimysten jälkeen. Lakia valmistellutta Lastensuojelukomitea 1982:ta johtanut Matti Mikkola murehtii kiireen jättäneen liian vähän aikaa kollektiiviselle kypsymiselle, jota asiantuntijoiden ja käytännön toimijoiden välinen vuoropuhelu olisi voinut tuottaa.

13-vuotiseksi jääneen hallinnollisen virkaurani aikana eteen ei tullut yhtään niin vaikeaa ja samalla mukaansa tempaavaa ja intensiivistä projektia. (Mikkola 2004, 83.)

Rakenteellisesti laki jakautui lasten kasvuolojen kehittämiseen ja kasvatuksen tukemiseen sekä perhe- ja yksilökohtaiseen lastensuojeluun (HE 1982). Uusi laki hylkäsi perinteisen kollektiivisuutta korostavan, kuriin, auktoriteettiin ja tapakasvatukseen perustuneen lapsikäsityksen ja toimi lasten oikeuksien lippulaivana. (Pulma 1987, 244; Mikkola & Helminen 1994; Satka ym. 2002, 251–252; Mikkola 2004, 77–84; Hämäläinen 2007, 358–367.)

Jari-Pekan perhe oli ollut kasvatusneuvolan asiakkaana vuosia ennen äidin yhteydenottoa lastensuojeluun. Kasvatusneuvolasta perhe oli hakenut apua Jari-Pekan käytöshäiriöihin ja perhesuhteiden vaikeuksiin. Kasvatus- ja perheneuvonnan sekä sosiaalityön yhteistyö alkoi Helsingissä jo 1950-luvulla sosiaalilääkäritoimiston perustamisen myötä, mikä ”merkitsi käännettä mentaalihygienisessä työssä, sillä lastensuojeluvirasto pääsi täten kiinteään henkilökohtaiseen kosketukseen psykiatri- ja psykologityövoiman kanssa” (Toimintakertomus 1955, 1; myös Helasvuo 1997, 34–35; Saurama 2002, 230–231). Erityisesti perheneuvoloiden vaikutus näkyi 1970-luvulla, jolloin myös lastensuojelussa siirryttiin lapsilähtöiseen ja perhekeskeiseen lähestymistapaan. Tätä tulkintakehystä ohjasivat psykodynaamiset ja psykososiaaliset teoriaperinteet, jotka

omaksuttiin myös kasvatuseuvoloiden yhteistyössä (Pulma 2000, 312; Hämäläinen 2007, 370–371). Psykologien ja kasvatuseuvoloiden lausunnot olivat 1980-luvulla keskeisiä dokumentteja myös koulukoteihin sijoitettujen lasten asiakirjoissa (Pösö 2004, 52–54). Aikalaiset etsivät selitystä kasvatus- ja perheneuvoloiden roolin vahvistumiseen siitä, että lastensuojelun sosiaalityön kenttä oli laajentunut.

Kasvatus- ja perheneuvoloiden rooli lastensuojelua konsultoivana lasten kasvun asiantuntijoina ja lapsen edun selvittäjänä on saanut yhä enemmän merkitystä. Vaikuttaa siltä, että mitä alueellisempaa ja kokonaisvaltaisempaa, eriytymättömämpää yleissosiaalityötä kunnassa tehdään, sitä enemmän on paineita saada kasvatus- ja perheneuvoloilta konkreettista apua lastensuojelutilanteissa. (TM 1988:12, 19.)

Jari-Pekan isäpuoli ajautui kuitenkin erimielisyyksiin kasvatuseuvolan työntekijöiden kanssa. Erityisesti suhtautuminen ruumiilliseen kuritukseen aiheutti ristiriitoja: isäpuoli selitti Jari-Pekan ongelmakäyttäytymistä ensisijaisesti pojan erikoisella persoonallisuudella, jonka hallitsemiseksi oli paikallaan antaa ruumiillista kuritusta ja osoittaa selkeä auktoriteettiasema. Vitsarangaistuksen käyttöön hän haki tukea myös lastensuojelusta, jossa lupaa sen käyttämiseen ei kuitenkaan annettu. Käsittelemieni aktien perusteella vaikuttaa siltä, että ruumiillista kuritusta ryhdyttiin pitämään merkinä kasvatusvaikeuksista 1970-luvulta alkaen, johon asti se oli lähinnä normaali kasvatusmenetelmä muiden joukossa. 1970-luvun asiakirjoissa siihen ryhdyttiin viittaamaan ongelmalähtöisesti, ja 1980-luvulta alkaen se tulkittiin jo selkeänä merkinä perheen vuorovaikutussuhteiden tulehtuneisuudesta.⁴⁷ (Ks. myös Harrikari 2004c; Pulma 2004, 19.) Suomessa Sirpa Taskinen julkaisi 1982 oppaan lasten pahoinpitelystä. Taskisen selvityksen mukaan kurituksen aiheuttamat vaikeat ruumiinvammat tulivat rangaistaviksi jo vuonna 1866 annetulla asetuksella, joka säilyi samansisällöisenä vuoteen 1969. Tällöin rikoslaista jätettiin kuritusta koskeva säännös pois, sillä sen katsottiin oikeuttavan ”kasvatettavan vahingoittamiseen” ja rohkaisevan ”kovakourasta kasvattajaa terveyttä vahingoittavien ojennuskeinojen käyttämiseen tavalla, jota ei voida pitää hyväksyttävänä”. (Taskinen 1982, 6.) Lasten pahoinpitelyä ja hoidon laiminlyöntiä käsitteleviä kansainvälisiä kongresseja järjestettiin 1960-luvulta lähtien, ja ruumiillinen kuritus kiellettiin Norjassa jo 1972 ja Ruotsissa 1979 (mt., 6–7). Suomessa ruumiillinen kurittaminen kiellettiin samana vuonna 1984, jona uusi lastensuojelulaki tuli voimaan. Lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta kirjattiin tuolloin kielto alistaa, kurittaa ruumiillisesti tai kohdella lasta muulla tavoin loukkaavasti (L 361/1983/1 §). Sosiaalihallitus suositti ruumiillisen kurituksen välttämistä jo ennen lain voimaantuloa. Kurituksesta pidättäytymistä perusteltiin sillä, että kuritus antoi lapselle väkivaltaisen käyttäytymismallin ja herätti lapsessa pelkoa, vihaa ja epäluottamusta. Katsottiin myös, ettei ruumiillinen kurittaminen edistänyt normien sisäistämistä vaan sai lapset riippuvaisiksi ulkoisesta kontrollista ja riistäytyi helposti kasvattajan hallinnasta. (Taskinen 1982, 9.) Ohjeissa kuitenkin korostettiin, että vanhemmat tarvitsivat opastusta, sillä lapsen tilanne ei välttämättä parantunut pelkästään sillä, että lyöminen tai muu satuttaminen kiellettäisiin.

Tämänhetkisten tietojen mukaan ruumiillinen pahoinpitely saattaa muuttua vielä suuremmaksi henkiseksi julmuudeksi, jolla on vähintäänkin yhtä vahingolliset seuraukset lapsen kannalta. Myös täydellinen välinpitämättömyys lapsesta on vieläkin vahingollisempaa lapsen kannalta kuin satunnainen selkäsauna. Ruotsissa on joissakin yhteyksissä esitetty epäilyjä siitä, että kun ruumiillinen kuritus kiellettiin, tällaisten laiminlyöntien määrä olisi noussut. (Taskinen 1982, 9.)

Sosiaalihuollon raportissa korostettiin, että sosiaalihuollossa tuli pyrkiä muuttamaan kasvattajien kokonaissuhtautumista lapseen, ja tukea perhettä ”keskustelemalla perhekysymyksistä, myöntämällä huoltoapua, järjestämällä lomatoimintaa jne.” (Taskinen 1982, 37). Jari-Pekan sosiaalityöntekijä selitti perheen ongelmia ensisijaisesti perhesuhteilla, jotka alun työskentelyn jälkeen vaikeutuivat entisestään.

”Ei sopeudu yhteiskuntaan” – avohuollon kariutuminen

Parin viikon kuluttua Jari-Pekka syyllistyy törkeään varkauteen ja muutaman päivän kuluttua moottoriajoneuvon luvattomaan käyttöönottoon (ilmoitus 10/1985, 11/1985, muist. 11/1985). Perheen mitta on täysi vain puoli vuotta ensimmäisestä puhelusta ja kuukauden kuluttua ensimmäisestä tapaamisesta lastensuojeluviraston sosiaalityöntekijän kanssa.

Perhe toimistossa. Vanhemmat aloittavat jälleen voimallisesti Jari-Pekan syyttämisen ja nimittelemisen. Jari-Pekka on erikoinen, ”sairas”, ei sopeudu yhteiskuntaan, epänormaali. (Muist. 10/1985.)

Tapaamisessa vanhemmat arvostelevat Jari-Pekkaa niin, että sosiaalityöntekijä kirjaa muistiinpanoihinsa ”järkyttävää!”. Vanhemmat vaativat Jari-Pekan välitöntä sijoittamista ja tekevät selväksi, ettei pojalla ole sijaa heidän perheessään. Jari-Pekka vastustaa voimallisesti sijoitusajatusta ja uhkaa jatkaa rikoksia, koska tietää taloudellisten menetysten olevan ”tehokas kosto” vanhemmille. (Muist. 11/1985.) Vastustuksesta huolimatta sosiaalityöntekijä toteaa, etteivät Jari-Pekan mahdollisuudet jatkaa kotona asumista vaikuta lupaavilta.

Todettu tilanne, että näyttää siltä ettei kotielämän varaan voi paljon rakentaa ja laitossijoitus näyttää ainoalta ratkaisulta saada tulehtunut tilanne laukeamaan. (Muist. 10/1985.)

Jari-Pekalle tehdään huoltosuunnitelma ja ryhdytään aktiivisesti etsimään laitospaikkaa. 14-vuotias poika päätetään sijoittaa pois perheestään ”etäisyyden saamiseksi puolin ja toisin” (sipä 12/1985). Huoltosuunnitelman mukaan sijoituksen tavoitteena on ”tarjota Jari-Pekalle mahdollisuus irtautua perheen lukkiutuneesta vuorovaikutussysteemistä ja ’syntipukin roolista’ siinä” (suun. 11/1985). Sijoitusta perustellaan myös rikoskäyttäytymisellä ja Jari-Pekan koulunkäynnin mahdollistamisella.

Sijoitus on tarpeen myös Jari-Pekan rikoskierteen katkaisemisen ja koulunkäynnin tukemisen kannalta. (Sipä 12/1985.)

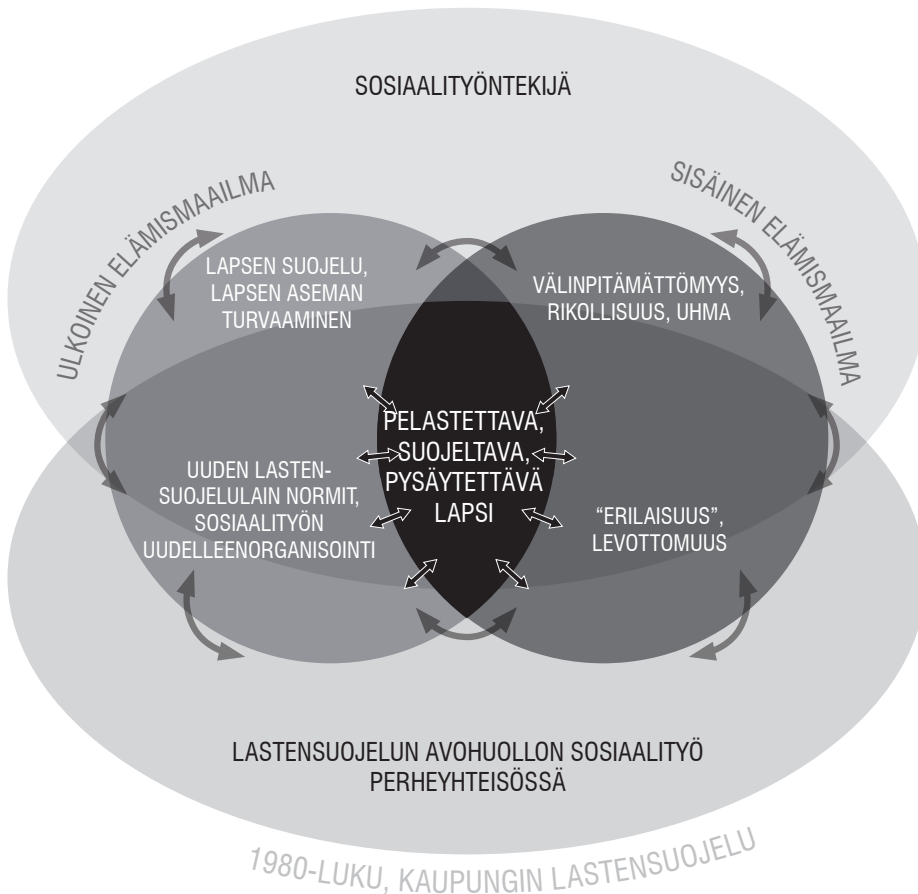
Sosiaalityöntekijä ryhtyy hakemaan Jari-Pekalle nuorisokotipaikkaa Helsingistä. Paikkavarauslomakkeessa Jari-Pekan tilanne kuvaillaan yksityiskohtaisesti ja todetaan, ettei poikaa kyetä enää auttamaan avohuollon keinoin, sillä ”perhe on käyttänyt perhe-

terapian tuomat eväät loppuun tai jättänyt ne kokonaan syömättä” (paikkav. 12/1985). Sijoituspaikkaa odotellessaan Jari-Pekka muuttaa suhtautumistaan ajatukseen: hän tulee yllättäen sosiaalitoimistoon kyselemään lisää nuorisokodeista ja sopii sosiaalityöntekijän kanssa mahdollisuudesta tutustua yhteen laitokseen. Tutustumiskäynnille tulevat mukaan myös äiti ja isäpuoli.

Keskustelimme perheen tilanteesta sekä laitoksen toimintatavoista ja normeista. Päätös siitä haluaako Jari-Pekka kaiken em. kuultuaan muuttaa laitokseen, jätettiin Jari-Pekalle itselleen. (Muist. 12/1985.)

Päätös muutosta jätetään Jari-Pekalle itselleen, ja hänelle annetaan aikaa tehdä asiassa ratkaisu. Välikohtaus kotona kuitenkin vauhdittaa muuttopäätöksen tekoa. Joitakin päiviä tutustumiskäynnin jälkeen isäpuoli hermostuu Jari-Pekan ostettua luvatta ruokaa perheen tiliin.

Isäpuoli oli hikeentynyt tästä niin, että oli käynyt käsiksi Jari-Pekkaan. Lyönyt niin, että veri oli lentänyt. (Muist. 12/1985.)

Kuva 22: Jari-Pekan positio avohuollon sosiaalityössä

Jari-Pekka soittaa nuorisokodin johtajalle ja toivoo pääsevänsä laitokseen mahdollisimman pian. Johtaja neuvottelee tilanteesta sosiaalityöntekijän kanssa, ja he yhdessä toteavat, että ”mikäli mahdollista pidämme kiinni alun perin sovitusta muuttopäivästä, mutta Jari-Pekka saa itse päättää” (muist. 12/1985). Kotona Jari-Pekan lähtöä perheyhteisöstä vauhditetaan fyysisellä väkivallalla, ja näin pojan siirtymistä laitokseen helpotetaan traagisella tavalla.

KUN JARI-PEKAN TILANNETTA ei kyetty ratkaisemaan avohuollon tukitoimin, ryhdyttiin suunnittelemaan nuorisokotisijoitusta. Tällainen suunnitelmallinen työskentelyote oli uuden lastensuojelulain hengen mukaista ja Jari-Pekan tapauksessa ilmeistä: uusi lastensuojelulaki edellytti huoltosuunnitelman ja sitä täydentävän hoito- ja kasvatussuunnitelman tekoa ”tavoitteellisen ja suunnitelmallisen sosiaalityön” tärkeänä osana (HE 1982, 63). Huoltosuunnitelman avulla oli tarkoitus selvittää lapsen etu ja arvioida eri toimien vaikutukset lapsen kehitykseen ja kasvuun (mt., 63). Lastensuojelun tavoitteena tuli olla ”lapsen parhaan ja lapsen edun turvaaminen”, ja se toteutettiin ensisijaisesti auttamalla vanhempia tai muita huoltajia ”ymmärtämään lapsen sekä fyysisiä, psyykkisiä että sosiaalisia tarpeita.” Samalla korostettiin jatkuvien ja läheisten ihmissuhteiden merkitystä, joissa lapsi saattoi tuntea ”olevansa toivottu, hyväksyty ja rakastettu”. (HE 1982, 60.) Lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteitä tuli tarjota viimeistään silloin, kun kasvuolot vaaransivat tai eivät turvanneet lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä. Toimenpiteisiin oli ryhdyttävä myös lapsen vaarantaessa omalla käyttäytymisellään terveyttään tai kehitystään. (L 683/1983/12 §.)

Huostaanotto tuli kysymykseen vasta, jos avohuollon tukitoimenpiteet eivät muuttaneet tilannetta paremmaksi. Myös rikos yhdessä epäonnistuneiden avohuollon toimenpiteiden kanssa loi edellytykset huostaanotolle.⁴⁸ Muuksi kuin vähäisenä pidettäväksi rikolliseksi teoksi tulkittiin teko, josta saattoi seurata suurempi rangaistus kuin sakko tai kuusi kuukautta vankeutta. Vähäisiksi tulkittiin myös teot, ”joista rangaistusuhka on edellä mainittua korkeampi, jos tekoon ei samalla liity muuta kuin vähäiseksi katsottavaa epäsosiaalisuutta tai moitittavuutta” (HE 1982, 74). Lakiehdotuksessa mainittiin tällaisiksi rikoksiksi erikseen esimerkiksi liikenne rikkomukset. Ehdotuksessa korostettiin sitä, että ”viime kädessä teon rikollisuuden aste on harkittava kussakin tapauksessa erikseen yksittäistä elämäntilannetta silmällä pitäen” ja sitä, ”että ainoastaan sellainen yhteiskuntaan sopeutumattomuus, jonka voidaan katsoa olevan selvä osoitus lapsen ajautumisesta rikolliseen käyttäytymiseen, johtaa sijaishuollon tarpeeseen” (mt., 74). Näin huostaanottoon ei saanut ryhtyä ”pelkästään yhteiskunnan suojelemiseksi”, vaan ”lapsen tarvitseman huollon tarpeen” tuli olla peruste toimenpiteisiin ryhtymiselle (mt., 74). Oireperusteisesta työskentelystä otettiin siis selvä suunnanmuutos kohti lapsen edun periaatteen määräämää työskentelyä. Individualistiseksiin kutsuttu laki erotti lapsen oikeudet myös suhteessa perheeseensä. (Pulma 1987, 244; Hämäläinen 2007, 358–367.) Jari-Pekan tapauksessa huostaanottoa perusteltiin ”rikoskierteen katkaisemisella” mutta myös muilla elämäntilanteeseen liittyvillä seikoilla, kuten perhesuhteiden lukkiutumisella, avohuollon tukitoimien riittämättömyydellä ja erityisesti pojan omalla edulla.

”Marginaalitapaus” Jari-Pekka ja koulu

Jari-Pekan asiakirjoissa on useita merkintöjä, joissa äiti ja isäpuoli epäilevät hänen älyllistä kompetenssiaan.

Isäpuoli ja äiti korostivat myös, ettei koulussakaan hyvin mene. Varmasti pojasta ei ole lukioon!
(Muist. 11/1985.)

Vaikka vanhemmat epäilevät Jari-Pekan kykyjä ja käytöstä koulussa, on hän asiakkuuden alkaessa lahjakas ja älykäs oppilas, joka pärjää koulussa hyvin. Sijoituksen tullessa ajankohtaiseksi päätetäänkin, ettei Jari-Pekan koulua lähdetä vaihtamaan.

Keskustelimmekin juuri esim. koulunkäynnin jatkuvuuden tärkeydestä ja kuinka koulu on paikka missä hän ei vielä ole leimaantunut ja voi päteä. (Muist. 11/1985.)

Jari-Pekan koulutilanne kuitenkin muuttuu samaan aikaan kuin työskentely lastensuojelun kanssa alkaa ja huostaanoton ajankohta lähestyy. Koulukuraattori ottaa lastensuojelun sosiaalityöntekijään yhteyttä ja kertoo Jari-Pekan tulleen omasta aloitteestaan usein hänen luokseen ”rauhottumaan” ja puhumaan asioistaan. (Muist. 12/1985.) Opettajan mukaan Jari-Pekalla menee tunneilla hyvin, mutta jotakin levottomuutta on havaittavissa: ”Lahjakas, ei jaksa saavuttaa omaa tasoaan. Häiritsee opetusta, pyrkii tahallisesti tasoaan huonompiin koulusuorituksiin.” (Ilmoitus 3/1986.) Kaksi viikkoa Jari-Pekan nuorisokotiin muuton jälkeen tilanne ajautuu kriisiin, kun Jari-Pekka pahoinpitelee luokkatoverinsa. Pahoinpityä saa aikaan voimakkaan reaktion kouluyhteisössä, ja Jari-Pekka siirretään välittömästi pakkolomalle. (Muist. 1/1986.)

Pakkoloman jälkeen aiemmin koulussa viihtynyt Jari-Pekka menee sinne vain pistäytymään satunnaisesti: ”Ei huvita, ei jaksa enää.” Kuraattorin mukaan Jari-Pekka on käydessään ”levoton, kuljeskeleva, aggressiivinen” (Muist. 2/1986). Opettaja epäilee lahjakkaan Jari-Pekan alisuoriutuvan tahallaan ja epäilee syyksi tovereiden vaikutusta tai uhmaa (ilmoitus 3/1986). Koulu ilmaisee huolensa hänen mielenterveydestään neuvottelussa, johon osallistuvat rehtori, opettaja, koulukuraattori, nuorisokodin johtaja, omahoitaja ja sosiaalityöntekijä. Yhteisneuvottelun avulla ei kyetä ratkaisemaan tilannetta, vaan koulu- ja sosiaaliviranomaisten näkemykset Jari-Pekan tilanteesta joutuvat jyrkkään ristiriitaan keskenään. Koulun hylkimis- ja stigmatisointiprosessi on alkanut.

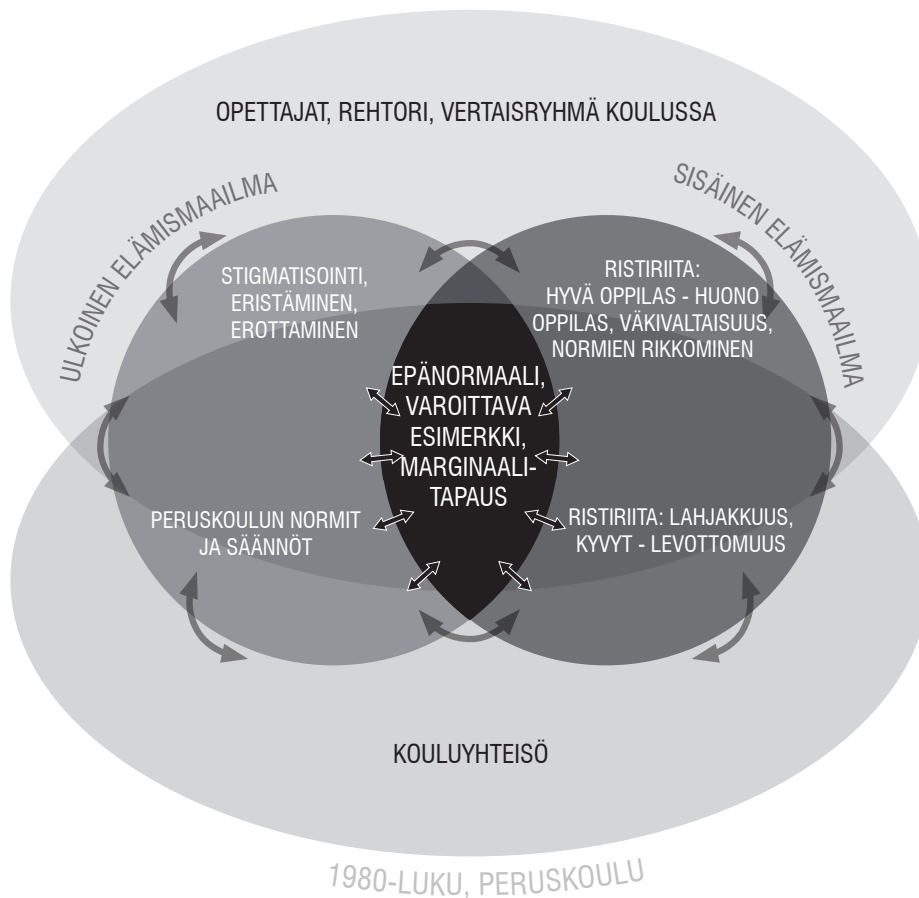
Opettaja taipumaton kannassaan: Jari-Pekka ei kuulu kouluun. Pojan auttamiseksi on tehty jo kaikki voitava. Ei mene enää edes pienryhmässä. Aggressiivinen. Tarvitaan ”marginaalitapauksia”, jotka erotetaan muille opiksi ja pelästykseksi. Rehtori aikoo nyt viipymättä panna Jari-Pekan erottamisen vireille. (Muist. 2/1986.)

Koulun henkilökunta perustelee Jari-Pekan erottamista sillä, että hänestä halutaan tehdä varoittava esimerkki muille yhteisön jäsenille. Kuten perheessä, myös koulussa Jari-Pekka joutuu poikkeavan oppilaan – ”marginaalitapauksen” – positioon. Samalla poikkeava positio valjastetaan lisäämään yhteisön koheesiota: muiden yhteisön jäsenien edellytetään ottavan opiksi Jari-Pekan kohtalosta. Koulu sulkee Jari-Pekan yhteisön ulkopuolelle, ja hänen asiansa jää lastensuojelun sosiaalityön tehtäväksi: ”Tilanteen selvittäminen jäi siis lastensuojelulle”. (Muist. 2/1986.) Muistiinpanoissaan sosiaali-

työntekijä purkaa turhautumistaan koulun toimintaa kohtaan.

Koulun suhtautuminen Jari-Pekkaan ollut hyvin ristiriitaista ja sekavaa. (Muist. 4/1986.)

Kuva 23: Jari-Pekan positio kouluyhteisössä

JARI-PEKKA KÄVI PERUSKOULUA, jossa häntä pidettiin lahjakkaana oppilaana. Vanhempien ja sosiaalityöntekijän yhteinen kanta oli, että koulunkäynnin jatkaminen tutussa kouluympäristössä oli tärkeää, ja tätä perusteltiin sillä, ettei Jari-Pekka ollut leimaunut koulussa. 1970-luvulla vaikuttanut leimaamisteoreettinen selittämistapa oli yhteinen Jari-Pekan sosiaalityöntekijälle ja kasvatusneuvolan psykologille. Leimaamisteorian vaikutukset näkyivät 1970-luvulla myös lainsäädännön tason teksteissä (ks. Markun tapaus), ja niillä oli vaikutusta myös uuden lastensuojelulain sisältöön.

Vaikka Jari-Pekan tilanne kouluyhteisössä oli monella tapaa ongelmallinen, osasi hän hyödyntää koulun oppilashuollon palveluja itsenäisesti: hän hakeutui koulukuraattorin puheille, kun ristiriidat koulussa alkoivat ilmetä. Koulukuraattoritoiminta, jonka Eila Konttinen oli aloittanut Helsingissä jo 1966 (Helasvuo 1997, 35), oli laajentunut 1980-luvun alussa niin, että puolessa Helsingin suomenkielisistä peruskouluista oli oma

kuraattori, ja tätä palvelua käytti 15 % oppilaista (Toimintakertomus 1966, 13; Pulma 2000, 328). Koulukuraattoreiden tulo helsinkiläiskouluihin ei sujunut täysin ilman esteitä, vaan opetustoimen johto suhtautui siihen passiivisesti, ellei jopa vieroksuvalla asenteella (Helasvuo 1997, 35). Koulukuraattori edusti sosiaalityötä koulumaailmassa, ja Jari-Pekan tapauksessa juuri hän otti yhteyttä sosiaalitoimeen koulun asioissa.

Jari-Pekan sosiaalityöntekijän menettelytapaa muiden viranomaisten kanssa voi perustellusti kutsua yhteistoiminnalliseksi. Jari-Pekan asioissa järjestettiin useampia neuvotteluja, joissa sosiaalityöntekijän lisäksi oli läsnä kasvatustieteiden ja koulun työntekijöitä. Yhteistoiminnallisuuteen ”viraston muiden toimintayksiköiden, kaupungin muiden hallintokuntien asianomaisten toimintayksiköiden sekä asianomaisten muiden viranomaisten, yhteisöjen ja järjestöjen kanssa” kannustettiin jo lasten- ja nuorisonhuoltovirastoa perustettaessa. (Toimintakertomus 1980, 6.) Tärkeimpiä yhteistyötahoja olivat lasten- ja kasvatustieteiden neuvolat sekä päivähoito-, koulu-, poliisi- ja huoltoviranomaiset (Toimintakertomus 1980, 7). 1984 voimaan astuneessa lastensuojelulaissa yhteistoimintaan veloitettiin asetuksen tasolla (A 1010/1983/2 §).⁴⁹ Helsingissä yhteistoimintaa edistettiin vuosikymmenen kuluessa myös erilaisten alueellisten projektien avulla, ja vuosikymmenen lopussa panostettiin erityisesti ”aluetiimityöskentelyn” kehittämiseen. Paikoin alueiden sosiaalipalvelutoimistoissa sovellettiin myös ”verkostonäkökulmaa”. (Kertomus... 1987, 11; Kertomus... 1989, 23.) Jari-Pekan tapauksessa yhteistoiminnan vaikeudet tulivat esiin toistuvasti, eikä yhteisneuvottelulla päästy yhteisymmärrykseen, vaan viranomaisten näkemykset tilanteen selvittämisestä ajautuivat ratkaisemattomaan ristiriitaan. Ristiriitaisten neuvotteluiden jälkeen Jari-Pekka erotettiin koulusta. Koulusta erottaminen oli asia, johon kiinnitettiin huomiota myös uuden lastensuojelulain valmistelussa.

Koulusta poistaminen sopeutumattomuuden takia on tehty aikaisempaa helpommaksi. Psykkistä oppilashuoltoa tai muita toimia ei vastaavasti ole voitu luoda riittävästi näiden oppilaiden ohjaamiseksi ja kouluyhteisöjen kehittämiseksi. (HE 1982, 10.)

Psykiatrisen intervention aika

Jari-Pekan laitossijoituksen esteeksi nousee kaupungin sijaishuollon paikkatilanne: hänelle sopivissa laitoksissa ei ole tilaa, joten hänet sijoitetaan nuorisokotiin. Kaikki viranomaiset – mukaan lukien sijoittava sosiaalityöntekijä – suhtautuvat empivästi ratkaisuun: Jari-Pekan ei uskota sitoutuvan sääntöihin, joita nuorisokoti edellyttää. (P-varaus 12/1985.) Tutustumiskäynnin ja kotona tapahtuneen väkivaltaisen välikohtauksen jälkeen Jari-Pekka kuitenkin hakeutuu nuorisokotiin itsenäisesti ja asettuu nopeasti taloksi (muist. 12/1985, 1/1986).

Jari-Pekka on viettänyt aikaansa rauhallisesti talon harrastusmenoihin osallistuen: käynyt poikien kanssa [urheilussa]. Tyttöystävä on käynyt kylässä. (Muist. 1/1986.)

Asiakirjoissa nuorisokoti ikään kuin pidättää henkeään Jari-Pekan kanssa: ”mennyt paremmin kuin odotukset olivat” (muist. 1/1986). Vaikka Jari-Pekan käytös on laitoksen sisällä moitteetonta, hän toteuttaa uhkauksensa kosta vanhemmilleen tekemällä rikoksia. Ennen äidin yhteyttä lastensuojeluun Jari-Pekan tilillä on kaksi näpistystä, sijoituksen jälkeen hän tehtailee rikoksia lähes joka yö.

Jari-Pekka koki kotoa poisjoutumisensa suurena loukkauksena ja hylkäämisenä ja on oirehtinut erittäin voimakkaasti: tehnyt rikoksia silmittömästi ja sanonut jatkavansa tällä linjalla niin kauan kuin täyttää 15 v. (Muist. 4/1986.)

Jari-Pekka ”kehuu rötöstelevänsä niin kauan kuin täyttää 15-v”. Vetää muutkin nuoret mukaan. Kaikki illat ja yöt rikollisissa puuhissa. (Muist. 2/1986.)

Jari-Pekan tekemät rikokset lisääntyvät, mutta ne myös vakavoituvat: näpistyksien sijasta vain 14-vuotias Jari-Pekka syyllistyy moottoriajoneuvojen luvattomiin käyttöönottoihin, jotka johtavat toisinaan myös vaaratilanteisiin ja pakomatkoihin (riki 2/1986, 3/1986). Koulussa sattuneen pahoinpitelyn jälkeen nuorisokodin asenne Jari-Pekkaa kohtaan muuttuu entistä varovaisemmaksi.

Laitoksessa ei ole ilmennyt järjestys- tai muita hankaluuksia Jari-Pekan kanssa. Johtaja aikoo ottaa koulussa tapahtuneen välikohtauksen hienovaraisesti esille palaverissa. Enemmälti siihen ei aiota puuttua, koska tapaus sattunut koulussa eikä laitoksessa. (Muist. 2/1986.)

Vaikka laitoksessa ei ilmene häiriötilanteita Jari-Pekan kanssa, johtaja alkaa puhua koulukotisiirron puolesta samaan aikaan kuin koulunkäyntiasiaa selvitetään (muist. 2/1986). Jari-Pekkaa ollaan jälleen syrjäyttämässä yhteisöstä, johon hän on vasta asettumassa. Tällöin sosiaalityöntekijä puuttuu tilanteeseen ja ottaa yhteyttä Jari-Pekkaa lapsena hoitaneeseen psykologiin. Tämän kanssa järjestetään neuvottelu.

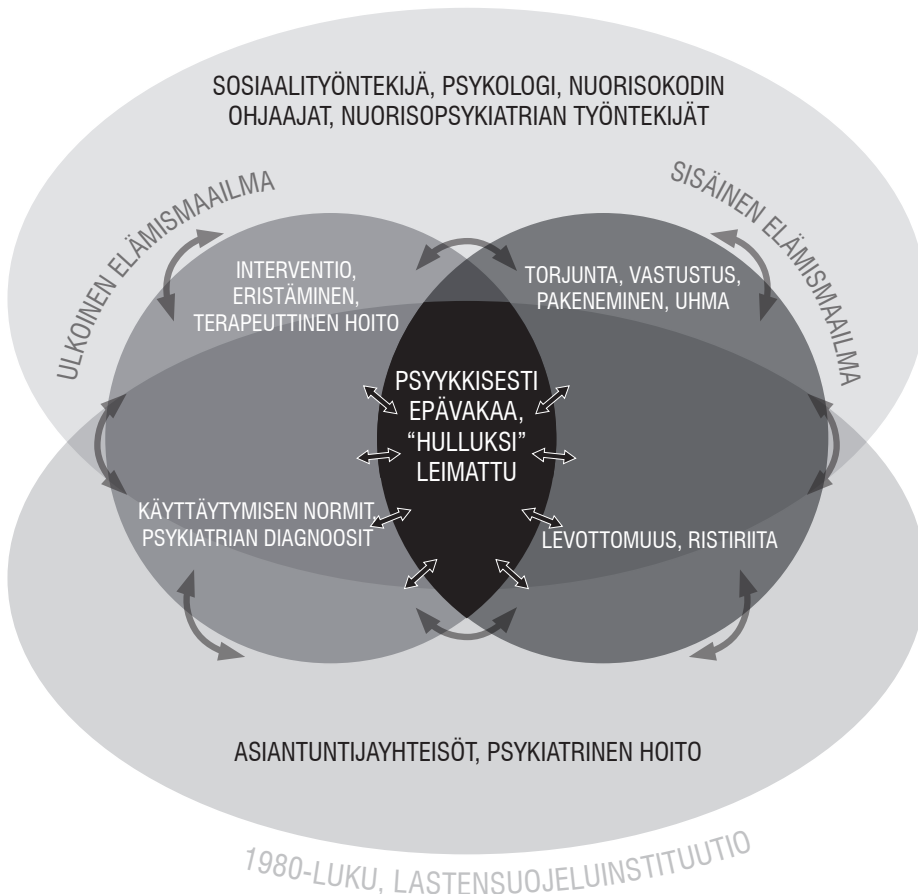
Psykologi yritti saada Jari-Pekan tiedostamaan, että hän käyttäytymisellään toteuttaa vanhempiensa hänen varalleen laatimia tiedostamattomia ”suunnitelmia”. Psykologi sitä mieltä, ettei Jari-Pekka omin voimin nyt pysty pysäyttämään kierrettään. Hakee käyttäytymisellään sitä, että hänet jälleen kerran hylättäisiin. 1) perhe 2) koulu 3) nyt nuorisokoti? Kierre on pysäytettävä. Ensisijaisen tärkeää, että Jari-Pekka saa jatkaa nuorisokodissa. (Muist. 3/1986.)

Asetelmaan ulkopuolelta saapuva psykologi tulkitsee Jari-Pekan olevan syrjäyttävien reaktioiden kierteesä, jossa hylkääminen ja torjuminen siirtyvät yhteisöstä toiseen tiivistäen reaktiokehää joka suunnalta. Toisaalta Jari-Pekan oma toiminta vahvistaa kehitystä ja tekee ”kierteen” lopettamisen vaikeaksi. Psykologi on sitä mieltä, että Jari-Pekka tulisi saattaa lyhyeksi jaksoksi psykiatriseen hoitoon tilanteen ”pysäyttämiseksi”. (Muist. 3/1986.) Sairaalahaksoa prosessoidaan samanaikaisesti koulujärjestelyiden ja huostaanoton kanssa: uuden lastensuojelulain edellyttämät kuulemiskäytännöt hidastavat huostaanoton voimaantumista, koska Jari-Pekan huoltajuussuhteet ovat epäselvät eikä biologista isää tavoiteta. (Muist. 4/1986.) Biologinen isä ilmaantuu asiakirjoihin osapuolena, johon rakennetaan suhdetta mutta joka ei ole kyllin vahva ehkäisemään huostaanottoa ja sijoitusta.

Jari-Pekan äiti on tehnyt selvän päätöksen Jari-Pekan hylkäämisestä ja suhdetta isään vasta rakennetaan, joten huostaanotto näyttää tässä tilanteessa ainoalta mahdollisuudelta. (Lausunto 4/1986.)

Tämän ajanjakson ajan Jari-Pekan asiakkuus värityy interventiovyöhytinä, jossa viranomaiset luovat strategioita Jari-Pekan saattamiseksi hoidon piiriin ja toisaalta kirjaavat lausuntoja pojan huostaanoton perusteluksi. Samalla Jari-Pekan elämässä vaikuttavat viranomaiset ja asiantuntijat ajautuvat ristiriitoihin keskenään. (Muist. 3/1986, 4/1986, 5/1985, 6/1985.) Nuorisokodin henkilökunta puoltaa Jari-Pekan tahdonvastaista hoitoa, kun taas kasvatusneuvolan psykologi painottaa vapaaehtoisuuden merkitystä.

Kasvatusneuvola kirjoittaa lähteen Jari-Pekan hoitoon saattamisesta vapaaehtoisuuteen perustuen, kasvatusneuvolan lääkäri ei missään tapauksessa kirjoita MT-1:stä: Jari-Pekka ei ole psykoottinen eikä muille vaarallinen, korkeintaan itselleen. Jari-Pekka ei ole sairas, vaan Jari-Pekan perhe, jonka vaikutus Jari-Pekan elämään pitäisi tyystin estää. Kotona käyminen tulisi estää. Sairaalassa tähän olisi mahdollisuus. (Muist. 4/1986.)

Kuva 24: Jari-Pekan positio asiantuntijainstituutioiden interventiossa

Sosiaalityöntekijän tehtäväksi näyttää jäävän eri osapuolten näkemysten kirjaaminen ja asioiden varmistaminen milloin huoltajilta, milloin Jari-Pekalta itseltään (muist. 4/1986, 5/1986). Nuorisokodin ja psykologin käsitykset Jari-Pekasta ja pojan käsitykset itsestään ovat jyrkässä ristiriidassa. Jari-Pekka kuljetetaan lopulta vasten tahtoaan psykiatriseen sairaalaan. (Muist. 6/1986.) Tilanteessa Jari-Pekka ajautuu positioon, jossa ulkoiset määrittelyt ja toimintaedellytykset eivät tue hänen sisäistä elämismaailmaansa. Vielä vuoden kuluttuakin Jari-Pekka tahtoo palata tähän interventioon: hän kertoo neuvottelussa sosiaalityöntekijälle kokeneensa ”asian mielivaltaisena ja ’hulluksi’ leimaavana” (muist. 4/1987).

JARI-PEKKA SJOITETTIIN LAITOSTEN heikon paikkatilanteen vuoksi nuorisokotiin, vaikka sen rakenteen pelättiin olevan Jari-Pekan käyttäytymisen kannalta liian avo-laitosmainen. Vaikka lastensuojelussa pyrittiin perhehoidon suosimiseen, laitoshoidoa pidettiin tarkoituksenmukaisimpana ratkaisuna sijaishuollon tarpeessa olevalle murrosikäiselle lapselle (HE 1982, 86). Uudessa lastensuojelulaissa lastensuojelulaitokset jaoteltiin lastenkodeiksi, nuorisokodeiksi, koulukodeiksi ja muiksi näihin rinnastettaviksi lastensuojelulaitoksiksi (HE 1982, 87). Jari-Pekan asettuminen nuorisokotiin vaikutti aluksi kariutuvan koulussa sattuneeseen välikohtaukseen ja pojan voimakkaaseen psyykkiseen oireiluun, johon psykologi suositteli sairaalahoitoa.

Jari-Pekan tilanteessa juuri psyyken asiantuntijuudelle annettiin toistuvasti erityinen painoarvo toimenpiteistä päätettäessä, ja psykiatrisen laitoshoidointervention käyttöön pyrittiin määrätietoisesti. Nuorisopsykiatrian kehittäminen oli yleisesti esillä 1980-luvulla, ja siihen ottivat kantaa laajan mietintönsä vuonna 1984 jättänyt mielenterveyskomitea sekä lääkintöhallituksen työryhmä 1987. Mietinnöissä pantiin merkille, ettei nuorisopsykiatrian avohoitopalveluja ollut käytännössä lainkaan tarjolla, ja todettiin kattavan alueellisen hoitojärjestelmän ja kokeneiden nuorisopsykiatrien puute (TM 1988:12, 2). Jari-Pekan sosiaalityöntekijä viittasi usein kasvatusneuvolan psykologiin, joka tulkitsi pojan ongelmia perhesysteemin viitekehyksestä: psykologin mukaan Jari-Pekka reagoi perheen hylkimiseen ja torjuntaan tekemällä rikoksia. 1980-luvulla yleistynyt systeemitoreettinen lähestymistapa haki selitysmalleja juuri yksilöä ympäröivien systeemien vuorovaikutus- ja kommunikaatiosuhteiden ongelmista (Hämäläinen 2007, 381). Lastensuojelussa perhekeskeinen orientaatio aiheutti ristiriitoja etenkin uusperheiden ongelmia ratkottaessa sekä huostaanottotilanteissa: tällöin biologisen vanhemmuuden ensisijaisuuden (ns. suhdekoulukunnan) ja sosiaalisen vanhemmuuden (ns. tarvekoulukunnan) ideologiat joutuivat ristiriitaan. Ristiriitaa ei koskaan täysin kyetty ratkaisemaan suomalaisessa lastensuojelussa. (Mt., 373–374.)

Vaikka Jari-Pekalle yritettiin järjestää myös psykiatrista apua, psykiatrialla ei selitetty Jari-Pekan ongelmia. Myös tässä yhteydessä viitattiin psykologin käsittein perheen ongelmallisuuteen: Jari-Pekka ei ollut sairas vaan hänen perheensä. Jari-Pekka itse vastusti voimallisesti psykiatrista, ”pysäyttävää” laitoshoidojaksoa kokien sen ”hulluksi leimaavana”. Myös asiantuntijaryhmän mietinnössä otettiin kantaa psykiatrian leimaavuuteen ja negatiiviseen maineeseen nuorten keskuudessa.

Nuori saattaa kokea vapauttavan tunteen ”ei psykiatrisen hoidon tarpeessa” -kannanoton jälkeen. Nuori on mieluummin koulukotihoidon kuin psykiatrisen hoidon tarpeessa, hänelle on

vapauttavampaa ja hyväksyttävämpää diagnostisoitua sopeutumattomaksi kuin hulluksi. (TM 1982, 27.)

”Tehty selväksi, että nuorisokoti on hänen kotinsa” – nuorisokodin aika

Kun Jari-Pekka viedään lopulta väkisin sairaalaan, hän karkaa ikkunasta ja palaa nuorisokotiin (muist. 6/1986). Tämä paluu on selkeä ratkaisukohta Jari-Pekan ja nuorisokotiyhteisön suhteessa.

Tuli samana iltana nuorisokotiin, mikä positiivista. Merkki siitä, että perusluottamus nuorisokotiin on syntynyt. (–) Jari-Pekka on ollut rauhallisesti pakonsa jälkeen. Sovittu, että saa olla nuorisokodissa, ei pakkoviemisiä sairaalaan suunnitteilla toistaiseksi. Jari-Pekalle tehty selväksi, että nuorisokoti on hänen kotinsa, eikä häntä sieltä siirretä muualle. (Muist. 6/1986.)

Nuorisokodin lupaus pitää. Vaikka Jari-Pekan käytös on sijoitusta seuraavien kuukausien aikana huolestuttavan levotonta, laitoksessa hän on asiallinen. Neuvotteluissa, puheluissa tai muistiinpanoissa ei oteta kantaa Jari-Pekan laitoksen ulkopuolella tekemiin rötöksiin tai päihteiden käyttöön. Jari-Pekan rikollisuus vain todetaan asiakirjoissa. Sijoituksen tavoitteeksi kirjattu ”rikoskierteen katkaisu” tulee konkreettisesti – toimenpiteiden tasolla – näkyväksi asiakirjoissa vain osana sijoitusinterventiota. Myöskään sijoituksen aikana tehdyssä henkilötutkinnassa ei juuri oteta kantaa toimenpiteiden välttämättömyyteen: tutkinnan tehnyt sosiaalityöntekijä päätyy suosittelemaan 15-vuotiaalle Jari-Pekalle sakkorangaistusta, eikä mahdolliseen ehdolliseen vankeusrangaistukseen suositella valvontaa lastensuojelutoimenpiteiden jatkumisen vuoksi (tutkinta 4/1987). Asiakirjoissa päällimmäisenä tavoitteena näkyy elämäntilanteen kokonaisvaltainen hoitaminen, ei rikoksiin puuttuminen tai niiden käsittely (sipä 5/1986, muist. 6/1986, 7/1986, 8/1986).

Jari-Pekan levottomuus nuorisokodin ulkopuolella jatkuu noin vuoden ajan. Selitystä rikosaktiivisuudelle haetaan ensisijaisesti kaveriporukan, erityisesti yhden laitoksessa asuvan ikätoverin vaikutteista sekä ”oman tahdon” kehittymättömyydestä (muist. 8/1986, 1/1987). Jari-Pekalle kaveripiiri muodostuu samastumiskohteeksi, johon hän kiinnittyy tiiviisti sijoitusta seuraavien ensimmäisten kuukausien ajaksi. Yllättävän usein Jari-Pekan kerrotaan olleen rikospuuhissa kuitenkin yksin poliisin ilmoituksen mukaan: puolessa tapauksista mukana on joukko kavereita. Erityisesti autojen luvattomat käyttöönotot tehdään kaveriporukassa. Sen sijaan varkauksia on tehty, tai niistä on jääty kiinni, sekä yhdessä että erikseen.⁵⁰ Ilmoitusten perusteella vaikuttaa siltä, että Jari-Pekan rötökset – mukaan lukien autojen luvattomat käyttöönotot – on tehty humalassa. Nuorisokodissa kaveripiirin veto koetaan ongelmalliseksi, sillä yksi ystävistä asuu nuorisokodissa.

Jari-Pekan rikostoveri asuu myös nuorisokodissa (–) hänellä jo 1v ehdonalaista ja 4 rosista tulossa. Mikäli (–) olisi jatkuvasti poissa, Jari-Pekalla menisi ihan mukavasti. (Muist. 8/1986.)

Kun ”rikostoveri” vangitaan, Jari-Pekan rikokset jäävät juopumuspidätyksiä lukuun

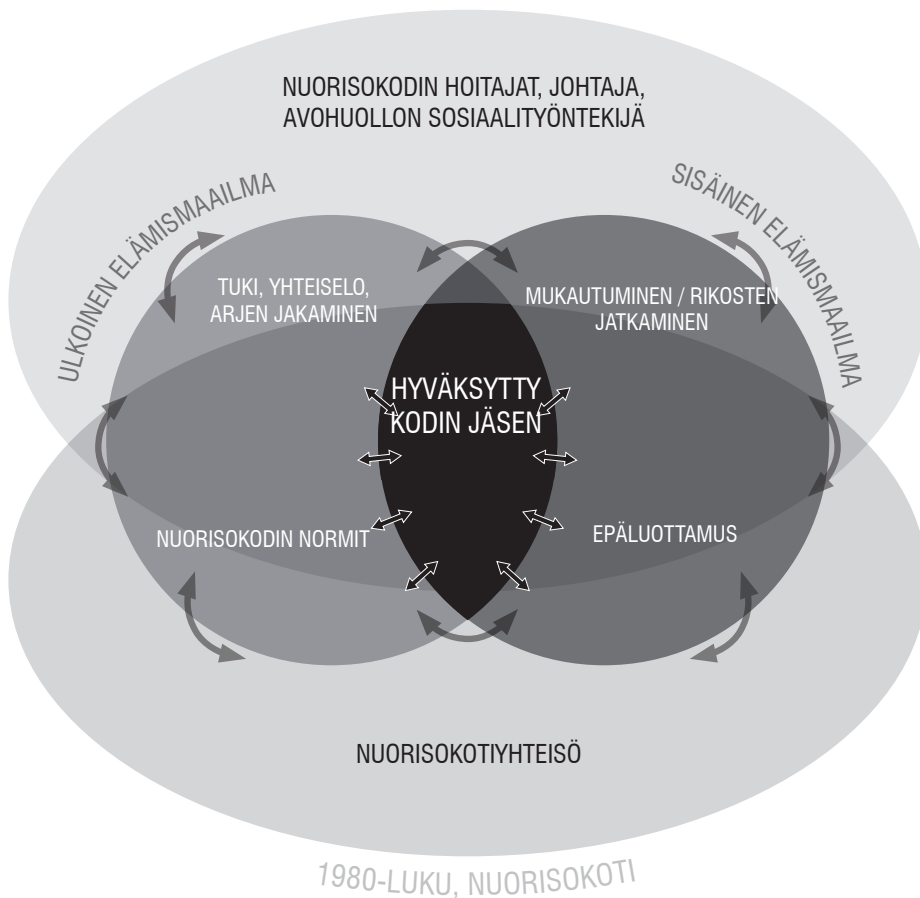

ottamatta kokonaan (ilmoitus 10/1986, 11/1986, 11/1986, 11/1986). Jari-Pekka alkaa viettää illat ja viikonloput laitoksessa ja tuo kotoaan kaikki tavarat ”levysoitinta myöten” ja tekee talon töitä saadakseen lisätienestää (muist. 1/1987).

Johtaja soitti. Jari-Pekan suhteen todella positiivinen vaihe meneillään. Poika on viettänyt iltojansa ja viikonloppujaan nuorisokodissa, ollut jopa 3 vk:n raitis kausi. (--) Kaiken kaikkiaan nuorisokodissa nyt hyvä vaihe. Kaikki ohjaajakanssit täynnä kokeneella ja pätevällä henkilökunnalla. Intoa työhön riittää. Nyt panostetaan Jari-Pekan ja omaohjaajan suhteen kehittämiseen. (Muist. 9/1986.)

Nuorisokodista muodostuu Jari-Pekalle tiivis yhteisö, jossa hän asuu täysi-ikäiseksi. Jari-Pekan positio nuorisokodissa tasapainottuu ulkoisten ja sisäisten toimintaedellytysten ja määritelmien mahdollistaessa sopeutumisen. Rauhallinen vaihe kestää kaksi vuotta. Pari kuukautta ennen poismuuttoa Jari-Pekan ongelmakäyttäytyminen alkaa uudelleen.

Nuorisokodilla vaikeuksia Jari-Pekan kanssa ja johtaja olisi tältä päivältä siirtämässä Jari-Pekan toistaiseksi matkustajakotiin rauhoittumaan. Jari-Pekka on viime aikoina pyörinyt ympäristön

Kuva 25: Jari-Pekan positio nuorisokotiyhteisössä

aikuisporukoissa kannäämässä ja ei ole noudattanut laitoksen sääntöjä. (–) Johtajasta tilanne ei voi jatkua näin, vaan tilanne tarvitsee saada nopeasti katki. (–) Jari-Pekan lähtö laitoksesta on molemminpuolisesti ilmaa. (Muist. 3/1989.)

Vaikka ulkoiset toimintaedellytykset ovat nuorisokotisijoituksen myötä avautuneet, itsenäistymiseen liittyvä epävarmuus vaikuttaa kaventavan Jari-Pekan sisäisiä toimintaedellytyksiä. Jari-Pekka sekaantuu porukassa päiheisiin kuten rikoksiinkin, ja nuorisokodin henkilökunta kiinnittää huolestuneena huomiota ”aikuisporukoiden” kanssa ryyppiskelyyn aikuistumisen kynnyksellä. (Muist. 3/1989.) Hakeutumalla ryyppyporukoihin Jari-Pekan voi tulkita toteuttavan jäykästi sitä häiriköivän ja poikkeavan yksilön positiota, joka hänelle on nuoruusiän syrjäyttämisen prosessien myötä tuotettu. Kaveriporukassa Jari-Pekka ei poikkea joukosta – siitä on muodostunut hänelle tärkeä vertaisryhmä.

JARI-PEKKA SIOITETTIIN PIENEEN nuorisokotiin, jonka toiminnassa pyrittiin ennen kaikkea kodinomaisuuteen. Ennen sijoitusta tutustuttiin laitoksen johtajaan, tiloihin ja sääntöihin yhdessä vanhempien kanssa, minkä jälkeen Jari-Pekka sai itse tehdä lopullisen päätöksen muuttamisesta. Helsingin kaupungin laitosten pilkkominen pienempiin yksiköihin alkoi jo 1950-luvulla, mutta siitä tuli kehittämisen kohde erityisesti 1960-luvun laitoskriittien myötä. 1970-luvulla laitosten työntekijät joutuivat avoimeen konfliktiin viraston johdon kanssa, kun laitosten ryhmäkoot paisuivat liian suuriksi eikä niihin saatu enää päteviä työntekijöitä. (Pulma 2000, 308.) 1984 voimaan tullessa lastensuojeluasetuksessa (A 1010/1983/8 §) laitostyöntekijöiden kokoa lopulta rajoitettiin niin, että yhteen asuinyksikköön sai vakituisesti asettua korkeintaan kahdeksan lasta tai nuorta ja samaan rakennusyksikköön korkeintaan kaksikymmentäneljä lasta tai nuorta. Lakiehdotuksessa (KM 1982:67, 88) korostettiin laitoksessa asuvan lapsen mahdollisuutta riittävään yksityiseen, rauhalliseen yksinoloon ja ”oman identiteetin kannalta välttämättömään omaan alueeseen” sekä painotettiin pyrkimystä kodinomaisuuteen, jossa viihtyvyys olisi turvattu. Jari-Pekan kotiutuminen laitokseen konkretisoitui tilanteessa, jossa hän toi omat tavaraansa ”levysoitinta myöten” nuorisokotiin ja ryhtyi viettämään laitoksessa vapaa-aikaansa.

Sijoituksen aikana Jari-Pekalla oli kuitenkin kausia, jolloin hän teki paljon rikoksia. Sosiaalityöntekijä ja laitoksen henkilökunta selittivät rötöksiä paitsi oireena hylkimiseen myös vertaisryhmän – ja erityisesti yhden vaikutusvaltaisen ystävän – vedolla. Vaikka 1980-lukua on kuvailtu yhteiskuntapoliittisesti rauhalliseksi ja kehitysoptimistiseksi vaiheeksi, nuorison ongelmat puhuttivat edelleen. Vuonna 1988 mietintönsä julkaissut nuorisohuollon työryhmä kirjoitti jopa kriisistä.

Kuulu eri sukupolvien elämässä ja ajatuksissa on aina ollut, mutta nykyaikana se on kasvanut – rakennemuutoksen luonne on muuttunut. Tarvitaan shokkeja – shokkihoitoa (–): meikkaaminen ja paikkaaminen ei riitä. On luovuttava jostakin saavuttaakseen edistystä. Edistys kulkee kriisin kautta. Nyt olisi nähtävä nuorisohuollon kriisi, yhteiskunnallinen kriisi. (TM 1988, 1.)

Helsingissä nuorisotyöhön sijoitettiin tuntuvasti resursseja, ja vuosikymmentä on kutsuttu ”kunnallisen nuorisotoimen krousvuosiksi” (Ilves 1998, 131): kaupungin

nuorisotoimen volyyymi kasvoi huomattavasti, määrärahat moninkertaistuivat ja työntekijöiden sekä tilojen määrät kasvoivat. Nuorison ongelmat kuitenkin jatkuivat myös Helsingissä. Nuorten alkoholinkäyttö lisääntyi, kilpailu koulutuspaikoista koveni ja nuorisorikollisuuden painopiste siirtyi nuorempiin ikäluokkiin (mt., 131, 137). Lähiöiden nuoriso-ongelma siirtyi kaupungin keskustaasta, ja Helsingin rautatieasemasta, ”steissistä”, tuli Helsingin ”suurin nuorisotila”, johon pakkautui päivittäin kokoontuvan päihdeongelmaisen kantajengin lisäksi suuri määrä lähiöistä tullutta nuorisoa erityisesti viikonloppuisin (Ilves 1998, 136–137; Pulma 2000, 278). Jari-Pekan päihtymyspidätykset keskittyivät juuri asematunneliin, vaikka asiakirjoista ei ilmene, että Jari-Pekka olisi kuulunut varsinaiseen aseman jengiin.

Uudessa lastensuojelulaissa kiinnitettiin huomiota jälkihuoltoon, jonka turvin haluttiin ”turvata aikaisemman huollon kantavuus” ja varmistaa ”riittävän pitkäjänteisesti se, ettei nuori ajaudu liian varhain lopetetun tuen vuoksi yhteiskunnan muun huolto- ja hoitokoneiston varaan” (KM 1982:67, 90). Sijoituksen lähetessä loppuaan Jari-Pekan tilanne kuitenkin kärjistyi nuorisokodissa ja hän muutti omaan asuntoon riitaisessa ilmapiiirissä. Jari-Pekan asiakkuus lastensuojelussa päätettiin hänen täytettyään 18 vuotta. Asiakirjoissa ei ollut merkintää päätösneuvottelusta, jonka pitämistä suunniteltiin nuorisokotisijoituksen päättyessä (muist. 8/1989). Vaikka jälkihuolto otettiin erityiseksi sosiaaliviraston toiminnan kehittämisen painopisteeksi 1980-luvulla (Kertomus... 1985, 8–9), jouduttiin sen järjestämisestä laistamaan kriisitapausten ja pienten lasten perheiden tarpeiden edessä (Kertomus... 1987, 11–12). Jari-Pekalle tämä merkitsi lastensuojelun piiristä itsenäistymistä alkavan päihdeongelman kanssa.

Perheestä pelastettava yksilö – Jari-Pekan positiot asiakirjojen valossa

1980-luvun helsinkiläislähiössä eläneen uusperheen esikoispoika Jari-Pekka joutui varhain epänormaalin, hyljeksityn ja ei-toivotun lapsen positioon perhepiirissä käynnistyneen voimakkaan hylkimis- ja stigmatisointiprosessin seurauksena (ks. Lemert 1957, 59). Äiti ja isäpuoli pitivät Jari-Pekkaa lapsena, jonka käytös ilmensi isältä perittyjä kielteisiä ominaisuuksia ja vaaransi ydinperheen eheyttä. Perheen isä uskoi perinteiseen, autoritaariseen valtaan sekä ruumiilliseen kuritukseen perustuvaan kasvatukseen, mikä oli jyrkässä ristiriidassa uusien kasvatusalalla vaikuttaneiden näkemysten ja kasvatussuosittelun kanssa. Perhepiiriä laajemmassa naapurustoyhteisössä pojan käyttäytyminen herätti niin ikään voimakkaita reaktioita, ja pojan poistamiseksi yhteisöstä kerättiin jopa adressia. Yhteisön toimijat – äiti, isäpuoli, sisarukset ja naapurit – edistivät pojan leimaamista ja eristämistä määrätietoisesti (mt., 64).

Koulussa aiemmin menestynyt Jari-Pekka joutui käyttäytymisensä takia opettajien ja rehtorin voimakkaiden reaktioiden kohteeksi: marginaalitapauksesta tehtiin varoittava esimerkki muille oppilaille, ja hän vahvisti rikollisella ja uhmakkaalla käyttäytymisellään tätä positiota. Niin perheyhteisössä kuin koulussakin Jari-Pekan poikkeavuutta pidettiin hänen yksilöllisenä, ominaispiirteisiin liittyvänä heikkoutenaan. Sen sijaan lastensuojelukäytäntöjen toimijat – sosiaalityöntekijä, kasvatustieteiden psykologi sekä nuorisokodin työntekijät – tarkastelivat Jari-Pekan tilannetta leimaamisteorian ja systeemiteorian käsittein:

he katsoivat Jari-Pekan joutuneen perheen ja naapuruston silmätikuksi ja syntipukiksi ja selittivät poikkeavaa käyttäytymistä tilannetekijöillä (*situational deviance*; ks. Lemert 1951, 37–38). Tällaiseen perhesuhteita ja perhesysteemiä tarkastelemaan sekä lapsen oikeuksia ja etua korostavaan työöteeseen loi mallin jo 1970-luvulla alkanut laaja paradigmanmuutos, jossa lapsen subjektiasema nostettiin huomion kohteeksi. Samalla lapsuuskäsityksiin vaikuttivat jo 1950-luvulla alkaneet, lapsen liittyviä vuorovaikutussuhteita korostaneet teorit (ks. Ilkan tapaus). Kun avoimuuden perhettä tukevissa tavoitteissa epäonnistuttiin, lastensuojelun pyrkimykseksi tuli Jari-Pekan pelastaminen kehitystä vaarantavasta perhesysteemistä. Sosiaalityöntekijä päätyi Jari-Pekan suunnitelmallisesti toteutettuun huostaanottoon ja nuorisokotisijoitukseen.

Tueksi toimenpiteelle sosiaalityöntekijä kutsui rinnalleen kasvatustieteiden psykologin, joka suositteli Jari-Pekalle myös psykiatrista laitoshoidoa. Asiantuntijoiden interventiot tähtäsivät hoidolliseen eristämiseen, ja Jari-Pekka määriteltiin psyykkisesti epävakaa, autettavan lapsen positioon. Hän itse vastusti tätä positiota ja piti sitä hulluksi leimaavana. Näin Jari-Pekasta tehdyt ulkoiset primaaripoikkeavuuden määritelmät joutuivat jyrkkään ristiriitaan hänen sisäisten määritelmiensä kanssa (ks. Lemert 1951, 75). Samalla viranomais- tahot – kasvatustieteiden psykologi sekä nuorisokodin ohjaajat – ajautuivat ristiriitaisiin näkemyksiin vapaaehtoisuuden ja tahdonvastaisuuden merkityksistä. Konfliktitilanteeseen Jari-Pekka reagoi avoimella vastustuksella, pakenemisella ja uhmalla. Tämän jälkeen Jari-Pekka kiinnittyi nuorisokodin yhteisöön. Sen hoitajat pyrkivät tuen ja kasvatuksen avulla sitouttamaan Jari-Pekkaa nuorisokodin arkeen ja yhteiseloon. Nuorisokodissa Jari-Pekan rikolliseen käyttäytymiseen ei juurikaan reagoitu vaan se tulkittiin hylkäämisestä johtuvaksi oireeksi, jota käsiteltiin hienovaraisesti neuvottelujen ja keskustelun avulla.

Suhteessa lapsen sosiaalityöntekijä kulki tukijana ja puolustajana voimakkaita yhteisöreaktioita vastaan. Viranomaisyhteistyössä sosiaalityöntekijä asettui ristiriidoissa luovivan tarkkailijan asemaan, jolle jätettiin lopullisten päätösten teko toisistaan poikkeavien näkemysten äärellä. Sen sijaan perhesuhteita ei pyritty tukemaan lastensuojelulla myöhemmässä vaiheessa, vaan niiden haitallisia vaikutuksia pyrittiin pikemminkin ehkäisemään Jari-Pekan etuun vedoten. Lastensuojelun jälkihuollossa ei seurattu Jari-Pekan myöhempiä vaiheita: hän itsenäistyi nuorisokodista ilmeisen päihderiippuvaisena vailla koulutus- tai työpaikkaa. Jari-Pekan tapauksessa voi kysyä, johtivatko lapsuuden perheessä, naapurustossa ja koulussa tehdyt määritelmät lopulta päihde- sekä mielenterveysongelmaisen itseymmärryksen. Johtiko tällainen itseymmärrys itsenäistymisen kynnyksellä sovittamattomaan ristiriitaan ulkoisten odotusten kanssa ja sen myötä sekundaaripoikkeavuuteen (Lemert 1951, 75–76), johon lastensuojelutoimenpitein ei kyetty tuomaan muutosta?

9 ALI

”Tällainen poika”: Alin varhaislapsuus ja kouluhyteistö

Ali syntyy kotimaassaan 1980-luvun loppupuolella ja saapuu pakolaisena Suomeen 1990-luvun alussa viisivuotiaana. Äitinsä kanssa matkustaneen pojan asuinpaikka vaihtuu ensimmäisen Suomessa eletyn vuoden aikana useita kertoja. Lopulta perhe löytää asunnon helsinkiläislähiöstä ja yhdistyy vuosia ulkomailla asuneen isän kanssa. Alille syntyy tiiviissä tahdissa nuorempia sisaruksia, ja perheen koko kasvaa nopeasti suurperheen mittoihin. Ali on kotonaan koulun alkuun asti. (Muist. psyk. 3/1994, 4/1994, 6/1994, 8/1994.)

Alin ensimmäiset kontaktit ammattiauttajaverkostoon syntyvät koulunkäynnin aloittamisen myötä. Koulupsykologi lähettää 7-vuotiaan Alin tutkimuksiin erikoissairaanhoidon oppimisvaikeuksien ja kuljeskelun vuoksi. Ali on luokassa levoton ja keskittymiskyvytön ja karkaa kesken koulupäivän omille teilleen. (Laus. psykologi 3/1994.)

Alilla on tutkimuksissa ollut havaittavissa kypsymättömyyttä, jota esiintyy samanikäisillä samanlaisilla [ulkomaalais]pojilla. Kypsymättömyys ilmenee muun muassa siten että Ali hahmottaa hieman hitaammin ja esim. lukemaan oppiminen tuntuu tulevan tällaisilla pojilla myöhemmin. (Laus. psykologi 3/1994.)

Koulupsykologin lausunto määrittelee Alin erilaiseksi – ”tällaiseksi” – pojaksi, ja pojan erilaisuutta selitetään maahanmuuttajataustasta johtuvalla ominaisuudella, joka asiantuntijan mukaan on tavallinen Alin kaltaisille ulkomaalaispojille. Alin koulunkäyntivaikeuksia ryhdytään ratkomaan lastenpsykiatriassa tutkimusten ja verkostotapaamisten avulla, ja puoli vuotta kestäneiden tapaamisten jälkeen Alille päädytään suositteluun siirtymistä pienempään koululuokkaan. (Muist. psyk. 3/1994, 4/1994, 6/1994, 8/1994.) Lastenpsykiatrian tulkinnat Alin ongelmien syistä ovat yhtenevät koulupsykologin näkemyksen kanssa: Alin käyttäytymis- ja oppimisvaikeudet ”voivat selittyä” sopeutumis- ja kielivaikeuksilla, sillä ”Alin elämässä on ollut runsaasti normaalia kehitystä rasittavia ja estäviä tekijöitä” (laus. psykiatria 10/1994). Tutkimusjakson kuluessa Alin käytöksessä havaitaan ”selvää edistymistä”, sillä ”pahan mielen tullen Ali enemmän itkee kuin tappelee, mikä oli aikaisempi toimintamuoto”. Koulupäiviin ja iltoihin ajoittuva kuljeskelukin on vähentynyt, ja tilanteen todetaan rauhoittuneen siinä määrin, että kontakti lastenpsykiatria lopetetaan (laus. psykiatria 6/1994, 8/1994, 10/1994).

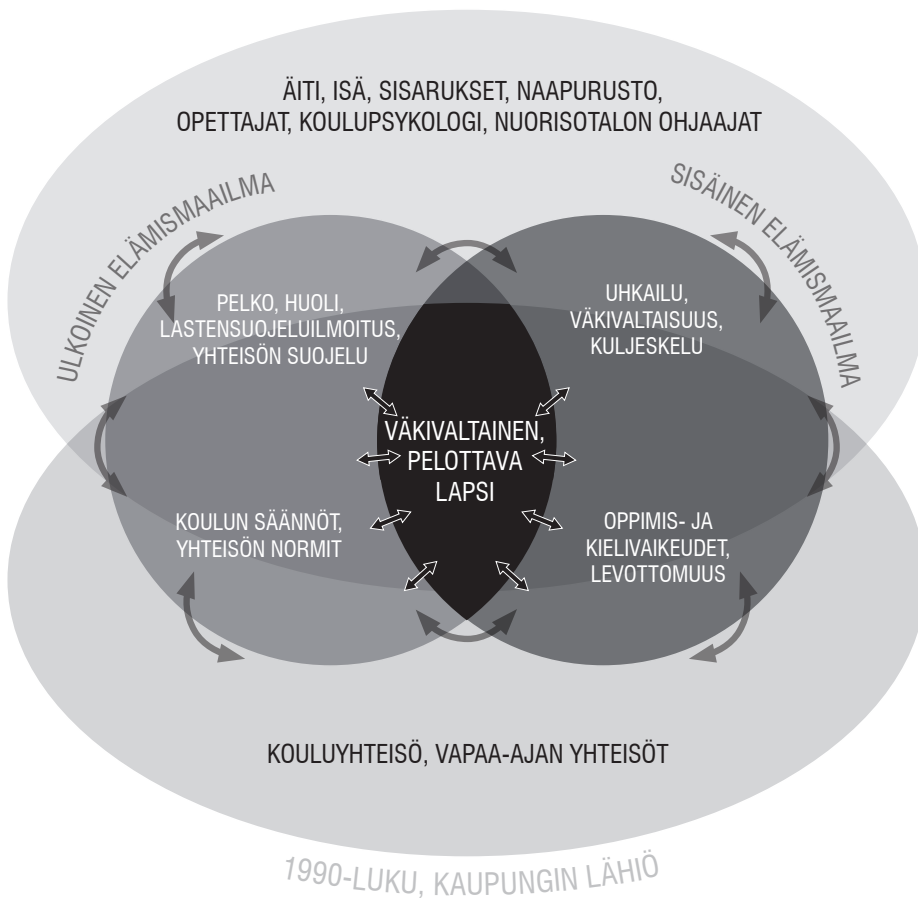
Ali tulee lastensuojelun asiakkaaksi ensimmäisen kerran noin vuosi lastenpsykiatristen tutkimusten jälkeen, 8-vuotiaana, varastelun ja kouluvaikeuksien vuoksi. Sosiaalityöntekijä yrittää selvittää kotikäynnillä Alin varastelun ja kuljeskelun syitä yhdessä perheen kanssa. Ali kertoo varastavansa saadakseen leluja, kun taas vanhemmat epäilevät syyksi Alin tottelemattomuutta ja sitä, että hän vain on ”sellainen”. Vanhemmat kertovat sosiaalityöntekijälle tehneensä kaiken minkä voivat ja toivovat sosiaalityöntekijältä konkreettista apua pojan

rauhottamiseksi. Jo ensimmäisellä kotikäynnillä keskustellaan lastenkotisijoituksesta, joka Alin mielestä on ”huono vaihtoehto”. (Muist. 5/1995.) Lastensuojelun sosiaalityöntekijä tekee perheeseen kaksi kotikäyntiä, jonka jälkeen asiakkuus katkeaa kahdeksi vuodeksi. Perusteluja tai selitystä asiakkuuden päätymiselle ei ole, sillä tuolta ajalta Alista ei tehdä merkintöjä tai muistiinpanoja asiakastietojärjestelmään.

Kolme vuotta lastenpsykiatristen tutkimusten jälkeen Alin kouluvaikeudet ylittävät jälleen opettajan sietokynnyksen. Nyt kymmenvuotiaan Alin lastensuojelun asiakkuus aktivoituu opettajan tekemän ilmoituksen takia.

Varastelee ja käyttäytyy väkivaltaisesti. Eilen hän potkaisi opettajaa. Kotona hän on potkaissut äitiä. Viime viikolla Ali oli töninyt toista poikaa (-). Toiset lapset pelkäävät Alia. Myös nuorisotalolla on oltu vaikeuksissa Alin käyttäytymisen takia. (Ilmoitus/muist. 3/1997.)

Lastensuojeluilmoituksen ajankohtana Alin käyttäytyminen on aiheuttanut voimakkaita reaktioita jo useissa lähiyhteisöissä. Paitsi koulussa myös kotona ja nuorisotalolla Ali koetaan väkivaltaiseksi ja pelottavaksi lapseksi, jonka kanssa toimijat ovat ”vaikeuksissa”. (Ilmoitus/muist. 3/1997.) Vain kaksi päivää ilmoituksen jälkeen järjestettävään nuorisotalon verkostotapaamiseen saapuvat sosiaalityöntekijän lisäksi Alin opettaja ja nuorisotalon

Kuva 26: Alin positio ala-asteen koulussa ja asuinalueen yhteisössä

työntekijät, mutta Alia tai hänen vanhempiaan ei kutsuta paikalle. Nuorisotyöntekijöiden ja opettajan viesti lastensuojelulle on selvä: Ali varastelee ja häntä pelätään väkivaltaisuuden vuoksi. Lastensuojelulta toivotaan toimenpiteitä, sillä opettaja tietää myös vanhempien olevan väsyneitä pojan käytökseen. (Muist. 3/1997.) Varhaislapsuuden lähiyhteisöissä Ali näyttäytyy väkivaltaisena ja pelottavana lapsena, jonka käyttäytymiselle lastensuojelun toivotaan asettavan rajoja.

ALI PAKENI SOTAA Suomeen leikki-ikäisenä lapsena 1990-luvun alussa. Ajankohta oli monella tavalla murroskohta suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa. Pohjoismainen hyvinvointivaltion malli, joka rakentui luottamukseen universaalien tukiverkostojen olemassaolosta, alkoi rapautua. Kehitystä vauhdittivat taloudelliset tekijät, kun Suomi upposi 1980-luvun pitkästä taloudellisesta noususta historiallisesti ennennäkemättömän syvään taloudelliseen lamaan 1990-luvun alussa.⁵¹ (Esim. Karisto ym. 1997, 357–379; Kiander & Vartia 1998; Blomberg ym. 2002.) Taloudellisen laman on katsottu kiristäneen yhteiskunnan henkistä ilmapiiriä ja lisänneen yhteiskunnallisen eriarvoisuuden kasvua yhdessä globalisaatiokehityksen, uusliberalististen politiikkavirtausten ja perhe-elämän muutosten kanssa (Blom ym. 2000). Julkisella sektorilla siirtymä kehitysoptimismista selviytymiskamppailuun realisoitui yhden vuoden aikana. Helsingin sosiaaliviraston toimitusjohtaja Rauno Kervinen kuvasi vuosittaisissa katsauksissaan viraston toimintaorientaation muutosta matkaksi ”kehittämisstrategiasta” ”selviytymisstrategian” kautta ”kuntoutumisstrategiaan” (Kertomus... 1990, 2; Kertomus... 1991, 1–2; Kertomus... 1992; 1–2).

Samaan aikaan kansantalouden rakenteiden romahtamisen kanssa koettiin Suomessa vuosisadan vilkkain ja kasvuvauhdiltaan voimakkain maahanmuutto. Maahanmuuttajien ja maasta lähtijöiden suhde oli kääntynyt maahanmuuttovoittoiseksi pysyvästi 1981 (Ahlgren-Leinvuo 2005, 25), mutta varsinainen tulijoiden ryntäys syntyi kuitenkin vasta kymmenen vuotta myöhemmin.⁵² Presidentti Mauno Koiviston linjattua tv-keskustelussa entisen Neuvostoliiton alueella asuneet inkeriläiset paluumuuttajiksi alkoi muutto idästä samalla kun Baltian maat itsenäistyivät ja Neuvostoliitto hajosi. Somaliassa riehuva sisällissota toi uusia pakolaisia, ja vain joitakin vuosia myöhemmin pakolaisia alkoi saapua myös entisen Jugoslavian alueelta sekä Iranista ja Irakista. (Munter 2005, 13–14; Iivari 2006, 15–17.)⁵³ Suomen sisällä pakolaisten asettuminen keskittyi suuriin kaupunkeihin tulijoiden muuttaessa alkusijoituskunnista itsenäisesti kaupunkimaisiin ympäristöihin, erityisesti pääkaupunkiseudulle. (Ahlgren-Leinvuo 2005, 37.) Suomen sisällä liikkuvassa pakolaisten muuttovirrassa Helsinkiin asettui myös Ali.

Suomessa maahanmuuton kasvuun ei ollut valmistauduttu: ennen 1990-lukua Suomella ei ollut virallisesti vahvistettua ulkomaalaispolitiikkaa, vaan maahanmuuttajatyötä luonnehtivat organisatoristen järjestelyjen vakiintumattomuus ja toistuvat vastuun jaon muutokset. (Joronen 2005, 47.) Helsinki toimi monella tapaa ulkomaalaispolitiikan tiennäyttäjänä (mt., 63), mutta paikallisilla perus- ja erityispalveluilla oli vaikeuksia sopeutua uuteen tilanteeseen. Maahanmuuttajien asioiden hoitoon keskittynyt maahanmuuttoyksikkö avattiin sosiaalivirastossa jo 1992, mutta sen toimintaan ei kohdennettu riittävästi lisäresursseja vaan se muodostettiin yksinkertaisesti yhdistämällä aiemmat lähinnä kiintiöpakolaisten määrän mukaan mitoitettut pakolais-

huollon resurssit. Maahanmuuttajat, niin paluumuuttajat kuin pakolaiset, pyrittiinkin mahdollisimman nopeasti siirtämään ulkomaalaisyksiköstä normaalipalveluiden piiriin; näitä taas kuormitti laman vuoksi vaikeuksiin joutunut kantaväestö. (Joronen 2005, 55–56; Kertomus... 1992, 21.)⁵⁴ Peruspalveluissa ei ollut valmistauduttu ottamaan vastaan suurta joukkoa tulijoita vieraista kulttuureista, sillä Suomen pakolaispolitiikka oli ollut kiintiöpakolaisten integroimispolitiikkaa 1990-luvulle asti. Varsinaista koulutusta pakolaishuollon tehtäviin ei ollut tarjolla, ja erityisesti peruskoulussa oltiin häkeltyneitä uusien oppilaiden erityistarpeiden edessä. (Joronen 2005, 50.) Kansainvälistymiseen liittyvä erityishaaste toi oman painonsa lastensuojelun sosiaalityön kuormaan (esim. Mutka 1998, 94; Saurama 1999, 113; Hämäläinen 2007, 395).

Niissä perheissä, mitä minulla on ollut, asiakkuus on sitä että tämä perheen vanhin poika asettuu kapinaan perheensä tapoja ja kulttuuria vastaan ja suomalaistuu vanhempien mielestä liikaa. Pitkiäkin sijoituksia on tullut. (Helsinkiläinen sosiaalityöntekijä haastattelussa; Saurama 1999, 113.)

Kodin sitova ja hylkivä yhteisö

Alin asiassa järjestetyssä neuvottelussa sosiaalityöntekijälle kerrotaan, että Ali on potkinut kotona äitiään ja isä on joutunut selvittämään Alin varkauksia. Vanhemmat ovat väsyneitä ja ”olisivat halukkaita sijoittamaan Alin muualle joksikin aikaa”. (Muist. 3/1997.) Sosiaalityöntekijä tekee perheeseen kotikäynnin jolloin ilmenee, että Alin vanhemmat ovat eroamassa. Sisarusparven kanssa yksin jäävä äiti on ”aivan lopussa”. Tilanteen helpottamiseksi sosiaalityöntekijä tarjoaa lastensuojelun avohuollon perhetyötä, jonka äiti ottaa vastaan (muist. 4/1997). Opettajan mukaan äiti on toivonut pojan sijoittamista, mutta sosiaalityöntekijälle äiti välittää toisenlaisen viestin.

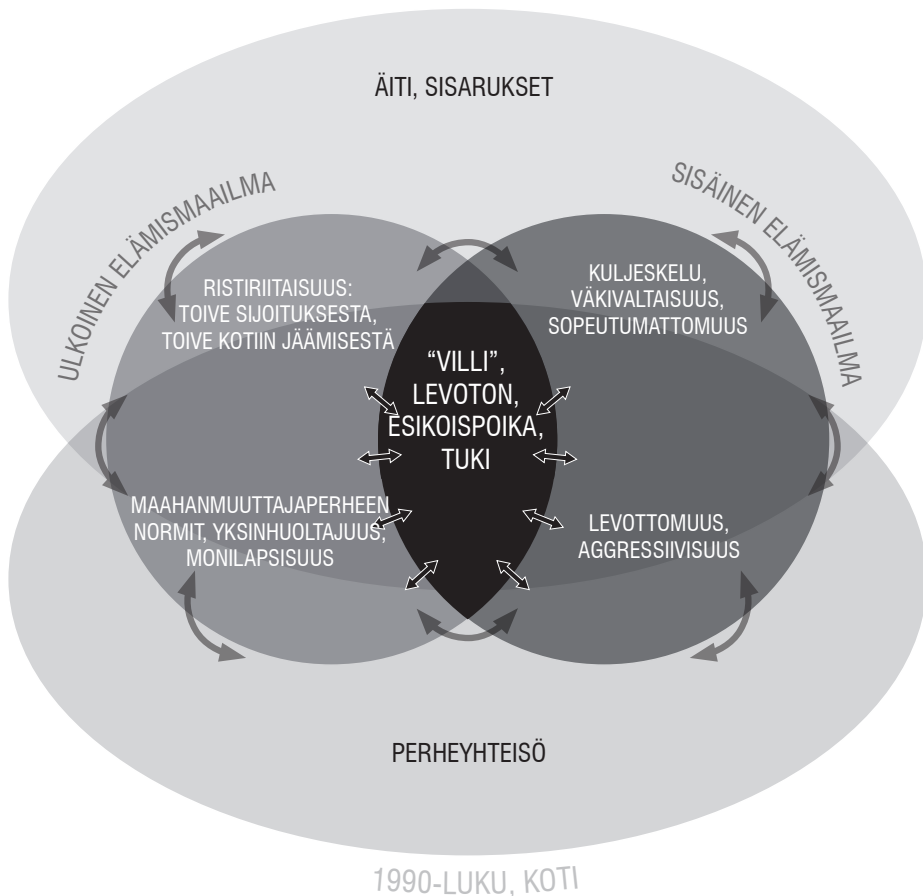
Äiti mainitsee taas Alista puhuttaessa, että hän ei näe Alin ongelmia suurina, sillä (lähtömaassa) lapset ovat viljejä. Kerron äidille, että koulussa muut lapset kuitenkin pelkäävät Alia. (Muist. 5/1997.)

Alin pelottavuus nousee asiakirjoissa esiin lähes jokaisessa muistiinpanossa. Yhteisön pelkoreaktiota käytetään perusteluna ja vetoamisen välineenä, jotta sosiaalityöntekijä ja toisaalta vanhemmat saataisiin vakuuttuneiksi Alin tuen tarpeesta. Sosiaalityöntekijän ehdottaessa Alin lähettämistä kesäleirille selviää, että äiti tarvitsee poikansa apua selvitäkseen nuorempien sisarusten hoidosta (muist. 5/1997). Perheestä tulee Alia ristiriitaisesti sitova yhteisö, jossa hänen käyttäytymisensä koetaan väsyttäväksi mutta jossa hänestä ollaan samalla riippuvaisia. Yhdessä opettajan kanssa sosiaalityöntekijä yrittää tarjota Alille tukihenkilöä, mutta vanhemmat kieltäytyvät palvelusta: ”isä ei ymmärrä koko tukihenkilöideaa” ja sanoo hoitavansa itse pojan vapaa-ajan harrastukset. (Muist. 6/1997.) Vanhempien yrityksistä huolimatta Alin ongelmat jatkuvat: hän syyllistyy iäkkään miehen pahoinpitelyyn, joka johtaa poliisitutkintaan ja voimakkaaseen reaktioon naapurustossa. Isä selittelee tapahtumaa sosiaalityöntekijälle ”parhain päin”, ja vaikka sosiaalityöntekijä suhtautuu vanhempien puheisiin epäilevästi, antaa hän perheen hoitaa Alin tilannetta omalla tavallaan.

Isä oli sanonut perhetyöntekijöille, että Ali pitää jättää rauhaan. (–) Isä kertoi, että Ali oli ollut [lähtömaassaan] isoäidin hoivissa, ja että Ali haluaa isoäitiä katsomaan. Äidin mukaan he ovat luvanneet Alille, että hän pääsee käymään [lähtömaassaan] ensi vuonna. (Luvanneet vai uhanneet?) (Muist. 6/1997.)

Isä vaatii, että Ali jätetään rauhaan. Perhe haluaa hoitaa pojan ongelmat omalla tavallaan, lähettämällä pojan lähtömaahansa sukulaisten hoiviin. Sosiaalityöntekijän huomautus – luvataanko vai uhataanko Alia sukulaisilla – osoittaa, ettei sosiaalityöntekijä täysin luota vanhempien kompetenssiin. Perheen kieltäytyessä järjestelmällisesti perhetyöntekijöiden tapaamisista perhetyö päätetään lopettaa, sillä ”äiti oli sitä mieltä, että he pärjäävät jo ilman perhetyötä” (muist. 6/1997). Kotiyhteisössä Ali näyttäytyy ristiriitaisesti levottomana ja villinä mutta arjen sujumisen kannalta korvaamattomana lapsena. Perhetyön lopettamisen myötä Alin muistiinpanoihin tulee kolmen vuoden mittainen tauko.

Kuva 27: Alin positio kotiyhteisössä

ALIN TAPAUKSESSA LASTENSUOJELUN työskentely oli ensimmäisten vuosien aikana epäsäännöllistä: ilmoitusten jälkeen sosiaalityöntekijä tapasi perhettä kerran tai kahdesti, minkä jälkeen työskentely taukosi vuosiksi. Viimeinen asiakkuusjakso⁵⁵ alkoi verkostotapaamisilla ja kotikäynneillä, joiden jälkeen sosiaalityöntekijä tarjosi perheelle lastensuojelun avohuollon perhetyötä ja tukihenkilöä. Alin vanhemmat eivät kuitenkaan ymmärtäneet, miten perheen ulkopuolinen aikuinen voisi auttaa poikaa, ja perhetyökin keskeytyi, kun äiti ei enää kokenut tarvitsevansa apua. Tämän jälkeen Alin lastensuojeluasiakkuus taukosi jälleen.

Helsingin sosiaalivirastossa maahanmuuttajaperheiden erityistarpeet havaittiin muihin suomalaiskaupunkeihin verrattuna varhain, ja vuonna 1995 asetettiin kaksi työryhmää selvittämään viraston palveluiden tilaa ja kehittämistarpeita. Lastensuojelun ja perheneuvolatoiminnan raportit hyväksyttiin vuoden 1997 alussa (Monikulttuuriset lapset... 1997; Joronen 2005, 65). Käytännössä muiden välttämättömien palvelujen järjestäminen vei kuitenkin resursseja erityispalveluilta: Helsingissä oli pulaa niin tulkkipalveluista, kielenopetuksesta, kouluopetuksesta kuin työvoimakoulutuksestakin, jotka kaikki katsottiin välttämättömimmiksi syrjäytymistä ehkäiseviksi ja kotiuttamista edistäviksi palveluiksi. Erityispalveluiden osalta kaupungin ulkomaalaispolitiikassa tähdättiin normaalipalveluiden periaatteeseen, jonka mukaan ulkomaalaisten integroiminen suomalaiseen yhteiskuntaan tuli toteuttaa ohjaamalla maahanmuuttajat normaalin palvelujärjestelmän piiriin. (Joronen 2005, 57–62, 72.)

Palvelujärjestelmä oli laman jälkeen kuitenkin koetuksella. Erityisesti lapsiperheiden palveluissa asiakaspaine lisääntyi, ja lastensuojelun asiakasmäärät kasvoivat kolmanneksella 1989–2000.⁵⁶ Samalla lastensuojelussa yleistyivät ilmiöt, jotka siihen asti olivat pysytelleet marginaalissa: huumeet, lasten ja nuorten psykiatrisen hoidon tarve sekä maahanmuuttajien erityispiirteet. Ne kaikki kuormittivat osaltaan sosiaalityöntekijöiden työtä. Tutkimukset tuottivat hälyttävää tietoa lasten lisääntyneestä pahoinvoinnista, ja kentältä kantautui viestejä yhä vaikeammista ongelmista. Puhe ”uhista”, ”riskeistä” ja ”syrjäytymisestä” vakiintui suomalaiseen lapsipoliittiseen keskusteluun samalla, kun huoli asiakasmäärien kasvusta painoi asiantuntijoita ja päättäjiä. (Järventie 1999; Saurama 1999, 111–113; Taskinen 2001; Bardy ym. 2001; Hämäläinen 2007, 392–395; Harrikari 2008, 256–261.) 1980-luvun läpi kulkeneen perhepolitiikan kulta-aika oli ohi (Hiilamo 2002, 5). Sosiaalityön käytäntöjen tasolla muutosta on kuvattu ”neljänneksi käänneeksi” (Mutka 1998).

Lisääntynyt työpaine purkautui sosiaalityöntekijöiden turhautumisena, kun lastensuojelutyöhön samanaikaisesti kohdistettiin mittavia kehittämisvaatimuksia. Kriitikki sosiaaliviraston visioita ja strategioita kohtaan kärjistyi erityisesti puhuttaessa avo- ja sijaishuollon palveluista. (Saurama 1999, 113–115.) Painopisteen siirtäminen sijaishuollosta avohuoltoon oli tärkein Helsingin sosiaalilautakunnan hyväksymistä 1990-luvun kuluessa toteutettavista lastensuojelun kehittämistavoitteista.

Sosiaalilautakunta hyväksyi kertomusvuoden tammikuussa lastensuojelun kehittämisessä 1990-luvulla noudatettavat periaatteet, joita ovat

- lastensuojelun avohuollon vahvistaminen ja painopisteen siirtäminen sijaishuollosta avohuoltoon

- lastensuojelun sijaishuollon painopisteen siirtäminen laitoshuollosta perhehoitoon
- lastensuojelun uusien työmuotojen, koulutuksen ja tutkimustoiminnan kehittäminen. (Kertomus... 1993, 14.)

Tavoitteisiin pyrittiin resurssisiirroin, kokeilu- ja kehittämisprojektein sekä kehittämällä yhteistyötä lapsiperheiden kanssa työskentelevien tahojen kesken (Kertomus... 1993, 14).

Helsingin lastensuojelussa alettiin 1990-luvulla kehittää myös ”moniammatillista” työtä 1980-luvulle ominaisen ”yhteistoiminnan” sijaan. Tällä tähdättiin ”hallintokuntien yhteisten lastensuojelun työmuotojen kehittämiseen” (Kertomus... 1991, 25). Moniammatillisuuden käsite ilmaantui toimintakertomuksiin ensimmäisen kerran 1991 (Kertomus... 1991, 25). Alin tapauksessa avohuollon lastensuojelutyö rakentui juuri moniammatillisten verkostotapaamisten varaan. Kun tukitoimenpiteitä pyrittiin tiivistämään perhetilanteen vaikeutuessa, nousi keskeisimmäksi työmenetelmäksi perhetyö, joka oli erityinen kehittämisen kohde Helsingin lastensuojelutyössä vuodesta 1997 (Helsingin sosiaalitoimen... 1997, 12; perhetyöstä ks. Heino ym. 2000; Saarnio 2004; Myllärniemi 2007; Heino 2008; Yesilova 2009). Alin äiti koki perhetyön kuitenkin tarpeettomana, ja työskentely lopetettiin äidin kieltäytyessä tapaamasta perhetyöntekijöitä. Asiakirjojen avulla ei ollut mahdollista selvittää, saiko perhe muuta tukea Alin asiakkuuden jäädessä tauolle.

”Raja käyttäytymiselle on tullut vastaan” – rikoskierteen katkaisu ja kiireellisten interventioiden aika

Alin rikokset alkavat harvaksen poliisin tietoon tulevilla näpistyksillä. Alin tullessa murrosikään rikosten tahti alkaa tiivistyä: asiakirjoissa on toistakymmentä merkintää näpistyksistä, lievästä pahoinpitelystä, varkauksista ja ryöstöistä sekä näiden takia tehdyistä kuulusteluista (riki 10/1998, 2/1999, 3/2000, 4/2000, 5/2000, 8/2000). Lastensuojelussa 14-vuotiaan Alin tekoihin ei reagoida, ja niistä vain kaksi merkitään asiakastietojärjestelmään (muist. 5/2000, 8/2000). Poliisi ottaa lopulta puhelimitse yhteyttä sosiaalitoimistoon ja soittaa muutaman päivän kuluttua vielä toisenkin puhelun.

Poliisi toi esille suurta huolta Alin kasvavasta rikosrekisteristä. (–) Poliisi toivoo, että alueen lastensuojelu puuttuisi alle 15-vuotiaan rikoskierteeseen lastensuojelullisin keinoin. Poliisi ei pysty käyttämään vielä omia keinojaan (esim. esittämään káo:lle nuorta vangittavaksi tutkintavankeuteen). (Muist. 8/2000.)

Alin lastensuojelun asiakkuus aktivoituu poliisin huolesta ja toiveesta puuttua lastensuojelullisin keinoin alaikäisen Alin rikoskierteeseen. Lastensuojelussa tilannetta jäädään seuraamaan, ja sosiaalityöntekijän soittaessa joidenkin viikkojen päästä pojalle hän vakuutelee, ”ettei uusia rikoksia ole ilmaantunut ja tilanne muutenkin rauhoittunut” (muist. 9/2000). Samaan aikaan poliisin riki-listalla on kuitenkin merkintöjä moottoriajoneuvorikoksesta sekä pahoinpitelystä (riki 9/2000). Kun rikokset tulevat sosiaalityöntekijän

tietoon, hän järjestää perheen kanssa neuvottelun, johon Alin äidin lisäksi kutsutaan opettaja ja tulkki (muist. 10/2000).

Neuvottelussa sosiaalityöntekijä pyrkii rakentamaan kokonaiskuvaa Alin tilanteesta ja saa selville, että vapaa-ajallaan Ali ”liikkuu väärin ihmisten kanssa” noudattaen omia kotiintuloaikojaan ja sääntöjään. Ali itse kertoo olevansa ”rauhaton ja levoton”. Äiti kertoo perheen olleen pakolaisina eri maissa kaksi vuotta ennen Suomeen saapumista ja pakolaisuuden sekä siihen liittyvän turvattomuuden aiheuttaneen lapsuudessa ”vahinkoa henkisellä puolella”. Äidin mukaan Ali ei kunnioita vanhempiaan eikä muitakaan sukulaisverkoston aikuisia. Neuvottelussa päätetään, että Ali sijoitetaan lyhyeksi jaksoksi arviointijaksolle lastensuojelulaitokseen ”seuraavan rikollisen teon jälkeen”. (Muist. 10/2000.)

Seuraavaan rikolliseen tekoon kuuluu alle viikko. Yhden yön kuluessa Ali jää kiinni useasta samanaikaisesta rikoksesta (muist. 10/2000). Sosiaalityöntekijä osallistuu kuulusteluihin, joissa ilmenee, että Ali on kuluneiden viikkojen aikana ajellut useilla luvatta käyttöön otetuilla autoilla jäämättä kiinni.

Poliisi toivoo tilanteeseen pikaista puuttumista lastensuojelun taholta: 14-v. autolla hurjastelu voi jatkossa saada aikaan pahaa jälkeä. (Muist. 10/2000.)

Poliisi vetoaa Alin ikään, toiminnan vaarallisuuteen ja potentiaaliseen pahaan, jotta lastensuojelu puuttuisi Alin tilanteeseen pikaisesti. Alueen lastensuojelussa poliisin yhteydenotto ja Alin kaahailu johtavat kiireelliseen huostaanottoon välittömästi samana päivänä (muist. 10/2000, sipä 10/2000). Sosiaalityöntekijä perustelee huostaanottoa vaaran aiheuttamisella itselle ja ympäristölle vedoten ”hengenvaaralliseen ajotilanteeseen, jossa Ali ystävineen oli ollut” (muist. 10/2000, sipä 10/2000, suun. 10/2000, paikkav. 10/2000). Toimenpiteen tavoitteeksi hän kirjaa ”rikoskierteen loppumisen ja Alin turvallisuuden takaamisen” sekä ”väkivaltaisen käyttäytymisen loppumisen” (suun. 10/2000). Paikka vastaanottolaitoksen arviointiyksiköstä järjestyy Alille välittömästi, ja jo sijoitusta seuraavana päivänä järjestetään verkostoneuvottelu. Neuvottelussa selviää, että Ali liikkuu varhaisnuorista muodostuneessa jengissä, jossa on toistakymmentä jäsentä (muist. 10/2000). Neuvottelussa viranomaisista, ja erityisesti sosiaalityöntekijästä, tulee rajojen asettajia.

Sovimme, että Ali saa käydä kotilomilla ja saa käydä koulua laitoksesta käsin normaalisti. Mikäli hän rikkoo näitä sääntöjä vastaan, hänelle asetetaan rangaistus ja mietitään koulunkäyntiä kotitehtävien muodossa laitoksen tiloissa. Kaveripiiriä rajoitetaan. Alin pitää laitossijoituksen aikana harjoitella normaalin elämän elämistä, katkaista rikoskierre ja ymmärtää, että raja käyttäytymiselle on tullut vastaan. (Muist. 10/2000.)

Neuvottelussa ”normaalin elämän” elämisestä tulee suunnitelmallinen tavoite, vastuu sen saavuttamisesta annetaan Alille, ja tavoitteesta epäonnistumisesta tulee rangaistava rike. Suunnitelma normittaa Alin arkitodellisuuden toivottavan mallin, jonka epäonnistumisesta sosiaalityöntekijä sanktioi huostaanotolla. Aliin suunnitelmalla ja säännöillä ei kuitenkaan ole vaikutusta. Vain kaksi päivää neuvottelun jälkeen hän karkaa kotiinsa ja jatkaa koulunkäyntiä kotoa käsin. Opettajalle hän kertoo sijoituksen lakanneen. (Muist. 11/2000.) Kun sosiaalityöntekijä kuulee Alin karkaamisesta, hän pyytää poliisiviranomaisia

hakemaan Alin kotoaan ja saattamaan takaisin vastaanottolaitokseen, jossa hänestä otetaan huumeseuat (muist. 11/2000). Alin kiireelliseen huostaanottoon tehdään jatkopäätös (sipä 11/2000).

Jatkosuunnitelman tekoon osallistuvat laitoksen työntekijät, vanhemmat, Ali ja sosiaalityöntekijä. Neuvotteluissa todetaan, että Ali voisi hyötyä nuorisopsykiatrisesta hoidosta. Ali vastustaa aktiivisesti viranomaisten pyrkimyksiä ohjata häntä psykiatrisen avun piiriin: hän kieltäytyy suunnitelmasta jyrkästi, ”koska ei ole hullu” (muist. 11/2000). Neuvottelun yhteenvetona päädytään mielenkiintoiseen päätökseen.

Päädymme jatkamaan kiireellistä huostaanottoa, joskin jatko näyttää siltä, että Ali palaa kotiin. Jos rikosten teko alkaa uudelleen, joudumme uudelleen huostaanoton valmisteluun. (Muist. 11/2000.)

Huostaanotosta tehdään rikosperusteinen toimenpide, jonka lisäksi kiireellisen huostaanoton jatkoa perustellaan päätösasiakirjassa psykiatrisen hoidon tarpeella, äidin vaikeuksilla asettaa lapselleen rajoja, vanhempien kasvatusperiaatteiden ristiriitaisuudella ja ”lapsen edun selvittämisen” keskeneräisyydellä (sipä 11/2000). Vastaanottolaitoksen omaohjaajan kirjoittama yhteenvetolausunto kuvaa 14-vuotiaan Alin ”turvattomana” ja ”rajattomana” lapsena, jonka käyttäytyminen on arvaamatonta ja ristiriitaista. Asiakirjassa todetaan, että sijoitukselle asetetut tavoitteet ovat toteutuneet joiltain osin: uusia rikoksia ei sijoituksen kuluessa ole ilmennyt, ja Alin huumeseuat ovat olleet puhtaat. Ali on kuitenkin ollut osan sijoitusajastaan kotonaan ilman lupaa, ja koulunkäynti kotoa käsin on sujunut heikosti. Koulussa ja nuorisotalolla Ali on ”käyttäytynyt aggressiivisesti” ja ollut koulussa ”levoton, väsynyt ja keskittymiskyvytön”. Vastaanottokodin omahoitajan lausunto päättyy tilannekuvaukseen.

Äiti sanoi puhelimesta ohjaajalle Alin olevan kotona ja voivan hyvin. Äiti sanoi synnyttäneensä pojan ja kasvattavansa myös. Ali ei tullut puhelimeen. Alista tehty poliisihaku, (--) sijoituksen aikana. (Laus. 12/2000.)

Kiireellisen huostaanoton jatkopäätöksen huolipainotteisista perusteluista huolimatta Ali päätetään kotiuttaa kahden kuukauden kotikokeiluun, jota raamitetaan jälleen uudella suunnitelmalla. Suunnitelman teossa sosiaalityöntekijä ja laitoksen hoitajat pohtivat ”erilaisia vaihtoehtoisia avohuollon tukitoimenpiteitä, joista perhe voisi hyötyä” (suun. 1/2001). Perhetyö valitaan avohuollollisen työn perustaksi, ja sen varaan luetellaan merkittävä määrä tehtäviä.

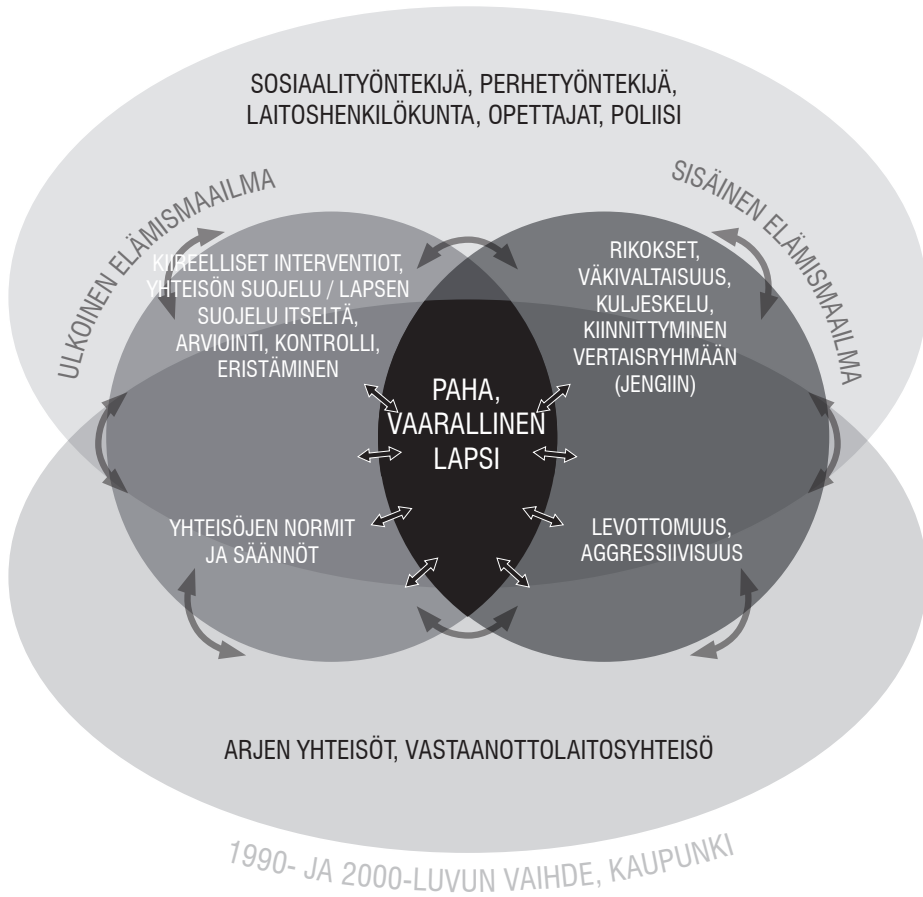
Kotikokeilun aikana perhetyöntekijä käy perheessä tai on yhteydessä perheeseen 1 x vko, vaihtoehtoisesti tapaa Alin kanssa 1 x vko. (--) Kotikokeilun tavoitteet ovat perhetyöntekijän tekemän perheen kokonaistilanteen kartoittaminen, työntekijän kontaktin luominen perheen vanhempiin sekä Alin koulunkäynnin seuraaminen, rikoskierteen uusimisen ennaltaehkäisy ja seuraaminen, perheenjäsenten keskinäisten välien saaminen toimintakuntoiseksi ja keskustelu Alin kanssa Alin väittämän vanhempien harjoittaman perheväkivallan paikkansapitävyydestä. (Suun. 1/2001.)

Perhetyöntekijän tehtäväksi jää kuroa kestäviksi kaikki ne tekijät, jotka ovat vuosien aikana purkautuneet Alin arjen todellisuudessa. Suunnitelmaa tehtäessä paljastuu myös uusi ilmiö Alin suhteessa vanhempiinsa: Ali kertoo äidin ja isän pahoinpitelevän häntä, ja vain kolme viikkoa kotiutuksen jälkeen poliisi tekeekin ilmoituksen perheväkivallasta. Ali on soittanut poliisille äidin lyötyä häntä, mutta tilanne on rauhoittunut partion mentyä paikalle. (Ilmoitus 1/2001, muist. 1/2001.) Seuraavana päivänä Ali vakuuttelee huolestuneelle perhetyöntekijälle, että tilanne on rauhoittunut ja kotona turvallista olla (muist. 1/2001). Seuraavan kuukauden kuluessa Alin asioista ei ole merkintöjä sosiaaliviraston asiakirjoissa. Hiljaiselo katkeaa kuitenkin tapahtumaan, joka aktivoi poliisi-, sosiaali- ja kouluviranomaiset sekä naapuruston. Tällä kertaa Ali on syyllistynyt pahoinpitelyyn, jonka seuraukset uhrille ovat vakavat. Poliisin viesti sosiaaliviranomaisille on aikaisempien ilmoitusten tapaan alleviivaava ja huolestunut: Ali on todistetusti syyllinen pahoinpitelyssä, mutta kuitenkin ”pääsee syytteistä” alaikäisyytensä vuoksi ollen ”rikosoikeudellisesti vastuussa teoistaan” täytettyään 15 vuotta. (Ilmoitus 3/2001.) Viranomaisten reaktio on välitön: sosiaalityöntekijä kutsuu koolle johtavan sosiaalityöntekijän, Alin opettajan, perhetyöntekijän, tulkin, Alin äidin ja Alin. Neuvottelussa Ali on ”ahdistunut, levoton ja konfliktihakuinen: uhmakas”. Paikallaolijat epäilevät, että Ali on ”huumeiden vaikutuksen alaisena”, sillä hänen ”käytös poikkesei täysin hänen aiemmasta käytöksestään”. (Muist. 3/2001.)

Neuvottelussa päädyttiin siihen, että kotikokeilu on epäonnistunut vedoten asiakasohjausryhmän jälkeiseen sosiaalityöntekijän ja perhetyöntekijän laatimaan suunnitelmaan. Edellytykset kotikokeilun onnistumiseksi olivat: koulunkäynti sujuu ongelmitta, rikokset loppuvat, kotitilanne ja suhde vanhempiin paranee ja Alille asetetaan rajoja äidin toimesta.

Päädyttiin ottamaan Ali kiireellisesti huostaan ja sijoittamaan päivystävään vastaanottolaitokseen. Kuullessaan päätöksestä Ali ärtyi poistuen neuvotteluhuoneesta, potkien toimiston ovea ja vartijan tullessa paikalle käyttäytyi aggressiivisesti. Ali jouduttiin viemään poliisiviranomaisten toimesta vastaanottolaitokseen, jossa hän aggressiivisen käyttäytymisen takia joutui eristyshuoneeseen. (Muist. 3/2001.)

Vastaanottolaitos ja koti asettavat Alille ristiriitaisia vaatimuksia: Viranomaiset edellyttävät, että hän sitoutuu vastaanottolaitoksessa sovittuihin sääntöihin, jossa hänen turvatonta, rajatonta ja arvaamatonta positiotaan pyritään hallitsemaan tiukoilla ja pysäyttävillä rajoilla. Samalla äiti odottaa häntä kotiin auttamaan nuorempien sisarusten hoidossa ja onnistumaan esikoispojan esimerkillisessä roolissa. Suunnitelman epäonnistuessa Ali otetaan ”rikoskierteen ja väkivaltaisen käyttäytymisen loppumiseksi sekä Alin ja ympäristön turvallisuuden takaamiseksi” kiireellisesti huostaan. (Sipä 3/2001.) Suunnitelman kariutuminen, Alin poikkeava käyttäytyminen ja väkivallan uhka asettavat hänet väkivaltaisen, uhmakkaan ja aggressiivisen lapsen positioon, jota epäily huumeiden käytöstä sitoo vahvasti poikkeavan ja ympäristölleen vaarallisen toiseuden marginaaliin. Reaktioherkkyys saavuttaa kriittisen pisteen samanaikaisesti kaikissa Alin arkielämän yhteisöissä ja johtaa Alin konkreettiseen eristämiseen vastaanottolaitoksen eristyshuoneeseen.

Kuva 28: Alin positio rikoskierteessä ja viranomaisinterventioiden kohteena

ALI PALASI LASTENSUOJELUN sosiaalityön asiakkaaksi syyllistyttyään lyhyen ajan sisällä useisiin rikoksiin. Rikosten uusiutuessa lastensuojelun työskentelyssä siirtyttiin neuvotteluista kiireelliseen huostaanottoon. Kiireellistä huostaanottoa seurasi sijoitus arviointilaitokseen, kotiuttamiskokeilu, lukuisat verkostoneuvottelut ja suunnitelmien teot sekä lopulta uusi kiireellinen sijoitus. Toimenpiteet olivat reaktioita Alin tekemiin rikoksiin, ja niitä perusteltiin Alin häiriökäyttäytymisellä. Tällaiseen ”asosiaaliseen” käyttäytymiseen vaikuttamiseksi oli annettu yksityiskohtaiset, nimenomaan lastensuojelullisiin toimenpiteisiin keskittyvät toimenpidesuosittukset oikeusministeriön työryhmätasolla laman kynnyksellä 1992 (TM 1992:4, 1). Tämä Vintiötyöryhmäksi nimetty asiantuntijaryhmä ehdotti muun muassa toimenpiteiden kohdentamista 10–12-vuotiaiden koulunjälkeiseen vapaa-ajantoimintaan, koulunkäynnin keskeytymisen ehkäisemistä, viranomaisten yhteistoiminnan esteiden poistamista, kenttätöryhmien perustamista, sijaishuoltoon sijoitettujen lasten uudelleensijoitusten ehkäisemistä sekä rahan kohdentamista ”nykyistä tehokkaammin toimiin, jotka ehkäisevät lasten ja nuorten asosiaalista käyttäytymistä ja jotka katkaisevat alkaneen rikoskierteen” (mt., 1).

Niin Helsingissä (Saurama 1999, 113–115) kuin lastensuojelussa yleisemmin (Sinko 2005, 34) koettiin ongelmaksi Alin tapauksessa esille tullut avohuollon toimenpiteiden lähes pakonomainen kokeileminen tilanteessa, jossa ne olivat epäonnistuneet jo useaan kertaan. Kiireellinen huostaanotto, johon Alin tapauksessa jouduttiin turvautumaan, ja siihen liittyneet juridiset aikatauluvelvoitteet herättivät sosiaalityöntekijöissä jo 1990-luvun alussa voimakasta arvostelua: vuoden 1983 laissa kiireellisen huostaanoton voimassaolo jätettiin avoimeksi, mutta lasten oikeusturvaa pyrittiin parantamaan 1990 täydentämällä kyseistä 18 §:ää aikarajoilla.⁵⁷ Aikarajat olivat kuitenkin sosiaalityöntekijöiden työmäärään nähden liian tiukat. ”Määräaika edellytti erittäin intensiivistä työskentelyä kiireellisen huostaanoton jälkeen ja vaati uusien työtapojen kehittämistä.” (Kertomus... 1990, 24; ks. myös HE 252/2006; Mutka 1998, 98.) Samaan aikaan kiireellisten huostaanottojen määrä nousi huimasti: kun vuonna 1994 kiireellisiä huostaanottoja tehtiin valtakunnallisesti 275, jouduttiin toimenpiteeseen vuonna 2004 turvautumaan 745 kertaa. Samalla kiireellisten huostaanottojen osuus huostaanotoista nousi 25 prosentista 35 prosenttiin. (Stakes, lastensuojelutilastot.) Alin tapauksessa kiireellisen huostaanoton jatkopäätökset edellyttivät suunnitelmallisuutta mutta myös katkoksia ja työskentelyn suunnan muutoksia.

Alin väkivaltainen käyttäytyminen nostettiin asiakirjoissa erityisen näkyvästi esiin asiakkuuden alkuvaiheesta alkaen. Väkivallalla ja sen uhalla sosiaalityöntekijä perusteli useita toimenpiteitä, ja Alin potentiaalisesta vaarallisuudesta tuli toistuvasti kontrollin kohde. Syy, miksi väkivaltaista käyttäytymistä korostettiin, lienee osittain kulttuurinmuutoksessa, jonka myötä väkivalta nousi yleisen huolen kohteeksi niin julkisessa kuin poliittisessakin keskustelussa. Väkivaltautisointi lisääntyi esimerkiksi iltapäivälehtien otsikoissa koko 1990-luvun (Kivivuori ym. 2002) ja sai toisinaan moraalisen paniikin piirteitä (Aitamurto 2005). Nuorten lisääntyneeksi väitettyä väkivaltarikollisuutta käytettiin perusteluna vaatimuksille poistaa rikosvastuun 15 vuoden ikäraja (Harrikari 2008, 144).⁵⁸ Vaaran korostaminen ja sen torjuminen ovat olleet myös 2000-luvun rikosentorjunta- ja turvallisuusohjelmien perusorientaatioita niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Samalla vaaran torjuminen ja yhteisöturvallisuuden lisääminen ovat levinneet kolmannen sektorin ja erilaisten paikallishankkeiden toiminnan tavoitteiksi. (Garland 2001, 168, 170–171; Harrikari 2008, 128; Koskela 2009.) Alin tapauksessa sijoitukset ja eristämiset olivat kuitenkin reaktioita jo tapahtuneisiin väkivallantekoihin, joskin poliisiviranomaiset vaativat lastensuojelun toimenpiteitä jo rötöstelyn alkuvaiheessa.⁵⁹

Alin asiakirjoissa ei nouse kertaakaan esiin kansalaisuus- ja karkottamiskysymys, johon on otettu kantaa ulkomaalaistaustaisten rikoksia käsittelevissä tutkimuksissa ja selvityksissä sekä julkisessa keskustelussa (esim. Honkatukia & Suurpää 2008, 4–5). Varhaislapsuudessa Alin ongelmakäyttäytymistä selitetään kulttuuriristiriidoilla ja vaikeuksilla sopeutua, mutta myöhemmissä vaiheissa etniset ja kulttuuriset seikat supistuvat lähinnä toteamuksen asteelle. On mahdollista, että sosiaalityöntekijän työskentelyä on ohjannut tietoisuus maahanmuuttajien rikollisuuteen liitetystä arkaluonteisuudesta. Aiheen sensitiivisyys on vaikeuttanut ilmiön tutkimista ja asiallista käsittelyä julkisuudessa, sillä aiheen nostaminen keskusteluun leimaa osanottajat herkästi maahanmuuttokriittisiksi. (Honkatukia & Suurpää 2008, 1–8; Iivari 2006,

3.) Toisaalta ilmiö saa mediassa toisinaan moraalisen paniikin piirteitä. Somaliasta Suomeen muuttaneita poikia tutkinut Petri Hautaniemi (2004, 117–138) kuvaakin seikkaperäisesti, miten julkiseen huoleen reagoivat viranomaisverkostot ovat yhdessä purkamassa kulttuurien välistä siltaa sen rakentamisen sijasta puuttuessaan mediassa kohuttuun nuorten väkivaltaongelmaan.

Alin tapauksessa lastensuojelun avohuollon keinot eivät riittäneet. 1990-luvulla lastensuojelun asiakasmäärien kasvaessa ja henkilöstöresurssien vähetessä avohuollon tilanne kiristyi entisestään, vaikka Helsingin sosiaaliviraston pyrkimykset vähentää sijaishuollon tarvetta avohuollon keinoin olivatkin määrätietoisia. Tämä määrätietoisuus aiheutti närkästystä sosiaalityöntekijöissä, jotka kokivat sijaishuollon tarpeen vain kasvavan. Avohuollon sosiaalityöntekijöiden mukaan heidän ammattitaitoaan aliarvostettiin ja heille sysättiin vastuuta vastoin ammatillista arviointikykyä ja työn eettisiä periaatteita. (Saurama 1999, 113–114.) Lopulta avohuollon myönnettiin tarvitsevan rinnalleen ”perinteistä, korjaavaa sosiaalityötä (–) erityisesti nyt laman vaikutusten alkaessa näkyä pysyväisluonteisena sosiaalisena syrjäytymisenä ja huonovointisuutena” (Helsingin sosiaalitoimen... 1998, 15).

Rakenteellisen kehittämisstrategian suuntaamisvaikeudet eivät liittyneet vain avo- ja sijaishuollon keskinäiseen järjestelyyn, vaan myös sijaishuollon sisällä koettiin painetta eriyttää ja tehostaa palveluita nyt ”kun erityisesti nuorten kasvaneet päihde- ja väkivaltaongelmat vaativat entistä enemmän laitospalveluja ja muita sijaishuollon palveluja. Yhteistyössä nuorisopsykiatrian edustajien kanssa pohdittiin keinoja vaativan tason hoito- ja kasvatustyön kehittämiseksi” (Helsingin sosiaalitoimen... 2001, 3). Samalla sijaishuollossa jouduttiin suorittamaan toimenpiteitä, joita ei juridisesti ollut säädelty selkeällä tavalla: huumeusulojen ottaminen ja tehostetun, toisin sanoen suljetun hoidon antaminen ovat esimerkkejä toiminnasta, jota alettiin ohjata lainsäädännöllisesti vasta vuoden 2006 lastensuojelulainmuutoksen myötä.⁶⁰ Myös koulukotien toimintaorientaatioissa jouduttiin ottamaan huomioon nuorisopsykiatrian ja lastensuojelun laitoshuollon välinen rajankäynti, joka yhdistettynä huumeongelmaan nosti esiin uusia ongelmia ja käytäntöjä (Pösö 2004, 43–44; 50–54). Uudenlaisia kehokontrollin muotoja, kuten ”ratsauksia” ja ”pissatuksia”, joita kymmenen vuoden takaisessa tutkimuksessa ei havaittu lainkaan, toteutettiin koulukodeissa 2000-luvulla rutiininomaisesti (mt., 98–99). Uudet ilmiöt ovat johtaneet myös kehon uudelleen normittamiseen, johon palaan seuraavassa jaksossa. Ali oli esimerkki tällaisesta ”vaikeahoitoisesta” nuoresta, jossa yhdistyivät rikoskäyttäytyminen, epäily huumeidenkäytöstä ja psyykkiset oireet. Kiireellisten huostaanottojen jälkeen Alin tilanteeseen ryhdyttiin etsimään pysyväisratkaisua.

Pitkäaikaislaitoksen aika – kaksi eri Alia

Vastaanottolaitoksesta Ali siirretään psykiatrin päätöksellä vastoin tahtoaan nuorisopsykiatriselle osastolle (muist. 3/2001). Vastentahtoisessa hoidossa Alin tilanne rauhoittuu, ja henkilökunta toteaa Alin ”ilmaistusta vastustuksesta huolimatta” voineen laitoksessa ”ulkoisesti hyvin” (sos.tt.:n lausunto 4/2001). Hoidon aikana todetaan, että Alin ongel-

mana on ”estyneisyys ja vaikeus ilmaista tunteitaan” osin kieliongelman takia, ja hänellä todetaan olevan ”samanaikainen käytös- ja tunnehäiriö” (lausunto psykiatria 4/2001). Sairaalajakson kestäessä sosiaalityöntekijä kerää lausuntoja Alin varsinaista huostaanottoa varten. Lausuntonsa antavat nuorisopsykiatrisen osaston psykiatri, vastaanottolaitoksen omahoitaja, opettaja ja sosiaalityöntekijä itse (lausunto psykiatria, laitos, opettaja, sos. tt. 4/2001). Asiakirjoissa lausuntojen antajat suosittelevat ja perustelevat huostaanottoa äidin voimavarojen ja auktoriteetin puuttumisella, Alin oman ja ympäristön turvallisuuden takaamisella ja laitoksen antamalla turvalla ja rajoilla (lausunto sos.tt. laitos 4/2001). Sosiaalityöntekijä kuvailee Alin vaarallisena nuorena, joka on paikallisen jengin ”pelätty henkilö” (lausunto sos.tt. 4/2001). Opettaja kuvailee Alia ”uhmakkaaksi” ja ”aggressiiviseksi” pojaksi, jonka ”kapinallinen kiukuttelu” alkaa tavanomaisista koulun arkeen liittyvistä vaatimuksista (lausunto opettaja 4/2001). Alin äitiä sosiaalityöntekijä kuvailee heikkona hahmona, jonka yksinhuoltajuus, kielitaidottomuus ja asema suurperheen ainoana kasvatelijana jätetään maininnan varaan. Isän tilanne todetaan ”tunteettomaksi”. Ali otetaan huostaan, sillä ”hänen etunsa mukaista on huostaanotto ja sitä kautta sijoitus paikkaan, jossa tilanne saadaan selvitettyä ja rauhoitettua” (Sipä 5/2001). Sosiaalityöntekijä ryhtyy etsimään Alille pitkäaikaista sijoituspaikkaa kaupungin ulkopuolelta.

Alille löytyy sijoituspaikka maaseudulla sijaitsevasta koulukodista pian nuorisopsykiatriselta osastolta vastaanottolaitokseen siirtymisen jälkeen (muist. 5/2001). Ali käy tutustumassa paikkaan yhdessä omahoitajansa kanssa ja on sosiaalityöntekijän mukaan ”innokas lähtemään” (muist. 6/2001). Asiakirjoissa Alin siirtoa perustellaan tarpeella löytää ”tukeva, rajojen asettamiseen kykenevä hoitopaikka”, jossa Ali voisi suorittaa peruskoulunsa loppuun ja jossa hänen ”psykkinen hoitonsa voidaan aloittaa” (sipä 7/2001). Huostaanottopäätösten perusteena olleen vaaran aiheuttamisen rinnalle nousee nyt tavoite Alin psyyken hoidosta.

Sijoitus näyttäytyy asiakirjojen valossa murroskohtana, jossa dokumentoinnin sisällöt Alista muuttuvat: laitoksen työntekijät kuvailevat Alia osallistuvaksi, toisten kanssa toimeen tulevaksi, huomaavaiseksi, ahkeraksi ja avoimeksi.

Ali osallistuu tunneilla, työrytmi on hyvä, läksyjä on pääsääntöisesti tehnyt. (--) Ali tulee toimeen koulukavereiden ja aikuisten kanssa. (--) Ali oli kertonut vitsejä, ollut huomaavainen ja ahkera. Omahoitaja kertoi Alin huoneen olevan siisti, sänkykin on pedattu ilman ohjaajien kehoituksia ja muistutuksia. Ali ei neuvotteluun mennessä ollut syylistynyt uusiin rikoksiin ja hän kertoi avoimesti asioistaan. (Muist. 9/2001.)

Laitoksessa viisitoista vuotta täyttävä Ali aloittaa säännöllisen urheiluharrastuksen. Sijoituksen tavoitteet Ali suunnittelee yhdessä omahoitajan kanssa, ja ne kirjataan kasvu- ja tavoitesuunnitelmaan, jonka osa-alueet jakautuvat arjen sujumiseen, ihmissuhteisiin, kouluun, kotiasioihin ja lomiin, sosiaalisiin suhteisiin, minuuteen, vapaa-aikaan ja harrastustoimintaan sekä tulevaisuuteen (suun. 12/2001). Kasvu- ja tavoitesuunnitelmaa päivitetään koko sijoituksen ajan yhdessä nuoren, vanhempien, hoitajien ja sosiaalityöntekijän kanssa. Alin tavoitteita ovat itsehillinnän parantaminen, rikosten teon lopettaminen, peruskoulun loppuun saattaminen, lomasääntöjen noudattaminen sekä oikean ja väärän tunnistaminen. Suunnitelmassa korostetaan ”vastuuttamista omissa asioissa” mutta painotetaan myös

”positiivisen palautteen jakamista aina kuin vain on siihen syytä ja tilaisuus”. Kuten aiemmissa Alin asiakirjoissa myös kasvu- ja tavoitesuunnitelmassa omahoitaja kuvailee Alia lapseksi, jolla ”väkivaltaisuus on ollut leimaava piirre hänen käytöksessään”, mutta myös elämänasenteiltaan ”reippaaksi ja iloiseksi”, ”rohkeaksi”, ”liikunnallisesti lahjakkaaksi” ja ”innokkaaksi”. Suunnitelman toteuttamiseen tähtäävät toimenpiteet vaikuttavat konkreettisilta: terapian, joukkueurheilun ja kannustavan kasvatuksen kautta Alin tilanteen uskotaan parantuvan. (Suun. 12/2001.)

Asiakirjojen valossa vaikuttaa siltä, että Alin suunnitelma toteutuu. Ensimmäisen vuoden aikana Ali jää ylilomille joitakin kertoja, mutta palaa laitokseen joko itsenäisesti tai työntekijöiden saattelemana. Kaksi vuotta kestävä sijoituksen aikana käytöshäiriöitä ei ilmene laitoksessa ja vapaa-ajan rikokset vähentyvät oleellisesti. Sijoitusvuosien aikana Alista ei tehdä yhtäkään rikosmerkintää, mutta sijoituksen lähetessä loppuaan merkinnät nujakoinneista lisääntyvät jälleen. (Riki-lista 10/2001, 2/2003, 7/2003, muist. 9/2003, muist. 11/2003, muist. 12/2003.) Erona sijoitusta edeltäviin välikohtauksiin Ali ei enää ole epäiltynä vaan uhrina, sillä hän ”joutuu välillä herkästi tilanteisiin, joissa on lähellä joutua tappeluun tai jonkun pahoinpitelemäksi, osin kaiketi ilman omaa syytään” (lait. muist. 5/2003). Ongelmana on, että Ali liikkuu kotilomillaan edelleen nuorisojengissä, joka aiheuttaa järjestyshäiriöitä. Hoitajat toteavatkin, että ”tilanteet olisivat kylläkin vältettävissä pysymällä poissa tietyistä paikoista yöaikaan” (lait. muist. 9/2003). Hoitajat painottavat Alin oman toimijuuden merkitystä ongelmatilanteiden kehittymisessä ja välttämisessä. Muistiinpanot tilanteista, joihin Ali ajautuu kotilomillaan, luovat omanlaisen kuvan siitä sosiaalisesta todellisuudesta, jonka maahanmuuttajanuori Helsingin keskustassa kohtaa.

Seuraavalla lomajaksolla oli joutunut linja-autossa humalassa olleen naisen lyötäväksi. Nainen oli yrittänyt häätää Alia linja-autosta. Naisen alettua sylkemään Alin päälle, oli hän antanut naiselle ”litsarin”. (Lait. muist. 7/2003.)

Laitoksen henkilökunta kuvailee Alia kahtalaisesti: on laitoksessa reippaasti ja moitteettomasti, nuorimmilleen esimerkillisesti käyttäytyvä mallinuori (lait. muist. 9/2003) ja kotilomilla vaikeuksiin ajautuva, ”sopimattomissa porukoissa kuljeskelevä” jenginuori (muist. 2/2003).

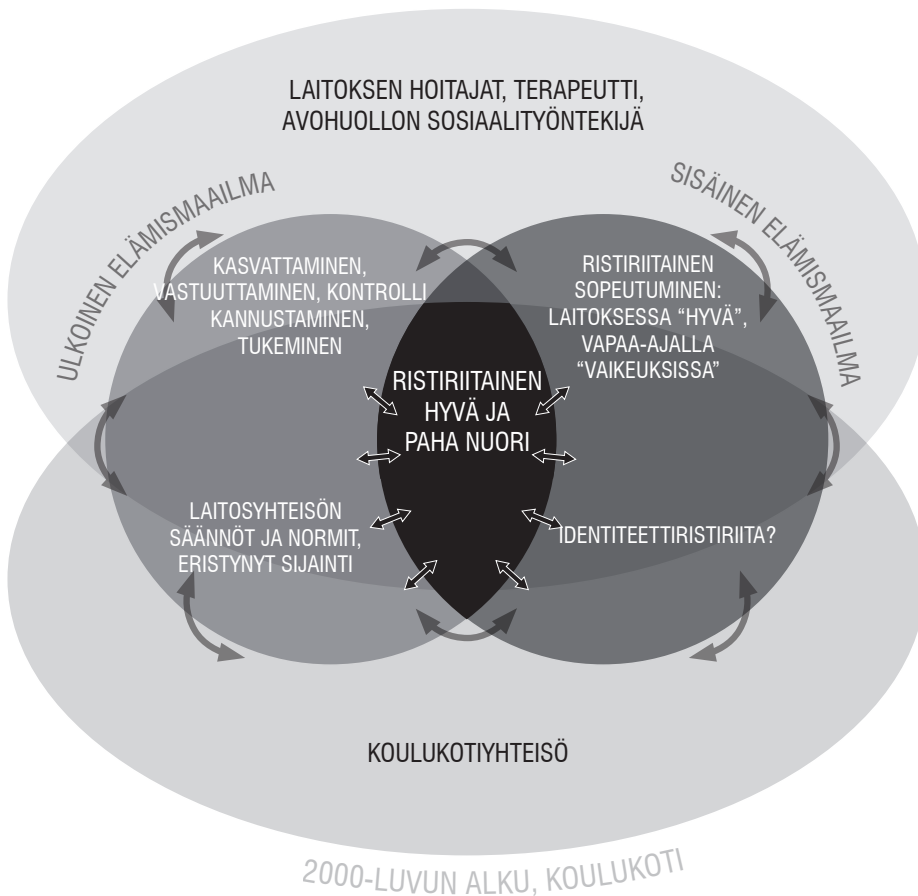
Henkilökunnan mukaan on kuitenkin olemassa kaksi eri Alia; [laitoksessa] oleva hyvä Ali ja Helsingissä oleva vaikeuksiin joutuva Ali. (Muist. 4/2003.)

Pyrkimys yksilökohtaiseen kasvatukseen ja tavoitteiden asetteluun on jyrkässä ristiriidassa niihin olosuhteisiin, joissa Ali eli monilapsisessa perheessä. Alin kotiolosuhteita käsitellään asiakirjoissa huomiota herättävän vähän, mutta niiden merkitys tulee esiin, kun alkaa olla aika päättää pitkäaikaissijoitus: Alin pikkuisarusten määrä on sijoituksen kuluessa kasvanut entisestään, ja on selvää, ettei Ali tule mahtumaan kotiinsa (suun. 9/2002). Alin kotiuttamiseksi tehdään yhdessä laitoshenkilökunnan ja sosiaalityöntekijän kanssa kasvu- ja hoitosuunnitelmaa, jossa Alille etsitään tukiasuntoa Helsingistä (suun. 12/2002). Tavalliseen arkeen opettelu aloitetaan jo laitoksessa: hoitajat harjoittelevat Alin kanssa ”itsenäisessä elämässä tarvittavia perustaitoja”, kuten pankkiasioiden hoitoa,

kaupassa käyntiä, talouden hoitoa ja palvelusektorilla asioimista. Harjoittelussa pyritään myös arjen realiteettien kohtaamiseen.

Puhutaan poislähtemisestä ja siitä, että tavallisen ihmisen arki on yleensä ”harmaata” ja samojen asioiden toistamista. (Suun. 10/2002.)

Jälkihuoltoa suunnitellaan järjestelmällisesti ja huolellisesti jo runsas vuosi ennen täysi-ikäistymistä. Sitä varten sosiaalityöntekijä pyytää lausunnot terapeutilta, opettajalta ja laitoksen henkilökunnalta. Kaikki toteavat Alin edistyneen huomattavasti sosiaalisissa taidoissa ja itsehillinnässä. (Lausunto opettaja 2/2003.) Helsinkiin suunnitellaan asunnon lisäksi tukihenkilöä ja kiinteää suhdetta sosiaalityöntekijään (suun. 7/2003). Jälkihuoltosuunnitelman toteuttaminen kuitenkin vaikeutuu, kun 17-vuotiaan Alin äiti odottaa hänen tulevan kotiin auttamaan nuorempien sisarusten kanssa (muist. 10/2003, 11/2003). Tutkimusluvan aikarajojen takia ei ole mahdollista selvittää, muodostuuko perheyhteisöstä jälleen Alin arjen todellisuutta kehystävä rakenne vai toteutuuko jälkihuoltosuunnitelman tavoite itsenäisestä, opiskelevasta ja kunnollisesti käyttäytyvästä nuoresta aikuisesta.

Kuva 29: Alin positio pitkäaikaislaitoksessa

ALI SIIRRETTIIN ARVIOINTILAITOKSESTA vastentahtoiseen psykiatriseen hoitoon, jossa hänen todettiin kärsivän osin kielivaikeuksista johtuvista tunne-elämän vaurioista. Sairaalahoidon aikana valmistellussa huostaanotossa kaikki Alia hoitaneet tahot totesivat pitkäaikaisen laitossijoituksen olevan välttämätön ja Alin hyötyvän ”rajojen asettamiseen kykenevästä hoitopaikasta”. Ali siirrettiinkin koulukotiin maaseudulle, jossa hänen kanssaan aloitettiin suunnitelmallinen työskentely. Uusissa koulukotitutkimuksissa on todettu, että koulukotioppilaiden psykiatriset diagnoosit ovat aiempaan verrattuna yleistyneet ja jopa korvanneet 1980-luvun lopulla tavalliset perhe- ja kasvatusneuvoloiden antamat lausunnot. Kun vanhassa aineistossa profiloitui kuva koulu-, koti- ja perhe-, rikos-, päihde-, elämäntapa- sekä seuraongelmista, 2000-luvun koulukotioppilaiden ongelmakuvaukset olivat niukempia: koulu- ja päihdeongelmat nivoutuivat psykiatrisiin oireisiin, ja koti- sekä perheongelmia kuvattiin niukasti. Elämäntapa- ja seuraongelmat jäivät hädin tuskin maininnan varaan. (Pösö 2004, 52.) Myös Alin kohdalla oli silmiinpistävää, miten vähän eri viranomaiset ottivat kantaa perheen erityislaatuuteen: pakolaistaustaan, huomattavan suureen lapsimäärään, äidin yksinhuoltajuuteen ja isän sitoutumattomuuteen. Myöskään vertaisryhmän ongelmiin ei juuri kiinnitetty huomiota ennen koulukotisijoitusta. Koulukodissa vertaisryhmä sen sijaan nostettiin vapaa-ajanvieton keskeiseksi ongelmaksi. ”Maahanmuuttajanuorten” näkyvyys Helsingin keskustassa herätti laajaa julkista keskustelua 2000-luvun alkuvuosina, kun nuorisojengin epäiltiin syyllistyneen lukuisiin ryöstöihin ja pahoinpitelyihin ydinkeskustan alueella. Somalialaissyntyisten poikien nuoruutta Suomessa etnografisesti tarkastellut Hautamäki (2004, 99–116) kuvailee, miten osin ilmiötä seurannut keskustelu leimasi kaikki helsinkiläiset etniseltä taustaltaan ulkomaalaiset nuoret. Nuoret välttelivät Rautatieaseman ympäristöä, ja siellä aikaansa viettävät joutuivat alistumaan paitsi viranomaiskontrollille myös kansalaisten hyökkäyksille. Tällaisessa sosiaalisessa ympäristössä vapaa-aikaansa vietti myös Ali, jonka kotilomille osui toistuvasti väkivaltatilanteita (riki 2/2004, muist. 2/2004, lait.muist. 7/2004).

Koulukodissa Alin kanssa työskenneltiin suunnitelmallisesti ja tulevaisuutta valmistellen. Niin huostaanoton perusteluissa kuin sijoituksen aikaisessa, yhdessä tehdystä suunnitelmassakin keskeiseksi tavoitteeksi nousi ”rajojen asettaminen”. Tämä rajaamisen tarve kiinnitti myös koulukodissa etnografiaa tehneen Tarja Pösön (2004, 101–111) huomion. Rajaamisen hän jaottelee tilalliseen, psykologiseen, sosiaaliseen ja ammattikäytännölliseen (mt., 104–105). Pösön väitteen mukaan verrattuna kymmenen vuoden takaisin havaintoihin rajojen asettaminen on muuttunut yksilön ulkoisia tila- ja ihmissuhteita rajaavasta käytännöstä *yksilön sisäisen maailman rajaamiseen* (mt., 101). Tällä rajojen asettamisella tähdätään sisäisen turvan kokemukseen, jolla niin henkilöstö kuin koulukodin nuoretkin perustelivat intensiivisen suljetun hoidon tai lähihoitoyksikön toimintaperiaatteita (mt., 101–111). Muutos aiempaan ulkoisten rajojen asettamisen motiiviin oli Pösön mielestä hämmäntävä, sillä etenkin kehokontrolliin liittyviä käytäntöjä ei ollut lainkaan hänen aiemmissa etnografisissa tutkimuksissaan, joiden aineisto kerättiin 1980-luvun lopulla (Pösö 1993; 2004, 99). Koulukodin rajoihin sopeutui myös Ali, jonka häiriökäyttäytyminen kuitenkin jatkui ennallaan koulukodin ulkopuolella.

Oppilaiden koulukotisijoitusten jälkeisiä vaiheita tutkineen Jahnukaisen (2004,

320–321) mukaan erityisesti rikoskierteen vuoksi sijoitettujen lasten elämänkulku oli itsenäistymisen jälkeen epävakaata. Juhani Iivari (1996) haastatteli tutkimuksessaan koulukotinuoria, jotka totesivat, että koulukoti oli katkaissut alkavan rikoskierteen ja tuonut turvallisia rakenteita arkeen. Elämönhallinta oli kuitenkin vaikeaa koulukotisijoituksen jälkeen ja elämä näyttäytyi epävarmana. Tulevaisuudensuunnitelmat olivat epätarkkoja tai niitä ei ollut lainkaan. (mt., 126–130.) Alin asiakirjojen perusteella ei voida tarkastella, millaiseksi hänen elämänsä kehittyi laitossijoituksen jälkeen. Tavoitteeksi asetettiin kuitenkin ammattikoulutukseen hakeutuvan, harmaata arkea elävän nuoren miehen elämämalli.

Vaarallista lasta rajaamassa – Alin positiot asiakasasiakirjojen valossa

Pakolaistausta ja siihen liittyneet erityispiirteet rajasivat Alin lapsuuden ulkoisia toimintaedellytyksiä ja -määrittelyjä sekä perheeseen kohdistettuja yhteisöreaktioita 1990-luvun Helsingissä. Hänen lapsuutensa toimijoista keskeisimmiksi nousivat äiti, isä ja sisarukset, joiden kiinnittyminen suomalaiseen kulttuuriin ja yhteiskuntaan jäi vajaaksi kielitaidottomuuden vuoksi. Yhteisön suhtautumisen Aliin voi tulkita olleen toleranssin epävakaassa tasapainopisteessä (ks. Lemert 1951, 57–59) jo pitkään ennen tapahtumia, jotka johtivat voimakkaaseen yhteisöreaktioon: Alin uhkaileva, väkivaltainen ja kuljeskeleva käytös herätti koulun opettajissa, toisissa oppilaisissa ja naapurustossa voimakkaita pelkoja, joiden seurauksena opettaja teki lastensuojeluilmoituksen. Tällöin perheen kanssa työskentelevien viranomaistoimijoiden joukko laajeni opettajan, koulupsykologin ja lastenpsykiatrian hoitohenkilöstön lisäksi kattamaan myös lastensuojelun sosiaali- ja perhetyöntekijän. Viranomaistoimia vaikeuttivat niukentuneet hyvinvointipalvelujen resurssit sekä niiden seurauksena kasvaneet lastensuojelun asiakaspaineet.

Kodin ulkopuoleisissa varhaislapsuuden yhteisöissä Ali asemoitui väkivaltaisen ja pelätyn lapsen positioon, kun taas kotiyhteisössä häneen ripustauduttiin ristiriitaisesti. Suuren sisaruskatraan yksinhuoltajaäiti oli riippuvainen esikoispoikansa avusta, jolloin Ali oli kotonaan sekä levottoman ja vaikeaksi koetun lapsen että tukena ja apuna toimivan esikoispojan positiossa. Vaikka Alin ikätovereista koostuvasta jengistä oli asiakasasiakirjoissa silmiinpistävän vähän mainintoja, heidän merkityksensä Alin vapaa-ajanvietolle tuli näkyväksi: jengi muodosti Alin arkeen tiiviin yhteisön ja vertaisista muodostuvan alakulttuurin (ks. Lemert 1951, 44–46; Lemert 1967, 46–48). Tässä seurassa Alin positio muodostui arvostetuksi ja jengin ulkopuolisten silmissä pelätyksi jäseneksi. Helsingissä kaupungin keskustassa kokoontuvat nuorisojengit herättivät 2000-luvun vaihteessa laajaa julkista huomiota, erityisesti, kun jengeihin liittyi maahanmuuttajataustaisia jäseniä. Yhteisötasolla jengiin kohdistettiin eristäviä ja hyljeksiviä reaktioita (Lemert 1951, 63–64), jotka olivat omiaan tiivistämään jengiyhteisön sisäistä dynamiikkaa entisestään (mt., 46).

Alin asiakkuudelle leimallisia olivat pitkät työskentelyn tauot, ja interventiot tapahtuivat reaktioina normirikkomuksiin. Paitsi suomalaisen (Harrikari 2008) myös kansainvälisen kontrollikulttuurin (Parton 2004; Garland 2000; Young 1999) on tulkittu tiukentuneen 1990- ja 2000-lukujen kuluessa. Tällä on ollut vaikutusta myös tapaan, jolla lastensuojelutoimia toteutetaan (Garrett 2003; Parton 2006; Harrikari 2008). Samaan

aikaan kaventuivat Helsingin lastensuojeluinstituution resurssit reagoida lisääntyviin lastensuojelun tarpeisiin. Alin tapauksessa tämä johti tilanteeseen, jossa yhteisön muut viranomaistoimijat kasvattivat painetta lastensuojelutoimenpiteille yhteisön suojelun nimissä. Kulttuurimuutosten ja rakenteiden heikkouksien välisten jännitteiden seurauksena syntynyt dynamiikka johti voimakkaasti reaktiiviseen toimintaan (Lemert 1951, 69–70): Alin rikoksiin puututtiin poliisiviranomaisen vedottua sosiaalityöntekijään, minkä jälkeen viranomaisreaktiot ja interventiot seurasivat toisiaan tiiviisti. Sosiaalityöntekijä tarjosi perheelle avuksi perhetyöntekijää, ja reaktiona rikollisuuteen kiireelliset huostaanotot sekä sijoitukset vastaanottolaitokseen seurasivat toisiaan. Näissä tarkkailun, arvioinnin ja eristämisen reaktioissa Ali asemoitui vaarallisen ja pahan lapsen positioon, jota pyrittiin hallitsemaan sopimuksiin ja suunnitelmiin liittyvin kontrollitoimenpitein. Lastensuojelun toimijat (sosiaalityöntekijä, perhetyöntekijä ja vastaanottolaitoksen työntekijät) samoin kuin muut viranomaiset (poliisi ja koulun henkilökunta) selittivät Alin käytöstä perheristiriidoilla, mutta he reagoivat Alin käyttäytymiseen ja pyrkivät kontrolloimaan sitä perheolosuhteiden säilyessä samanlaisina. Hoitotoimenpiteet kohdistettiin Alin sisäisiin, yksilöllisiin ominaisuuksiin. Lopulta Ali laitettiin tahdonvastaiseen psykiatriseen hoitoon, jossa Alilla todettiin samanaikaisia käytös- ja tunnehäiriöitä. Alin kohdalla tilanne johti voimakkaaseen sisäisten ja ulkoisten määritelmien konfliktiin (Lemert 1951, 96; Lemert 1967, 45–46), sillä hän ei itse kokenut olevansa ”hullu”.

Psykiatrisen hoidon jälkeen Ali siirrettiin pitkäaikaiseen laitoshoitoon koulukotiin maaseudulle, jossa hänet pyrittiin sopeuttamaan ”harmaaseen arkeen” rajojen asettamiseen, vastuuttamiseen, kannustamiseen ja tukemiseen perustuvan hoidon avulla. Keskeisenä työvälineenä toimivat tiiviiden omahoitajasuhteiden ja yhteisen suunnitelman päivittäminen sekä psyyken hoito yksilöterapiain keinoin. Alia myös kannustettiin harrastamaan ja käymään koulua sitoutuneesti. Tärkeitä toimijoita hoitosuhteissa olivat laitoksen hoitajat, terapeutti sekä sijoituksen hoitanut avohuollon sosiaalityöntekijä. Laitoksen rakenteissa Alin positio oli kahtalainen: hän oli toisaalta hyvä ja sopeutuva nuori mutta vapaa-ajallaan edelleen vaikeuksiin joutuva, pahaksikin luonnehdittu Ali. Tällainen roolikonflikti (Lemert 1951, 96) vaikuttaa seuranneen Alia syntymästä lähtien. Havainto ”kahdenlaisesta” Alista antaa aiheen esittää myös koulukodin rajojen asettamiseen liittyvän teoreettisen kysymyksen. Pösö (2004, 101–106) on esittänyt etnografiassaan, että niin työntekijöiden kuin nuorten itsensä mukaan nuorille toi sisäistä turvallisuudentunnetta lähihoidossa tai eristyksessä tapahtunut tilallinen, psykologinen, sosiaalinen ja ammattikäytännöllinen rajaaminen. Yhteisöreaktion teorian valossa voi kysyä, ovatko pyrkimys kodinomaisuuteen ja toisaalta empiirisesti havaittu lisääntynyt rajaaminen (kuten ulkoisen olemuksen normittaminen ja kehokontrolli, Pösö 2004, 98–99) omiaan tuottamaan sijoitetuille nuorille sellaisen kontrollin ja autonomian välisen ristiriidan, jossa on mahdotonta sopeutua vallitseviin normeihin. Tällöin voisi ajatella, että nuoren olo helpottuu suljetulla osastolla, jossa sisäisen elämismaailman ja autonomian toiveet voi ”turvallisesti” kytkeä pois päältä, ja hän voi suojautua näin rakenteen ja toimijuuden ristiriidan tuottamalta identiteettikriisiltä. (Lemert 1967, 44–46, 57–59.)

Alin tapauksessa erilaisten kasvuyhteisöjen toimijat reagoivat hänen erilaisuuteensa hakemalla apua toisilta asiantuntijatahoilta, erityisesti lastenpsykiatriasta ja lastensuojelusta. Alin käyttäytymistä selitettiin kulttuuriristiriidoilla ja vanhempien kasvatuskyvyttömyydellä,

ja niiden katsottiin johtaneen Alin käytöshäiriöihin ja lopulta psykiatriisiin ongelmiin. Lastensuojelun toimenpiteiden päämääräksi voi tulkita Alin tukemisen suomalaiseen yhteiskuntaan sopeutuvaksi. Tähän pyrittiin ensisijaisesti peruspalveluiden – esimerkiksi koulun erityisopetuksen – avulla. Lievempien toimenpiteiden epäonnistuessa tavoitteeseen pyrittiin ensin perhetyön ja myöhemmin suljetuissa laitoksissa tapahtuneen eristämisen ja nopeasti luotuihin suunnitelmiin perustuvien seuraamusten avulla. Kun muutosta ei kiireellisten toimenpiteiden avulla saatu aikaiseksi, päädyttiin pitkäaikaiseen, suunnitelmalliseen sijoitukseen maaseudulla sijaitsevassa laitousyhteisössä. Lastensuojelun käytännöissä Ali asemoitui rajojen ja kontrollin avulla sopeutettavan vaarallisen lapsen positioon.

10 YHTEISÖREAKTIOT, TOIMIJOIDEN SUHTEET JA POIKIEN POSITIOT KUUDELLA VUOSIKYMMENELLÄ

Edellisissä luvuissa analysoin viiden helsinkiläispojan arkea yhteisöreaktioiden ja rikosten kierteissä. Tässä luvussa vaihdan näkökulmaa ja rakennan synteesiä yhteisöreaktioista, toimijoiden suhteista ja poikien positioista siltä kuuden vuosikymmenen tarkasteluajanjaksolta, johon poikien tapaukset sijoituivat. Aluksi tarkastelen lähiyhteisöissä – perheissä, naapurustoissa ja vertaisryhmissä – havaitsemiani ilmiöitä, jotka yhtäältä yhdistivät ja toisaalta erottivat tapauksia. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan asiantuntija- ja viranomaisverkostojen toimijoiden sekä käytäntöjen välisiä suhteita. Samalla luon synteessin niistä mekanismeista, jotka vaikuttivat poikien positioihin ajallisesti riippumattomalla tavalla. Tämän positiomallin synteessin avulla voi kehittää mallin, jolla on myös käytännön sovellusarvoa. Sen viitekehyksessä sosiaalityössä voidaan tarkastella monitasoisesti ja kokonaisvaltaisesti niitä sosiaalisia ja yksilöllisiä mekanismeja, jotka vaikuttavat yksilön positioon hänen arkielämänsä sosiaalisessa todellisuudessa.

Lähtökohtana tapausanalyysilleni oli Bhaskarin sosiaalisen toiminnan transformatiivinen malli, jonka mukaan sosiaaliset rakenteet edeltävät ja edellyttävät toimintaa, johon yksilöt sitoutuvat (ks. luku 3). Sosiaalinen todellisuus rakentuu niistä suhteista, joita toimijat luovat ja uusintavat arkisessa kanssakäymisessään. Näitä suhteita voimme analysoida käsitteellistämällä toimijoiden positioita ja käytäntöjä. Samalla voimme teoretisoida niitä mekanismeja, jotka vaikuttavat yksilöiden toimintaan ja heidän välisiinsä suhteisiin. (Bhaskar 1979, 51–52; 1986, 130–131.) Tässä tutkimuksessa poikien toimintaan ja suhteisiin vaikuttaneita mekanismeja käsitteellistettiin yhteisöreaktion teorian avulla (Lemert 1951, 1967). Loin tulkintakehyksen, jonka avulla liitin yhteisöreaktion teorian käsitteet transformatiivisen sosiaalisen toiminnan malliin. Näin pystyin jäsentämään tutkimustapauksissani toteutuneita tapahtumia, toimenpiteitä ja niiden seurauksena ilmenneitä positioita. Määrittelin position yksilön asemaksi rakenteiden ja toimijoiden välisten suhteiden systeemissä. Se muodostuu yksilön sisäisten ja ulkoisten toimintaedellytysten sekä sisäisten ja ulkoisten määritelmien dynaamisessa vuorovaikutuksessa. Kunkin pojan kohdalla liitin tapahtumat kaupunkiyhteisöissä, lastensuojeluinstituutiosta, lainsäädännössä ja yhteiskunnassa tapahtuneisiin rakenteellisiin, kulttuurisiin sekä taloudellisiin muutoksiin.

Tutkimuksen lähtökohtana oli käsitys siitä, että sosiaaliset rakenteet ja toiminta tapahtuvat aina tiettyyn ajalliseen kontekstiin sijoittuneina. Menneisyydessä aktualisoituneiden tapahtumien analysoinnin avulla on mahdollista tunnistaa tilanteisiin vaikuttaneet mekanismit sekä kausaalisuhteet, muutoskohdat, jatkuvuudet ja katkokset. (Bhaskar 1986, 216–219.) Tässä tutkimuksessa tarkastelin sosiaalisen toiminnan eri kerrostumia, joiden voi tulkita ajallisesti kulkeneen erilaisissa rytmeissä: Poikien aika sijoittui yksilön elämäkerran ja ihmisen elämänsäkaaren tasolle, jossa arkinen, sosiaalinen todellisuus rakentui päivittäisen

intentionaalisen toimijuuden myötä (Bhaskar 1986, 215–216). Yksilön arkea ehdollistavien ja siihen vaikuttavien mekanismien ymmärtäminen edellyttää kuitenkin sitä, että myös instituutioiden rakenteellisen *longue durée* -taso hahmotetaan (mt., 216). Ajan jäsentäminen eri rytmeissä kulkevana tasoina auttaa hahmottamaan sitä sosiaalista todellisuutta, joka on olemassa havainnoistamme riippumatta. Samalla on kuitenkin muistettava, että nämä tasot ovat tutkijan luomia tulkintakehyksiä, joiden tehtävänä on jäsentää havaintoja. Sosiaalisen todellisuuden kuvaaminen edellyttää kuitenkin siirtymistä kullakin tasolla erikseen etenevästä tarkastelusta kohti synteesiä. Parhaimmillaan tämä synteesi palauttaa tapahtumiin sellaisen rytmin, että niistä ja niihin vaikuttaneista mekanismeista tulee paitsi ymmärrettäviä myös mahdollisimman hyvin todellisuutta ilmentäviä.

Lähiyhteisöreaktioiden muutokset ja jatkuvuudet

Tutkimuksessa perhe näyttäytyi keskeisenä yhteisöreaktioiden, interventioiden, tarkastelun ja ohjauksen areenana, ja sen avulla myös lasten asioissa toimineet asiantuntijat selittivät lasten käytöshäiriöitä. Poikien perheitä yhdistivät köyhyys, ihmishuononvaikeudet ja muut sosiaaliset ongelmat. Mikäli näitä yhdistäviä tekijöitä tarkastelee nykyään niin tärkeiden ”riskitekijöiden” näkökulmasta, tukevat ne tutkimustuloksia heikkolaatuisten läheissuhteiden ja rikollisen käyttäytymisen välisestä yhteydestä (Haapasalo 2006; Farrington 2007; Kivivuori 2009, 148–149) sekä retrospektiivisiä tutkimustuloksia rikoksiin syyllistyneiden miesten lähtökohdista (esim. Lauronen 1992, 31; Kääriäinen J. 1994, 106). Toimijoiden taipumus korostaa perhesuhteiden merkitystä kuvaa sitä asemaa, joka ydinperheelle on annettu hyvinvointivaltion rakenteissa (esim. Sipilä 1996, 116–126; Saurama 2002; Jallinoja 2006; Yesilova 2009). Tässä tutkimuksessa perhe näyttäytyi ongelmien aiheuttajana, etenkin hyljeksivien ja leimaavien sekä autoritaaristen kasvatusasenteiden näyttämönä. Sosiaalihuollon viranomaiset joutuivat neuvomaan ja ohjaamaan näyttämön toimijoita, ja sen suhteisiin jouduttiin toistuvasti ”puuttumaan”. Vaikka viranomaiset kohdistivat kriittisen katseen myös perheissä toteutettuihin kasvatusten menetelmiin ja elämäntapaan, perheissä toivottiin lastensuojelutoimenpiteitä, ja tältä osin käsittelemäni tapaukset eroavat niistä, joissa vanhemmat asettuvat vastustamaan lapseensa kohdistettuja lastensuojeluinterventioita ja lastensuojelu näyttäytyy kirottuna (ks. Saurama 2002, 34, 224–225).

Perheiden ja niistä tehtyjen tulkintojen kannalta keskeisiksi nousivat vallalla olleet näkemykset kasvatuksesta: 1930-luvulla epäkelvoiksi määritellyille vanhemmille ei annettu edes mahdollisuutta perheen perustamiseen, kun taas 1950- ja 60-lukujen taitteessa huomio kohdistui korostetusti äitisuhteeseen. 1970-luvulla katse kohdistui koko perhesysteemin toimivuuteen, ja 1980-luvulle tultaessa lapsi nostettiin esiin subjektina, jolla on oikeuksia. Tällöin tartuttiin perhesuhteiden lisäksi myös vanhempien kasvatuksessa käyttämiin menetelmiin: lapsen ruumiillinen kurittaminen kiellettiin, ja vaurioittavia ihmishuoneita hoidettiin ja korjattiin kasvatuseuvolan ja 1990-luvulle tultaessa perhetyön keinoin. Oli myös ilmeistä, että yhteiskunnassa tapahtuneet rakennemuutokset – kansantaloudelliset, poliittiset, kulttuuriset sekä ideologiset murrokset – vaikuttivat suoraan tai välillisesti perheiden elämän edellytyksiin, perheistä tehtyihin tulkintoihin sekä tapoihin, joilla perheitä tuettiin.

Perheiden tilannetta tarkastellessa kiinnitin huomiota niihin yhteisöihin, joissa perheet elivät. Tarkasteluajanjakson kuluessa Helsinki laajeni maantieteellisesti keskusta-alueen ulkopuolelle rakennettujen suurten asuinlähiöiden myötä. Samalla kaupungin väestömäärä kasvoi toisinaan jopa hallitsemattomasti, ja ajanjaksoja yhdistivätkin jatkuva asuntopula, asumisen ahtausta ja kehittyvien asuinalueiden uudenlaiset sosiaaliset ongelmat (Schulman 2000, 20–23). Naapurustojen asukkaiden arkea ehdollistivat kaupunkirakenteessa tapahtuneet muutokset, jotka loivat asuinalueita, vertaisryhmiä sekä vapaa-ajanvieton areenoita. Ideaali aktiivisesta ja yhteisöllisestä asuinalueesta, joka yhteisöllisellä tuella ehkäisisi sosiaalisia ongelmia ja edistäisi asukkaiden hyvinvointia, ei toteutunut poikien asuinalueilla. Sen sijaan naapurustosta tuli sosiaalisen kontrollin aktiivinen toteuttaja. Tämä yhteisöllisyyden ongelma on havaittu lähiötutkimuksissa aiemminkin (esim. Kortteinen 1982; Roivainen 2002, 222–223).

Kaupunkiympäristön rakenteet ja kaupunki- sekä nuorisokulttuurin erityispiirteet muoivasivat normirikkomuksia: 1950-luvulla nuorten anastusten kohteena olivat moottoripyörät, ja autokannan lisääntyessä niistä siirryttiin autoihin (myös Gumpler 1964, 31–43). Muutokset normien rikkomisten tavoissa ilmenivät myös päihdekäyttäytymisessä: 1970-luvulla lähiönuorten keskuudessa lisääntyi imppaaminen, ja 1990-luvulla tilastoitettiin huumausaineiden käytön kasvu. Niin kutsutussa rutiinotoimintojen teoriassa katsotaan, että rikos tapahtuu, kun motivoitunut tekijä kohtaa sopivan kohteen tai uhrin valvotomassa tilanteessa (Cohen & Felson 1979, 589; ks. myös Kivivuori 2008, 324–329). Poikien asuinalueilla edellytykset normirikkomuksille olivat suotuisat, eikä naapuruston valvontakaan aina riittänyt.

Yhteistä tapauksille oli, että naapuruston asukkaat reagoivat aktiivisesti nuorten häiritsevään käyttäytymiseen. Naapuruston asukkaiden reagointi noudatti Lemertin (1951, 57–59) kuvailemaa yhteisöreaktion prosessia: ensin sosiaalinen ongelma tiedostettiin, jonka jälkeen se ilmetessään herätti yhteisön toimijoissa yhä voimakkaampia reaktioita. Suvaitsevaisuus väheni ja reaktioherkkyys kasvoi joka kerran, kun lapsi syyllistyi rikokseen tai muuhun yhteisön normeja rikkovaan käytökseen. Onkin syytä kysyä, voiko tapauksissa nähdä naapuriyhteisöjen koheesiota lisäävän projektin, jolla pyrittiin määrittelemään kollektiivista moraalialueita ja kirkastamaan suotuisan sekä epäsuotuisan käyttäytymisen normeja (Durkheim 1982, 82). Vai onko kysymys peräti syntipukkiriitistä? Asuinyhteisöjen aktiivisessa poikkeavuuden kontrollissahan ei ole sinänsä mitään uutta: kautta aikojen toiseutta on hallittu paitsi passiivisen pahennuksen myös aktiivisen toiminnan avulla. Vaikka pluralistisessa kaupunkiyhteisössä voisi olettaa sosiaalisen kontrollin välittyvän virallisten rakenteiden kautta (Lemert 1967, 44), naapuriyhteisön asukkaat ovat edelleen tärkeitä epävirallisen kontrollin puuhamehiä ja virallisen kontrollikoneiston aktiivisia apulaisia. Nostalgiseksi kutsuttua yhteisöllisyyden nousua on pidetty reaktiona uusliberalismiin ja ihmisten ontologiseen epävarmuuteen (esim. Haatanen 2000, 42, 54; Harrikari 2008, 257; Satka & Harrikari 2008). Sen rantautuminen Suomeen ja suomalaisiin taloudellisiin, poliittisiin ja kulttuurisiin käytäntöihin on antanut aiheen kysyä, minkälaisia vaikutuksia koheesion ja konformismin lisäämispyrkimyksillä on lasten ja nuorten elinolosuhteille ja heidän omaehtoiselle toimijuudelleen. Oikeusministeriön rikosentorijuntaohjelmassa kansalaisaktiivisuus on valjastettu nimenomaan lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisytoimiin (Turvallisuustalkoot 1998, 23–25). Monissa suomalaisissa kunnissa onkin jo

kokemusta kotiintuloajoista, koko kylä kasvattaa -hankkeista ja nollatoleranssikokeiluista. Ne ovat tuottaneet mielenkiintoista empiiristä näyttöä ja keskustelua siitä, miten kokeilut ovat vaikuttaneet paikallisten asukkaiden sekä lasten ja nuorten arkeen kohdekunnissa (esim. Korander & Soine-Rajanummi 2002; Korander & Törrönen 2005; Harrikari 2008). Usein vaikuttaa siltä, että lapset otetaan mukaan yhteisön toimintaan ja vaikuttamiseen silloin, kun toiminnalla on ”hyvä” tarkoitus, kuten yhteisistä asioista päättäminen tai järjestyksen luominen aikuisten ohjauksella (esim. Kiili 2006). Sen sijaan omaehtoinen yhteisöllinen toiminta, normeja kyseenalaistavasta toiminnasta puhumattakaan, ei näytä sopivan lapsille ja nuorille sallittuun toimintarepertuaariin.

Naapuruston ohella vertaisryhmät⁶¹ nousivat tapauksissa merkittäviksi arkipäivän sosiaalisten rakenteiden ja toiminnan jäsentäjiksi. Kouluympäristössä hankaliksi, erikoislaatuiseksi tai muilla tavoin poikkeaviksi leimatut pojat jäivät yhteisön verkostojen ulkopuolelle. Jatkossa olisi tärkeää tutkia, miten koulu yhteisöstä vieraantuneet tai vieraannutetut lapset ovat itse kokeneet koulu yhteisön reaktiot ja millaisia vaikutuksia näillä on ollut kouluun kiinnittymiseen tai siitä irtautumiseen. Tutkimuksessa koulu yhteisön vertaisryhmät eivät kuitenkaan olleet ainoita instituution vaikutuksesta muodostuneita vertaisryhmiä, joihin poikien odotettiin sopeutuvan. Esimerkiksi lastensuojelulaitoksissa osastovereista muodostui lasten arkeen pysyviä vertaisryhmiä. Asiakirjoissa osastoverit tulivat näkyviksi kuitenkin vain silloin, kun heidät tulkittiin osallisiksi ongelmalliseen käyttäytymiseen. Sijaishuollossa syntyvien institutionaalisten ja spontaanien vertaissuhteiden merkitys – tai niiden puute – on sen sijaan noussut esiin sijaishuoltoa koskevista etnografoissa (esim. Pösö 1993; Törrönen M. 1999; Pösö 2004; Törrönen M. 2006).

Tutkimuksen poikien kohdalla ei hyödynnetty vertaisryhmiä avoimuuden työskentelyn aikana. Viime vuosina tällainen vertaisryhmätoiminta on virinnyt osaksi lastensuojelun avoimuuden palvelurakenteita (Heikkinen 2005; Heikkinen 2006; Heikkinen ym. 2007). Sen sijaan vapaa-ajan ikätovereista muodostui spontaanisti tutkimuksen pojille merkityksellisiä vertaisryhmiä. Poikien ja vertaisryhmien normirikkomuksia voi kuvailla ”pojille tyypillisiksi”, sillä pojat syyllistyivät ryhmissä omaisuus- ja moottoriajoneuvorikoksiin sekä lieviin väkivallantekoihin. Usein poikien käyttäytyminen ei kuitenkaan täyttänyt rikoksen tunnuspiirteitä vaan oli normien rajoja koettelevaa, kuten kuljeskelua, karkailua, röyhkeää kielenkäyttöä, uhmakkuutta, aggressiivisuutta ja kapinaa, jotka kaikki ovat perinteisesti maskuliiniseksi miellettyjä käyttäytymispiirteitä. Jo aineistonkeruuvaiheessa olin tietoisesti valinnut tarkasteluni kohteeksi pojat, eikä heidän sukupuoleensa kiinnitetty asiakirjoissa juurikaan huomiota. Sukupuoli mainittiin lähinnä silloin, kun vertaisryhmässä oli myös tyttöjä. Tämä havainto tukee aiempia käsityksiä nuorisorikollisuuden sukupuolinormatiivisuudesta: tyttöjen tehdessä rikoksia tai muita normirikkomuksia sukupuoleen kiinnitetään huomiota (esim. Pösö 1993; Honkatukia 1998; Muncie 2004, 127–131; Vehkalahti 2008), mutta poikien rikollisuutta ei juurikaan käsitellä sukupuolinäkökulmasta (Muncie 2004, 130–131). Näin on siitakin huolimatta, että rikollisuuden maskuliinisuus luo erityisesti poikien ja nuorten miesten maailmassa mukautumisen paineita, jopa maskuliinista statusangstia, sekä erityisiä uhkia: poikien todennäköisyys joutua rikoksen uhriksi on tyttöjä suurempi. (Muncie 2004, 31–33, 127–131; Brown 2005, 129–143; Kivivuori 2009, 56–63.) Hegemoninen käsitys poikien rikollisuudesta voi tehdä rikosurasta yhden mahdollisen vaihtoehdon tilanteessa, jossa muut väylät on jo suljettu. Juha Kääriäisen

tutkimuksessa usealla elämänalueella ulossuljetut ”nuoret seikkailijat” (1994, 60, 104–119) korjasivat vaurioitunutta minäkuvaansa rikolliskulttuurin avulla. Kääriäisen kuvailemilla nuorilla seikkailijoilla oli muitakin yhteisiä piirteitä tutkimukseni poikien kanssa: he olivat miehiä, jotka oli määritelty elämänsä varrella jo moneen kertaan ongelmanuoriksi, häiriintyneiksi, sopeutumattomiksi ja pahantapaisiksi (mt., 1994, 105–106).

Poikien vertaisryhmät muodostuivat yhteisön normeja rikkovan toimintaorientaation vuoksi yhteisöjen kannalta ongelmallisiksi. Lähiyhteisöjen jäsenet kohdistivatkin poikiin ja heidän vertaisryhmiinsä voimakkaita torjuvia ja hylkiviä reaktioita. Analyysi herätti kysymään, millainen vaikutus lähiyhteisöjen kulttuurinmuutoksilla on vertaisryhmien muodostumiseen: aikalaishavainnot ja -analyysit kontrollikulttuurin ankaroitumisesta (esim. Young 1999; Garland 2000; Harrikari 2008; Koskela 2009) eivät ainakaan kieli siitä, että suvaitsevaisuus olisi lisääntynyt lasten ja nuorten spontaanien vertaisryhmien muodostumista kohtaan. Yhteisöreaktion teorian mukaan suvaitsevaisuuden puute tällaisia ryhmiä kohtaan saattaa johtaa siihen, että ne eristäytyvät entistä tiiviimmin ympäröivästä yhteisöstä (Lemert 1951, 61–62). Rikollisten alakulttuurien muodostuminen onkin ilmiö, joita kriminologisissa teorioissa on tarkasteltu pitkään (Muncie 2004, 155–165). Poikien kohdalla voi kuitenkin kysyä, oliko kysymys sittenkään varsinaisen alakulttuurin muodostumisesta vai yhteisöstä, joka yksinkertaisesti hyväksyi heidät osakseen ja tarjosi mahdollisuuden vapaa-ajan viettoon hylkivien perherakenteiden ulkopuolella. Näin tulkiten leimautuminen ”sakkilaiseksi” tai ”jengiläiseksi” tarjosi pakotien pois sietämättömistä olosuhteista. (Lemert 1967, 46–48.) Monica Barryn (2006, 169) tavoin voi kysyä, etsivätkö pojat jengeihin hakeutumalla sellaista sosiaalista tunnustusta (*social recognition*), jota muut lähellä vaikuttaneet ihmissuhteet eivät kyenneet tarjoamaan. Hakeutumista vertaisten joukkoon tilanteessa, jossa identiteetti on uhattuna, voi pitää myös yksilön selviytymismekanismina (Breakwell 1986, 133–135) ja rationaalisenä reaktiona yhteisöjen hylkimisreaktioihin (Lemert 1951, 61–63, 96–97; Lemert 1967, 48). Tämä huomio nostaa esiin poikien oman subjektiposition ja toimijuuden: he eivät olleet lähiyhteisöissään aina passiivisia rakenteiden ja reaktioiden uhreja. Usein vaikutti siltä kuin heidän normeja rikkova toimintansa olisi ollut tietoista pyrkimystä löytää tasapaino itseymmärryksen ja itsestä tehtyjen ulkoisten määrittelyjen välillä (Lemert 1951, 91, 96–97; Mead 1934, 173–178).

Tämän tutkimuksen valossa olisi kuitenkin kohtuutonta väittää, että poikien toimintavaihtoehdot olisivat olleet vapaasti heidän valittavissaan: jos pojat nähdään toimissaan intentionaalisina lapsina, jotka voluntaristisesti sukkuloivat suurkaupungin seikkailuissa, maalataan romantisoiva irvikuva niistä sosiaalisista tilanteista, joissa pojat elivät. Tapaustutkimuksissa tuli selkeästi esiin, miten vähän pojilla oli toimintavaihtoehtoja arjen rakenteissa ja suhteissa: toistuvien hylkäämisten, eristämisen, nimeämisen ja yhteisöstä karkottamisen jälkeen he ajautuivat alistaiseen asemaan, jota usein vahvistivat käyttäytymisestä riippumattomat seikat – orpous, köyhyys, päihderiippuvuus tai etninen tausta. Tässä vähemmistöpositiossa rationaalisia ja mielekkäitä toimintavaihtoehtoja ei usein ollut lainkaan.

Asiantuntijaverkostojen aukot ja kudelmat

Poikia ympäröi tiivis asiantuntija- ja viranomaisverkosto, josta erityisesti huoltotarkastajien ja sosiaalityöntekijöiden työskentely ja toimenpiteet olivat tutkimuksen kohteena. Sosiaalityön ammattilaisten rinnalla työskenteli kussakin tapauksessa laaja joukko muita viranomaistoimijoita. Näiden kanssa sosiaalityöntekijät tekivät yhteistyötä vaihtelevalla intensiteetillä. Erityisesti koululaitos oli instituutio, joka toimi poikien sosiaalisen sopeutumisen indikaattorina. ”Skolkkausta”, ”lintsausta” ja koulupudokkuutta pidettiin läpi tarkasteluajanjakson vakavana osoituksena sosiaalisista ongelmista. Koulutuksen keskeinen asema kansalaiseksi ja ihmiseksi kasvattamisen ohjelmassa (Ojakangas 1997, 15–17; Saurama 2002, 31; Satka & Moilanen 2004, 130–131; Tuomaala 2004, 351–353) tuli siten selvästi näkyväksi. Vuosisadan alku- ja keskivaiheilla kansakoululaitoksella oli erityinen merkitys lastensuojelun osajärjestelmänä, jonka ehdoilla myös lasten sijoituspaikkoja muutettiin. Vaikka lastensuojelun avohuollon palvelut lisääntyivät aikaa myöten, toimi koulu keskeisenä sopeuttamisen instituutiona. Sen sijaan yhteydenpito koulun ja huoltoviranomaisten välillä muuttui: puhelut ja kirjalliset ilmoitukset vaihtuivat 1980-luvulle tultaessa yhteistoiminnallisiksi viranomaisneuvotteluiksi ja 1990-luvulla moniammatillisiksi verkostoneuvotteluiksi.

Psykologian ja psykiatrian asiantuntijat osallistuivat kussakin tapauksessa arviointien ja toimenpidesuosittelujen tekoon. Psykologian ja psykiatrian asiantuntemuksen asema lastensuojelun kentällä on ollut yleisesti merkittävä aina viime vuosisadan puolivälistä alkaen (esim. Saurama 2002, 229–230). Rikoksia tekevien lasten ja nuorten kohdalla sen merkitys vahvistui, kun käsitys sosiaalisesta sopeutumattomuudesta syrjäytti opin pahan tapaisuudesta 1950-luvulla (Pulma 1987, 224–226; Harrikari 2004a, 238–242). Muutos johti sosiaalilääkärin toimiston perustamiseen, kasvatuseuvolaverkoston laajentamiseen ja sen roolin vahvistamiseen lastensuojelun yhteistyökumppanina (Toimintakertomus 1955, 1; Pulma 1987, 224; Yesilova 2009, 59–69). Näiden asiantuntijatahojen – psykologien ja psykiatrien – kanssa toteutettu yhteistyö oli laadullisesti erilaista. Psykologien kanssa työskenneltiin läheisessä yhteistyössä niin laitoksessa kuin avohuollossakin, mutta psykiatrian asiantuntijuus välittyi sosiaaliviranomaisille lähinnä kirjallisten lausuntojen muodossa. Psykologien kanssa järjestettiin yhteisiä verkostoneuvotteluja, mutta psykiatrien kanssa neuvotteluja ei järjestetty silloinkaan, kun lapsi oli osastohoidossa. Erja Saurama (2002, 232–236) toteaa, että 1950-luvun olosuhteissa lastensuojelu toimi täysin alisteisena kovalle psykiatrialle, joka 1960-luvun murtumissa antoi tilaa pehmeämmille, terapeutisille diskursseille. Tämän tutkimuksen valossa vaikuttaa siltä, että sosiaalityön toimijat suhtautuivat psykiatrian asiantuntemukseen osin kriittisesti tai ainakin arvioivasti: pojista tuotettiin psykiatrian arvioista poikkeavia kuvauksia, eikä toimenpiteitä aina toteutettu siten kuin psykiatrit tai psykologit suosittivat.

Tapauksia yhdistivät huostaanottoon ja sijaishuoltoon johtaneet asiakasprosessit. Laitosten toimintaa ohjasivat laitospedagogit, joiden tulkiten olleen yhteydessä laajempiin käsityksiin poikkeavuuden syistä ja sopeuttamisen menetelmistä. 1940-luvun laitospedagogi perustui kuriin ja rankaisuun, mikä vastasi vielä tuolloin vallinnutta ymmärrystä pahantapaisuudesta ja psykopatologian periytyvyydestä (esim. Saari 1949, 64; Pulma 1987, 224–229; Ojakangas 1997, 255–269; Harrikari 2004, 135–137). Laitospedagogi

oli kuitenkin alkanut muuttua, ja 1950- ja 60-lukujen taitteessa laitossyhteisössä vallitsivat jo familistiset ja erityisesti bowlbylaista äidinriistoteoriaa painottavat lähestymistavat (esim. Pulma 1987, 234–237; Harrikari 2004, 267–270). 1970-luvun laitoksessa kasvatusta rakennettiin yhteisökasvatustieteiden varaan (esim. Kaipio 1977), kun taas 1980-luvun nuorisokodissa pyrittiin kodinomaisuuteen (esim. KM 1982, 88; Pulma 2000, 308). 2000-luvun koulukodissa korostettiin rajojen asettamista (esim. Pösö 2004, 101–108) sekä yksilön vastuuta yhteisesti määriteltyjen tavoitteiden saavuttamisessa. Tapausten perusteella ilmeni, että vaikka työn arkinen sisältö saattoi pysyä samankaltaisena, sen toteuttamisen perusteissa oli opillisia ja kulttuurisia vivahteita, jotka tulivat käytäntöön vallitsevien kasvatustieteiden ja laajempien sosiokulttuuristen mekanismien välityksellä. Näiden mekanismien tarkastelu vaatisi yksityiskohtaisempaa, mahdollisesti yksittäisiin laitoksiin kohdistuvaa tutkimusta, sillä toimijoiden – kuten johtajien – vaikutusvaltaa ei tässä tutkimuksessa voitu tarkastella riittävästi.

Pojat sitoutuivat laitossyhteisöihin tiiviisti, ja tehtyjen arvioiden mukaan heidän käyttäytymisensä muuttui myös odotusten mukaiseksi. Toisaalta kaikille pojille oli yhteistä, että käytös oli laitoksessa yleensä moitteetonta, mutta laitoksen ulkopuolella tilanteet ajautuivat hallitsemattomiksi. Havainto tukee sijaishuoltoa koskevissa tutkimuksissa aiemmin käsitteellistettyjen *ulkoisten rajojen* (esim. Pösö 1993, 2004) merkitystä mutta nostaa ne myös toisella tavalla esiin: se antaa syyn kysyä yhteisöreaktion teorian pohjalta, kuinka pitkälti sopeutuminen oli yksilön pyrkimys sovittaa yhteen laitoksen vaatimusten ja oman identiteetin välinen ristiriita – olihan sopeutumisella usein sekä välittömiä että pitkäkestoisia myönteisiä seurauksia (Lemert 1951, 96–97; Lemert 1967, 57–59). Tapaustutkimuksissa heräsi toisinaan myös kysymys siitä, vastasiko laitoksessa määritelty identiteetti lainkaan lapsen omaa itseymmärrystä ja johtiko määritelmien etäisyys identiteettikriisiin ja sen myötä levottomuuteen vapaa-ajalla (Lemert 1967, 58–59). Toisaalta sopeutuminen laitokseen ja sopeutumattomuus sen ulkopuolella sai myös kysymään, tuottaako nuoren olemukseen ja kehoon kohdistuva monimuotoinen rajaaminen (esim. Pösö 2004, 101–111) tilanteen, jossa alistuminen ja mukautuminen aiheuttavat vähemmän pahoinvointia kuin tilanteen kyseenalaistaminen (Lemert 1967, 51–53, 55–59; Bhaskar 1986, 204–205).

Huoltotarkastajat ja sosiaalityöntekijät olivat tämän tutkimuksen aineiston keskeisiä tuottajia ja heidän toimintansa sen keskeinen kohde. Rakenteellisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden vaikutus sosiaalityön työskentelyolosuhteisiin oli ilmeinen. Niiden muutoksilla oli suora tai välillinen vaikutus myös toteutetun työn reaktiivisuuteen: erityisesti sosiaalitoimen resurssien niukkuus, jonka aiheuttivat vuodesta toiseen kasvavat asiakasmäärät, näkyi jatkumona 1940-luvulta tähän päivään niin toimintakertomusten kuin asiakastapaustenkin tasolla. Aikaa ennaltaehkäisevälle, jälkihuollolliselle, ”vähemmän kiireelliselle” nuorten kanssa tehtävälle työlle oli vuosikymmenestä toiseen liian vähän, samoin työmenetelmien kehittämiseksi. Myös lainsäädännön muutokset heijastuivat sosiaalityöntekijöiden työskentelyyn. Sen sijaan tapauksia yhdisti itse käytännön sosiaalityö, kodeissa ja toimistossa tapahtuva asiakkaan kanssa käytävä neuvonta ja ohjaus. Yhteistä oli, että tilanteiden, tapahtumien, käsitysten ja perusteluiden dokumentointi säilyi keskeisenä työn sisältöä ja tavoitteita arvioivana työkaluna (dokumentoinnin merkityksestä sosiaalityössä ks. Satka 1995; Tice 1998; Kääriäinen 2003).

Avohuollossa toteutettu sosiaalityö muuttui käytäntöjen tai toiminnan konkreettisen

toteuttamisen tasolla vähän käsitellyllä ajanjaksolla: vanhemmille ja lapsille annettiin ensisijaisesti keskusteluun perustuvaa neuvontaa ja ohjausta. Kun tällä ei saatu aikaan toivottavaa muutosta, siirryttiin sijaishuoltoon, jossa pysyvien laitostakenteiden avulla pyrittiin kasvatukseen, koulutukseen, tukemiseen ja kannustamiseen avulla ohjaamaan kehitystä tavoiteltuun suuntaan. Kullakin pojalla säilyi sama sosiaaliviranomainen asiakkuuden alusta jälkihuoltovaiheeseen asti. Sen sijaan käytäntöjen tai toiminnan perusteluissa ja toiminnan sisällöissä oli havaittavissa muutoksia, joihin vaikuttivat yhteiskunnalliset rakennemuutokset, sosiaalityön opilliset ja ideologiset virtaukset sekä lainsäädäntö. Otaksun, että tällainen muutos oli seurausta ideologisista arvomuutoksista, jotka vaikuttivat laajasti yhteiskunnan toimintaan ja rakenteisiin sekä erityisesti sosiaalityön toimintaorientaatioon rakenteen ja yksilön välissä. Monitasoiset muutokset vaikuttivat ratkaisevasti siihen, millaisen tiedon ja tietämyksen varaan sosiaalityön toiminta perustui, sekä siihen, millaisen sosiaalityön toimintaorientaation väylä kunkin lapsen asiassa valittiin – kontrollin, tuen, socialisaation, suojelun vai terapian (Sipilä 1996, 63–64).

Sosiaalityöntekijöiden tietoperustan mahdolliset muutokset antavat syyn pohtia sosiaalityön asiantuntijaidentiteetin asemaa, sillä huoltotarkastajat ja sosiaalityöntekijät joutuivat tapauksesta toiseen työskentelemään erilaisten toimijoiden ja asiantuntijoiden verkostoissa. Näillä toimijoilla saattoi olla hyvinkin erilainen käsitys lapsen poikkeavan käyttäytymisen syistä ja ratkaisuvaihtoehdoista, jolloin sosiaalityöntekijät saattoivat joutua puolustuskannalle tai hoitamaan yksin asiakkaan asioita. Kun sosiaalityön asiantuntijuuden on tulkittu olevan muutoksessa ja yhä suuremmissa määrin avoin ”kokemukselliselle tiedolle”, ”maalaisjärjelle” sekä toisilta oppimiselle (Mutka 1998, 169–171, 183–184), kysynkin, miten sosiaalityöntekijät tulevaisuudessa asemoivat asiantuntijuutensa ja osaamisensa tiivistyvien asiantuntijaverkoston moniammatillisiin kudelmiin. Tapaustutkimuksissa viranomaisten yhteistoiminta lisääntyi tarkasteluajanjakson kuluessa selvästi, ja siihen pyritään nykyisten toimenpidesuunnitelmien mukaan myös jatkossa yhä enemmän (esim. Satka 2009b). Tällaisessa moniammatillisessa toimintaympäristössä ensiarvoisen tärkeää lienee tunnistaa ja tunnustaa oman vahva asiantuntijapositionsa.

Tapausanalyysien yhteydessä tein näkyväksi, miten lasten positiot rakentuivat erilaisiksi eri aikoina sosiaalityön käytännöissä. 1940-luvun lapsi asemoitui psykopaatiksi sekä rikollistyyppiksi, jonka käyttäytyminen oli ensisijassa lähtöisin yksilön ominaisuuksista. Suojelu kohdistui yhteisöön, jota tuli suojella häiriintyneeltä lapselta, ja mukauttaminen yksilöön, joka tuli eristää. 1960-luvulta 1980-luvulle sosiaalityön käytännöt muodostivat autettavan ja tuettavan lapsen position, jolloin suojelun kohteena oli lapsi, ei yhteisö. 1990- ja 2000-luvun käytännöissä normeja rikkova lapsi asemoitui taas vaaralliseksi yksilöksi, joka tuli eristää ympäristöstään yhteisön suojelun nimissä. Toimenpiteillä, kuten laitokseen sijoittamisella, pyrittiin kunkin pojan kohdalla ”kierteen katkaisemiseen”, mutta tavat ja perusteet toimenpiteen toteuttamiselle muuttuivat. Kun 1960- ja 70-luvun tapauksissa ”väläyteltiin” sijoituksen mahdollisuutta ja 1980-luvulla siitä keskusteltiin lapsen kanssa avoimesti, 2000-luvulla sijoitusta pidettiin epäonnistuneen suunnitelman seurauksena.

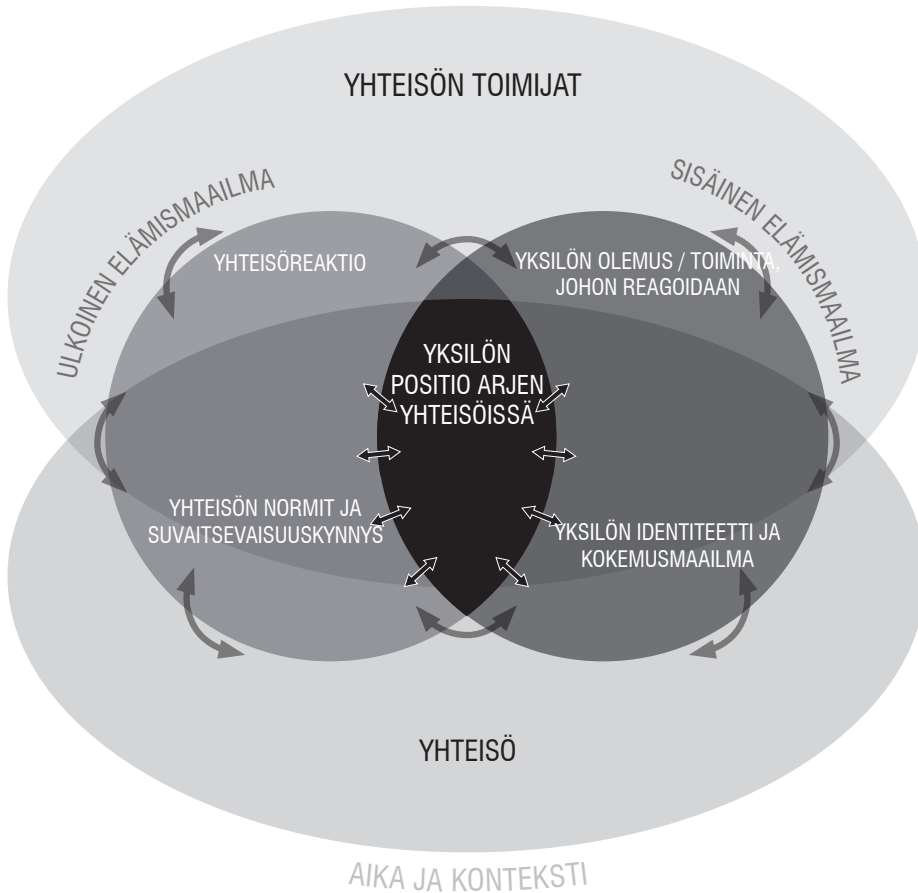
2000-luvun tapauksessa sopimukset ja erilaiset ehdot eivät rajautuneet vain sijaishuoltoon vaan ohjasivat myös avohuollon lastensuojelun toimintaa. Kun havaintoa peilaa lastensuojelun ja lasten pahantapaisuuden pitkään historiaan – siirtymään yhteisön suojelusta lapsen suojeluun – on syytä kysyä, millaisin perustein sosiaalityö nyt reagoi

lasten rikollisuuteen. Onko siirrytty takaisin aikaan, jossa lapsen suojelun sijaan suojellaan yhteisöä vaaralliselta lapselta? Käsittelemieni yksittäisten tapausten perusteella on toki uskaliaasta väittää, että lastensuojelutoimenpiteet olisivat yleisesti muuttuneet yhteisön suojelupyrkimyksen suuntaan, mutta kun otetaan huomioon aiheesta muualla käyty keskustelut (esim. Harrikari 2008) sekä tutkimukset ”rikosperusteisesta lastensuojelusta” (esim. Honkatukia & Hinkkanen 2009; Kuula & Marttunen 2009), saa 2000-luvulla toteutettu, rikoksiin reaktiivinen lastensuojelutyö uudenlaisen merkityksen. Jos lastensuojelussa on käynnissä siirtymä tai paluu lapsen suojelemisesta tämän vaarattomaksi tekemiseen, merkitsee se pitkällä historiallisella jatkumolla keskeisen pohjoismaisen lastensuojeluideologian periaatteen rapautumista: Suomessa on pitkään ajateltu, että turvallisuuden ja pahantapaisuuden välillä on jatkumo, jota tulee ennaltaehkäistä yhteisen järjestelmän – lastensuojelun – keinoin. On myös jaettu ymmärrys siitä, että rikosoikeudelliset seuraamukset on pidettävä erillään lapsista ja lastensuojelusta. (Esim. Pulma 1987, 224–226; Pösö 1993, 45; Helasvuo 1997, 30–31; Saurama 2002, 31; Harrikari 2004a; Harrikari 2006, 251–252.) On selvää, että tuen ja kontrollin jännite on aina ollut läsnä lastensuojelussa, eikä aina voi määrittää, kummasta toimenpiteestä on kulloinkin kysymys. Helasvuon (1997, 30) sanoin on kuitenkin aiheellista kysyä, onko sosiaalityön tehtävänä suojella yhteiskuntaa ja sen perinteisiä arvoja ihmisten heikkoudelta ja poikkeavuudelta vai auttaa yksilöitä heidän omista tarpeistaan ja resursseistaan lähtien.

Poikien tapauksissa lopullinen vastuu tilanteen hoidosta jäi verkostojen tiheydestä huolimatta sosiaalityön tehtäväksi. Sosiaalityöntekijöiden työskentelyotetta yhdisti pyrkimys kokonaisvaltaiseen ymmärrykseen siitä sosiaalisesta todellisuudesta, jossa lukemattomien tekijöiden välinen dynamiikka loi useita epävarmuustekijöitä. Sosiaalisen todellisuuden avoimuuden mukanaan tuoma epävarmuus sekä rakenteiden ja toimijoiden välisten suhteiden monitulkintaisuus ovat päivittäin alituisesti läsnä sosiaalityössä. Tämä sosiaalisten ilmiöiden moninaisuus ja siihen liittyvä epävarmuus tulivat ilmi myös tässä tutkimuksessa. En olisi onnistunut kuvaamaan tapahtumakulkuja ja tekemään merkityssuhteita ymmärrettäväksi ilman tapaustutkimusotetta, laajaa aineistoa sekä tarkasteluikkunana toiminutta positiomallia. Tutkimuksen keskeisiä väitteitä onkin, ettei lasten rikollista käyttäytymistä eikä yksilöiden tilanteita yleisemminkään voi tarkastella irrallaan siitä sosiaalisen todellisuuden kokonaisuudesta, jossa yksilöt elävät arkeaan. Analyysin edetessä positiomallin osa-alueet saivat teoreettisesti jäsenyneet käsitteensä: totesin, että arkipäivän yhteisöissä vallitsevat normit ja niiden määrittämä suvaitsevaisuuden taso vaikuttivat siihen, millaiseen poikkeavuuteen reagoitiin. Yksilön positio tulee ymmärrettäväksi, kun sitä tarkastellaan yhteisöreaktion ja sitä seuraavien prosessien dynamiikassa. Tästä tulkintakehyksestä voi hyötyä myös käytännön sosiaalityössä, kun pyritään tarkastelemaan, millaiset tekijät vaikuttavat yksilön arjen olosuhteisiin ja elämiseen sosiaalisessa todellisuudessa.

Tutkimuksen tavoitteena oli tehdä näkyväksi yhteisötason reaktiivisten ilmiöiden tarkastelu ja merkitys. Tätä tavoitetta motivoi havainto jännitteestä lapsuussosiologiassa tunnustetun intentionaalisen toimijalapsen ja lapsen normirikkomusten välillä. Halusin erityisesti kiinnittää huomiota niihin vastuuta ja rangaistusta painottaviin toimenpidesuosituksiin, joita intentionaalisuuden korostamisesta on vaarana seurata. (Ks. Harrikari 2004a, 290.) Yhteisöreaktion teorian näkökulmasta ei ole yhdentekevää, miten vaikeuksissa oleviin nuoriin suhtaudutaan viranomaiskäytännöissä. Molemminpuolisen epäluotta-

Kuva 30: Yksilön position muodostuminen arjen yhteisöissä

muksen ilmapiirissä on vaara tuottaa lapsille rikollisia sekundaari-identiteettejä vaiheessa, jossa heidän itseyttänsä on vasta kehittymässä. Pahimmillaan rikollisten tekojen käsittelyn yhteydessä koetut pidätykset, kuulustelut, puhuttelut ja tuomiot johtavat stigmat eskalaatioon, joka lähiyhteisöjen hylkivien reaktioiden kierteessä vieraannuttaa lasta kauemmas poikkeavuuden marginaaliin. (Lemert 2000, 208–210.) Tapausanalyysien yhteydessä oli ilmeistä, että lähiyhteisöjen reaktiot vaikuttivat poikkeavien positioiden syntyyn. Vertaisryhmien lisäksi löytyi kuitenkin yhteisöjä ja suhteita, joissa poikien oli mahdollista muodostaa vaihtoehtoisia identiteettejä. Tällaisten yhteisöjen ja suhteiden luominen antaa toivoa myös lastensuojelun sosiaalityölle. Lapsuus sosiologian intentionaalinen toimijalapsi tarvitsee tuekseen sosiaalityöntekijän, joka kykenee hahmottamaan sosiaalisten ilmiöiden monisärmäisyyden.

11 KRIITTINEN SILMÄYS TUTKIMUSPROSESSIIN

Tämä tutkimus käynnistyi huomioista, joita tein lastensuojelun sosiaalityöntekijänä. Olin yllätynyt voimakkaista reaktioista, joita kohdistui asuinalueella rötöstelläseen poikajoukkoon. Minulle ristiriita näiden lasten elämäntilanteiden, lastensuojelun toimintaorientaation ja yhteisön reaktiivisuuden välillä tuntui sovittamattomalta. Tuolloin, vuonna 2004, julkisuudessa käytiin vilkasta keskustelua rikosoikeudellisen vastuukärajan laskemisesta (Harrikari 2004, 288–289). Samalla Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksella virisi professori Mirja Satkan tutkimushanke, jossa tavoitteena oli tarkastella kansainvälisesti havaitun kontrollikulttuurin muutoksen (esim. Garland 2000) vaikutuksia institutionaalisten käytäntöjen ja sukupolvisuhteiden dynamiikkaan (Satka 2004). Tutkimustani motivoi ongelma, jonka Timo Harrikari (2004) nosti esille väitöskirjassaan: sosiaalisesti toimijasubjektiksi tunnustettu lapsi sekä se ristiriita, joka muodostuu intentionaalisen toimijan ja rikollisuuden välille lasten syyllistyessä rikoksiin (mt., 288–290).

Aloitin tutkimuksen perehtymällä Roy Bhaskarin (1978, 1979, 1986) kriittisen realismin tieteenfilosofiaan.⁶² Tämä viitekehys ohjasi tutkimuksen todellisuus- ja ihmiskäsitystä. Sen kautta loin tavan tarkastella toimijan ja rakenteen suhteita sekä toimijoiden position syntyä näissä suhteissa. Selitysmallin ja käsitteet määrittävänä käyttöteorian sovelsin yhteisöreaktion teoriaa (Lemert 1951, 1967), jonka empiirisiä sovelluksia löytyi tutkimuskirjallisuudesta valitettavan vähän, jos ollenkaan. Se oli jäänyt radikaalien leimausteorioiden jalkoihin, eikä sen arvoa – rakenteiden ja toimijan välisen dynamiikan tunnustamista poikkeavuuden tarkastelussa – ollut juuri hyödynnetty sosiaalitetieteissä (ks. Petrunik 1980; Petrunik 1991). Haalin käsiini julkaisemattomia artikkeleita ja työpapereita, joita Edwin M. Lemert oli jättänyt jälkeensä.⁶³ Ennen kaikkea olin kuitenkin kiinnostunut teorian soveltamisesta empiiriseen tutkimukseen.

Derek Layderin (1993, 1998) adaptiivisen teorian mallia soveltaen loin tutkimuksen teoreettisen viitekehysten jo ennen aineiston hankintaa. Näin saatoin suunnitella tutkimusasetelman siten, että teorian ja empirian vuoropuhelu tuli mahdolliseksi tutkimuksen alkuvaiheesta alkaen. Metodologiseksi strategiaksi sovelsin laadullista tapaustutkimusta, jossa yksityiskohtaisesti analysoidun tapauksen avulla pyritään lisäämään käsitystä ilmiössä vaikuttaneista mekanismeista (Stake 1995; Flyvbjerg 2001; Yin 2003; Stake 2005; Flyvbjerg 2006). Aineiston keräsin noin puolitoista vuotta kestäneen arkistotyöskentelyn aikana Helsingin kaupungin sosiaaliviraston arkistosta ja kaupunginarkistosta. Tämän jälkeen sovelsin aineistoon rekonstruktioanalyysia, jonka kehitin Layderin analyysimenetelmän tilalle: sen koodauskäytäntö ei soveltunut mittavaan arkistoaineistoon, joten tapausten hahmottaminen ja rekonstruktio edellyttivät toisenlaista analyysitapaa.

Kehittämäni Bhaskarin (1986) transformatiivisen sosiaalisen toiminnan mallia, positio-

käytäntö-systeemiä sekä Lemertin yhteisöreaktion teorian käsitteitä soveltava tulkintakehikko osoittautui empiriaan sovellettuna toimivaksi tavaksi tarkastella asiakkuusprosessissa vaikuttavia rakenteita, toimijoita sekä tapahtumien kulkuun vaikuttavia mekanismeja. Näitä mekanismeja nostin tarkasteluun aineistosta. Mekanismisselittämiseksi käytin primaariaineiston lisäksi hyväkseni sekundaariaineistoa, kuten sosiaaliviraston toimintakertomuksia, ohjesääntöjä, aiempia historiantutkimuksia sekä soveltavia tutkimustuloksia. Näitä läpikäydessäni löysin myös johtolankoja, jotka palauttivat minut primaariaineiston pariin tarkastelemaan mekanismeja, jotka olin havainnut mutta joiden merkitystä en ollut ymmärtänyt induktiivisesti. Näin ollen tutkimusprosessini oli abduktiivinen ja retroduktiivinen⁶⁴ (Bhaskar 1978, 125; Danermark 2002, 88–112). Sosiaalisen todellisuuden avoimuus, rakenteiden ja toimijoiden välisten suhteiden monitulkintaisuus sekä merkitysten esiin nostamisen vaikeudet tulivat analyysin myötä kuitenkin ilmeisiksi. Tapahtumakulkujen kuvaaminen ja merkityssuhteiden ymmärrettäväksi tekeminen edellyttivät tapaustutkimusotetta, laajaa aineistoa sekä toisinaan suoraviivaistakin pelkistämistä. Tässä positiomalli toimi toki tarkastelun mahdollistavana kehystenä, auttoihan se soveltamaan teoriaa käytännön tarkastelemiseen. Mutta sen sijaan, että kehys tai sen sisällä sovellettu teoria olisivat vastanneet tyhjentävästi tutkimuskysymyksiin, ne nostivat esiin useita uusia, osin vastaamatta jääneitä kysymyksiä. (Selittämisestä avoimessa järjestelmässä, Bhaskar 1979, 118–126.)

Prosessin edetessä tuli ilmeiseksi, että selkeästä rakenteestaan huolimatta yhteisöreaktion teoria ei yksistään riittänyt selittämään ilmiökentän mekanismeja käsitteellisesti, vaan sen tulkintakehiksen sisällä tuli soveltaa myös muita teoreettisia selitysmalleja. Tämä ongelma juontui laajoista tutkimuskysymyksistäni, jotka tapausten sisällä ja välillä pyrkivät selittämään suuren määrän mekanismeja, ja toisaalta yhteisöreaktion teorian abstraktio-
tasosta: näkökulman kohdentaminen yhteisöreaktioiden tasolle avaa tarkasteluikkunan niin moneen suuntaan – intrapsykkiselle tasolle, interpersonaaliseen lähiyhteisön tasolle, instituutioiden toimijoiden, lainsäädännön sekä kaupunkirakenteen tasolle ja niin edelleen – että tarkasteluhorisontti hajoaa hallitsemattomaksi. Yhteisöreaktion teoriaa onkin toisinaan pidetty *näkökulmana* selittävän teorian sijaan (esim. Taylor ym. 1973, 140). Tämä kritiikki on kuitenkin jättänyt huomiotta paradigmaattiset erot *selittämisen* ja *teorian* ymmärtämisen tavoissa: yhteisöreaktion teoria soveltuu laadullisen ja hermeneuttisen, toimijoiden interaktioita tulkitsevan tutkimuksen käyttöteoriaksi, mutta sen soveltaminen kvantitatiiviseen, laajoja kysely- tai tilastoaineistoja soveltavaan tutkimukseen vaatisi käsitteiden ja muuttujien selkeämpää määrittelyä: millaisilla muuttujilla mitattaisiin esimerkiksi *yhteisöreaktiota* tai *toleranssia*? Entä *poikkeavuutta*? Teorian selitysvaikutus kaatui 1980-luvulla paradoksaalisesti juuri näihin kysymyksiin, jotka se keskuudestaan nosti tarkasteluun (Sumner 1994, 309–310; Kivivuori 2009, 296–300).

Teoreettisen viitekehiksen soveltamista vaikeutti myös muuhun kuin tutkimuskäyttöön luotu aineisto. Tarkasteluni tukeutui sosiaaliviranomaisten kirjoittamien ja keräämien asiakasasiakirjojen varaan, joten jouduin jatkuvasti punnitsemaan, millaisin motiivein ja kenelle sosiaalityöntekijät tai muut viranomaistoimijat tuottivat tekstejään kulloinkin. Aineiston viranomaisnäkökulma aiheutti myös sen, että käsitykseni poikien yksilöllisistä ominaisuuksista rakentuivat intertekstuaalisesti näiden tulkintojen välityksellä. En näin pystynyt selvittämään, millaisiksi poikien oma itseymmärrys ja kokemukset rakentuivat

tai miten heistä tehty arviot suhteutuivat heidän omaan identiteettikäsitteeseensä tai käyttäytymiseensä. Toistuvien kuvausten ja arviointien perusteella kykenin kuitenkin muodostamaan käsityksen joistain heidän piirteistään. Jatkotutkimuksen tehtäväksi jää selvittää, millaiseksi nuoret itse kokevat yhteisöreaktiot tilanteissa, joissa he rikkovat yhteisön normeja. Juha Kääriäisen (1994) tutkimuksessa tällaista elämäkertahaastattelua toteutettiin, ja sen tulokset tukivat teoriaa leimatuksi tulemisen ja vieraantumisen kokemuksista monissa epävirallisissa ja virallisissa konteksteissa. Myös Tarja Pösön (2004) koulukotinuorille tekemissä haastatteluissa nousivat pintaan kokemukset vieraan roolin ottamisesta, vuorovaikutuksellisen minän menettämisestä (mt., 96.) ja omanarvontunteen katoamisesta (mt., 109). Epäluottamus hoitohenkilökuntaa ja yleisesti aikuisia kohtaan oli Pösön tutkimuksen läpileikkaava teema. Epäluottamus yhdisti myös kuvaamiani poikia.

Tutkimusprosessin valmistuttua tekisin joitakin asioita toisin. Tulkintaviitekehys olisi tuottanut teoreettisesti jäsentyneempiä tuloksia, jos sitä olisi sovellettu suppeammalle ajanjaksolle tai pienempään määrään lapsia. Nyt tapausten aikajänne oli niin pitkä, että kontekstoivasta sekundaariaineistosta, jonka aseman oli tarkoitus olla suppea, muodostui huomattavasti primaariaineistoa laajempi niin määrällisesti kuin laadullisestikin. Tämän kontekstin rakentaminen vei tilaa myös teoreettisilta käsitteiltä, minkä havaitsin vasta kontekstointivaiheen jälkeen. Tällöin tapaustutkimusten konteksteista oli kuitenkin rakentunut oma historiallinen kuvansa, joka selitti osaltaan toteutuneita yhteisöreaktioita. Yhteiskunnassa tapahtuneet rakennemuutokset – kansantaloudelliset, poliittiset, kulttuuriset sekä ideologiset murrokset – heijastuivat poikien elämän edellytyksiin, pojista tehtyihin tulkintoihin sekä tapoihin, joilla poikia tuettiin ja rajoitettiin. Tutkimuksen keskeisin viesti onkin, ettei yhteisön normeista poikkeavaa ilmiötä, käyttäytymistä tai yksilöä voi tarkastella irrallaan siitä sosiaalisen toiminnan kokonaisuudesta, jossa yksilöt elävät arkeaan.

VIITTEET

- 1 Tutkimus on valmistunut osana dosentti Mirja Satkan johtamaa tutkimushanketta *Sukupuolvisuhteita säätelevien institutionaalisten käytäntöjen muutos – tutkimus sosiaalis-oikeudelliselta alalta (A Socio-Legal Study of the Change in the Institutional Practices that Regulate Generational Relationships)*. Hankkeen rahoittajina ovat olleet Helsingin yliopiston kolmivuotinen tutkimusmääräraha (HY 2107018/2004) sekä Suomen Akatemia (SA 7216358/2006).
- 2 *Farmakos* -käsite on yhteydessä lääketä tai parannuskeinoa merkitsevään sanaan *farmakon* (Aronen 1998, 91). Ks. myös ”pharmakos” teoksessa *Encyclopædia Britannica*, <http://search.eb.com/eb/article-9098784> (haettu 14.4.2009).
- 3 Farmakoksen demokraattinen muoto oli Ateenan perustuslaissa säädetty *ostrakismos*, jossa kansalainen äänestettiin poistumaan kymmeneksi vuodeksi yhteisön keskuudesta. Tämä erityisesti poliittisten erimielisyyksien ratkaisemisessa käytetty toimenpide poikkesi farmakoksesta siinä, että käytäntö oli tarkoin säädelty ja sen toteuttamisesta äänestettiin. Ostrakismokseen määrätty kansalainen ei menettänyt omaisuuttaan, ja käytäntö poikkeaa sikäli roomalaisesta karkotuksesta tai kansalaisuuden menettämisestä. Palattuaan kymmenen vuoden jälkeen Ateenaan ostrakismoksessa ollut yksilö sai omaisuutensa ja kansalaisoikeutensa takaisin. Ks. *Encyclopædia Britannica* artikkeli ”Ostracism” (2009). Ostrakismin käsitettä käytetään edelleen sosiaalipsykologiassa kuvaamaan tilanteita, joissa yksilö syrjäytetään sosiaalisesta kanssakäymisestä (Williams 2001).
- 4 Viime vuosina lapsuus sosiologian piirissä on otettu kantaa myös aikuisuuteen: sosiologi Nick Leen (2001) mukaan aikuisten tarve kontrolloida lapsuutta johtuu epävarmuuden lisääntymisestä. Enää lapsuus ei ole elämän *becoming*-vaihetta, ja aikuisuus *being*-vaihetta, vaan molempiin elämänvaiheisiin sisältyy vahva epävarmuuden ja epätäydellisyyden tuntu (mt., 7–19). Lapsuus sosiologian piirissä on edetty vaiheeseen, jossa teoreettinen debatti on vilkasta esim. elämänkaariajattelun ja sukupuolisuhteiden välillä (ks. esim. Lee 2001 46–54; Mayall 2002 sekä Elisabeth Näsmanin kirjoitukset).
- 5 Helsingin kaupungin lastensuojelulautakuntaa ohjaava ohjesääntö vahvistettiin kuitenkin vasta 19.12.1923. Rikokseen syyllistyneiden lasten asiaa koski ohjesäännön 12 § e-kohta, ja niistä vastasi erillinen nuorisonhuoltaja (Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan ohjesääntö 1923, 23 §).
- 6 Valtiokriittistä keskustelua johtanut Marraskuun liike julkaisi leimaamisteoreetikoksi mielletyn Erwin Goffmanin (1961) totalitaarisia laitoksia kuvailevan teoksen *Minuuden riistäjät* vuonna 1969.
- 7 Paradigmakiistat saivat jopa parodian piirteitä, kun fyysikko Alan Sokal (1996) onnistui vedättämään postmodernisteja tekaistulla artikkelillaan, joka läpäisi tieteellisen arvioinnin ja julkaistiin arvostetussa *Social Text* -journaalissa (Lingua Franca 2000).
- 8 Tämän luvun lähtökohdalla on aiemmin julkaistu kriittistä realismia sosiaalityön tutkimuksessa käsittelevä artikkeli (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009).
- 9 Roy Bhaskar (s. 1944) hahmotteli teoriasa lähtökohdat vuonna 1975 ilmestyneessä teoksessaan *A Realist Theory of Science* (1975; 2. painos 1978) ja vuonna 1979 ilmestyneessä teoksessa *The Possibility of Naturalism. A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences* (1979). Sittenkin Bhaskar on saanut useita seuraajia, esimerkiksi Margaret S. Archerin ja Andrew Sayerin sosiologiassa, Andrew Collierin filosofiassa, Tony Lawsonin taloustieteessä ja Alan Norrien oikeustieteessä. Sosiaalityön piirissä kriittisestä realismista ovat kirjoittaneet muun muassa Stanley Houston (2001a;

- 2001b; 2005), Stefan Morén ja Björn Blom (2003) sekä Mikko Mäntysaari (2005; 2006).
- 10 "[P]eople do not create society. For it always pre-exists them. Rather it is an ensemble of structures, practices and conventions that individuals reproduce or transform. But which would not exist unless they did so. Society does not exist independently of conscious human activity (the error of reification). But it is not the product of the latter (the error of voluntarism)." (Bhaskar 1989, 76.) Suomenokset E.P. ellei toisin mainita.
  - 11 *Transformative model of social activity* eli TMSA (Bhaskar 1979, 43–37; 1986, 118–136).
  - 12 Teorian englanninkielinen nimi *Societal Reaction Theory* ja sen ydinkäsite *societal reaction* on käännetty suomeksi eri tavoin: Juha Kääriäinen (1994) ja Juhani Iivari (1996) kirjoittavat leimaamisteoriasta myös Lemertin yhteydessä (mt., 81), Janne Kivivuori (2008) kirjoittaa leimaamisteoriasta ja sosiaalisesta reaktiosta (mt., 270–303), Taru Kekoni (2007) yhteiskunnallisesta reagoinnista ja yhteisöllisten reaktioiden teoriasta (mt., 40) ja Timo Harrikari (2008) yhteisöreaktion teoriasta (mt., 211–212).
  - 13 "Revelations may be little more than solitary moments of disenchantment, points at which a fabric of rationalizations collapses in the face of repeated contradictions from cumulative experiences." (Lemert 1967, 52.)
  - 14 Sosiologian sisällä kiinnostus historiantutkimukseen on herättänyt kriittisiäkin puheenvuoroja erityisesti historiallisten ilmiöiden teoreettiseen selittämiseen liittyvien ongelmien vuoksi. Kriitikin mukaan ongelmat ovat osin nousseet disiplinaarisen erilaisesta suhtautumisesta teorioiden rooliin tutkimuksessa: kun sosiologinen selittäminen perinteisesti ollut nomoteettista ja siis tukeutunut yleistäville teoreettisille selitysmalleille, historiantutkimus on rakentunut ideografiseen, yksityiskohtaisia tapahtumia kuvaavaan lähestymistapaan (Kiser & Hechter 1991, 3). Tämä on toisinaan johtanut teorioiden ylenkatsomiseen historiallisessa sosiologiassa – ilmiö, jonka katsotaan johtuneen paitsi sosiologiaa vaivanneesta yleisestä teoreettisesta tyhjiöstä (mt., 3, ks. myös Layder 1998, 6–9), myös siitä, että historiallisessa tutkimuksessa kausaalisuhteiden vangitseminen on yleisesti ottaen haastavaa erityisesti pitkiä historiallisia jatkumia tarkasteltaessa. Kiser & Hechter (mt., 4) katsovat, että tutkimuksen on selitettävä teoreettisesti muuttujien välisten suhteiden ohella mekanismit, jotka luovat nämä suhteet. Siten heidän lähestymistapansa ja kritiikkinsä rakentuvat positivistiselle selittämisen idealille. Ongelma ei siis olekaan vain sosiologiselle historiantutkimukselle tyypillinen vaan kytkeytyy tiiviisti yhteiskuntatieteellistä tutkimusta laajalti vaivanneeseen selittämisen ongelmaan (Ruonavaara 2006a, 45–48).
  - 15 "Case study is the study of the particularity and complexity of a single case, coming to understand its activity within important circumstances." (Stake 1995, 54.)
  - 16 Tapausraportteihin antoivat arvokkaita muutosehdotuksia ja lisähuomioita dosentti Mirja Satka, dosentti Timo Harrikari sekä tohtoriopiskelijat Susanna Hoikkala, Johanna Moilanen ja Maria Tapola-Haapala.
  - 17 "Even for collective case studies, selection by sampling of attributes should not be the highest priority. Balance and variety are important; opportunity to learn is often more important." (Stake 2005, 451.)
  - 18 <http://www.britisoccrim.org/ethical.htm>
<http://www.socialworkers.org/pubs/code/code.asp>
  - 19 "[I]t must be acknowledged that all research is to some extent influenced by theoretical assumptions and that it is better to deal with them openly and systematically in order that they do not unwittingly distort the data analysis or the 'findings' of the research. Secondly, and more importantly, as empirical researchers we should positively value prior theoretical ideas as a means of giving focus to data collection and analysis." (Layder, 1998, 66.)
  - 20 On mahdollista, että Einon asiakirjoja säilytettiin myös turvattomien lasten toimiston asiakaskansioihin ja laitosten omiin arkistoihin, mutta näihin tutkimusluvut eivät yltäneet. Einon varhaislapsuuden vaiheita ja sijoituspaikkoja pystyi kuitenkin jäljittämään kehityskertomuskaavakkeeseen sekä kasvatarpeen arviointikaavakkeeseen listattujen merkintöjen avulla.
  - 21 Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta muutti nimet kaupunginvaltuuston päätöksellä 31.3.1926. Tämän jälkeen Helsingin kaupungilla oli kuusi maaseudulla toimivaa koulukotia (Bengtrårin, Tavolan, Ryttylän, Toivoniemen ja Vanjoen koulukodit sekä Sjötorpin koulukoti, joka

- liitettiin myöhemmin Toivolan koulukotiin) (Toimintakertomus 1926, 6).
- 22 Asiasta ei kuitenkaan tehty mainintaa virallisempaa päätöstä, eikä merkinnän yhteydessä viitattu vuoden 1936 lastensuojelulain 9. pykälään, joka velvoitti huoltolautakunnan huostaanottoon vanhempien kuollessa tai hylätessä lapsen.
  - 23 Einon kuulustelupöytäkirjat laadittiin jo 1940-luvun lopulla, vaikka ohjesääntö, jonka voi tulkita ohjanneen sellaisten tekemiseen, astui voimaan vasta 1951. Tämän ohjesäännön mukaan vakava rikkomus laitoksen järjestystä vastaan tai laitoksen ulkopuolella tapahtunut hyvien tapojen vastainen käytös saattoi johtaa laitoksessa ”kurinpidolliseen rangaistukseen”. Rangaistuksen määräsi johtaja, mutta se edellytti huollettavan syyllisyyden luotettavaa todentamista. (Kaupunginvaltuuston 29.8.1951 hyväksymä, sosiaaliministeriön 20.11.1959 vahvistama Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan alaisten lasten- ja nuorisonhuoltolaitosten ohjesääntö.)
  - 24 Suojelukasvatustoimiston johtajaksi valittiin 30.9.1943 aiemmin Vankeusyhdistys ry:ssä työskennellyt filosofian maisteri Kaarlo Antero Helasvuo. Koska Helasvuo oli tuolloin maanpuolustustehtävissä, hänen virkaansa hoiti väliaikaisesti opettaja N. Oksanen. (Toimintakertomus 1943, 5.) 15.11.1944 Helasvuo vapautui sotilastehtävistä virkaansa hoitamaan ja toimi nuorisohuoltajana sekä suojelukasvatustoimiston johtajana siitä lähtien (toimintakertomus 1944, 4). Alussa suojelukasvatustoimisto oli henkilömäärältään pieni: Helasvuon lisäksi toimistossa työskenteli vain sihteeri ja jalkautuvaa työtä tekevä ”kodissakävijä” (mt., 4). Jo 1926 annetussa Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan työjärjestyksessä kodissakävijän tehtäväksi määrättiin asiakkaiden kanssa läheisessä vuorovaikutuksessa tapahtuva sosiaalityö, neuvonta ja ohjaus kodeissa ja esimerkiksi synnytyslaitoksissa (Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan ja sen kansliahenkilökunnan työjärjestys 1926, 19 §). Toimiston henkilömäärä kasvoi kuitenkin nopeasti asiakasmäärän lisääntyessä.
  - 25 Laki annettiin jo 31.5.1940 mutta tuli voimaan vasta 1.1.1943 (Harrikari 2004a, 188–199).
  - 26 Tämän takia sosiaaliministeriö vahvisti Helsingin uuden lastensuojeluohjesäännön 3.9.1943, jossa Helsingin lastensuojeluvirasto jaettiin kuuteen toimistoon: yleiseen toimistoon, turvattomien lasten huoltotoimistoon, suojelukasvatustoimistoon, aviottomien lasten huoltotoimistoon, äitiysavustus- ja perhelisätoimistoon sekä työhuoltotoimistoon. (Helsingin kaupungin lastensuojeluohjesääntö 1943, 20 §.)
  - 27 Nuorisorikollisuuden ehkäisemiseksi suojelukasvatustoimisto sai ”huomattavaa tukea” kaupungin nuorisojärjestöiltä ja niiden muodostamilta Helsingin suomenkieliseltä ja ruotsinkieliseltä nuorisotyötoimikunnalta. Näiden kautta saatiin myös ”kasvatuksellisen tuen tarpeessa olevien tai siveellisesti hairahtuneiden alaikäisten vapaaehtoisia suojelupalvojia”. (Toimintakertomus 1944, 10.)
  - 28 Todetusta psykopaattilaitoksen puutteesta huolimatta Helsinkiin ei perustettu erillistä laitosta tähän tarkoitukseen, vaan ”siveellisesti harhaantuneiden nuorten väliaikaista sijoitusta varten” perustettiin poikien eristyslaitos 1947. Sen toiminta jäi kuitenkin lyhyeksi, ja se sulautettiin vastaanottokodin yhteyteen jo 1949. (Helsingin kaupungin poikien eristyslaitoksen ohjesääntö 1947; Toimintakertomus 1949, 5–6.)
  - 29 Myös muissa samaan aikaan sijoituvissa asiakassuhteissa viitattiin äitien työssäkäyntiin lasten kannalta ongelmallisena tilanteena (akti 6, akti 12, akti 13).
  - 30 Skolkkaamisella tarkoitettiin luvaton poissaoloa koulusta (nykykielellä koulupinnaaminen tai lintaaminen).
  - 31 Poliisin rikosilmoituksia 5/1958 oli tallessa neljä; tiedot muista rikoksista pol. kuul. 10/1958.
  - 32 Vuonna 1951 poliisi tilastoi 322 alle 15-vuotiaan tekemää rikosta, 1961 rikoksia tilastoitiin 1013. Koko maassa vastaavat luvut olivat 2225 ja 8124, joten tekojen määrä kasvoi koko maassa (ks. Oikeustilasto, poliisin tietoon tullut rikollisuus ja Lastensuojelulautakunnan toimintakertomukset 1950–1963).
  - 33 Suojelukasvatustoimistossa avohuollon haasteisiin pyrittiin vastaamaan myös uudella työtavalla. Vuonna 1963 ”uutena kenttätönnä muutona otettiin kokeiltavaksi ns. etsivä nuorisonhuolto. Tämän toiminnan tarkoituksena oli pyrkiä välittömään kosketukseen kaupungin nuorison kanssa sen käyttämässä vapaa-ajan kokoontumispaikoissa kuten rautatieasemalla, kahviloissa ja erilaisissa huvittelupaikoissa. Tehtävään palkatut kaksi huoltotarkastajaa ovat tämän aktiivisen työn lisäksi suorittaneet juopuneena pidätettyjen nuorten ensihuoltoon liittyviä tehtäviä” (Toimintakertomus 1963,

- 1). Nuorisotoimisto järjesti 1964 ”gängityöseminaarin”, jossa kaupungin eri virastojen ja järjestöjen edustajat ja tutkijat pyrkivät löytämään ratkaisua nuoriso-ongelmaan (Ilves 1998, 69–72).
- 34 Suojelukasvatustoimistossa luovuttiin jo 1955 lastensuojelulain 9 § b-kohdassa mainitun ”varoitusten” käyttämisestä, koska sitä pidettiin ”jonkin verran harhaanjohtavana”. Merkintää oli ”käytetty sen johdosta, ettei lastensuojelulaissa ole täsmällistä tällaisen toimenpiteen vastinetta olemassa”, kun todettiin, ettei ”mihinkään pysyväisluontoisiin toimenpiteisiin eikä mihinkään muutoksiin ja järjestelyihin lapsen tai nuoren henkilön huollossa ole ollut aihetta, vaan se neuvonta ja ohjaus, joka tapauksen tutkimisen yhteydessä on suoritettu, on riittävä toimenpide”. Suojelukasvatustoimistossa siirryttiin varoituksen sijasta nojaamaan lastensuojelulain 8 §:n d-kohdassa olevaan sanontaan: ”tai ryhdyttävä muuhun sellaiseen toimenpiteeseen, joka on hänen ruumiilliseen, henkiseen ja siveelliseen hoitoonsa tarpeen.” (Suojelukasvatusjaoston päätös 22.11.1955, 3 §, perustuu Helasvuon liitetekstiin päivätty 7.11.1955.)
- 35 Lastensuojelulain suojeluvalvonta eroaa nuorten rikostentekijöiden valvonnasta. 1943 voimaan tullessa laissa nuorista rikosentekijöistä säädettiin, että ehdolliseen vankeuteen tuomitut nuoret (15–17-vuotiaat) rikosentekijät tuli asettaa valvontaan (mt., 8 § 1 mom.) ja valvonnan järjestäminen ja johto määrättiin oikeusministeriölle (mt., 9 §). Oikeusministeriö saattoi määrätä valvojan suoraan tai antaa valvonnan järjestämisen asianomaisen huoltolautakunnan tehtäväksi (mt., 10 §). Asetuksessa nuorista rikosentekijöistä säädettiin valvojan ominaisuuksista ja valvonnan sisällöstä (mt., 3 § 1 mom). Valvonnan tarkoituksena oli ”estää tuomittua tekemästä uutta rikosta ja tukea häntä pyrkiessään elämään nuhteettomasti” (mt., 8 § 2 mom.) Valvonnan järjestäminen ja johto kuuluivat oikeusministeriölle (mt., 9 §), joka saattoi määrätä tuomitun valvojaksi siihen sopivan henkilön tai huoltoyhdistyksen, tai antaa valvonnan järjestämisen asianomaisen huoltolautakunnan tehtäväksi (mt., 10 §). Helsingissä nuorten rikosentekijöiden valvonnasta huolehti Vankeusyhdistys ry:n nuorisovalvontatoimisto, jossa Helasvuo työskenteli 1930-luvulla ennen siirtymistään suojelukasvatustoimistoon. (Ks. myös Harrikari 2004a, 230–231.)
- 36 Tapausvalintaa varten lukemistani akteista vain yhdessä (akti 2) vanhemmat allekirjoittivat huostaanottosopimuksen ymmärtämättä sen merkitystä täysin. Sen sijaan suojelukasvatuslautakunnan pöytäkirjoissa saatoin sivusilmällä seurata useampia tapauksia, joissa vanhemmat yrittivät purkaa allekirjoittamaansa huostaanluovutus sopimusta, koska eivät olleet ymmärtäneet sijoituksen mahdollista pitkäkestoisuutta (ks. myös Saurama 2002).
- 37 ”Tunnetut tapaukset” olivat kuolemantapauksia Ryttylän koulukodissa: ”Toukokuun 27 p:nä katosi uintimatalla eräs Alatalo-osaston oppilas. Hänet löydettiin myöhemmin hukkuneena. Heinäkuun 29 p:nä tavattiin toinen oppilas kuolleen asuinhuoneensa vaatekomeroon hirttäytyneenä. Tapaukset ilmoitettiin heti poliisiviranomaisten tutkittavaksi. Valtiovallan tehtävään määräämiä tutkijoita avustivat kaupungin lakimies ja lastensuojelulautakunnan asettama tutkimuskomitea. Hukkuneen oppilaan kuolemansyyntä oikeudellinen käsittely tapahtui joulukuun 28 p:nä kihlakunnanoikeudessa. Tällöin oikeus totesi, ettei mitään rikokseen viittaavaa ollut tapahtunut, vaan että tapaus oli onnettomuus. Hirttäytyneen oppilaan kuolemansyytä ei syyttäjä katsonut tarpeelliseksi saattaa oikeuden käsiteltäväksi, koska tutkimuksissa ei ollut ilmennyt mitään rikokseen viittaavaa.” (Mt., 4.)
- 38 1952 Lemmilän vastaanottokoti, 1956 Kallion nuorisokoti, 1959 Töölön nuorisokoti ja Kaarelan nuorisokoti, 1960 Mellunmäen vastaanottokoti; 1961 Ryttylän vastaanottokoti lakkautettiin ja sen toiminta siirrettiin uuteen Outamon vastaanottokotiin Lohjalle; 1964 Naulakallion vastaanottokoti.
- 39 Kaupunginvaltuuston 29.8.1951 hyväksymä, sosiaaliministeriön 20.11.1951 vahvistama.
- 40 Vakava rikkomus laitoksen järjestystä vastaan tai laitoksen ulkopuolella tapahtunut hyvien tapojen vastainen käytös saattoi edelleen kuitenkin johtaa ”kurinpidolliseen rangaistukseen”, jonka johtaja määräsi (mt., 37 § 1 mom.). Rangaistuksena käytettiin edelleen etujen, oikeuksien ja nautintoainesten epäämistä sekä tarkoin ohjeistettua eristämistä (mt., 37 § 3 mom.).
- 41 Julkisen kritiikin näkyvänä julkilausumana on pidetty Lars D. Erikssonin (1967) toimittaman *Pakkoauttajat* -artikkelikokoelman ohella samaan aikaan esitettyä TV-ohjelmaa *Noutajat*. 1967 perustetun Marraskuun liikkeen syntyjuuret nivoutuvat myös sen syksyn tragediaan: itsenäisyyden juhluvuosi sai irvokkaan käänteen, kun sen kunniaksi vapautetuista vangeista huomattava osa pakkautui koditto-

- mina Helsingin kaduille, ja poikkeuksellisen kovilla marraskuun pakkasilla ja nuotioista syttyneissä tulipaloissa kuoli yli 40 miestä. Kulttuurivaikuttajista ja nuorista poliitikoista koostunut ryhmä aktivoitui kodittomien asiassa ja myötävaikutti Helsingin Liekkihotellina (sittemmin Lepakkoluolana) tunnetun vanhan maalivaraston muuttamiseen kodittomien asuntolaksi. Tästä tapahtumasta juontuu nimi ”Marraskuun liike”. (Pulma 2000, 227; Soukola 1997.)
- 42 Aktit 27, 28, 46, 49.
- 43 Vuonna 1970 poliisin tietoon tulleita huumausainelain ja -asetuksen rikkomisia kirjattiin Helsingissä 2281, kun niitä koko maassa oli 2634 (Suomen virallinen... 1970, 18–19). Kiitän Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen kriminologisen kirjaston Silja Rekomaata näiden tietojen nopeasta toimittamisesta.
- 44 1970-luvulla aloitettiin Helsingin lastensuojeluvirastossa uutena työmuotona tukihenkilötoiminta, jolla pyrittiin jopa suojeluvallvonnan korvaamiseen pitkällä aikavälillä, sillä suojeluvallvonnan katsottiin sotivan normaaliuden periaatetta vastaan ja leimautuneen yhteiskunnan ”pakkotoiminnaksi” (KM 1972:B 135, 97). Tukihenkilöitä koulutettiin Helsingin työväenopiston ohjelmassa, mutta heidän määränsä pidettiin alhaisena, koska haluttiin kerätä kokemuksia uudesta työmuodosta, eikä toimistolla ollut riittäviä resursseja tukihenkilöiden työnohjaukseen. Tukihenkilöillä ei ollut ammatillista koulutusta ja hoitovastuu oli virassa olevalla sosiaalityöntekijällä, joten huolellisen työnohjauksen tarve korostui. (Helsingin kaupungin virastot ja laitokset 1973, 129-130; Harrikari 2004b, 47.)
- 45 Kriminaalihuollon juuret yltävät 1700-luvun lopun angloamerikkalaiseen filantropiaan, josta se tuli 1800-luvun vankeinhoitoreformien myötä myös Pohjoismaihin. Suomen Vankeusyhdistys perustettiin 1870. Sen tehtävänä oli ”vapaitten kansalaisten yhteistoiminnalla estää vapautuneita rangaistusvankeja lankeamasta uudelleen rikoksiin sekä edistää samalla vankien siveellistä nousua yleensä heidän vankeusaikanaan”. Alkuaikoina työtä tehtiin paljolti vankiloissa, mutta 1900-luvulla kriminaalihuollon tehtäväksi tuli yhä enemmän lailla säänneltyä, vapaudessa tapahtuvaa toimintaa, keskeisimpänä näistä ehdollisesti tuomittujen nuorten sekä ehdonalaisesti vapautettujen valvontatyö. Kriminaalihuoltotyö asettuu rikosseuraamusjärjestelmän kentässä avoseuraamusten ja jälkihuoltotyön alueelle sisältäen myös sosiaalihuoltojärjestelmän osaksi tulkittavia tehtäviä. (KM 1972:A 1, 8–9, 12, 21.)
- 46 Helsingin sosiaalitoimessa toteutettiin 1980-luvulla laajat palvelurakennemuutokset: lastensuojeluviraston suojelukasvatustoimisto ja turvattomien lasten toimisto lakkautettiin, ja niiden tilalle perustettiin aluetoimistoihin jakautunut lasten- ja nuorisonhuoltotoimisto. Nuoria rikoksenteikijöitä koskevista sosiaaliviranomaisille määrätävistä tehtävistä, mm. poliisi kuulustelujen seuraamisesta, ensi kertaa päihdyneinä pidätettyjen lasten ja nuorten huollosta sekä suojelutoimenpiteiden valmistelusta ja toteuttamisesta mm. ulkokuntalaisten ja vierasmaalaisten lasten ja nuorten henkilöiden osalta huolehti tästä alkaen ensihuolto, joka rakentui entisen suojelukasvatustoimiston pohjalle. Ensihuolto vastaanotti virka-ajan ulkopuolella tehdyt lastensuojeluilmoitukset ja kiireelliset lastensuojelutapaukset. (Toimintakertomus 1980, 7.) Laajempi sosiaalihuollon uudistus tehtiin 1985: tällöin huoltovirasto, lastensuojeluvirasto, lasten päivähoitovirasto ja kasvatusneuvolat yhdistettiin sosiaalivirastoksi. Muutos merkitsi lastensuojeluviraston lakkauttamista ja siten lastensuojelutyön lopettamista hallinnollisesti erillisenä sosiaalihuollollisena työlinjana. Muutosta vastustettiin, sillä lastensuojelun pelättiin jäävän resurssijaossa heikoille. (Kertomus... 1985, 3–4; Pulma 2000, 312.) Erillinen ensihuoltotoimisto hoiti päiväystilanteiset sosiaalipalvelut ja nuoria rikoksenteikijöitä koskevat tehtävät. Aluetoimistoissa sen sijaan tehtiin suunnitelmallinen avohuollon työ, ja sosiaalityöntekijä toimi vastuuhenkilönä myös huostaan otettujen lasten laitossijoituksen aikana. (Lastensuojelutoimi 1983, 6–7.)
- 47 Aktit 29, 31, 32, 33, 35, 37, 39, 43, 45, 46, 47, 49, 51.
- 48 Huostaanottoon oli turvaututtava, ”jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihkeitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään, jos 4 luvussa tarkoitettut toimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi, ja jos sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista” (L 683/1983/16 §).
- 49 ”Sosiaalilautakunnan on lastensuojelua järjestäessään oltava tarvittaessa yhteistyössä kunnan ja sen

- osa-alueiden eri toimintayksiköiden ja viranhaltijoiden samoin kuin muiden kuntien ja kuntainliittojen sekä muiden palveluja järjestävien yhteisöjen ja laitosten kanssa riittävien palvelujen ja asiantuntemuksen turvaamiseksi kunnassa.” (A 1010/1983/2§.)
- 50 Jari-Pekan papereissa on lukuisten niukkasanaisten poliisin tekemien lastensuojelu- ja rikosilmoitusten (32 kappaletta ajalla 10/1985-5/1987) lisäksi vain yksi varsinainen esitutkintapöytäkirja, joten aineisto jää vajaaksi Jari-Pekan rikoskäyttötymisen osalta.
- 51 Vuoden 1992 aikana Suomen bruttokansantuote aleni 3 %:lla ja valtakunnallinen työttömyys kohosi vuoden loppuun mennessä 18 %:iin. Myös Helsingissä työttömyys nousi yli 14 %:iin (Kertomus... 1992, 1). Pitkäaikaistyöttömyydestä alkoi kehittyä ”arvaamaton ja ennenkokematon aikapommi.” (Montén 1994, 19). Hallintokunnilta edellytettiin verotulojen alentumisen vuoksi tiukkoja säästötoimia. Lainaa jouduttiin ottamaan 1,5 miljardia markkaa, eli lähes neljää veroäyripeniä vastaava määrä. (Kertomus... 1992, 1.) Kuvaavaa on, että vielä 1980-luvun lopulla sosiaalivirastoa erityisesti vaivannut henkilöstöpula kääntyi äkisti henkilöstön sijoittamisongelmaan: kun työvoimavajaus sosiaalivirastossa vuonna 1987 oli 1385 henkilöä eli 15 % vakanssien kokonaismäärästä (Kertomus... 1987, 5), putosi vakanssien määrä vuonna 1992 10874 vakanssista 9433 vakansiin (13 %) ja palkkasäästöjä kertyi 18 Mmk, kun henkilökunnasta lähes 40 % vaihtoi lomarahansa tai osan siitä lomaksi. (Kertomus... 1992, 1.)
- 52 Vuonna 1980 Suomessa oleskeli 12 800 ulkomaan kansalaista (0,3 % väestöstä), kun heitä vuonna 1990 oli jo yli kaksinkertainen määrä (Munter 2005, 13).
- 53 Vuoteen 1995 mennessä ulkomaan kansalaisten määrä ylitti jo 62 000 (1,2 % väestöstä), joista 43 % asui pääkaupunkiseudulla. Vuoden 2004 alkuun mennessä ulkomaalaisten osuus maamme väestöstä oli noussut 107 000 henkeen (2 % väestöstä). Pääkaupunkiseudulla heistä asui 47 000, joista suhteellisesti suurin osuus Helsingissä. (Munter 2005, 11–15.) Pakolaisia Suomeen tuli vuoden 1973 jälkeen kaiken kaikkiaan noin 22 000, joista pääosa saapui 1990-luvulla Somaliasta, entisestä Jugoslaviasta, Iranista ja Irakista (Iivari 2006, 15–17).
- 54 Suomessa pysyvästi oleskelevien oikeus hyvinvointipalveluihin, ts. perustoimeentuloon, riittäviin sosiaali- ja terveyspalveluihin ja maksuttomaan perusopetukseen, kirjattiin lakiin vuodesta 1995 lähtien. Näiden järjestäminen oli asuinkunnan vastuulla, ja maahanmuuttajien erityistarpeiden huomioon ottaminen perustui valtion ja kuntien välisiin sopimuksiin sekä hallinnollisiin ohjeisiin, joiden lainsäädännöllinen ohjaus oli vähäistä. Varsinainen kotouttamislaki (L 493/1999) astui voimaan vasta vuonna 1999. (Joronen 2005, 55–56.)
- 55 Lastensuojelun asiakkaaksi valikoitumisesta ja määrittymisestä sekä käsitteen ongelmallisuudesta ks. Kivinen (1994).
- 56 Kun lastensuojelun asiakaslapsia vuonna 1989 oli yhteensä 5448, joista 4195 avohuollon ja 1253 sijaishuollon piirissä (Kertomus... 1989, 25), oli heitä vuonna 2000 jo 7278, joista avohuollossa 6276 ja sijaishuollossa 2326 lasta (mt., 14; Helsingin sosiaalitoimen... 2000, 14).
- 57 Lainmuutos vuoden 1983 lastensuojelulain 18 §:ään edellytti, että huostaanottoasia oli käsiteltävä viivytyksettä ja viimeistään 30 päivän kuluessa kiireellisen huostaanoton tekemisestä tai muussa tapauksessa huostaanottopäätös raukesi. Erittäin painavasta syystä voitiin määraaika jatkaa enintään 30 päivää. Tällaisena syynä pidettiin sitä, että asian ratkaiseminen edellytti erityisen laajaa selvitystyötä, esimerkiksi kun oli syytä olettaa lapsen joutuneen pahoinpitelyn tai seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi tai kun asiassa kuultavien henkilöiden määrä oli suuri (lastensuojeluasetuksen 13 §:n 2 momentti). (HE 252/2006.)
- 58 Pahoinpitelyrikollisuudessa havaittiin tilastollinen kasvu 1990-luvulla ja erityisen voimakasta oli alle 15-vuotiaiden tekemien lievien pahoinpitelyjen määrällinen kasvu, joka kolminkertaistui 1980–2005 (tilastokeskus, poliisin tietoon tullut rikollisuus) ja viisinkertaistui 1996–2001 (Kivivuori 2006, 38). Samaan aikaan tehdyt kouluterveys- ja nuorisoriikollisuuskyselyt kuitenkin osoittivat, että nuorten tekemät väkivallanteot olisivat pysyneet samalla tasolla tai jopa vähentyneet 1995–2004. Epäsuhtaa on selitetty pahoinpitelyrikollisuuden kontrolliin liittyvillä seikoilla: pahoinpitelyn uudella tunnusmerkistöllä, syyteoikeutta koskevilla muutoksilla sekä ilmoitusalttiuden lisääntymisellä. Paikalliset rikosentorjuntahankkeet ja vastuukysymysten esiinnousu madalsivat esimerkiksi koulujen ilmoituskynnystä. Poliisin tietoon tuleminen todennäköisyys kasvoi nuorten kohdalla merkittävästi koko

- 1990-luvun. (Kivivuori 2006, 29–32, 38, 47; Kivivuori & Salmi 2005, 56.)
- 59 Poliisiviranomaisen uudesta roolista lapsiasioissa ks. Harrikari 2008, 132.
  - 60 Sijaishuollon tilannetta arvioinut pakkotoimityöryhmä antoi 1990-luvun lopulla lukuisia korjaavia ja oikeusturvanäkökohtat huomioivia muutoksia lastensuojelulaissa säädettyihin pakotteisiin ja rajoituksiin. Näin pyrittiin korostamaan kunnan velvollisuutta huolehtia toimenpiteisiin liittyvästä päätöksenteosta ja sosiaalityöntekijän roolia lapsen edun valvojana. Tämä nk. Kososen paketti tuli säännösvalmisteluun 2004 ja rajoituksia koskevat säännökset tulivat voimaan 1.11.2006. (Räty 2007, v; Taskinen 2007, 7.)
  - 61 Arkikielessä vertaisryhmällä viitataan yleensä ikätovereihin, mutta sosiaali- ja kehityspsykologiassa sillä tarkoitetaan sellaisia ryhmiä, joiden jäsenet ovat samalla kehitystasolla toistensa kanssa ja joilla on kutakuinkin saman verran sosiaalista vaikutusvaltaa. Vertaisryhmät voivat muodostua spontaanisti tai instituution vaikutuksesta. (Salmivalli 1999, 12–13; Hartup 1989, 120–125.)
  - 62 Minulla oli ilo saada Bhaskarilta henkilökohtaista palautetta tutkimussuunnitelmaani 12.11.2005 järjestetyssä, Helsingin yliopiston valtio-opin professori Heikki Patomäen johtamassa seminaarissa ”Critical Realism – What Difference Does It Make in World Politics?”.
  - 63 Näistä papereista on kiittäminen professori Michael Petrunikia Ottawan yliopiston kriminologian laitokselta. Hän myös vieraili Helsingissä tutkimusryhmämme vieraana heinäkuussa 2008.
  - 64 Retroduktiossa pyritään kysymysten avulla tunnistamaan ilmiön taustalla vaikuttavia rakenteellisia mekanismeja: Mitkä rakenteet ja suhteet tekevät kuvatusta ilmiöstä X ilmiön X? Miten X on mahdollinen? Mitä tekijöitä tulee olla olemassa, jotta X on X? (Bhaskar 1978, 125; 1979, 165; 1986, 68; Danermark ym. 2002, 110.) Retroduktion idea on lähellä amerikkalaisen filosofi Charles S. Peircen (1839-1914) abduktiivista päättelyä: Peircen mukaan deduktiivisen ja induktiivisen päättelytavan lisäksi on olemassa kolmas tapa – abduktio – jossa tutkija etsii hypoteesien avulla vaihtoehtoisia selitysmalleja asian tilasta. Abduktiossa siirrytään vakiintuneista selitysmalleista tulkitsemaan ilmiötä uudesta, innovatiivisestakin tulkintakehyksestä ja tehdään näin tilaa päättelyn luovuudelle ja sattumille. (Danermark ym. 2002, 88–95; ks. myös Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009.)
  - 65 Suojelukasvatusjaoston pöytäkirjat olivat tapausten valinnan kannalta antoisia, sillä niihin oli kirjattu kaikki suojelukasvatustoimiston asiakkaita koskevat toimenpiteet ja päätökset – myös avoimuuden toimenpiteet. 1980-luvulla pöytäkirjojen sisällöt olivat huomattavasti niukemmat, sillä niissä käsiteltiin vain huostaanotot (vuodesta 1989 vain tahdonvastaiset huostaanotot (Huostaanotto. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston sosiaalihuolto-osasto, Sosiaalihuollon käsikirja, SO 7/10, päivätty 10.1.1989.), sijoitettujen ja huostaanotettujen lasten asiat (esim. taloudelliset päätökset, velkomisasiat, huostassapidon lakkaamiset), elatusturva-asiat ja velkomisasiat.
  - 66 ”Kertomusvuosi oli pääkaupungin lastensuojelutyössä suuressa määrin verrattavissa edellisiin sodanjälkeisiin vuosiin.” (Toimintakertomus 1955, 1)
  - 67 Itse kävin läpi vain 18. ja 28. päivänä syntyneiden lasten asiakirjat, sillä uskoin, että sosiaalivirastossa oli noudatettu tätä arkistointiperiaatetta. Vasta myöhemmin kuulin tutkijakollegaltani Susanna Hoikkalalta, että myös 8. päivänä syntyneiden aktit oli säilytetty. Koska 18. ja 28. päivänä syntyneiden asiakkaiden kirjoista löytyi sopivia tapauksia, en palannut selaamaan 8. päivänä syntyneiden asiakirjoja. Asiakirjojen säilyttämisen periaatteet perustuvat Valtionarkiston kunnille vuonna 1989 antamaan ohjeeseen (Valtionarkiston päätös... 1989, 8). Valtionarkiston ylitarkastaja Markku Leppäsen mukaan käytäntö sai alkunsa 1970-luvulla Kansaneläkelaitoksen väestötutkimusten myötä, josta se omaksuttiin säilytettävien asiakirjojen säilytystä ohjaavaksi periaatteeksi mm. sosiaalihuoltoon, terveystoimeen, verohallintoon ja vankeinhoitoon (suullinen tieto 22.4.2009).
  - 68 Yksityisperheisiin sijoitettujen määrä on tosiasiaa suurempi, sillä perheisiin mentiin usein laitossijoituksen kautta. Tämä toinen sijoituskerta ei välttämättä ilmennyt ko. vuoden jaostopöytäkirjassa.
  - 69 Helsingin kaupungin lastensuojeluviraston hallinnollisen toimiston yleiskirje n:o 1/1a/76.

LÄHTEET

Komiteamietinnöt

- KM 1905. Ehdotus suojelukasvatuksen järjestämiseksi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Osakeyhtiö.
- KM 1921:15. Yhteiskunnan lasten- ja nuorisosuojelu. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- HE 1939:10. Hallituksen esitys Eduskunnalle nuoria rikoksentekejiä koskevaksi lainsäädännöksi. Helsinki.
- KM 1950:29. Nuoria rikoksentekejiä koskevan lainsäädännön kehittämistä käsittelemään asetetun komitean mietintö.
- KM 1958:1. Koulukotikomitean mietintö. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- KM 1966:A 2. Nuorisorikollisuuslaitosten mietintö. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- KM 1966:B 2. Nuorisolaitosten mietintö. Helsinki.
- KM 1972:A 1. Kriminaalihuoltokomitean mietintö. Helsinki: Valtion erikoispaino.
- KM 1972:B 135. Suojelukasvatustoimikunnan mietintö. Helsinki.
- KM 1976:72. Rikosoikeuskomitean mietintö. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- KM 1977:37. Lasten ja nuorten sosiaalihuoltotoimikunnan mietintö. Helsinki.
- HE 1982:67. Hallituksen esitys uudeksi lastensuojelulaiksi. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- KM 1982:67. Lastensuojelutoimikunnan mietintö. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- TM 1988:12. Nuorisohuollon työryhmän muistio. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- TM 1992:4. Vinttiötyöryhmän muistio. Suosituksia keinoiksi vaikuttaa lasten ja nuorten asiasialiseen käyttäytymiseen. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 4/1992. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- HE 252/2006. Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

Lait ja asetukset

- Asetus Helsingin kaupungin yhteiskunnallisen huollon hallinnosta (1936) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 14 1936 (1937) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 77.
- Lastensuojelulaki 1936 teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 14 1936 (1937) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 9.
- Lastensuojeluasetus 1936 teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 14 1936 (1937) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 12.
- Laki nuorista rikoksentekejiä. Teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 20 1942 (1943) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 174.
- Asetus nuorista rikoksentekejiä. Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 20 1942 (1943) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 175.
- Asetus nuorista rikoksentekejiä annetun asetuksen muuttamisesta. Teoksessa Helsingin kaupungin

- kunnallinen asetuskokoelma n:o 42 1964 (1965) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 160.
- Laki lastensuojelulain muuttamisesta. Teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 47 1969 (1970) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 74.
- Nuorista rikoksentehtävistä annetun oikeusministeriön päätöksen muuttaminen. Teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 48 1970 (1971) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 48.
- Asetus lastensuojeluasetuksen muuttamisesta. Teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 48 1970 (1971) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 57.
- Laki kuntien nuorisolautakunnista ja kuntien nuorisotyöhön annettavasta valtioneuvasta. Teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 50 1972 (1973) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 14.
- Nuorisolautakunta-asetus. Teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 50 1972 (1973) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 72.
- Laki lastensuojelulain muuttamisesta. Teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 54 1976 (1977) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 141.
- Asetus lastensuojeluasetuksen muuttamisesta. Teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 54 1976 (1977) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 142.
- Lasten ja nuorison avohuollon kehittämistoimintaan kunnille myönnettävän valtioneuvastuksen perusteet. Teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 54 1976 (1977) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 113.

Ohjesäännöt ja johtosäännöt

- Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan ohjesääntö (1923) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 1, 1923 (1924). Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokonttori, kohta 62.
- Helsingin kaupungin lastenkotien ohjesääntö (1926) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 4, 1926 (1927) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokonttori, kohta 17.
- Helsingin kaupungin vastaanotto-, koulu- ja ammattioppilaskotien ohjesääntö (1926) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 4, 1926 (1927) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokonttori, kohta 8.
- Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan paikallisasiamiesten johtosääntö (1926) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 4, 1926 (1927) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokonttori, kohta 16.
- Helsingin kaupungin huolto-ohjesääntö (1936) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 14 1936 (1937) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 78.
- Helsingin kaupungin lastensuojeluohjesääntö (1937) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 15 1937 (1938) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 61.
- Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan paikallisasiamiesten johtosääntö (1937) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 15 1937 (1938) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 85.
- Helsingin kaupungin lastenhuoltolaitosten ohjesääntö (1941) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 19 1941 (1942) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 18.
- Helsingin kaupungin lastensuojeluohjesääntö (1943) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 21 1943 (1944) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 99.
- Rekisterinpito tytä- ja vähämielisistä henkilöistä (1944) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 22 1944 (1945) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 119.
- Helsingin kaupungin poikien eristyslaitoksen ohjesääntö (1947) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 25 1947 (1948) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 106.
- Helsingin kaupungin sosiaaliohjesääntö (1951) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 26 1951 (1952) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 107.

- koelma n:o 29 1951 (1952) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 144.
- Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan alaisten lasten- ja nuorisonhuoltolaitosten ohjesääntö (1951) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 29 1951 (1952) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 145.
- Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan asiamiesten johtosääntö (1955) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 33 1955 (1956) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 8.
- Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan alaisten lasten- ja nuorisonhuoltolaitosten ohjesääntö (1962) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 40 1962 (1963) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 41.
- Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan paikallisasiamiesten johtosääntö (1963) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 41 1963 (1964) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 160.
- Helsingin kaupungin nuorisoyölautakunnan johtosääntö (1963) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 41 1963 (1964) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 113.
- Helsingin kaupungin nuorisotoimiston johtosääntö (1963) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 41 1963 (1964) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 114.
- Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan paikallisasiamiesten johtosääntö (1967) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 45 1967 (1968) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 144.
- Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan alaisten lasten- ja nuorisonhuoltolaitosten ohjesääntö (1975) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 53 1975 (1976) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 69.
- Helsingin kaupungin nuorisolautakunnan johtosääntö (1975) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 53 1975 (1976) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 195.
- Helsingin kaupungin nuorisoasiainkeskuksen johtosääntö (1975) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 53 1975 (1976) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 196.
- Henkilötutkinta ja lapsen edun valvonta tuomioistuimessa (1990) Sosiaalihuollon käsikirja 11.1, päivätty 14.5.1990. Helsingin kaupunki, Sosiaalivirasto.
- Lapsen edun valvonta poliisikuulustelussa ja tuomioistuimessa sekä henkilötutkinta (1997) Sosiaalihuollon käsikirja 11.1, päivätty 29.4.1997. Helsingin kaupunki, Sosiaalivirasto.

Muutokset

- Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan ohjesäännön muutos (1926) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 4, 1926 (1927) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokonttori, kohta 42.
- Helsingin kaupungin lastenkotien ohjesäännön 9 §:n muuttaminen (1929) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 7, 1929 (1930) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokonttori, kohta 65.
- Helsingin kaupungin vastaanotto-, koulu- ja ammattioppilaskotien ohjesäännön 14 §:n muuttaminen (1929) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 7, 1929 (1930) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokonttori, kohta 66.
- Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan ohjesäännön 4 §:n muutos (1933) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 11, 1933 (1934) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 66.
- Helsingin kaupungin lastensuojeluohjesäännön muutos (1946) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 24 1946 (1947) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 230.

- Helsingin kaupungin lastensuojeluohjesäännön muutos (1947) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 25 1947 (1948) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 2.
- Lasten- ja nuorisonhuoltolaitosten hoidokkien uutteruusrahat (1955) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 33 1955 (1956) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 106.
- Helsingin kaupungin sosiaaliyhjäsäännön muutos (1956) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 34 1956 (1957) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 130.
- Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan alaisten lasten- ja nuorisonhuoltolaitosten ohjesäännön muutos (1959) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 37 1959 (1960) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 45.
- Helsingin kaupungin sosiaaliyhjäsäännön muutos (1959) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 37 1959 (1960) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 44.
- Helsingin kaupungin sosiaaliyhjäsäännön muutos (1961) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 39 1961 (1962) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 25.
- Nuorista rikoksentehtävistä annetun päätöksen muuttaminen (1964) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 42 1964 (1965) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 160.
- Helsingin kaupungin nuorisotoimiston johtosäännön muutos (1965) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 43 1965 (1966) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 85.

Työjärjestykset

- Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan ja sen kansliahenkilökunnan työjärjestys (1926) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 4, 1926 (1927) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokonttori, kohta 15.
- Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan työjärjestys (1937) teoksessa Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 15 1937 (1938) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, kohta 62.

Asetuskokoelmat

- Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 1, 1923 (1924) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokonttori.
- Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 4, 1926 (1927) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokonttori.
- Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 7, 1929 (1930) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokonttori.
- Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 11, 1933 (1934) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
- Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 14 1936 (1937) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
- Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 15 1937 (1938) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
- Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 19 1941 (1942) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
- Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 20 1942 (1943) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
- Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 21 1943 (1944) Helsinki: Helsingin kaupungin

- tilastotoimisto.
Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 22 1944 (1945) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 24 1946 (1947) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 25 1947 (1948) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 29 1951 (1952) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 33 1955 (1956) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 34 1956 (1957) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 37 1959 (1960) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 39 1961 (1962) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 40 1962 (1963) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 41 1963 (1964) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 42 1964 (1965) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 43 1965 (1966) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 45 1967 (1968) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 47 1969 (1970) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 48 1970 (1971) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 50 1972 (1973) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 53 1975 (1976) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma n:o 54 1976 (1977) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.

Toimintakertomukset

- Toimintakertomus 1943 (1945) Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Toimintakertomus 1944 (1946) Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Toimintakertomus 1945 (1947) Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Toimintakertomus 1946 (1948) Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Toimintakertomus 1947 (1949) Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
Toimintakertomus 1948 (1950) Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta. Helsinki: Helsingin

- kaupungin tilastotoimisto.
- Toimintakertomus 1949 (1951) Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
- Toimintakertomus 1950 (1951) Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
- Toimintakertomus 1951 (1952) Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
- Toimintakertomus 1952 (1954) Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
- Toimintakertomus 1953 (1954) Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
- Toimintakertomus 1954 (1955) Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
- Toimintakertomus 1955 (1966) Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
- Toimintakertomus 1956 (1957) Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
- Toimintakertomus 1957 (1958) Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
- Toimintakertomus 1958 (1960) Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
- Toimintakertomus 1959 (1960) Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.
- Lastensuojelutoimi 1960 (1962) Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Lastensuojelutoimi 1961 (1963) Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Lastensuojelutoimi 1962 (1964) Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Lastensuojelutoimi 1963 (1965) Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Lastensuojelutoimi 1964 (1965) Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Lastensuojelutoimi 1965 (1967) Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Lastensuojelutoimi 1966 (1968) Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Lastensuojelutoimi 1967 (1969) Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Lastensuojelutoimi 1968 (1970) Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Lastensuojelutoimi 1969 (1971) Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Lastensuojelutoimi 1970 (1972) Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Lastensuojelutoimi 1971 (1972) Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Lastensuojelutoimi 1972 (1973) Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Lastensuojelutoimi 1974 (1976) Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Lastensuojelutoimi 1975, teoksessa Helsingin kaupungin vuosikertomus. B. Hallintokuntien toimintakertomukset 1975 (1977) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, 20: 1–30.
- Lastensuojelutoimi 1976, teoksessa Helsingin kaupungin vuosikertomus. B. Hallintokuntien toimintakertomukset 1976 (1978) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokeskus, 20: 1–32.
- Lastensuojelutoimi 1977, teoksessa Helsingin kaupungin vuosikertomus. B. Hallintokuntien toimintakertomukset 1977 (1979) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokeskus, 19: 1–30.
- Lastensuojelutoimi 1978, teoksessa Helsingin kaupungin vuosikertomus. B. Hallintokuntien toimintakertomukset 1978 (1980) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokeskus, D2: 1–32.
- Lastensuojelutoimi 1979, teoksessa Helsingin kaupungin vuosikertomus. B. Hallintokuntien toimintakertomukset 1979 (1981) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokeskus, D2: 1–31.
- Lastensuojelutoimi 1980, teoksessa Helsingin kaupungin vuosikertomus. B. Hallintokuntien toimintakertomukset 1980 (1982), Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokeskus, D2: 1–36.
- Lastensuojelutoimi 1981, teoksessa Helsingin kaupungin vuosikertomus. B. Hallintokuntien toimintakertomukset 1981 (1983) Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokeskus, D2: 1–35.
- Lastensuojelutoimi 1983, teoksessa Helsingin kaupungin vuosikertomus B. Hallintokuntien toiminta-

- kertomukset 1983 (1985), Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokeskus, D 2: 1–32.
- Kertomus vuoden 1985 toiminnasta. Helsingin kaupungin sosiaalitoimi.
- Kertomus vuoden 1986 toiminnasta. Helsingin kaupungin sosiaalitoimi.
- Kertomus vuoden 1987 toiminnasta. Helsingin kaupungin sosiaalitoimi.
- Kertomus vuoden 1988 toiminnasta. Helsingin kaupungin sosiaalitoimi. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaaliviraston julkaisusarja C.
- Kertomus vuoden 1989 toiminnasta. Helsingin kaupungin sosiaalitoimi. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaaliviraston julkaisusarja C.
- Kertomus vuoden 1990 toiminnasta. Helsingin kaupungin sosiaalitoimi. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaaliviraston julkaisusarja C.
- Kertomus vuoden 1991 toiminnasta. Helsingin kaupungin sosiaalitoimi. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaaliviraston julkaisusarja C.
- Kertomus vuoden 1992 toiminnasta. Helsingin kaupungin sosiaalitoimi. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaaliviraston julkaisusarja C.
- Kertomus vuoden 1993 toiminnasta. Helsingin kaupungin sosiaalitoimi. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaaliviraston julkaisusarja C.
- Sosiaalitoimen toimintakertomus 1994. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaaliviraston julkaisusarja C.
- Helsingin sosiaalitoimen toimintakertomus 1995. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaaliviraston julkaisusarja C.
- Helsingin sosiaalitoimen toimintakertomus 1996. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaaliviraston julkaisusarja C.
- Helsingin sosiaalitoimen toimintakertomus 1997. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaaliviraston julkaisusarja C.
- Helsingin sosiaalitoimen toimintakertomus 1998. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaaliviraston julkaisusarja C.
- Helsingin sosiaalitoimen toimintakertomus 1999. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaaliviraston julkaisusarja C.
- Helsingin sosiaalitoimen toimintakertomus 2000. Suunnittelun ja seurannan raportteja. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.
- Helsingin sosiaalitoimen toimintakertomus 2001. Suunnittelun ja seurannan raportteja. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.
- Helsingin sosiaalitoimen toimintakertomus 2002. Suunnittelun ja seurannan raportteja. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.

Kirjallisuus

- Aapola, Sinikka & Kaarinen, Mervi (toim.) (2003) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: SKS.
- Ahlgren-Leinvuo, Hanna (2005) Pakolaiset Suomen kunnissa – kuntapaikasta pääkaupunkiseudulle. Teoksessa Tuula Joronen (toim.) *Maahanmuuttajien elinolot pääkaupunkiseudulla*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 25–46.
- Aitamurto, Tanja (2005) Kun tavallinen tappaa. Sosiaalisen ongelman käsittely Heinojen surman herättämässä moraalaisessa myrskyssä. *Nuorisotutkimus* 23 (4), 4–18.
- Alanen, Leena (1992) *Modern Childhood? Exploring the 'Child Question' in Sociology*. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A, tutkimuksia 50. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Alanen, Leena & Bardy, Marjatta (1990) *Lapsuuden aika ja lasten paikka*. Sosiaaliviraston julkaisusarja 12/1990. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Anttila, Inkeri & Törnudd, Patrik (1983) *Kriminologia ja kriminaalipolitiikka*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja n:o 194. Porvoo: WSOY.
- Ariès, Philippe (1962) *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life*. New York: Alfred A.

- Knopf.
- Arki, *arvot, elämä, etiikka: Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet* (2005) Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry, Ammattieettinen lautakunta. www.talentia.fi/files/1649_Etiikkaopas2005.pdf (tarkistettu 28.07.2009).
- Aro, Jari (1994) Sosiologia kielenkäyttönä. Teoksessa Risto Heiskala (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 38–62.
- Aronen, Jaakko (1998) Myyttien ja riittien väkivalta. Teoksessa Maarit Kaimio & Jaakko Aronen & Juha Sihvola (toim.) *Väkivalta antiikin kulttuurissa*. Tampere: Gaudeamus, 78–96.
- Bardy, Marjatta & Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001) *Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen raportteja 263. Helsinki: Stakes.
- Barry, Monica (2006) *Youth Offending in Transition. The Search for Social Recognition*. Lontoo & New York: Routledge.
- Barry, Monica & Hallett, Christine (toim.) (1998) *Social Exclusion and Social Work. Issues of Theory, Policy, and Practice*. Dorset: Russell House Publishing.
- Bauman, Zygmunt (2000) *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- (2001) *Individualized Society*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott (1995) *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino.
- Becker, Howard S. (1963) *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press of Glencoe.
- Bhaskar, Roy (1975) *A Realist Theory of Science*. Leeds: Leeds Books.
- (1978) *A Realist Theory of Science*. Sussex: The Harvester Press.
- (1979) *The Possibility of Naturalism. A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*. Sussex: The Harvester Press.
- (1986) *Scientific Realism & Human Emancipation*. Lontoo: Verso.
- (1989) *Reclaiming Reality. A Critical Introduction to Contemporary Philosophy*. Lontoo: Verso.
- Björk Eydal, Gudny & Sotka, Mirja (2006) Social Work and Nordic Welfare Policies for Children – the Present Challenges in the Light of the Past. *European Journal of Social Work* 9 (3), 305–322.
- Blom, Raimo (toim.) (2000) *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Blomberg, Helena & Hannikainen, Matti & Kettunen, Pauli (2002) Lamafatalismin historiallinen ja vertaileva kritiikki. Teoksessa Helena Blomberg & Matti Hannikainen & Pauli Kettunen (toim.) *Lamakirja. Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin*. Turku: Kirja-Aurora, 7–14.
- Bowlby, John (1952) *Maternal Care and Mental Health: a report prepared on behalf of the World Health Organization as a contribution to the United Nations programme for the welfare of homeless children*. WHO Monograph series 2. Geneve: WHO.
- (1957) *Lasten hoivan ja hellyyden tarve*. Porvoo: WSOY.
- Braudel, Fernand (1980) *On History*. Chicago: University of Chicago Press.
- Breakwell, Glynnis M. (1986) *Coping with Threatened Identities*. Lontoo & New York: Routledge.
- Brembeck, Helene & Johansson, Barbro & Kampmann, Jan (toim.) (2004) *Beyond the Competent Child. Exploring Contemporary Childhoods in the Nordic Welfare Societies*. Roskilde: Roskilde University Press.
- Brown, Sheila (2005) *Understanding Youth and Crime. Second Edition*. Maidenhead: Open University Press.
- Carrington, Arthur V. (2002) *Children at Risk. A Bibliography*. New York: Nova Science Publisher.
- Cohen, Lawrence E. & Felson, Marcus (1979) Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review* 44 (4), 588–608.
- Cohen, Stanley (1985) *Visions of Social Control. Crime, Punishment and Classification*. Cambridge: Polity Press.
- Dahl, Tove Stang (1985) *Child Welfare and Social Defence*. Oslo: Norwegian University Press.

- Danermark, Berth & Ekström, Mats & Jakobsen, Liselotte & Karlsson, Jan Ch. (2002) *Explaining Society. Critical Realism in the Social Sciences*. Lontoo & New York: Routledge.
- Durkheim, Émile (1982) *Sosiologian metodisäämöt*. Helsinki: Tammi.
- (1990) *Sosiaalisesä työnjaosta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Emirbayer, Mustafa & Mische, Ann (1998) What is agency? *American Journal of Sociology* 103 (4), 962–1023.
- Eriksson, Lars D. (toim.) (1967) *Pakkoauttajat*. Helsinki: Tammi.
- Eräsaari, Risto (2007) Konteksti. Teoksessa Markus Laine & Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.) *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus, 149–170.
- Farrington, David P. (1996) *Understanding and Preventing Youth Crime*. Social Policy Research Findings no. 93. York: Joseph Rowntree Foundation.
- (2007) Childhood Risk-Factors and Risk-Focused Prevention. Teoksessa Mike Maguire & Rodney Morgan & Robert (toim.) *The Oxford Handbook of Criminology. 4th edition*. Oxford: Oxford University Press, 602–640.
- Flyvbjerg, Bent (2001) *Making Social Science Matter. Why social inquiry fails and how it can succeed again*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (2006) Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry* 12 (2), 219–245.
- Fook, Jan (2002) *Social Work. Critical Theory and Practice*. Lontoo, Sage publication.
- Forssén, Katja & Laine, Kaarina & Tähtinen, Juhani (2002) Hyvinvoinnin tekijät ja uhat lapsuudessa. Teoksessa Kirsi Juhila & Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi, 81–104.
- Garland, David (1986) *Punishment and Welfare. A History of Penal Strategies*. Aldershot: Gower.
- (2001) *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Garland, David & Sparks, Richard (toim.) (2000) *Criminology and Social Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Garrett, Paul Michael (2003) *Remaking Social Work with Children and Families. A Critical Discussion on the 'Modernisation' of Social Care*. Lontoo & New York: Routledge.
- Glaser, Barney & Strauss, Anselm (1967) *The Discovery of Grounded Theory*. Chicago: Aldine.
- Goffman, Erving (1961) *Asylums: Essays on the Social Situations of Mental Patients and Other Inmates*. Chicago: Aldine.
- (1963) *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. Lontoo: Penguin Books.
- (1969) *Minuuden riistäjät. Tutkielma totaalisista laitoksista*. Helsinki: Marraskuun liike.
- Gottfredson, Michael & Hirschi, Travis (1990) *A General Theory of Crime*. Stanford: Stanford University Press.
- Guba, Egon G. & Lincoln, Yvonna S. (1994) Competing Paradigms in Qualitative Research. Teoksessa Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.) *The Sage Handbook of Qualitative Research*. Lontoo: Sage Publications, 105–117.
- (2005) Paradigmatic Controversies, Contradictions, and Emerging Confluences. Teoksessa Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.) *The Sage Handbook of Qualitative Research*. 3rd Edition. Lontoo: Sage Publications, 191–216.
- Gumpler, Herbert (1964) *Kosto vai kasvatus. Lisääntyvä nuorisorikollisuus aikamme ongelma*. Helsinki: Tammi.
- Haapasalo, Jaana (2006) Kasvuypäristön varhaiset riskitekijät rikollisen käyttäytymisen kehityksessä. Teoksessa Janne Kivivuori & Päivi Honkatukia (toim.) *Nuorisorikollisuus. Määrät, syy ja kontrolli*. OPTL:n julkaisuja 221, Nuorisotutkimusverkoston / Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 66, Nuorisosaian neuvottelukunnan julkaisuja 33. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, Nuorisosaian neuvottelukunta, 123–160.
- (2008) *Kriminaalipsykologia*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Haatanen, Kalle (2000) *Yhteisöllisyyden paradoksit*. Helsingin yliopiston sosiaalipoliittikan laitoksen julkaisuja 4/2000. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Halila, Aimo (1977) *Helsingin kaupungin sosiaalitoimen historia*. Helsingin kaupungin julkaisuja no. 30.

- Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Hallamaa, Jaana & Launis, Veikko & Lötjönen, Salla & Sorvali, Irma (toim.) (2006) *Etiikkaa ihmistieteille*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja. Tietolipas 211. Helsinki: SKS.
- Harré, Rom & van Langenhove, Luk (toim.) (1999) *Positioning Theory*. Oxford & Malden: Blackwell Publishers.
- Harrikari, Timo (2004a) *Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä*. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura julkaisuja 48. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura.
- (2004b) Tahdon vahvistamisesta tarpeen tyydytykseen. Suomalaisen koulukodin lainsäädäntöhistoriaa 1860–1980. Teoksessa Tarja Pösö & Markku Jahnukainen & Taru Kekoni (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura julkaisuja 43. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, 21–60.
- (2004c) Ruumiillinen kuritus lapsen rikosoikeudellisenä seuraamuksena. Historiallista tarkastelua lainsäätämisasiakirjojen valossa. *Nuorisotutkimus* 22 (2), 34–50.
- (2006) Rikos lastensuojelun kentässä. Teoksessa Janne Kivivuori & Päivi Honkatukia (toim.) *Nuorisoriikollisuus. Määrät, syy ja kontrolli*. OPTL:n julkaisuja 221, Nuorisotutkimusverkoston / Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 66, Nuorisosaian neuvottelukunnan julkaisuja 33. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, Nuorisosaian neuvottelukunta, 251–279.
- (2008) *Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa*. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura julkaisuja 87. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura.
- Harrikari, Timo & Hoikkala, Susanna (2008) Nuorten hyvinvointipolitiikka – pahoinvointiin puuttumista ja riskien hallinnointia? Teoksessa Minna Autio & Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.) *Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolut -vuosikirja 2008*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisosaian neuvottelukunta, Stakes, 150–160.
- Hartup, Willard W. (1989) Social Relationships and Their Developmental Significance. *American Psychologist* 44 (2), 120–126.
- Hautaniemi, Petri (2004) *Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa*. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura julkaisuja 41. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura.
- Heikkinen, Alpo (2005) Telakalta metsään – Lastensuojelun ryhmätoiminta. Teoksessa Mirja Satka & Synnöve Karvinen-Niinikoski & Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus, 322–340.
- (2006) *Olenko mä sitä riskiryhmää? Lastensuojelun poikaryhmien hyvinvoinnin muutostekijät – realistinen etnografia*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Heikkinen, Alpo & Levamo, Pauliina & Parviainen, Maaret & Savolainen, Aili (2007) *Näe minut – kuule minua. Kokemuksia ryhmistä*. SOCCA:n ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 11. Helsinki: Heikki Waris -instituutti.
- Heino, Tarja (2008) *Lastensuojelun avohuolto ja perhetyö: kehitys, nykytila, haasteet ja kehittämisehdotukset. Selvitys lastensuojelun kehittämisohjelmalle*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen työpapereita 9/2008. Helsinki: Stakes.
- Heino, Tarja & Hurtig, Johanna & Berg, Kristiina (2000) *Perhetyön ilo ja hämmennys. Lastensuojelun perhetyömuotojen esittelyä ja jäsenyksiä*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen aiheita 14. Helsinki: Stakes.
- Heiskala, Risto (2000) *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Helasvuo, Kaarlo (1954) *Laitospoikien keskinäisestä väkivaltaisuudesta*. Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun julkaisuja 7. Jyväskylä: Gummerus.
- (1961) *Huollon kenttä*. Hämeenlinna: Karisto.
- (toim.) (1966) *Nuori sosiaalisessa ristiriidassa*. Lastensuojelun keskusliiton julkaisu N:o 40. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- (1969) *Ken oikeutta maassa saa. Kriminaalipolitiikan tarkastelua*. Jyväskylä: Gummerus.
- (1997) Murros ja haaste. Teoksessa Antti Soukola (toim.) *Jotain sellaista radikaalia aikoinaan*.

- Suomalaisen kontrollipolitiikan arviointia Marraskuun liikkeen täyttäessä 30 vuotta.* Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 10/97. Vantaa: Tietosanoma OY, 29–38.
- Helne, Tuula (1994) Erään muodin tarina – 1980-luvun suomalaisesta syrjäytymiskeskustelusta. Teoksessa Matti Heikkilä & Kari Vähätalo (toim.) *Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos*. Helsinki: Gaudeamus, 32–50.
- (2002) Sisällä, reunalla, ulkona? Kohti relationaalista syrjäytymisen tarkastelua. Teoksessa Kirsi Juhila & Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi, 20–43.
- Hendrick, Harry (1990) Constructions and Reconstructions of British Childhood: An Interpretive Survey, 1800 to the Present. Teoksessa Allison James & Alan Prout (toim.) *Constructing and Reconstructing Childhood*. Basingstoke: Falmer Press, 34–63.
- Hiilamo, Heikki (2002) *The Rise and Fall of Nordic Family Policy? Historical Development and Changes During the 1990s in Sweden and Finland*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tutkimuksia 125. Helsinki: Stakes.
- Honkatukia, Päivi (1998) *Sopeutuvat tytöt? Sukupuoli, sosiaalinen kontrolli ja rikokset*. OPTL:n julkaisuja 152. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Honkatukia, Päivi & Hinkkanen, Ville (2009) Lastensuojelun ja rikosseuraamusjärjestelmän kosketuspinnat. Teoksessa Janne Kivivuori (toim.) *Nuorten syrjäytyminen ja rikollisuus. Suomessa tehdyn tutkimuksen ja sen katvealueiden tarkastelua*. OPTL:n tutkimustiedonantoja 94. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 41–48.
- Honkatukia, Päivi & Suurpää, Leena (2008) *Nuorten miesten monikulttuurinen elämäntilanne ja rikollisuus*. OPTL:n julkaisuja 232, Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura julkaisuja 80. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura.
- Horwath, Jan (toim.) (2001) *The Child's World. Assessing Children in Need*. Lontoo: Jessica Kingsley.
- Houston, Stanley (2001a) Beyond Social Constructionism: Critical Realism and Social Work. *British Journal of Social Work* 31 (6), 845–861.
- (2001b) Transcending the Fissure in Risk Theory: Critical Realism and Child Welfare. *Child & Family Social Work* 6 (3), 219–228.
- (2005) Philosophy, Theory and Method in Social Work. Challenging Empiricism's Claim on Evidence-based Practise. *Journal of Social Work* 5 (1), 7–20.
- Häkkinen, Antti (1995) *Rahasta – vaan ei rakkaudesta*. Prostituutio Helsingissä 1867–1939. Helsinki: Otava.
- Hämäläinen, Juha (2007) *Lastensuojelun kehityslinjoja. Tutkimus Suomen lastensuojelun aatepohjasta ja oppihistoriasta*. Snellman-instituutin A-sarja 22/2007. Kuopio: Snellman-instituutti.
- Iivari, Juhani (1996) *Osattomuudesta rangaistavaksi. Nuorista rikoksentekijöistä nuoruuden alakulttuuriteorian valossa*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2/1996. Helsinki: Edita.
- (2006) *Tuomittu maahanmuuttaja*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskukseen tutkimuksia 154. Helsinki: Stakes.
- Ilves, Kirsi (1998) *Stadi ja sen nuoret. Nuorisotyötä Helsingissä 1948–1997*. Helsingin kaupunki: Nuorisosiainkeskus & Edita.
- Jaakkola, Jouko & Pulma, Panu & Satka, Mirja & Urponen, Kyösti (toim.) (1994) *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Jahnukainen, Markku (2004) Koulukodin jälkeen. Vuosina 1996 ja 2000 kotiutettujen nuorten yhteiskuntaan jäsentymisen ja riskikäyttäytymisen kasautuminen. Teoksessa Markku Jahnukainen & Tarja Pösö & Taru Kekoni (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura julkaisuja 43. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, 293–330.
- Jallinoja, Riitta (2006) *Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä*. Helsinki: Gaudeamus.
- James, Adrian & James, Allison (2001) Tightening the Net: Children, Community, and Control. *British Journal of Sociology* 52 (2), 211–228.
- James, Allison & Jenks, Chris & Prout, Alan (toim.) (1998) *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press.
- James, Allison & Prout, Alan (1990) *Constructing and Reconstructing Childhood*. Basingstoke: Falmer

- Press.
- James, Allison & Prout, Alan (1997) *Constructing and Reconstructing Childhood. 2nd edition*. Basingstoke: Falmer Press.
- Joronen, Tuula (toim.) (2005) *Maahanmuuttajien elinolot pääkaupunkiseudulla*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Juhila, Kirsi (2002) Sosiaalityö marginaalissa. Teoksessa Kirsi Juhila & Hannele Forsberg & Irene Roivainen Juhila (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi, 11–19.
- Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) (2002) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi.
- Järventie, Irmeli (1999) *Syrjäytyvätkö lapset? Tutkimus 1990-luvun lasten perushoivasta, hyvinvoinnista ja lastensuojelupalvelujen käytöstä Helsingissä*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 6/1999. Helsinki: STM.
- Järventie, Irmeli (2000) Lasten syrjäytyminen – laiminlyöty alue tutkimuksessa ja politiikassa. Teoksessa Matti Heikkilä & Jouko Karjalainen (toim.) *Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros*. Helsinki: Gaudeamus, 135–153.
- Kaidesoja, Tuukka (2008) *Kausaalisen voiman ja emergenssin käsitteet kriittisen realismin perinteessä*. Esitys Turun yliopiston sosiologian laitoksen seminaarissa, Turku 29.5.2008.
- Kaipio, Kalevi (1977) *Antakaa meille mahdollisuus. Johdatus nuorten yhteisökasvatukseen*. Jyväskylä: Gummerus.
- Kalela, Jorma (2000) *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalevala (2009) Koonnut Elias Lönnrot. Helsinki: Otava.
- Karisto, Antti & Takala, Pentti & Haapola, Ilkka (1997) *Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa*. Helsinki: WSOY.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2009) Postmoderni sosiaalityö. Teoksessa Mikko Mäntysaari & Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 131–159.
- Kekoni, Taru (2008) *Kannabiksen käyttö, yhteiskunnallinen reagointi ja siihen vastaaminen. Kannabisaktivistien näkökulma*. Acta Electronica Universitatis Tampereensis 677. Tampere: Tampereen yliopisto. <http://acta.uta.fi>
- Kiander, Jouko & Vartia, Pentti (1998) *Suuri lama. Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu*. Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen (ETLA) julkaisuja sarja B 143. Helsinki: Taloustieto.
- Kiilakoski, Tomi (2009) *Viiltoja. Analyysi kouluväkivallasta Jokelassa*. Nuorisotutkimusverkosto verkkojulkaisuja 28. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/viiltoja.pdf> (julkaistu 17.6.2009).
- Kiili, Johanna (2006) *Lasten osallistumisen voimavarat: tutkimus Ipanoiden osallistumisesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kiser, Edgar & Hechter, Michael (1991) The Role of General Theory in Comparative Historical Sociology. *American Journal of Sociology* 97 (1), 1–30.
- Kivinen, Tarja (1994) *Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi. Näkökulmia asiakkuuden määrittymiseen*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tutkimuksia 45. Helsinki: Stakes.
- Kivivuori, Janne (1997) *Nuoret rikosten tekijöinä: tekojen yleisyys, rikollisuuden ymmärtäminen ja varastamisen vaiheet*. OPTL:n julkaisuja 141. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- (2008) *Rikollisuuden syyt*. Helsinki: Nemo.
- Kivivuori, Janne & Honkatukia, Päivi (toim.) (2006) *Nuorisoriikollisuus. Määrät, syy ja kontrolli*. OPTL:n julkaisuja 221, Nuorisotutkimusverkoston / Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 66, Nuorisosiain neuvottelukunnan julkaisuja 33. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, Nuorisosiain neuvottelukunta.
- Kivivuori, Janne & Kemppe, Sari & Smolej, Mirka (2002) *Etusivujen väkivalta. Väkivalta iltapäivälehtien sivuilla todellisuudessa ja ihmisten peloissa 1980–2000*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Kivivuori, Janne & Salmi, Venla (2005) *Nuorten rikoskäyttäytyminen 1995–2004. Teemana sosiaalinen pääoma*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Korander, Timo & Soine-Rajanummi, Seppo (toim.) (2002) *Kabeksalta Koskarille – saman tien sakot. Tampereen nollatoleranssikokeilu 1999–2000: historiallinen konteksti, vastaanotto ja vaikuttavuus*.

- Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 13. Helsinki: Edita.
- Korander, Timo & Törrönen, Jukka (2005) Zero Confidence in Youths? Experiences of the zero tolerance experiment in Finland. *Young* 13 (1), 47–71.
- Kortteinen, Matti (1982) Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Helsinki: Otava.
- Koskela, Hille (2009) Pelkokierre. Helsinki: Gaudeamus.
- Kuula, Arja (2006a) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere, Vastapaino.
- (2006b) Yksityisyyden suoja tutkimuksessa. Teoksessa Jaana Hallamaa & Veikko Launis & Salla Lötjönen & Irma Sorvali (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja. Tietolipas 211. Helsinki: SKS, 124–140.
- Kuula, Tarja & Marttunen, Matti (2009) *Laitoksessa rikosten vuoksi. Selvitys alaikäisenä vastentahvoisesti huostaan otetuista*. OPTL:n tutkimustiedonantoja 89, Humanistisen ammattikorkeakoulun julkaisusarja B 12. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Kuusi, Pekka (1961) *1960-luvun sosiaalipoliittikka*. Porvoo: WSOY.
- Kääriäinen, Aino (2003) *Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka*. Sosiaalipoliittikan laitoksen julkaisuja 3/2003. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kääriäinen, Juha (1994) *Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskus.
- Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (toim.) (2007) *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus.
- Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (2007) Tapaustutkimuksen käytäntö ja teoria. Teoksessa Markus Laine & Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.) *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus, 9–38.
- Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko (2005) *Rikollisuus ja kriminologia*. Tampere: Vastapaino.
- Laub, John (1979) Criminology in the Making. An interview with Edwin M. Lemert. www.sonoma.edu/ccjs/info/emljl.html (tarkistettu 03.02.2010).
- Lauronen, Erja (1992) Nuori tutkintavankeudessa. Teoksessa Matti Laine (toim.) *Vangin sosiaalinen asema*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 4/1992. Helsinki: Painatuskeskus, 29–36.
- Lauronen, Erja & Pietarila, Päivi (1994) *Miten pitäisi välittää? Arviointia sosiaalihuollon asemasta nuorten rikoksentehtävien oikeusprosessissa*. Stakes raportteja 141. Helsinki: Stakes.
- Layder, Derek (1993) *New Strategies in Social Research*. Cambridge: Polity Press.
- (1998) *Sociological Practice. Linking Theory and Social Research*. Lontoo: Sage Publications.
- Lee, Nick (2001) *Childhood and Society. Growing Up in an Age of Uncertainty*. Maidenhead: Open University Press.
- Leino, Helena (2007) Yleinen ongelma, yksi tapaus. Teoksessa Markus Laine & Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.) *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus, 214–227.
- Lemert, Edwin M. (1951) *Social Pathology. A Systematic Approach to the Theory of Sociopathic Behavior*. New York: McGraw-Hill.
- (1967) *Human Deviance, Social Problems & Social Control*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall Sociology Series.
- Lemert, Charles C. & Winter, Michael F. (toim.) (2000) *Crime and Deviance. Essays and Innovations of Edwin M. Lemert*. Lanham & Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Lindstedt, Leo (2008) Sydämensivistys vapaaehtoisuuden taustalla. Teoksessa Outi Hakkarainen & Tiina Kontinen (toim.) *Vapaaehtoisuus kehitysyhteistyössä*. Kepan raportteja 91. Helsinki: Kehitysyhteistyön palvelukeskus, 60–63.
- Lingua Franca (toim.) (2000) *The Sokal Hoax. The Sham that Shook the Academy*. Lincoln & Lontoo: University of Nebraska Press.
- Lybeck, Jari (2006) *Arkistot yhteiskunnan toimiva muisti. Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen oppikirja*. Arkistolaitoksen toimituksia 2. Helsinki: Arkistolaitos.
- Lämsä, Anna-Liisa (2009) *Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa*. Acta Universitatis Ouluensis, Scientiae Rerum Socialium E 102. Oulu: Oulun yliopisto.
- Marttunen, Matti (2008) *Nuorisorikosoikeus. Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja*

- vertailevasta näkökulmasta*. OPTL:n tutkimuksia 236. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Marx, Karl (1973) *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte, Surveys from Exile*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Matsueda, Ross L. (1992) Reflected Appraisals, Parental Labeling, and Delinquent Behavior: Specifying a Symbolic Interactionist Theory. *American Journal of Sociology* 97, 1577–1611.
- Mattila, Markku (1999) *Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Mayall, Berry (2002) *Towards a Sociology for Childhood. Thinking from children's lives*. Buckingham & Philadelphia: Open University Press.
- Mead, George Herbert (1934) *Mind, Self & Society. From the Stanpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mednick, Sarnoff A. & Gabrielli, William F. & Hutchings, Barry (1984) Genetic Influences in Criminal Convictions: Evidence from an Adoption Cohort. *Science* 222, 891–894.
- Merton, Robert K. (1934) Durkheim's Division of Labour in Society. *American Journal of Sociology* 40, 319–328.
- (1938) Social Structure and Anomie. *American Sociological Review* 3 (5), 672–682.
- (1967) *Social Theory and Social Structure*. Lontoo: Collier-Macmillan.
- Mikkola, Matti (2004) Lastensuojelulain tausta. Teoksessa Annamajja Puonti & Tuula Saarnio & Mikkola, Matti & Helminen, Jarkko (1994) *Lastensuojelu*. Helsinki: Karelactio.
- Anne Hujala (toim.) *Lastensuojelu tänään*. Helsinki: Tammi, 77–84.
- Miles, Matthew B. & Huberman, Michael A. (1994) *Qualitative Data Analysis*. Lontoo: Sage Publications.
- Moffitt, Terrie E. (1997) Neuropsychology, Antisocial Behavior, and Neighborhood Context. Teoksessa Joan McCord (toim.) *Violence and Childhood in the Inner City*. Cambridge: Cambridge University Press, 116–170.
- Montén, Seppo (1994) Kun työttömyys tuli Helsinkiin. Teoksessa Vesa Keskinen (toim.) *Lama sulkee – lama avaa*. Helsingin tietokeskuksen tutkimuksia 11. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 7–21.
- Morén, Stefan & Blom, Björn (2003) Explaining Human Change. On Generative Mechanisms in Social Work Practice. *Journal of Critical Realism* 2 (1), 37–60.
- Muncie, John (2004) *Youth and Crime. Second Edition*. Lontoo: Sage.
- Munter, Arja (2005) Pääkaupunkiseudun maahanmuuttajat tilastoissa. Teoksessa Tuula Joronen (toim.) *Maahanmuuttajien elinolot pääkaupunkiseudulla*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 11–24.
- Mutka, Ulla (1998) *Sosiaalityön neljäs käänne*. Jyväskylä: SoPhi.
- Myllärniemi, Anniina (2007) *Lastensuojelun avoimuuden perhetyö ammattikäytäntönä – jäsenyyksiä perhetyöstä toimintatutkimuksen valossa*. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja. Helsinki: Heikki Waris -instituutti.
- Mäkelä, Klaus (2006) Sosiaalitutkimuksen eettinen säätely. Teoksessa Jaana Hallamaa & Veikko Launis & Salla Lötjönen & Irma Sorvali (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja. Tietolipas 211. Helsinki: SKS, 360–378.
- Mäntysaari, Mikko (2005) Realism as a Foundation for Social Work Knowledge. *Qualitative Social Work* 4 (1), 87–98.
- (2006) Tarkentuva tieto sosiaalityössä. Teoksessa Pekka Kuusela & Vuokko Niiranen (toim.) *Realismin haaste sosiaalityöissä*. Kupio: Unipress, 137–162.
- Mäntysaari, Mikko & Pohjola Anneli & Pösö, Tarja (2009) (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Mönkkönen, Kaarina (2002) *Dialogisuus kommunikaationa ja subteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa*. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Newburn, Tim (2007) Youth Crime and Youth Culture. Teoksessa Mike Maguire & Rodney Morgan & Robert Reiner (toim.) *The Oxford Handbook of Criminology. 4th edition*. Oxford: Oxford University Press, 575–601.
- Nieminen, Marjo (2007) *Lastensuojelulapset ja koulutus sosiaali- ja koulutuspoliittisessa keskustelussa 1900-*

- 1930-lukujen Suomessa. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C osa 259. Turku: Turun yliopisto.
- Ojakangas, Mika (1997) *Lapsuus ja auktoriteetti. Pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Ostracism (2009) *Encyclopædia Britannica*. Encyclopædia Britannica Online: <http://search.eb.com/eb/article-9057614> (haettu 14.04.2009)
- Parsons, Talcot (1937) *The Structure of Social Action, 2. edition*. New York: McGraw-Hill.
- Parton, Nigel (2006) *Safeguarding Childhood. Early intervention and surveillance in a late modern society*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Patomäki, Heikki & Wight, Colin (2000) After Postpositivism? The Promises of Critical Realism. *International Studies Quarterly* 44 (2), 213–237.
- Payne, Malcolm (1997) *Modern Social Work Theory. Second Edition*. Basingstoke & New York: Palgrave.
- Pekkarinen, Elina (2004) *Tyttöryhmän dialoginen prosessi – fenomenologinen lähestymistapa*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Heikki Waris -instituutti. <http://www.hel2.fi/waris/julkaisut/index.htm>
- (2006) Lastensuojelun ryhmätoiminta murrosikäisten tyttöjen kokemana. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus, 99–127.
- (2007) Adolescent girls and group activity within the field of child welfare. *Nordisk Sosialt Arbeid* 27 (3), 182–193.
- Pekkarinen, Elina & Tapola-Haapala, Maria (2009) Kriittinen realismi sosiaalityössä – tiedontuotannosta emansipaatioon. Teoksessa Mikko Mäntysaari & Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 183–205.
- Petrunik, Michael (1980) The Rise and Fall of "Labelling Theory": the Construction and Destruction of a Sociological Strawman. *Canadian Journal of Sociology* 5 (3), 213–233.
- (1991) *Labeling's Maverick: Edwin Lemert and the Societal Reaction Perspective Toward Deviance, Social Problems, and Social Control*. Society for the Study of Social Problems -konferenssi, Cincinnati, 8/1991.
- Peuhkuri, Timo (2007) Teoria ja yleistämisen kriteerit. Teoksessa Markus Laine & Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.) *Täpaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus, 130–148.
- Pohjola, Anneli (toim.) (2003) *Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Prout, Alan (2005) *The Future of Childhood. Towards the interdisciplinary study of children*. The Future of Childhood series. Lontoo & New York: Routledge Falmer.
- Pulma, Panu (1987) Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Lapsuuden yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa. Teoksessa Panu Pulma & Oiva Turpeinen, *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 11–26.
- Pulma, Panu (1994) Vaivaisten valtakunta. Teoksessa Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.) *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 15–70.
- (2000) Kasvun katveessa. Teoksessa Harry Schulman & Panu Pulma & Seppo Aalto: *Helsingin historia vuodesta 1945, osa 2*. Helsinki: Helsingin kaupunki ja Edita.
- (2004) Lastensuojelun kehityslinjoja. Teoksessa Annamajja Puonti & Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) *Lastensuojelu tänään*. Helsinki: Tammi, 11–20.
- Pösö, Tarja (1993) *Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa*. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol. 388. Tampere: Tampereen yliopisto.
- (2002) Käsitteet, paha ja tutkijan rajat. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) *Pahan kosketus. Ihmissyiden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 108–126.
- (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus tutkimuksia 133. Helsinki: Stakes.
- Qvortrup, Jens (1994) Childhood Matters. An Introduction. Teoksessa Jens Qvortrup & Marjatta Bardy & Giovanni Sgritta & Helmus Wintersberger (toim.) *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*. Aldershot: Avebury.

- (1997) A Voice for Children in Statistical and Social Accounting: A Plea for Children's Right to be Heard. Teoksessa Allison James & Alan Prout (toim.) *Constructing and Reconstructing Childhood*. Basingstoke: Falmer Press, 85–106.
- Qvortrup, Jens & Bardy, Marjatta & Sgritta, Giovanni & Wintersberger, Helmut (1994) (toim.) *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*. Aldershot: Avebury.
- Raunio, Kyösti (2004) *Olellainen sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ringen, Stein (1997) *Citizens, Families and Reform*. Oxford: Clarendon Press.
- Roivainen, Irene (1999) *Sokeripala metsän keskellä. Lähiö sanomalehden konstruktiona*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- (2002) Marginaalisuus ja sosiaalityö yhteisöissä. Teoksessa Kirsi Juhila & Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi, 217–232.
- Ruonavaara, Hannu (2006a) Historian polut ja teorian kartta – eli miten tutkia tapahtumaketjuja sosiologisesti? Teoksessa Juho Saari (toim.) *Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus, 34–63.
- (2006b) *Mekanisminen selitys – houkutteleva metafora vai sosiologisen selittämisen paradigma?* Esitelmä Sosiologipäivät Tampere, 25.3.2006.
- Räty, Tapio (2007) *Uusi lastensuojelulaki*. Helsinki: Edita.
- Saari, Erkki (1949) *Sielullisesti poikkeavat lapset*. Jyväskylä: Gummerus.
- Saarikangas, Kirsi (2003) Nuorten lähiöt. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarina (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: SKS, 397–417.
- Saarnio, Tuula (2004) Perhetyö lastensuojelussa. Teoksessa Annamajja Puonti & Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) *Lastensuojelu tänään*. Helsinki: Tammi, 244–255.
- Salmi, Venla (2004) *Varhaisnuorten normirikkomukset – ongelma vai osa nuoruutta? Helsingiläisten 12-13-vuotiaiden kielletyn ja rikollisen toiminnan laajuus, piirteitä ja merkityksiä*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Salmivalli, Christina (1999) *Koulukiusaaminen ryhmäilmionä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Satka, Mirja (1994) Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.) *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 261–340.
- (1995) *Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work*. Jyväskylä: SoPhi.
- (2003) Finnish conceptions of children and the history of child welfare. Teoksessa Christine Hallet & Allan Prout (toim.) *Hearing the voices of children: Social Policy for a new century. Future of Childhood Series*. London: Falmer Press, 73–88.
- (2004) *Sukupolvisuhteita säätelevien institutionaalisten käytäntöjen muutos – tutkimus sosiaalis-oikeudellisen alalta*. Julkaisematon tutkimussuunnitelma.
- (2009a) Investing in Future Citizens: Finnish Social Policies and Child Welfare Social Work after the Second World War. Teoksessa Gisela Hauss & Dagmar Schulte (toim.) *Amid Social Contradiction. Towards a History of Social Work in Europe*. Opladen: Barbara Budrich, 238–248.
- (2009b) Varhainen puuttuminen, moraalinen käänne ja sosiaalisen asiantuntijat. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (1), 17–32.
- Satka, Mirja & Harrikari, Timo (2008) The Present Finnish Formation of Child Welfare and History. *British Journal of Social Work* 38 (4), 645–661.
- Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) (2005) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Satka, Mirja & Mason Jan (2004) Deconstructing post World War II conceptualisations of children and child-adult relations. *The International Journal of Critical Psychology* 11 (2004), 87–110.
- Satka, Mirja & Moilanen, Johanna (2004) Lasten mukaan ottamisen ja poissulkemisen paikat – suomalaisten sukupolvisuhteiden siirtymät ja lasten asema. Teoksessa Tuula Helne & Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen (toim.) *Seis yhteiskunta – tabdon sisään!* Jyväskylä: SoPhi, 125–148.
- Satka, Mirja & Moilanen, Johanna & Kiili, Johanna (2002) Suomalaisen lapsipolitiikan mutkainen tie. *Yhteiskuntapolitiikka* 67 (3), 245–259.

- Saurama, Erja (1999) Nousukausi = lastensuojelun asiakasmäärät nousussa. Teoksessa Vesa Keskinen (toim.) *lama.nousu@hel.fi. Havaintoja vuosituhannen vaihteen Helsingistä*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 107–116.
- (2002) *Vastoin vanhempien tahtoa*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 2002:7. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Savolainen, Jukka & Hinkkanen, Ville & Pekkarinen, Elina (2007) *Lasten rikolliset teot ja niihin puuttuminen. Tutkimus alle 15-vuotiaana poliisiin tietoon tulleista rikoksentehtävistä Helsingissä*. OPTL:n tutkimustiedonantoja 76. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Sayer, Andrew (2000) *Realism and Social Science*. Lontoo: Sage.
- Schulman, Harry (2000) Helsingin suunnittelu ja rakentuminen. Teoksessa Harry Schulman & Panu Pulma & Seppo Aalto (toim.) *Helsingin historia vuodesta 1945*. Osa 2. Helsinki: Helsingin kaupunki & Edita.
- Schur, Edwin (1973) *Radical Non-Intervention. Rethinking the Delinquency Problem*. New York: Prentice Hall.
- Siipi, Jouko (1962) Pääkaupunkiyhteiskunta ja sen sosiaalipolitiikka. Teoksessa Ragnar Rosén & Eirik Hornborg & Eino Jutikkala & Heikki Waris: *Helsingin kaupungin historia V osa ensimmäinen nide*. Helsinki: Helsingin kaupunki, 137–379.
- Silverman, David (2006) *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. Lontoo: Sage Publications.
- Sinko, Päivi (2004) *Laki ja lastensuojelu. Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä*. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Sinko, Päivi (2005) *Sosiaalityön näkökulma lastensuojelulain uudistamiseen. Substanssityöryhmän raportti*. www.sosiaaliportti.fi
- Sipilä, Jorma (1979) *Lasten sosiaaliset ongelmat alueellisessa rakenteessa I*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia no. 22. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- (1982) *Nuorten poikkeava käyttäytyminen ja yhteisön rakenne*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia A1. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- (1996) *Sosiaalityön jäljillä*. Helsinki: Tammi.
- Sirén, Pirkko (1965) Tavoitteet ja todellisuus. *Sociologia* 3, 101–112.
- Sirén, Pirkko (1967) Ei kotia, ei koulua. Teoksessa Lars D. Eriksson (toim.) *Pakkoauttajat*. Helsinki: Tammi, 78–107.
- Sokal, Alan (1996) Transgressing the Boundaries: Toward a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity. *Social Text* 46/47, 217–252.
- Sommerfeld, Peter (toim.) (2005) *Evidence-Based Social Work – Towards a New Professionalism?* Bern: Peter Lang.
- Soukola, Antti (toim.) (1997) *Jotain sellaista radikaalia aikoinaan. Suomalaisen kontrollipolitiikan arviointia Marraskuun liikkeen täyttäessä 30 vuotta*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 10/97. Vantaa: Tietosanoma OY.
- Stake, Robert E. (1995) *The Art of Case Study Research*. Thousand Oaks: Sage.
- (2005) Qualitative Case Studies. Teoksessa Norman K. Denzin & Yvonna Lincoln (toim.) *The Sage Handbook of Qualitative Research, 3rd Edition*. Lontoo: Sage Publications, 443–466.
- Sumner, Colin (1994) *The Sociology of Deviance. An Orbitalary*. Buckingham: Open University Press.
- Suomen virallinen tilasto XXIII A:107* (1972) Poliisin tietoon tullut rikollisuus 1970. Helsinki: Tilastokeskus.
- Taskinen, Sirpa (1982) *Lasten pahoinpitely ja hoidon laiminlyönti*. Sosiaalihallituksen julkaisuja 1/1982, Lääkintöhallituksen tutkimuksia 24/1982. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- (toim.) (2001) *”Huono ennuste”. Mitä on lasten ja nuorten syrjäytyminen?* Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen aiheita 10. Helsinki: Stakes.
- (2007) *Lastensuojelulaki (417/2007). Soveltamisopas*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen oppaita 65. Helsinki: Stakes.
- Taylor, Ian & Walton, Paul & Young, Jock (1973) *The New Criminology. For a Social Theory of Deviance*. Lontoo: Routledge & Kegan Paul.

- Tice, Karen W. (1998) *Tales of Wayward Girls and Immoral Women. Case Records and the Professionalization of Social Work*. Urbana & Chicago: University of Illinois Press.
- Tikka, Marko (2006) *Terrorin aika. Suomen levottomat vuodet 1917–1921*. Jyväskylä: Gummerus.
- Tuomaala, Saara (2004) *Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoitettaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Helsinki: SKS.
- Turvallisuustalkoot. Kansallinen rikoksentorjuntaohjelma* (1998) Yleisen osaston julkaisuja 2/1999. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Törnudd, Margit (1956) *Värnlösä barn i sambällets vård*. Helsinki: Työväen kirjapaino.
- Törrönen, Jukka (2000) Subjektiaseman käsite empiirisessä sosiaalitutkimuksessa. *Sociologia* 3 (2000), 243–255.
- Törrönen, Maritta (1999) *Lasten arki laitoksessa – Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa*. Helsinki: Helsinki University Press.
- (2006) Community in a Children's Home. *Child and Family Social Work* 11, 129–137.
- Töttö, Pertti (2004) *Syvällistä ja pinnallista. Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalitutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino.
- Urponen, Kyösti (1994) Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.) *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 163–260.
- Valtionarkiston päätös kunnallisten asiakirjojen hävittämisestä. Osa 5. Sosiaalihuollon ja holhoustoimen asiakirjat* (1989) Helsinki: Valtion painatuskeskus. http://www.narc.fi/Arkistolaitos/ohjeet/viranomaisohj/kunnallishallinto/kunnallishallinto_seu.htm (haettu 22.4.2009)
- Van Vechten, C. (1940) The Tolerance Quotient as a Device for Defining Certain Social Concepts. *American Journal of Sociology* 46 (July), 35–42.
- Vehkalahti, Kaisa (2008) *Daughters of Penitence. Vuorela State Reform School and the Construction of Reformatory Identity, 1893-1923*. Turku: Turun yliopisto.
- Webb, Stephen A. (2006) *Social Work in a Risk Society. Social and Political Perspectives*. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan.
- Wiberg, Marti (2006) Yhteiskuntatiede ja kohteen vahingoittaminen. Teoksessa Jaana Hallamaa & Veikko Launis & Salla Lötjönen & Irma Sorvali (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja. Tietolipas 211. Helsinki: SKS, 261–273.
- Williams, Kipling D. (2001) *Ostracism. The Power of Silence*. New York: Guilford Press.
- Yesilova, Katja (2009) *Ydinperheen politiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Yin, Robert K. (2003) *Case Study Research. Design and Methods. Third Edition*. Lontoo: Sage Publications.
- Ylikangas, Heikki (1993) *Tie Tampereelle. Dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista sotatapahtumista Suomen sisällissodassa*. Helsinki: WSOY.
- Ylikangas, Heikki (2007) *Suomen historian solmukohdat*. Helsinki: WSOY.
- Young, Jock (1999) *The Exclusive Society. Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*. Lontoo: Sage Publications.

LIITE 1

TAPAUSTEN TOOREETTINEN OTANTA JA SEKUNDAARIAINEISTON KÄSITTELY

a. Asiakastapausten valinta suojelukasvatustoimiston ajalta 1943–1979

Suojelukasvatustoimiston aika kesti vuoteen 1979, johon asti toimistossa tehdyt päätökset vahvistettiin suojelukasvatusjaoston säännöllisissä kokouksissa. Näiden kokousten pöytäkirjat osoittautuivat hyväksi lähteeksi tehdä esiseulontaa (ks. myös Saurama 2002, 56–61). Usein pöytäkirjan päätöserustelut sisälsivät vain asiakkaan nimen, syntymäajan, huoltajien nimet, syntymäajat, seurakunnan tai väestörekisterin nimen ja päätöksen perustelun.

<i>Asian laatu</i>	<i>Toimiston ehdotus</i>	<i>Osaston päätös</i>	<i>Toimeenpano</i>
(--) § Kysymys toimenpiteistä alaikäisiin Matti Meikäläiseen, s. (--) / (--)1930 ja Heikki Meikäläiseen s. (--) / (--) 1931, nähden heidän suorittamiensa varkauksien johdosta.	Pojat, jotka ovat alle 15 vuoden, ovat anastaneet (--) kirjakaupasta käsilaukun ja (--) sijaitsevasta kemikaliokaupasta liikkeenharjoittajan lompakon, jossa oli omaisuutta yhteensä noin 5000 mk:n arvosta. Aikaisemmin edellisenä kesänä pojat anastivat (--) satamassa soutuveneistä lukituista kaapeista erilaista tavaraa. Matti Meikäläinen on sitäpaitsi aikaisemmin ollut syytettynä polkupyörän ja kompassin varkaudesta. Pojille, jotka ovat syyllistyneet lsl:n 8 §:n 2 mom:n mainittuihin rangaistaviin tekoihin, annettaneen lsl:n 9 §:n 2 mom:ssa b-kohdan mukainen varoitus ja samalla määrättäneen poikien vanhemmat, jotka on kutsuttu kokoukseen, paremmin valvomaan lastensa käyttäytymistä. Samalla pojat asetettaneen valvontaan, valvojana suojelukasvatustoimisto.	Hyv.	

Taulukko 2: Ote vuoden 1943–44 suojelukasvatusjaoston pöytäkirjasta

Toisinaan perusteluteksti saattoi olla seikkaperäinen, mutta usein sekin oli lyhyen ytimekäs.

Matti Meikäläinen, s.(--).(--).46, on karannut kotoaan ja osallistunut omaisuusrikoksiin alle 15-vuotiaana. Holhoojat Matti Vanhempi Meikäläinen, s. (--).(--).21, kirjoissa (--):ssä, ja Maija Meikäläinen, o.s. Heikäläinen, s.(--).(--).23, kirjoissa (--):ssä. Lapsi on avioliiton ulkopuolella syntynyt. Nuorisonhuoltaja on väliaikaisesti sijoittanut Meikäläisen (--) nuorisokotiin ja (--) vastaanottokotiin. Äiti ei ole ansiotyössä ja hänellä on nykyisestä avioliitostaan kaksi alaikäistä lasta.

Ehdotus: – Huolto: Väliaikainen sijoitus hyväksytään. Lslain 9 § 2 mom:n mukaiset toimenpiteet katsotaan riittämättömiksi. Hyväksytään äidin allekirjoittama luovutus sopimus sekä otetaan lapsi lautakunnan huostaan kodin ulkopuolella kasvatettavaksi. Lsl. 19 §, 8 § 2, 11 §. (Ote vuoden 1960 suojelukasvatusjaoston pöytäkirjasta.)

Pöytäkirjat ovat noin tuhannen sivun paksuisia niteitä, joihin on liitetty noin kerran kuukaudessa kokoontuneiden jaostokokousten esityslistat, kokousmuistiot, päätökset, lausunnot ja liitteet. Koska pöytäkirjoista oli vain vähän apua asiakastapausten löytämiseksi vuodesta 1979 alkaen,⁶⁵ käytin niitä hyväkseni vain 1940-luvulta 1970-luvun loppuun. Tehdäkseni päätöksen, miltä vuosilta pöytäkirjan valitsen, luin Helsingin kaupungin lastensuojeluviraston toimintakertomukset vuodesta 1939 vuoteen 1984 ja pyrin niiden avulla löytämään joitakin ”avainkohtia”. Lopulta valitsin vuosien 1943–44, 1955, 1960, 1964, 1971, 1975 ja 1979 suojelukasvatustoimiston pöytäkirjat. Vuoden 1943–44 valitsin, koska se oli suojelukasvatustoimiston ensimmäinen toimintavuosi; vuoden 1955, koska se oli tyypillinen sodanjälkeinen vuosi⁶⁶ mutta myös siksi, että tuona vuonna annettujen varoitusten määrä oli erityisen korkea (519 varoitusta, ed. vuonna 391), ja varoitusten määrä alkoi tämän vuoden jälkeen laskea. Vuoden 1960 valinnalle ei ollut erityisiä perusteita; vuoden 1964 valitsin, koska edellisenä vuonna ryhdyttiin kahden uuden huoltotarkastajan voimin kokeilemaan ”ns. etsivää nuorisonhuoltoa”, jonka tarkoituksena oli ”pyrkä välittömään kosketukseen kaupungin nuorison kanssa sen käyttämissä vapaa-ajan kokoontumispaikoissa kuten rautatieasemalla, kahviloissa ja erilaisissa huvittelupaikoissa”. Samalla toimisto siirtyi päivystävään työkuultuuriin, ja alkoi tehdä ”tarkkailua ja kiireellisiä toimenpiteitä” iltaisin klo 24:ään saakka (Lastensuojelutoimi 1963, Halila 1977, 180–181). Vuoden 1971 otin mukaan, koska tuolloin nostettiin esiin päihdeilmiön keskeisyys sekä vastaanottoryhmän palveluperiaatteeseen siirtyminen (Lastensuojelutoimi 1971, 11–12). Vuoden 1975 valinnan perustelin sen tavanomaisuudella ja vuoden 1979 sillä, että se oli viimeinen vuosi, jolloin suojelukasvatusjaosto kokoontui. Tapausten valinnan kannalta näillä ”avainvuosilla” oli loppujen lopuksi vain vähän merkitystä.

Vuosien 1943–44 ja 1955 vaikeutena oli, että asiakirjat oli säästetty vain sellaisilta asiakkailta, jotka olivat syntyneet kuukauden 8., 18. tai 28. päivä.⁶⁷ Siksi näiltä vuosilta oli saatavissa vain harvoja asiakastapauksia. Asiakaslapsista, jotka olivat lautakunnan kokouksen aikaan alle 15-vuotiaita ja joiden asiakkuuden syyksi mainittiin alle 15-vuotiaana tehty rikollinen teko, merkitsin muistiin nimet, syntymäajat, asiakkuuden synn ja toimenpiteen, sekä lisähuomion, mikäli pöytäkirjamerkinnöistä ilmeni jotakin erityistä. Koska tällaisia tapauksia oli kunkin tarkasteltavaksi valitun vuoden pöytäkirjoissa satoja, poimin satunnaisesti nimiä tasaisesti vuoden varrelta niin, että joukkoon tuli mukaan sekä avohuollon että sijaishuollon toimenpiteiden kohteeksi päätyneitä lapsia. Nämä muistiinpanot merkitsin käsin kirjoittaen erilliseen vihkoon, sillä tutkimuslupani ei mahdollistanut tunnistetietoja sisältävien henkilörekisterien pitämistä. Tästä samasta syystä säilytin vihkoa

kaupunginarkistossa yhdessä pöytäkirjojen kanssa. En noudattanut poiminnossani tiettyä lukumäärää, mitä voi jälkikäteen arvioiden pitää poiminnan heikkoutena. On kuitenkin muistettava, etten missään vaiheessa pyrkinyt tilastolliseen edustavuuteen. Näin menettellen kokosin 230 alle 15-vuotiaana rikollisia tekoja tehneen, suojelukasvatustoimiston asiakkaana olleen lapsen tiedot.

Vuosi	Varoitus	Ohjausta tai neu- vontaa	Suojelu- valvonta	Sijoitus kaupun- gin lai- tokseen tai per- heeseen	Koulu- koti	Tukihlö	Tutkin- ta-asema	Yht.
1943-44				3				3
1955	12		4	8	1			25
1960	10	10	13	13	7			53
1964	-	10	10	13	3			36
1971		11	10	12	5		3	41
1975			10	13	6	7	4	40
1979			6	14	3	2	7	32
Yht.	22	31	53	76	25	9	14	230

Taulukko 3: Toimenpiteiden jakautuminen tutkimustapausten ensivaiheen karsinnassa

Näiden muistiinpanojen perusteella tilasin joka vuodelta (1944, 1955, 1960, 1964, 1971, 1975, 1979) erilaisia asiakastapauksia. Tein valinnat pyrkien teoreettisesti mahdollisimman kattavaan otokseen: valitsin joka vuodelta tapauksia, joita oli varoitettu tai joille oli annettu ohjausta ja neuvontaa, tapauksia, jotka oli rikollisen käytöksen vuoksi sijoitettu kodin ulkopuolelle (osa edelleen koulukotiin), sekä tapauksia, joille oli määrätty suojeluvoujoja. Vuoden 1975 pöytäkirjasta oli mahdollista poimia myös asiakkaita, joille oli määrätty tukihenkilö.

	1944	1955	1960	1964	1971	1975	1979	Yht.
Varoitus		1	1					2
Ohjausta ja neuvontaa			2	2	2			6
Suojeluvoujo		1	2	2	2	2	1	10
Tukihenkilö						2	2	4
Huostaanotto yksityisperheeseen ⁶⁸						1		1
Huostaanotto kaupungin laitokseen	3	2	4	3	4	5	4	25
Koulukotiin		2		1	1		2	6
Yhteensä	3	6	9	8	9	10	9	54

Taulukko 4: Toimenpiteiden jakautuminen ensivaiheen tarkasteluun valikoituneiden tutkimustapausten joukossa

Yhteensä tilasin 54 aktia. Määrä voi tuntua pieneltä, mutta yksi seula on käyty läpi jo jaostojen pöytäkirjojen avulla. Minulla oli lisäksi tallessa edellä mainitsemani 230 nimeä ja henkilötunnusta eri vuosilta, joten olisin voinut tilata lisää akteja, mikäli ensin tilaamieni joukosta ei olisi löytynyt tutkimuksen kannalta soveltuvaa aineistoa.

b. 1980-luku: satunnaisotanta sukunimen alkukirjaimen perusteella

Suojelukasvatustoimiston lakkauttaminen aiheutti aineistonkeruutyöskentelylleni mittavan ongelman. 1980-luvun lapsi- ja nuorisosaaston pöytäkirjoissa käsiteltiin lähinnä huostaanottoja ja myöhemmin tahdonvastaisia huostaanottoja, sillä vuoden 1989 delegointipäätös siirsi päätösvaltaa jaostolta alemmille päätöselimille (sosiaalikeskusten johtajille, johtaville sosiaalityöntekijöille ja sosiaalityöntekijöille). (Huostaanotto 1989.) Koska pöytäkirjojen kaltaista oikoreittiä tapausten löytämiseen ei enää ollut, tilasin yhtenä 1970-luvun alkupuolen vuonna syntyneiden, sukunimeltään eräällä aakkosella alkavien lasten asiakirjat. Näin toimittuani minulle toimitettiin 55 asiakasasiakirjaa, joista 28 oli kuin olikin sellaista, joissa lapsen asiakkuuden keskeisin syy oli rikollinen teko. Aineisto ei kuitenkaan ollut yhtä ”jalostunutta” kuin jaoston pöytäkirjojen tai sähköisen haun avulla tapahtuneessa poiminnassa. Tästä joukosta löysin kuitenkin Jari-Pekan tapauksen, joka teki näkyväksi monta sellaista tekijää, jotka valaisivat kiinnostuksen kohdettani hyvin.

c. 1990- ja 2000-luku: asiakastietojärjestelmän (ATJ) haasteet

Sähköinen asiakastietojärjestelmä asetti jälleen uuden haasteen aineistonkeruulle: järjestelmä toimii sosiaaliturvatunnusta avaimena käyttämällä, joten ilman henkilötietoja asiakirjoja ei ole mahdollista selata. Tuli selvittää, miten saisi selville niiden nuorten henkilötiedot, jotka olivat asiakkaina rikollisen käyttäytymisen takia. Ehdotin sosiaaliviraston tietohallintakeskuksen aktuaari Marjaana Imposelle, että hän kokeilisi, voisiko tapauksia löytää asiakkaan arviointinäyttöön (ARVLS = lastensuojelun arviointi) merkittävien syykoodien perusteella. Helsingissä kustakin asiakkaaksi kirjattavasta lapsesta täytetään vuosittain arviointinäyttö, johon asiakkuuden syytä perustelevista syistä merkitään korkeintaan neljä pääasiallista. Sosiaalityöntekijä tekee arvion siitä, mitkä syyt ovat merkittävimpiä. Arviointi tarkistetaan vuosittain tilastoinnin yhteydessä.

Asiakastietojärjestelmässä lastensuojelun tarvetta aiheuttavat tekijät eli syy-koodit on jaettu kolmeen pääluokkaan: 1. lapsen ja nuoren kasvuolot / perheen elinolot (sisältää 8 alaluokkaa ja edelleen 33 yksittäistä syykoodia); 2. lapsen/nuoren kuvailu/toimintaedellytykset ja/tai niiden puutteet (sisältää 7 alaluokkaa ja edelleen 38 yksittäistä syykoodia); 3. muut taustatekijät (sisältää 15 yksittäistä syykoodia). Tietohallinnossa kokeiltiin, voisiko arviointinäyttöön tehtyjen syykoodien perusteella tehdä hakuja, jonka avulla kyettäisiin listaamaan ne asiakkaat, joiden asiakkuuden syyksi on merkitty jokin kolmesta rikollisista tekoja ilmentävistä syykoodeista (841 Näpistely ym. alle 15v. tehty rikos; 842 Rikollinen teko; 843 Rikoskierre). Koska arviointinäyttö on ollut käytössä vain vuodesta 1997, haku onnistui 12.1.1997 alkaen 19.1.2007 asti. Yhteensä listalla oli 2799 sosiaaliturvatunnusta. Koska tutkimuslupani ulottui vain vuoteen 2004 asti, jätin vuoden 2005 ja 2006 listat analyysin ulkopuolelle. Aloitin listojen seulomisen merkitsemällä nuoret, joiden syykoodeissa oli merkintä 841, 842 tai 843 ja jotka olivat syntyneet joko 1985, 1986 tai 1987. Yhteensä tällaisia nuoria löytyi 169.

Näiden asiakaslasten sähköiset asiakasasiakirjojen selauksen aloitin katsomalla ensin asiakkaan henkilötieto (HENK) -näytön, sitten sosiaalityön toimenpiteet listaavan (SOSTY)

näytön, jolloin sain nopeasti luotua yleiskuvan työskentelyn tiheydestä ja määrästä. Tämän jälkeen siirryin selaamaan yksittäisiä muistiinpanonäyttöjä (MUIST), mahdollisia sijoituspäätösnäyttöjä (SIPÄ), niihin sidottuja sijoituspäätösten perustelunäyttöjä (SIPE) ja mahdollisia suunnitelmanäyttöjä (SUUN). Lisäksi selasin kaikki asiakkaasta vuosittain tehdyt arviointinäytöt (ARVLS) siihen asti, mihin niitä oli tehty (arviointinäyttöjen täyttäminen tehtiin mahdolliseksi 1997). Numeroin jokaisen asiakkaan, jolloin pystyin tekemään heistä muistiinpanot tietokoneelle muodostamatta kuitenkaan tunnistetietoja sisältävää rekisteriä. Näitä asiakasrekisteritietoja tarkastelin 30 lapsen osalta ja tein jokaisesta muistiinpanot.

d. Muistiinpanojen hallinta

Näin toimimalla – keräämällä jaostojen pöytäkirjojen pohjalta, poimimalla satunnaisesti sukunimen alkukirjaimella ja etsimällä sähköisestä asiakastietojärjestelmästä syykoodin avulla – sain käsiini 112 lapsen asiakirjat. Jokaisesta asiakirjasta merkitsin muistiin seuraavat tiedot:

1. Asiakkuuden syyt
  - Vanhemmissa asiakasasiakirjakansioissa tilastokortin tai kehityskertomuksen pohjalta
  - ATJ:n tallennetuista kaikki vuoden 2004 arvioinnissa listatut syykoodit.
2. Lyhyt kuvaus asiakkaan sosiaalisista taustoista, jotka mainittiin asiakirjoissa
  - huoltosuhteet, sisarusten määrä, maahanmuuttajatausta, perheväkivalta, perheen taloudelliset vaikeudet jne.
3. Lyhyt kuvaus asiakkaan psyykkisistä taustoista, jotka mainittiin asiakirjoissa
  - onko erityisluokkapäätöstä, psyykkistä oireilua, jota hoidetaan, päihdeongelmaa jne.
4. Lyhyt kuvaus rikollisen käyttäytymisen laadusta
  - omaisuusrikos, väkivaltarikos jne.
5. Lyhyt kuvaus toimenpiteistä
  - avo- ja sijaishuollon toimenpiteet sekä mahdolliset sijoituspaikat ja niiden vaihdokset, sekä
  - lyhyet lainaukset mahdollisista sijoitusperusteista ja suunnitelmista.
6. Arviointini siitä, soveltuiko tapaus tutkimustapaukseksi
  - tarjoaako tapaus riittävästi materiaalia analyysin suorittamiseksi ts. onko kokonaiskuva konstruoitavissa?
  - onko asiakastapaus kuvattu siten, että yhteisön reaktiot tulivat näkyviksi (teoreettinen perustelu)?
7. Muut merkittävältä vaikuttavat huomiot

Käytännössä tekniseltä vaikuttavassa tarkastelussa tähdellisimmäksi muodostuivat viimeksi mainitut muut merkittävilta vaikuttaneet huomiot. Muistiinpanojen pituus asiakasta kohden vaihteli puolesta sivusta kahteen sivuun. Olin tapausten etsinnässä systemaattinen, mutta kuitenkin kriittinen, joustava ja avoin uusille johtolangoille.

e. Toimintakertomusten ja ohjesääntöjen käsittely

Helsingin kaupungin hallintokuntien toimintakertomuksia on julkaistu vuosittain vuodesta 1875. Vuosien kuluessa toimintakertomusten rakenne ja sisältö ovat muuttuneet paljon, mutta tarkastelujaksolla 1943–2004 suurimmat muutokset tapahtuivat 1984, jonka jälkeen lastensuojelun toimintakertomusta ja tilastoja alettiin julkaista osana sosiaaliviraston toimintakertomusta. Tällöin supistui myös alakohtaisen, laadullisen aineiston määrä. Tähän asti toimintakertomukset olivat usein seikkaperäisiäkin kuvauksia vuoden aikana viraston toimintaan vaikuttaneista ilmiöistä ja tapahtumista. Suojelukasvatustoimistolla oli vuoteen 1979 oma osionsa lastensuojelulautakunnan toimintakertomuksessa. Siinä julkaistiin yleensä vuosittaiset asiakasmäärät ikäryhmittäin ja sukupuolittain, lastensuojeluilmoitusten aiheet sekä ilmoittajat taustoittain, toimenpiteiden laatu lastensuojelulakia noudattavien pykälien mukaan sekä sijaishuollon tunnusluvut. Merkitsin muistiinpanot jokaisen vuoden toimintakertomuksesta. Näihin muistiinpanoihin kirjoitin laadullisia huomioita vuoden aikana kirjatusta tapahtumista, suoria sitaatteja tekstistä sekä tilastolukuja, joita siirsin myös excel-tiedostoon. Käytännössä tilastolukujen kirjaaminen oli vaikeaa, sillä tilastointikäytännöt vaihtuivat tiheästi. Muistiinpanot kirjoitin erilliseen tiedostoon, johon kertyi 62 sivua. Sain lisäksi lainata toimintakertomukset vuosilta 1941–1983 Helsingin kaupungin tietokeskuksen kirjastosta, mikä mahdollisti paluun myös alkuperäisiin toimintakertomuksiin.

Helsingin kaupungin asetuskokoelma annettiin jo vuonna 1907 maistraatin tehtäväksi. Asetuskokoelmaan liitettiin

1. sellaiset lait ja asetukset sekä muut esivallan määräykset, jotka koskevat kunnallishallintoa yleensä; 2. senaatin kirjeet, määräykset ja päätökset, jotka koskevat Helsingin kaupungin kunnallishallintoa tai kaupungin virastoja ja muita viranomaisia sekä virkamiehiä; 3. kaikenlaiset Helsingin kaupunkia koskevat yleiset järjestysmääräykset; 4. kaupunginvaltuuston antamat, pitemmän aikaa voimassa oleviksi aiotut ohje- ja johtosäännöt; sekä 5. ne kaupunginviranomaisten tekemät kunnallishallintoon kohdistuvat päätökset, jotka on aiottu ohjeeksi vastaisille toimenpiteille. (Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma 1924, III.)

Maistraatti julkaisikin vuodesta 1908 säännöllisesti asetuskokoelmaa, joka kuitenkin oli osin epätäydellinen: useita kunnallishallintoa koskevia lakeja ja asetuksia jätettiin pois, eivätkä kaupunginvaltuuston tai kunnan muiden viranomaisten tekemät päätökset sisältyneet maistraatin neljästi vuodessa julkaisemiin vihkoihin. Virkamiehet toivoivat myös yhteen liitettyä nidettä, jossa olisi tarpeellinen hakemisto. Maistraatin julkaisema asetuskokoelma oli myös osin päällekkäinen Helsingin kaupungin tilastokonttorin vuosittain toimittaman teoksen *Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta* kanssa. Niinpä kunnallisen asetuskokoelman toimittaminen annettiin 14.6.1922 tilastokonttorin tehtäväksi. Vuodesta 1924 julkaistiin siis yhtenäistä nidettä, joka sisälsi julkaistavaksi aiotut asiakirjat sisällysluetteloinen. (Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma 1924, III–IV.) Tästä alkaen aina vuoteen 1978 Helsingin kaupungin tilastotoimisto julkaisi kovakantisen niteen, Helsingin kaupungin kunnallisen asetuskokoelman.

Koska myös Helsingin kaupungin sosiaalihuoltoa ohjattiin asetuskokoelmassa jul-

kaistun sosiaaliohjesäännön avulla, ohjesääntöjen avulla on mahdollista seurata, miten lakien tulkitsemista ohjattiin käytännössä. Sosiaaliohjesäännöt on vuoteen 1978 koottu Helsingin kaupungin tilastotoimiston julkaisemaan asetuskokoelmaan. Helsingin kaupungin kunnallinen asetuskokoelma sisälsi tärkeimmät vuoden aikana annetut lait, asetukset sekä valtion ja Helsingin kaupungin elinten pysyväispäätökset, joilla katsottiin olevan merkitystä Helsingin kaupungin kunnallishallinnolle. Kun kokoelmaan sisältynyt päätös muuttui, kokoelmaa julkaistiin muutettu osa päätöksestä. Vuonna 1978 kaupunginhallitus päätti, ettei asetuskokoelmaan enää sisällytettäisi 1.1.1978 jälkeen annettuja eikä annettavia kunnallishallintoa koskevia lakeja, asetuksia eikä valtioneuvoston tai muiden valtion elinten päätöksiä. Maininta niistä sisällytettiin kuitenkin asetuskokoelman hakemistoihin. Asetuskokoelmassa julkaistiin edelleen sellaiset Helsingin kaupungin pysyväispäätökset, joilla katsottiin olevan merkitystä Helsingin kaupungin kunnallishallinnolle (Helsingin kaupungin asetuskokoelma 1978). Vuoteen 1980 julkaistiin edelleen nidettä, mutta tästä alkaen pysyväispäätökset ja -ohjeet annettiin irtolehtipainoksina.

1990-luvun alkupuolelta lähtien ohjesäännöt toimitettiin sähköisinä, ja ne ohjaavat edelleen sosiaalitoimistojen suorittamaa sosiaalityötä. Käytännössä pysyväisohjeista tarkistetaan toimintamenettelyt esimerkiksi huostaanottoa tehtäessä tai vaikkapa päätettäessä taloudellisesta tuesta ja sen määrästä. Jokaisella sosiaalityöntekijällä on kaupungin intranetin kautta pääsy näihin ohjeisiin ja niitä sovelletaan myös käytännön työssä. Ei siis ole syytä väheksyä ohjesääntöjen ja pysyväisohjeiden merkitystä sosiaalityön sisällölle ja käytännön toteuttamiselle. Tämän takia kävin läpi kaupungin sosiaaliohjesäännöt siinä järjestyksessä, kun niihin tuli muutoksia vuoden 1923 asetuskokoelmasta lähtien. Koska asetuskokoelmien sisältö muuttui vuodesta 1978 aiempaa suppeammaksi, kävin läpi myös lastensuojeluviraston yleiskirjeet vuodesta 1976.

Yleiskirjeet lähetti lastensuojeluviraston hallinnollinen toimisto, ja niillä tarkoitettiin kirjallisia, useille vastaanottajille yhtäaikaan samansisältöisenä lähetettyjä tiedotuksia. Niiden tarkoituksena oli ohjata virastoissa ja laitoksissa tapahtuvaa toimintaa. Yleiskirjeet ryhmiteltiin voimassaoloajan, sisällyksen ja laadun perusteella: Voimassaoloajan perusteella yleiskirjeet jaettiin pysyviin, määräaikaisiin ja tiedotteisiin. Sisällyksen perusteella ne jaettiin neljään pääryhmään, hallinnon, avohuollon, sijaishuollon ja kehitysvammaisten yleiskirjeisiin. Laadun perusteella yleiskirjeet jaettiin määräyksiin, ohjeisiin ja tiedotteisiin. Määräys oli alaista velvoittava ”hallintoelimen tai esimiehen tahdon ilmaisu”. Ohjeet taas olivat suosituksia noudatettavaksi menettelyksi, ja tiedotteet ilmoituksia, joiden osalta ”mahdolliset toimenpiteet ovat vastaanottajan harkinnassa ja vastuulla”. Yleiskirjeet tallioitiin kansioihin, joita oli yksi jokaisen lastensuojeluviraston huoneessa ja laitoksessa.⁶⁹ Käytännössä yleiskirjeet jäivät kuitenkin analyysissäni vähälle huomiolle. Edellä mainituista ohjesäännöistä keräsin muistiinpanot siltä osin kuin ne vastasivat tiedontarpeeseeni tapausten valossa. Muistiinpanot sisälsivät paljon suoria pykäläsitaatteja, mutta myös huomioitani niiden mahdollisista muutoksista ja muutosten pohdintaa edellisten ohjeiden sisältöön nähden. Näitä muistiinpanoja kertyi 47 sivua. Niiden avulla saatoin seurata lainsäädännön kulkeutumista käytäntöön hallinnollisen väylän kautta.

LIITE 2

POIKIEN ASIAKASASIAKIRJAKANSIOIDEN SISÄLLÖT

Einon akti

<i>Asiakirjatyyppi</i>	<i>Asiakirjassa esitettyjen toimenpiteiden lukumäärä</i>	<i>Sivumäärä</i>
Viranhaltijan päätöspöytäkirjat	2	1+2
Päätöksiin liittyvät tiedoksiantamiskirjeet	2	1+1
Kertomus suojelutoimenpiteistä (kaavake)	1	6
Elämäkerralliset tiedot pojasta	3	2+4+4 (A3 kokoisia)
Oma kertomus elämänvaiheista	1	1
Nuorisonhuoltajan muistiinpanoja		6
Lasta tai nuorta henkilöä koskeva esitutkinta	1	6
Kasvatustarpeen arviointikaava	1	4
Laitosten arviointilausunnot	3	1+1+3
Laitoksen kuulustelupöytäkirjat saatekirjeineen	2	2+1+2
Etsintäkuulutukset	3	3
Lääkärintodistus	1	1
Psykologinen testi	1	5
Opettajan lausunto	1	2
Virkatodistus	2	1+2
Ilmoitukset saapuneesta/poistuneesta lapsesta	3	3
Koulukodin ja suojelukasvatustoimiston kirjeenvaihtoa	4	3
Lukukausitodistus	1	1 (A3 kokoinen)
Laskuja ja kuitteja	7	5
Yhteensä	39	74

Taulukko 5: Einon asiakasasiakirjakansion sisältö

Ilkan akti

<i>Asiakirjatyyppi</i>	<i>Asiakirjoissa esitettyjen toimenpiteiden lukumäärä</i>	<i>Sivumäärä</i>
Suojelukasvatustoimiston peruslomake	1	3
Lastensuojeluviraston kehityskertomuskaavake	1	4
Viranhaltijan päätösten pöytäkirjamerkinnot	7	2
Nuorisohuoltajan toimenpidemerkinnot (listaus)	34	2
Nuorisonhuoltajan muistiinpanot	18	13
Virkatodistuspyyntö	1	1
Henkilötutkinta	1	8
Kasvatusneuvolan psykiatrin lausunto	1	2
Laitoksen psykologin lausunto	1	2
Nuorisonhuoltajan lausunto sijoituspaikkaan	1	1
Laitoksen tapausneuvottelumuistio	5	5
Ilmoitus saapuneesta / poistuneesta lapsesta	14	8
Poliisiin ilmoituksia lastensuojeluvirastoon rikokseen syylliseksi epäiltynä kuulusteltavasta alle 18-vuotiaasta henkilöstä – nuorisohuoltajan kuulustelumuistiinpanot	10	23
Rikosilmoituksia ja kuulustelupöytäkirjoja	6	15
Helsingin poliisiosaston saatekirjeet	2	2
Etsintäkuulutus	2	1
Valvontailmoitus	1	1
Nuorisonhuoltajan lausunto merimiespassista	1	1
Muuta	3	3
Yhteensä	110	97

Taulukko 6: Ilkan asiakasasiakirjakansion sisältö

Markun akti

<i>Asiakirjatyyppi</i>	<i>Asiakirjoissa esitettyjen toimenpiteiden lukumäärä</i>	<i>Sivumäärä</i>
Suojelukasvatustoimiston peruslomake	3	3
Lastensuojeluviraston tilastolomake	2	4
Lastensuojeluviraston kehityskertomuskaavake	1	4
Viranhaltijan päätösten pöytäkirjamerkinnot	7	11
Nuorisonhuoltajan muistiinpanot		26
Virkatodistuspyyntö	2	2
Virkatodistus	2	
Henkilötutkinta	2	12
Sosiaalilääkärin toimiston psykologin lausunto	1	1
Laitoksen kuraattorin lausunto	1	1
Huoltotarkastajan lausunto	1	2
Huoltotarkastajan esitetietolausunto sijaishuoltopaikkaan	1	1
Laitoksen tapausneuvottelumuistio	19	36
Paikkavarauslomake sijaishuoltopaikkaan (sisältää yhteenvedon nuoren tilanteesta)	5	6
Ilmoitus saapuneesta / poistuneesta lapsesta	4	4
	(jätin valtaosan kopioimatta)	
Poliisin ilmoituksia lastensuojeluvirastoon rikokseen syylliseksi epäiltynä kuulusteltavasta alle 18-vuotiaasta henkilöstä – kuulustelumuistiinpanot	15	19
Rikosilmoituksia ja kuulustelupöytäkirjoja	3	6
Kriminaalihuoltoyhdistyksen saatekirjeet	4	3
Poliisin säilöönottoilmoitus	16	22
Lastensuojeluilmoitus	1	1
Lapsen ja sosiaalityöntekijän välistä kirjeenvaihtoa	17	18
Laskuja ym.	4	4
Yhteensä	111	186
	(muist. lkm. ei laskettu)	

Taulukko 7: Markun asiakasasiakirjakansion sisältö

Jari-Pekan akti

<i>Asiakirjatyyppi</i>	<i>Asiakirjoissa esitettyjen toimenpiteiden lukumäärä</i>	<i>Sivumäärä</i>
Viranhaltijan päätöspöytäkirjat	2 avoimuuden sijoituspäätös (lsl § 14) 1 huostaanottopäätös (lsl § 16) 1 huostassapidon päättymisen	9
Huoltosuunnitelma	4 suunnitelmakertaa	3
Huollontarpeen tutkimiseen seurantaan ja suunnitteluun liittyvät sosiaalityöntekijän muistiinpanot	94 toimenpidetakertaa (tapaamiset, puhelut, viranomaisneuvottelut, verkostotapaamiset jne.)	20
Koulun selvitys suojelutoimenpiteiden tarpeesta	1 selvitys	4
Nuorisokodin lausunto huostaanottoa varten	1	1
Kasvatusneuvolan lausunto huostaanottoa varten	1	1
Paikkavarausselvitys	1	1
Henkilötutkinta	1	5
Saapuneiden lastensuojeluilmoitusten (lsl § 40) yhteenvedoluettelo	35 ilmoitusta, joista 33 poliisilta, 1 äidiltä, 1 yksityishenkilöltä	2
Saapuneita lastensuojeluilmoituksia	31 (osasta ilmoituksia on 2 kpl: poliisin alkuperäinen ilmoitus + ensihuollon ilmoitus)	28
Kuulustelupöytäkirja	1	1
Tuomiolauselma raastuvanoikeudesta	1	1
Yhteensä	140 (ilmoitusten yhteenvedoluettelo poisluettuna)	76

Taulukko 8: Jari-Pekan asiakasasiakirjakansion sisältö

Alin akti

<i>Asiakirjan aihe (sulussa atj-nimeke)</i>	<i>Toimenpidekertojen lkm</i>	<i>Sivumäärä</i>
Perhetiedot (VREK1)	1	1
Toimenpidelistaus (SOSTY)	120	11
Sosiaalityön arviointi (ARVLS)	8	8
Suunnitelma (SUUN)	7	11
Sijoituspäätös (SIPÄ)	9	12
Sijoituspäätöksen perustelu (SIPE)	9	16
Kuulemisilmoitus	1	1
Opettajan lausunto	3	3
Lastenpsykiatrian sairauskertomukset	14	8
Sosiaalityöntekijän yhteenveto huostaanottoasiassa	1	6
Sijaishuollon lausunto huostaanottoasiassa	1	2
Terapeutin lausunto	1	1
Tukihenkilön yhteenveto toimenpiteistä	10	1
Verkostotapaamisen muistio	1	3
Muistiinpanot (MUIST)	109	109
Paikkavarauslomake vastaanottokotiin	1	4
Vastaanottokodin yhteenveto arviointijaksosta	1	2
Sijaishuollon kuukausiraportti	6	10
Huoltosuunnitelma	3	10
Turvatalon lausunto	1	1
Riki-tilasto: epäilty rikokset (lista)	80	5
Poliisin tutkintailmoitukset	5	9
Poliisin kuulustelupöytäkirja	1	3
Yhteensä	393	237

Taulukko 9: Alin asiakasasiakirjakansion sisältö

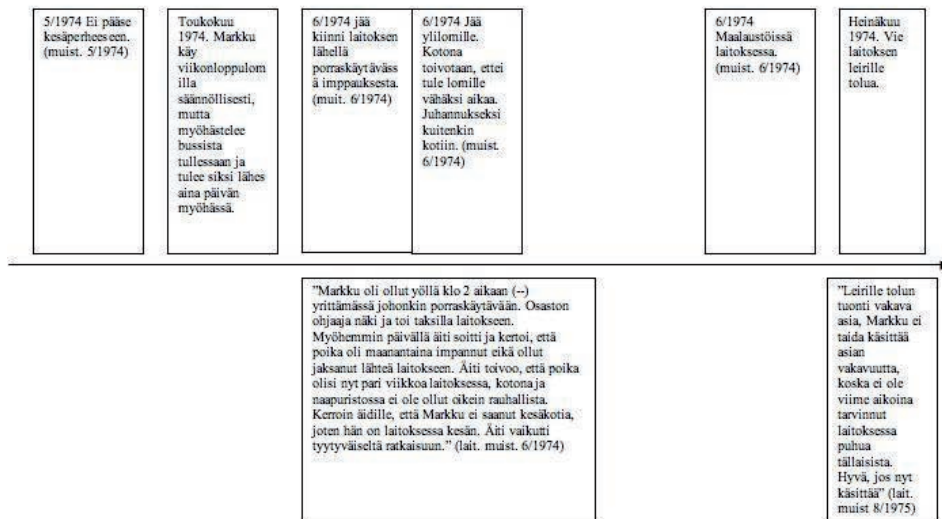
LIITE 3

AINEISTOVIITTEISSÄ KÄYTETYT LYHENTEET

Ilmoitus = lastensuojeluilmoitus
p-lomake = suojelukasvatustoimiston perustietolomake
kk-kaavake = suojelukasvatustoimiston kehityskertomuskaavake (Einon tapaus: myös ”elämäkerralliset tiedot” -kaavake)
arviointi = kasvatustarpeen arviointikaavake
muist. = huoltotarkastajan / sosiaalityöntekijän muistiinpano
lait.muist. = sijaishuoltopaikan muistiinpano / tapaamispöytäkirja
pol.kuul. = poliisikuulustelu
riki = rikosilmoitus
lait.kuul. = laitoksessa tapahtunut kuulustelu
lait.ilm. = laitoksen ilmoitus saapuneesta tai poistuneesta lapsesta (ml. karkulaiset)
laus. = eri tahojen kirjoittamat lausunnot (perässä lausunnon antaja)
tutkinta = nuoria rikoksentekejiä koskeva henkilötutkinta
suoj.tutk. = suojelukasvatustoimiston tekemä esitutkinta (vain Einon tapauksessa)
sipä = sijoituspäätös
japä = jaoston päätös
sopä = sosiaalityöntekijän päätös
alisipä = ministeriön tai hallinto-oikeuden vahvistama sijoituspäätös
HT = huoltotarkastaja
suun = suunnitelma
paikkav. = paikkavaraus
(--) = tekstistä osa poistettu
[ ] = tekstiä muutettu ko. kohdassa tai lisätty tekstiin tarkennus

LIITE 4

OTE REKONSTRUKTIOJANASTA

Kuva 31: Näyte Markun asiakasasiakirjojen pohjalta tehdyn rekonstruktiojanan yhdestä sivusta (Markun rekonstruktiojanan kokonaispituus 53 sivua)

Pahantapaisten ja rikoksiin syyllistyneiden lasten hoito on perinteisesti kuulunut Suomessa lastensuojelun vastuu-alueeseen. Turvattomuuden ja pahantapaisuuden välistä yhteyttä on merkityksellistetty lastensuojelussa eri tavoin eri aikoina. 1940-luvulla rikoksiin syyllistynyt lapsi leimattiin psykopaatiksi ja rikollistyyppiksi, joka pyrittiin eristämään yhteiskunnan suojelemiseksi. Lapsen auttamista, tukemista ja sopeuttamista painottaneen ajanjakson jälkeen yhteiskuntaa on jälleen 2000-luvulla ryhdytty suojelemaan asettamalla vaarallisena pidetylle lapselle rajoja turvallisuuden ja riskeihin puuttumisen nimissä.

Laajan ja sisällöltään rikkaan asiakirja-aineiston kautta **Elina Pekkarinen** kuvaa, miten lapsen perhe, naapurusto, koulu, poliisi ja sosiaalityö ovat ajan mittaan reagoineet lasten rikoksiin ja niin tehdessään tuottaneet erilaisia poikkeavan lapsen positioita.

Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu on tarkka ja kiinnostava kuvaus lastensuojeluprosessien historiallisesta muutoksesta Suomessa ja samalla viiden helsinkiläispojan elämästä monitahoisessa sosiaalisessa todellisuudessa.

ISBN 978-952-5464-73-3

